

ВÄЙНÖ ЛИННА

П Ä Л Ё Д Ё М Ё С А Л Т А К

Роман

Валерий Аликов сären

Цикмә хала

«Сарта» книгә лыкмаш

УДК 82/89
ББК 84 (4Фин-Мар) 4
Л 59

Проектим реализуяш палшышывлӧлӧн кого тау:
Kiitokset projektia tukeneille:

Йенни дон Антти Вихурын Култура Фондлан
Jenni ja Antti Wihurin Rahastolle

Нийло Хеландерӱн Култура Фондлан
Niilo Helanderin Säätiölle

Суомин Литература ушемӱн ФИЛИ центрлан
FILille

Вӱйнӧ Линна
Л59 Пӧлӧдӱмӱ салтак: Роман. – Цикмӧ: книгӧ лыкмаш, 2008. – 466 ӱл.
E-mail: sarta10@hotmail.com

Оригинал: Väinö Linna, Tuntematon sotilas, WSOY, 1954

© Линна Вӱйнӧ. 1954
© Валерий Аликов сӧрен. 2008
© «Сарта» книгӧ лыкмаш. 2008.

СÄРБЫЗЫН ШАЯЖЫ

Шотеш пиштымы лыдшы, кидыштет финн литературышты коклышы курымын сирымы пашавля логыц сек кымдан палымы романым кычет. Ма гишан тды? Лымжым анжалатат, седь, вырсы гишан манын, торок шаналтет. Мане, тиды гишанат. Лыдаш тынгалатат, тыштты тынг геройын уке ылмыжым цаклет. Кырык марла лыдшы вырсы гишан шукым лыдын, вырсы романвлям туан йылмыжы донат да рушлаат лыдын кердеш. Шукы романыштыжок сюжетым пынымашты «мананвля-тышманвля» антитеза тынг варым йашна. Тидын шотышты ти роман весывля гыц айыртемлеш.

Вайно Линнан персонажвлажы вырсышты кредалыт гынат, кукшы идейвля: Атямландым яратымаш, сандалыкын идеологижы, религижы верц агыл кредалыт. Ныны туан халык, туан порт да шайыланышты кодшы семнявлашты верц шалгат, шужымаш дон ясылвам ужыт, шушыргат, вьрыштым йоктарат, вуйыштым пиштат, тырхаш цацат. Роман пиш антимильтарный шьлышан. Сирызы семьнь вырсывлям сандалыквлан вуйлатышывлашты тынгалыт, а ясыланашыжы, кредалышыжы, вьрым йоктарашыжы да колашыжы тыштты проста молоцавля дон пьэргьвлалан пуйыра.

Сирызын персонажвлажы нимахань роботвля, лач командым веле колыштшывля агылеп – конкретный заданивлям бьшттымышты годым, ныны пиш инициативан да бьшке вуя шанышывля ылыт. Тидым, ик семьньжы, финнвлан неран ылмышты доно кьлдаш лиэш – финнвля характерышты доно вес халыклан подчиняйалташ ак яратеп. Романышты анжыктымы персонажвля индивидуалиствля, бьшке мнеништым юкын келесышывля ылыт гынат, результатышкы шоаш манын, керал годым, коллективыштат ик йылмым мон кердыт да заданивлям бьштат,

икйжак-иктыштй гишан манеш-манешвлä дон шаявлäm ак колтылеп, анешлä, икйжак-иктыштйн виан дä лысыкыды монгырыштым пälätät, тидйм шотышкы нälйт. Шамак толшеш, Рахикайнен салтак сембнь нимахань героят агыл, но тйдй яжо коммерсант ылеш дä взводшылан керäl годым провизим моаш махань-шон йонвлäm моэш. Анжалына вес персонажым – сержант Лехтом. Эдем сембнь тйдй изверг ылеш, но салтак сембнь тйдйм героеш шотлаш лиэш.

Вырсышты лач геройвлä веле агыл кредälйт, салтаквлä лошты лүдшйвлäят лин кердйт. Ма тйнамжй? Ма техень салтакым выча? Вйкйжй лач шйдйн анжымаш, презрени дä варажы колымаш веле ма? Уке, агыл. Вайнö Линна эдем вйкй гуманистйн сйнзäжй доно анжа, цилä эдемйнок йлэш праважы улы – техень ылеш сирйзбйн шанымашыжы. «Кү эдемлän вес эдемйм пушташ правам пуэн?» – ти шанымаш роман вашт якшар шйртй доно шыпшылтеш. Автор тышманвлäm анжыкта гйнят, персонажвлäжй нбнй вйкй тйр гач кешй шйдй доно ак анжеп, нбнй кынамжы спортышты гань, соперниквлä гань ылыт дä лач «йлэш-колаш» дилемма анзылны шалгатат веле, нбнйм пушташ вәрештеш. Äнят, седбндонат романышты кыды вәрешй тышман гишан кыды персонажшы «пуры шүмбел» манын колта.

Финн литературын перспективйжйм анжалаш гйнь, Вайнö Линнан пашäжй финн ййлмй доно сирймй романлан негйшйм пиштйшй Алексис Кивин «Шйм шүмбел» романжы докы лишйл. Кок романыштат финнвлän характерйштйм анжыктымы: пйтäришйштйжй – луатбндекшймшй курымаш, кокшыштыжы – коклышы курымын пйтäришй пелйштйжй йлбшй финнвлänйм. Оригиналышты персонажвлä диалектвлä доно попат, сарймй годым, седй, тидйм шотышкы нälмй дä кыды-тидй вәрешй алык äль вйтлä марынвлän шамаквлäm текстйшкй пыртымы.

Вайнö Линна (1920–1992) Тампере хала лишнй Урйала церкй кымдембштй шачын. Философи анжалтышыжы доно тйдй социал-демократвлä докы лишйлрæk. Сирйзй сембнь тйдй ушемкымдембштй лиäлтмäшвлä вйкй кого интерес доно анжен дä тидйжйм романвлäштйжät раскыдын ужаш лиэш.

Тыды кыце буржуазим, тенгеок ультра каташты ылшы якшар-гывламат критикуен.

Романым 1954-шы ин сирьмы. Тыды лактын веле шокта, кыце йьржы махань-шон дебатвлä дä хытырымашвлä тынгä-лалтыт. Ньныжы литература йьргецвлäшты веле агыл, тенгеок политикыштышы дä ушемкымдемьштышы йьргецвлäштят кеньт, кыдыжы, сирьзы Äтямүлэндьжым изишат ак яраты, манын попенят дä кыдыжы, анешлä, роман ырсы ваштареш ылшы шүлбшан ылешат, мактенят.

«Пälдымы салтакым» кок и перви алык марлашкат сарьмы. Тышты, рушла сарьмы вариантлаок, кыды-тиды вяржым сарьдеок кодымы дä лыктын шумы. Шьренжок ти лаштыквлä ырсы ваштареш попымы репликывлä, командирвлä дон сändälькым вуйлатышывлä дä совет сändälьк гишан шанымашвлä ылыт. Кырык марла лыдшы роман хälä лыдын кердеш, туан йьлмьнä доно лыкмы версишты нимат кьтбкем-дымы агыл.

1930–40-шы ивлан Финлянди дон Совет сändälьк лошты ма лиälтын, кужы жеп инкогнито ылын, тиды гишан попашат, вäk, ак ли ылын, лач 1990-шы ивлä годшен веле историштышы лиälтмашвлä гишан детальвлäm шьлтбдеок, виш хытыраш тынгälмь.

Шанымем семьнь, ты ивлан кок сändälьк лошты ма лиälтын, ти романат ынгылаш палша.

Бняньмы шоэш, лыдшывлä ти яжо романым интерес доно лыдаш тынгälьт.

Валерий Аликов,
Хельсинки, 17.06.2008 и

ПЫТАРИШЫ МЫЧАШ

I

Кыце пәленә, циләжок Йымын кидышты – тйдә цилә пәлә дә мьндьрккы ужеш, ышан ылеш. Седьндонат ышке жепыштыжы тйдә Йоэнсуу хала лишнә ик ошмаан мьлэндьштышы шьргьлән таманяр лу гектарвлә доно йылен ләктәш ирыкым пуш. Эдемвлә тйдьн шанен шьндьмь пәшәжы ваштареш пыт шалгевы гьнят, ыштымь пәшәжы толшашлан яжо лиэш маншыла, тйдә йжәләйыдеок ти шьргым йылатен лыкты.

Ти ышанын дә мьндьрккы ужын мыштышын ыштымь пәшәжым сек пьтәри ик полковник цаклыш. Тйдә ик армин штабын вуйлатышыжы ылын дә салтаквләжым дислоцируйымы годым йылен ләкшы шьргым яжо вәреш лыкты. Тьнәм Финлянди Тел ырсым кредәл ләктын ылы. ырсым, кышты кок монгырге сьнгышеш ләктыньтәт, кьзыт яктешьвлә логыц, сек яжоэш шотлаш лиэш. Седь, финнвлә чьдьбрәк сьнгеньт – ваштареш ылшывлән ышке территориштым пуаш дә тиды паштек у пьсмән шайыкы кеаш вәрештын.

Арми гыц кодшыжым ньнә демобилизуеныт дә вәрешышты сәмьбрьквләм погеньт. Йылен ләкшы шьргы сәрән пехотинцевлән дислокаци вәрышты ли. Шошым шокшы кечьвлән шонгыраквлә токышты кеаш тьнгәлевь. Калпаканвлә, ыжгаанвлә, мижән свитерәнвлә дә мижгем яланвлә. Токышты ньнә нимахань «проблемыдеок» толыныт дә ылымәшышкы пижьньт – пьтәрижы, финн овуца семьнь, вуйым ямдымешкы, әрәкәм йүэвь, варажы пәшәш кевы. «Такеш ма эдемвлә вуйыштым ырсышты пиштеньт? Такеш ма мә ырсышты

кредәлһннә дә ясыланеннә, йшкһмнәм цөкһш пуаш йәмдһ ылынна?» Тидһ гишән шаныкалаш нһнһн жепһштһ ылын, лһмһнок нһнһн, кһн ныр пәшәм йштәш нырышты ылде. Шанымышты годым шһренжок «кредәлмәшнәжһ, лачокшымок гһнь, такеш веле ылын» шанымашышкы толыныт.

Бһшкежһ нһнһ шулыкан дә цаткыды пүэргһвлә ылыныт. Яжо йых гһцһн. Махань вара психика дә өрт нелһцвлә гражданский йлһмәшһштһ нһнһм вычен кердһт? Уке, тенге линжәт ак керд дә лин гһнят, тидһ гишән шанаш нһнһн жепһштһ ылде. Өрт вет лач шонгывлән көргһштһ веле лин кердеш, лач нһнһвлә веле сулыквлә гһц лүдһн йләт, а салтакын сулыквләжһ лин кердһт ма? Мам нһнһ доно тһдһ йштә? Иктәжһн өрт дә мораль шанымашыжы ылын гһнят, ти шанымашвләм жеп йһлерәк пырак доно леведәш талашен. Лһвәк вален шһцшһ сһнзәвлә, пандаш тһредмһ агыл – техень эдем вһкһ анжалатат, лач хир веле ылеш машанет, кыды йлһмәшһжһ дә званижһ лошты кыргыжтал, йлен ләктәш цацен.

Бһнде вәрешһштһ сәмһрһквләм кандымы.

Теве нһнһ кавырын, ирһкһн рәдһ доно шалгалтат, Суоми-әвән историжһм йштһшһвлә, йшкһмһштһм цөкеш пуаш йәмдһ ылыт. Кһжгһрәк ыргемән улан хресәнь молоцәвләәт, пинжәкән хайзивләәт, тырыжалт шһцшһ тыгыранвлә дә галстуканвләәт, нһнһ лошты вһцкһж пальтоан иктәжһ хала гһцәт лин кердһн, кыды пәленок «кышкы кемһжһм вуйта монден шуән».

Пһтәрижһ гһнь, Мәкинен вуйта тама гһц шекләнен. Конгыла лһвәлнһжһ вһдһлкә, вһлнһжһ сек косир ыргемжһ дә кһшәнһштһжһ шһргһштһ йштһмһ пәшәжһ тәреш сылен нәлмһ пәшәдәржһ. Дә эчежһ пашкуды йдһрһн фоткыжы. Мәкинен йдһржһм яратыде дә йдһржәт тһдһм яратыде, но попат, армиштһ ылмы годым, йдһрвлән фоткывләм анжылтыт, седһндоно тидһ уты хәдһр моло ылде. Нимат когон шиждеок, нһнһ пашкудывлә семһнь йленһт, но фронтыш кемһжһ анзыц Мәкинен шутяланен, тһдһ гһц карточкыжым яды дә «Сирәш ит монды» манын келесәлһй.

Кыце Мäкинен тўнымбал истори доно кылдәлтын? Мане, тйдй якте тўнымбалнышы историштй лиәлтшй махань-шон увервлә толыныт. Но тйдй ёшкежәт ти историн изи винтик ылмыжы гишән иктә-кынам шаналтен вәл?

«Аату цилә вуйын-пачын шагалтен кердеш». Тенге кынамжы тйдй ёшкежй шанен. Седй, цилә вуйын-пачын шагалтымы гишән Мäкинен яжон пәлен. Тйвеш, танцукывләштй моло иктә-махань кестен вуй потолыкышты кечбшй лампым пөкен доно ыдырен вален: «Цыгы вуйвлә! Пөрт гйц цецашок ләкдә!» – манын, кәрәш тйнгәл кердйн. «Финнвлә мäkш гйц ёштймывлә ана ыл, финн цаткыды йых гйц. Тидйм мә тйнгәлделна. Седй, мәнән праванаат улы». Тенгеәт тйдй шаныкален: «Дә кеәш тйнгәлйнә гйнь, тйнам цымырын кемблә, тй келтймәшвләлән паркам пумыла! Яжо паркам! Ти т... вуйвләлән!»

«Взводит анзылны вуетйм пиштен колет гйнь, колымашет геройын гань лиәш. Тидй пиш цевер колымаш. Туан сәндәлбкет верц колымаш». Ти героизмйм школышты тыменьшйвлән вуйышкышты пырташ цацымы дә тйдйжй, анжалатат, кынамжы танцуйымы пөрт гйц эдемвләмәт поктыл лыкташ палшен. Седй, техень цевер шанымашын кйцкйвләжәт кайшашлык ылыныт. Но иктә шонгы тьотя: «Тйштй, кугезй Грециштй, шанем, кынам эче туан Суоминә ылдеәт», – манын келесә ылгецй, ти ёрвезйвлә пйлышйштймәт акат тәрвәтәлеп ылы.

Техень шанымашвлә лач господавлән шўмйштйм веле тйкәлйт, вет такеш агыл, финн господавлән вуйыштышты махань шанымашвлә сәрнәт, халык яжон пәлен. Техень героический эпосвлә вәреш нйны танквлә вйкй тйргйшй дә пышкылшы кйртни ваштыр доно куроком ялштен, пленйш вәрештәш ёнжй ли манын, автоматвлән стволыштым ёшке вйкйштй цельбшй пўәргйвлә гишән мелёнок колыштыныт. Ти пўәргйвләлән техень шайыштмашвлә лишйлрәк ылыныт, тонышыла чучыныт. Тидйжй ёшке туан мўләндйштй лиәлтшй героизмйм анжыктен.

Техень атмосферйштй нйнын финн ылмышты формирюялтын, пингйдембйн дә тапталтын. Седйндонат нйны

әтя мүлөндөштөм пишок яратенөт дә тьдөм яратымы тылип шөмөштөштө яргатан йылен. Келесәшок гынь, ть задачывләм ёштәш манын, психически нөны йәмдө ылыныт. Такеш агыл вет нөным иквәреш погымы.

Ик и эртөш. Йылышы шьргө тьрөштө бараквлә шьн-зенөт дә сек кымда вәр плац вәреш ылын, тьштө махань-шон тренировкывләм эртәренөт. Тьштө кыргызталыныт, сасленөт, авалянылыныт – изин-олен цаткыды дә нелөцвләм тырхышы пьэргөвләшкө сәрнәлтөныт. Седө, салтак Мәкиненәт тенгеок ёштөшәшлык дә техеньшкө сәрнәлтшәшлык ылын. Но маханьым тымдышывлә выченөт, совсемжок техеньжок лиде гынят, сойток махань ылын, тьхеньө тьдө тьнымбал историн камакажылан ярал лин.

II

Пулеметчиквлән рота кого сәрәнөн ик лыкыштыжы тренировкывләм эртәрен. Аяр пелтөмөлә пелтен дә шукердө агыл веле качмы кечөвәл качкыш тренировкылан пьсөнжок кеәш ирөкөм пуде. Отделенивлән командирвлә пүлә жеп лач изи чинән сержантвлә веле ылынытат, салтаквлә ёшкөмөштөм волян шижөныт, лөмөнок тьнәм, кынам младший сержант карьерөжөн пикөшкө шомыжым каваштыжы доно шижөн. Öрдөштөрәк шалгышы вуйлатышы офицервләәт яжоракын тренируялташ келеш манын, кымылым лүктөделөт – өркөн эртөшө тренировкывләжәт нөнылән яжола чучыныт. Тенге шөзмөшө салтак рәдө гьц шактен:

– Мам кәрет?! Кого келтөмәш! Вырсы верц ылшы йөдөшөш!

Командывләәт өркөн веле шактенөт, кыдывлә паштек пьэргөвлә пеле нерөшөлә оружиштөм лүктөдөлөныт дә пьтөркәленөт.

– Әштөдә! Вырсышты сек тьнжгө авалянен дә керәл годым кәпөм сәрәл мыштымыла. Тидө паштек бойышкат кеәш лиәш.

– Мам вара Рахикайнен мөнген шалга? Рәдөштө шалгымы годым, капкам питөрөмөлә!

– Ёшкөметөн капкает гишән шытырланок.

Ти гәнә тренировкат ёлөж кеш. Рүжгөмәш дә мьнгеш-анеш каштмаш тьнгәләлтө, өрдөжтө шалгышы офицервләәт

Ышке салтаквләштӱ докы ашкедевӱ. Ти тымашажы ротын командиржӱ, егерь капитан Каарна гишӱн тӱнгӱлӱлтӱ. Мытык кӱпӱн, кукшынди шӱргӱмынан, тӱдӱ тренируялтшывлӱ докы штаб монгыр гӱц ашкедӱн. Иготшы доно вӱцлӱ иӱш нӱрӱ, тӱр, чыката кӱпӱн, ире сӱнӱн дӱ мытык ылын гӱнят, косирӱн кайын. Капитан соок пӱсӱн каштын, но кӱзӱтшӱ гӱнь, тамажы доко тӱдӱм пӱсӱнрӱк веле ашкедӱктен. Ашкедшӱлӱжӱ, тӱдӱ ротыжы вӱкӱ анжен дӱ йӱлерӱк миӱн шоаш цацен. Утла талашенӱт, ик йылен кешӱ тангатаӱш ялжы чиктӱнӱлт шӱнзӱ, но пӱсӱн равновесим мон, кӱпшӱ доно тӱрӱн шагалят, ышмажы гӱц лӱктӱн кеш:

– Вот вет! Цыгы вуй!

Тангатам анжалаш сӱрнӱлӱ дӱ вес тангатаӱш чиктӱнӱлт шӱнзӱ, ти гӱнӱжӱ кенвазеш ганьок ылы.

– Но, но, но! Лач цыгы вуйок! Келеш вет! – лач тидӱм веле шӱдӱ паржы доно келесен кердӱ.

Тидӱ паштек лагер пынде лӱкшӱ тамахань шӱдӱ юквлӱ эче шактен колтевӱ: «Х-ӱмм! Х-ӱм-м!»

Роты лишкӱ толмыкыжы, шагалы, шодышкыжы южым погалтыш. Тидӱ паштек цилӱ слогым раскыдын попен, йӱрвӱш тянгыра юкшы рӱшкӱлт кеш:

– Пуле-мет-чик-влӱн-ро-гы!

Сӱрӱнӱштӱ ылшы цилӱ пӱӱргок, кӱпӱм тӱнгден, капитан монгырыш сӱрнӱлӱ. Кыдыжы, кышец юк шакта, ынгылен шоктыдеӱт, шӱлӱдеок йӱрвӱш ялжы йӱр сӱрнӱлтӱн, но шукуыштат агыл у команда шактен колтыш:

– Ирӱкӱн! Вольно..! Взводвлӱн командирвлӱ!

Пӱӱргӱвлӱн онгыштым кавырын кычымаш тагышкы ямы дӱ тебе ӱнде, капитан монгырышкыла кым офицер талашен тӱрвӱневӱ. Тӱдӱжӱ нӱнӱм когонок вычен, нервничаен, кынамжы кымынышты вӱкӱ, кынамжы пӱлгомышкыла анжен дӱ шалгымыжы годым, явлӱжӱм вашталтылын. ӱнде кымытынат анзыкыжы миӱн шоӱвӱ, кидӱм вуй тервен шуӱн пурештевӱ дӱ ик рддӱш шагалеvӱ. Пӱтӱришӱ взводин командиржӱн, лейтенант Ламмион, пурештӱмӱжӱм Каарна вуйта ӱшӱт цаклы. Сек когонжок капитан лейтенантын кидшӱ доно «козырек лӱвӱк» ӱштӱмӱжӱм тырхен кердде, тӱдӱ

тагыце уратдымыла кидшй доно лыпшен. Тидй гйц паснажы, эдем сембнжят тйдйм когонжат яратыде. Каарнам ти кужы кйпн дй агйсыррак шйргймынан лейтенантын йшкймжйм когоэшнен кычымыжы пиш йылатарен дй нервничайыктен. А нервйвлжй гйнь капитанын, тйхйлжят, когонжок цаткыды-влжок ылделыт. Ламмио офицер-срочник ылын, кыдым Вырсы училище совсемок портен шуэн. Тйштй вет тйдй техень жествллн, кид шумы овуцалан тыменьйн. Тидйм шонгы капитан тырхен кердде дй кынамжы пум пырын ижй вйкйжй анжен. Шукынжок Ламмион юкшымат тырхыделыт, тйдй тамахань тянгыра дй пиш шйдн ылын, кынамжы гйнь тйдй воксеок эдем мыскылышыла попен.

Вес взводын вуйлатышыжы сймбрык прапорщик ылын, вадывел Суоми гйц, изи халан гимназййм тымень пйтйрйшй молоца. Тел вырсы гйц кодшы резервйштй ылшы прапорщиквлй гишн сярнйшй мифвлм тйдйн доно йнжйштй кйлдеп манын, тйдй тйштй служымыжым тамалын доко йори шйл-тйш цацен.

Кымшы взводын командиржят резерв прапорщик ылын, иктй кымлы йаш нйрй. Вилхо Коскела Хйме провинцин молоцажы, икпоратка пайдаан фермерйн эргйжй. Цаткыды кйпн, кымда пулышан, сары упн, симсй сйнзйн, лаксикй онгылашан дй попаш мастар агылат, тйдйм Ййлмйдймй Вилле маныныт. Тйдйн Тел вырсыштышы подвигвлжй гишн салтаквлй шуку манеш-манешйм колыныт. Ышкежй тидй гишн ик шамакымат попыде. Лач иктй пйлы ылын – вырсын пйтймйжй гоным, тйдй рота доно сержант званийн командуен. Вырсы пйтймйкй, тйдйм офицервлн училишйш колтенйт дй тенге тйдй гйц прапорщик лин. Службыштыжы тйдйн кого юк доно попымыжым нигынамат колделыт, юкшымат когонжат лыкде дй акситешйжй – пййырт мызыри, но тйгодымок пиш деловой, тыменьмй шотышты гйнь, яжон тыменьшй ылын.

Капитан тйдйм пиш йклен, дй тевеш, кйзйтят тйдй Коскела доно лычы-лычы хытырал колта, вуйта лишнйжй иктят весй уке. Нйл офицерйн изиш кужыракын шыпшылтшы хытырымаш паштек рота тйшлен анжыш, дй кынам вйл ти вйр гйц вес вйрйш кейш лиэш манын, цйлнйт шаненйт. Теве йнде

хытырен пйтәревй. Капитан мйнгеш штаб докыла сәрнәльй, офицервлә йшке салтаквләштй докы пөртйлевй. Ротышты йнде шолмылаок-шолын, циләнок понгыжалт кевй, салтаквләм погенйт, ййрвәш фамиливлә рйшкәлтйнйт дә тидй паштек бараквлә докы маршируен кевй.

– Әнят, мәмнәм нүштйләш нәнгеәт? – маршируйышывлә лошты кымылжым лүктәш цацышы ик салтак маньы. Но тидйжй охыр шаяла веле шактыш – армиштй кымыллан яжо дә йәнгеш лыж лишй сюрпризвләм вычаш лиәш ма?

Коскела йшке ротыжым барак анзыкы кандыш. Мам йштймйлә, тидй гишән вуйта шанен, пыйырт шалгалалы. Армиштйшй командуйымы стиль тйдйлән когонжок мелешйжй ылде, седйндонат командым пумаш тйдйлән маханьшон нелйцвләм канден.

– Тенге. Сержантвлә! Тәләндә кйзйт техень пәшәм йштәш вәрештеш. Батальонна машинәвләәш вес вәрйш кешәшлык, седйндонат, ма уты улы, тйдй гйц отказалташ вәрештеш. Формы чиздә, көргй выргемй пүштйрйш пиштедә, йштйрвләм, шинельйм, киндй пүштйрйш, котелок дон савалам, вилкәм, кйзйм нәлдә. Дә, седй, цилә орудим. Кодшыжым – складыш. Талашалда! Цилә поген шоктымыкыда, мйнгеш толам.

Ти ситуаци исключительныйла кайын, седйндонат пйтәришй пелезводын командиржй ядмашым пуде йш тырхы, но тйгодымок ядмашыжы изиш ородыракла чучы. Ти ядмашыжы делам сойток ак вашталты ылын гйнят, младший сержант Хиетанен яды:

– Кышкы тидй мәмнәм нәнгеәжй? Әнят, воксеокат келтймәш докы?

Коскела пйлгом тйрйшкй анжалат, вәшештйш:

– Тидйм мйнь ам пәлй. Но техень приказ толын. Мйнь кешйм. Талашалда.

Ма салтаквләм толшашышты выча, тидй гишән лач пыйырт веле пәлен нәлевй. Седйндонат ваштареш ылмыштат тидй доно веле кйлдәлтй. Но тйгодымок нйны пиш энергичный ылевй. Седй, техеньвләәт ылыныт, кыдывлә мам йштәш пәлйделыт дә командирйштй гйц веле со ядыштыныт. Шукым

Ынжышты ядыштеп манын, мам сага нълмълә, Хиетанен баракын стъл вълән спискым сирен кодыш. Коскелан уке ылмыжы годым, Хиетанен соок взводын командиржы вәреш ылын дә кызытат тебе тйдын кыжгы юкшы цилә монгырышток шактен дә мам Ыштымлә, командывләм пуэн. Тйды соок сусу кымылан ылын, кәп-кылжы доно цаткыды молоца, взводышты тйды авторитетән ылын дә авторитетшы цаткыды дә виән ылмыжы доно кылдәлтын.

Тәгү саслен:

– Ырвезывлә, попат, вуйта батальонын писарьжы мәннәм Иоэнсуун гарнизонышкы нәнгеят, манын келесен.

Техень шаявлә гишән Хиетанен Ышкежәт колын, тиды гишән шукунок тылненйт дә седьоннат, мыскылат келесәлы:

– А мын батальонын имним анжышы гыц колынам, вуйта мәннәм Хельсинкиш нәнгеят. Ма тошты хөлиня улы, цилә Ынде уэш вашталтымыла. Цилән Ынде галифем чиэн шынденә. Вот техень шаявләм мын колынам. Ылет-Ылетат, мам вәл ат кол? Мам вәл ат уж?

Кокшы отделенин командиржы, младший сержант Лахтинен, сукалтен шынзын, пуштыр керемжым ялштен. Ти цаткыды кәпән молоца Хәме регион гыц ылын, коммунизм монгырышкыла ечым кычымыжы төрөк кайын. Пуштыржым ялштымы лоштыжы тйды саслен:

– Ну, цилә тиды кредәлмәш докыла нәнгея, тидым, Ырвезывлә, эче ужыда лиэш. Ик йой Ырывыж Германи гыц пйтәри тынгалеш, а мәннән пьнегьнавляжы, паштекшы кеаш тынгалыт. Шанем, ти Ырывыжын Ынде аппетитшы яжо.

Келесәлят, йьрвәшшы шытырын анжалы дә пиш ышан шаям тынгалшылә, пақыла нәнген:

– Ма лиэш, тидым эче ужына. Шанем, ты сәндәлыкышты, кышкыла мә рәен шынденә, ситалык оружишты улы дә корны тпреш ныны миновләм оптен шынденйт.

– Дә тышты иктә-махань Катюшаат мыләнем лиэш! – рядовой Рахикайнен маньы. Йыдпелвел Карели гыц ладна дә когонжок активный агыл салтак.

– Уке ач! Мын пәлем. Мә пымән лишкы кенә дә тышты оборонительный сооруженивләм опташ тынгалына. Германи дон

иквәреш ушнен, кредәләш тѳнгәлмѳнә гѳц лүдѳн, господавләнә
Российѳн толмыжы гѳц лүдѳт.

Тидѳ Хиетаненѳн шанымашыжы техень ылын, но Лахтинен
тидѳн доно когонжок ик мелән ылде дә пақыла попен:

– Тиштѳжѳ тѳдѳ мам ѳштә? Кыце пәлем, тѳдѳ иктѳ
вѳкәт әче пырыде, а саксоманнвләжѳ гѳнь, тагынамшенок мә
донна сәрнәт.

– Отпускниквлә.

– Махань цыгы, отпускниквлә?

Лахтинен мыскылен келесәлѳѳ. Келесѳшәт, шукунок
рүжгәш тѳнгәлевѳ.

– Техеньок отпускниквлә, маханьвлә Ханкон курортышты
кәнәт. Нѳнѳ квартирантвлә гань, тиштѳ ылмышты гишән
оксамат түләт. Выборгыштат тенгеок агыл ма? Колат, когонжок
нѳнѳ верц ит ли!

Кого рүжгѳмәш тѳнгәләлтәт, Лахтиненѳн «Әче ужына»
манмыжым шукынжат колын ѳш шоктеп. Седѳ, ти шаявлә
нѳнѳлән «колымаш дә ѳлѳмәш» ядмашым решѳделыт гѳнәт,
тымаша әче кужын шыпшылтеш ылы. Ти рүжгѳмәшѳм лач
Хиетаненѳн кого юкшы веле цәрән кердѳ:

– Смирно!

Баракышкы капитан пырыш.

– Идә цәрнѳ! Идә цәрнѳ! Манеш вара, манеш вара! Ужамат,
йәмдѳләлтѳдә.

Капитан войырын йѳрвәш анжылт, сәрнәл-сәрнәл кеш.
Тѳгодымок тѳдѳ попен:

– Шәләнен дә кышкдеәлт кешѳ ыргемѳм у доно
вашталташ. Гражданский ыргемдә улы гѳнь, пакуен,
вѳләнжѳ тонышы адресѳм сирен шѳндѳдә. Тыловиквлә
нѳнѳм нәлѳт дә тоқыда колтат. Аккел хәдѳрвләм цилә
кодымыла, шамак толшеш, сирѳмѳ пумагавләм дә молы
техеньрәкѳм. Пәледә, ѳрвезѳвлә, скаутвлән ремень
вѳлән мам сирен шѳндѳмѳ? Йәмдѳ ли! Йәмдѳ ли! Мане-
мане...

– Господин капитан! Әнәт, сирмәш пумагажымок шуән
колташ агыл? Ыдѳрвлә тѳнәм пуаш цәрнәт лиәш, сирмәшвләм
нѳнѳлән сирәш агыл гѳнь.

Кыце капитан тенге келесымжылан реагируя, ваштыл колташ йамды Рахикайнен вычен. Тидым колын, Каарна Ышкежат ваштыл колташ йамды ылы, но лач йбралгыш веле да келесш:

– Колыштдок тидым! Колышталдок, мам ти салтак попылеш. Пуаш царнат. Хе-хе-хе... Бидыр аважы гань лиэш гынь, сойток пуа, а атяжы гань лиэш гынь, Ышке, вак, ядеш. Анжыкталымада. Кемдам торок вашталташ кедя. Техень кем доно маршыш ат лак... Мане-мане. Вуйыштет идырвля веле царнат. Анжалыма вара, махань молоца. Карандаш да пумага доно идырын шумжышкы пырынежы... Карандаш доно. Хиетанен, малын сержантвля оружи верц вшештышы сержант доно «шумбел» лияш цацен, тиды гыц яжорак автоматвлям ядделит? Хударак автоматвля улы гынь, кызыток ныным вашталтымыла. Тенге яра ма? Яра ма? Ынгылышыц? Мане-мане. Карандаш доно. Хм-хмю-хюя... Тайра... рай...тай...ра...ра...рай.

Капитанын сынзайжы ик салтак гыц вес салтак вкыкы пйсын каштын. Тидын сырштыжы Ышкедуреш мырымаш да попымаш ылын, да, кынам кымылжы ылын, шыренок тенге Ыштен.

Икшы отделенин командиржы, младший сержант Лехто, «смирно» позициш шагалдеок, трюкок ядын шындыш:

– Господин капитан. Мынь нигынамат скаут ылделам да седьндонат кышкы ма йамды лишайшык ылына, ам палы. Вырсышты кредалаш ма?

Капитан со эче мадылаок попен:

– Хе...хей. Ку вара тенге вырсышкы кредалаш лактеш? Вырсы тишец мьндирны. Балкан кырыквля вьлны.

– Господин капитан. Но тиды кызыт «Валгынзыш вырсы» лин кердеш да токынаат пйсынок шоэш.

Каарна Рахикайнен вкыкы анжалы да ваштыл колтыш:

– Тенге лиэш гынь, мам Ыштет? Седы, кредалаш тынгалат.

– Седы, кредалаш. Да кредалаш тынгалат гынь, тынам мьндыркы шоат.

Остроботни регион гыц ылшы рядовой Салоат юкшым пунежы ылы.

– Мане, мане, торым попет.

Тенге гѳнѳят, Салон соок утла ышанла попымыжы капитанлан мелешѳжѳ бѳш ли, тѳдѳ нержѳм кыптырталы да нимат лидѳмѳлѳ, Лехтолан келесѳлы:

– Мане. ѳнят, Лехто вес квартирѳш вашташ палшымыжы годым кофе гѳц пасна кодын?

– Мѳлѳнем сойток, – Лехто кукшын вѳшештѳш.

А делагы теве кыце ылын. Капитан, семняжѳ вес вѳрѳшкѳ бѳлѳш ванжаат, Лехто гѳц палшыкым ядын. Тѳ кечѳн вѳтѳжѳ Лехтом кофе доно хыналыктен керддеѳт, вес гѳнѳ тидѳм бѳштѳш сѳрен. Тампере хала лишѳц ылшы сержант пиш ѳрѳктѳрѳшѳ йѳн доно капитанлан мелешѳжѳ вазын. Отпуск гѳц вараѳш кодмыжы доно. Изижѳ годшенок Лехто тылык кушкын. Сѳржѳ доно тѳдѳ нигынамат сусу ылде да соок шѳдѳнлѳ кайын, акситешѳжѳ, попымыжы годымат, изиш эдемѳм мыскылышыла попен. Иготшы доно весѳвлѳ ганьок ылын гѳнѳят, нѳнѳ гѳц когоракла кайын. Сѳнзѳштѳжѳ гѳнѳ, нигынамат, манаш лиѳш, йѳрѳлтѳш кайде да акситешѳжѳ – пиш куштылгын, ѳмѳлдеок, вѳк, шѳдешкен колтен кердѳн. Тидѳм салтаквлѳ пѳленѳт. ѳтямѳландѳ, религи, туан пѳрт, Суомин шотеш пиштѳмѳ Армижѳ да мол «ѳкѳн делавлѳ» вѳкѳ ваштылын веле анжен:

– Мам ик шырымок со пыргедѳдѳ? Кѳ маняр оксам цика, кѳ анжаш тѳнгѳлеш?

Гражданкышты тѳдѳ шоферын палшыкалышыжы ылын да тидѳ гѳц паснажы хотѳ ѳзыр доно йѳлмѳжѳ гѳц шыпш – нимат пѳлен нѳлѳш лиде. Маршвлѳ да нелѳ походвлѳ годым тѳдѳ нигынамат янгылыде. Нелѳ лимѳ годым, тѳдѳн нолжы кѳ гань тѳнгѳн, да вѳцкѳж тѳрвѳ тѳрѳштѳжѳ нелѳм тырхышы эдемѳн шѳдѳжѳ кайын. Сѳнзѳштѳжѳ гѳнѳ, нимат лыдаш лиде.

Отпуск гѳц тѳдѳ ик ѳрняшты веле толын да капитанын ядмашвлѳѳшѳжѳ кукшын да кѳтѳкѳн вѳшештен:

– Интерес ылде!

– Интерес ылде? – Каарна цѳтѳрен.

– Тидѳ гишѳн наказани выча – пѳлем, господин капитан.

Капитан парняжы доно стѳлѳм шолткен, таманяр жеп окня вашт анжен шалгыш да вара ладнан келесѳш:

– Техень корны доно кеӑш гӑнь, тӑнӑм мычаш якте толын шомыла. Эдем Ышкӑлӑнжӑ привилегивлӑм ак кӑчӑл гӑнь веле, кыце шана, тенге законом сирӑ. Кӑйтӑштӑ ылат гӑнь, тӑнӑм ти кӑтӑн закон доно Ылӑмӑлӑ. Уке гӑнь, тӑнь нимат ат ыл.

Тенге попен, капитан виӑн ылмыжым шижӑн. Но Лехтон сӑнзӑшкӑжӑ тӑрвӑнӑде дӑ уштӑн анжен – имахань намысат, нимахань вуйнаматым шижмӑшӑт кайде.

– Ышкӑмӑм урмаш анзыкы канден шагалташ лиӑш. Тенге лиӑш гӑнь, Ылӑмӑш доно мадмым анжыкта. Тӑ тидӑн донат мадын кердӑм манын келесӑнедӑ ма? Кӑзӑт мӑнь кок ӑрняӑш арест гишӑн ам попу. Тидӑ нимат агыл. Но тӑ кӑтӑн законжы ваштареш шагалнедӑ гӑнь, лӑмнердӑм ямдыдеок, мычаш якте тырхен кердмӑлӑндӑ Ынянедӑ?

Лехто Ышкежӑ ти делама тенге кымдан анжыде ылын, тӑ-дӑлӑн простарак схемок ситен дӑ седӑндонат тӑдӑ вӑшештӑш:

– Ясыландарыдеок пуштыт гӑнь, малын тырхашыжы агыл?

– Тенге гӑнь, пӑлӑдӑ, тенге шанышывлӑ кого подвигвлӑм Ыштен кердӑт. Тӑнӑм тидӑм техень изи йыштылмашвлӑлӑн агыл, вес делавлӑлӑн перегӑмӑлӑ Цаткыды дӑ пингӑдӑ ылмаш туан халыкланет нимахань кӑцкӑм ак канды гӑнь, ӑкшӑм ямда дӑ вашталтмашкы сӑрнӑлтеш. Этика монгырым анжалаш гӑнь, тӑмдӑм наказаш манын, мӑнӑн нимахань праваэм уке, но лач должностем веле тидӑм Ыштӑш тергӑ. Кынам нимат ат яд дӑ ат сарвалы, тӑнӑм кӑсӑт ак код. Тӑмдӑн тенге шанымыдам самынеш ам шотлы, но пингӑдӑ дӑ цаткыды ылмыдам такеш ямдаш тӑнгӑлӑдӑ гӑнь, ваштылаш тӑнгӑлӑм. Тӑлӑндӑ кӑшкӑрӑк цельӑмӑлӑ. Тӑнымбал цилӑ эдемлӑнок виш ылеш, тӑштӑ цилӑнок, мам Ыштӑмӑштӑ шоӑш, тӑдӑм Ыштен кердӑт, сек цаткыды сӑнгӑ, но цаткыды ылмы гӑц пасна, сӑнгӑнет гӑнь, ышет донат сӑнгӑш лиӑш. Тидӑм Ыштӑш манын, изи детальвлӑм, изи перспективым веле агыл шотышкы нӑлмӑлӑ, кымдан анжен мыштымыла дӑ кого делавлӑм Ылӑмӑшкӑ пырташ цацымыла, а тишкӑ шоаш манын, изи детальвлӑмӑт икӑжӑк-иктӑштӑ доно кӑлден мыштымыла. Тидӑ гишӑн тӑлӑндӑ шаналталмыла.

Ик мӑгӑл капитан юк лыкдеок шалгыш, вара кӑпшӑм Ырзӑлят, кечӑ йӑдеӑш ядмашвлӑ докы пӑртӑлӑ:

– Мане. А бінде кедә.

Лехто наказаним вычен Ыш шокты. Шаяжы доно Лехто капитанлан мелешыжы лин дә тенге тйдылән Ынянәш тынгалын. Седьндонат, сәй, семняжым вес вәре нәнгеәш Лехтом үжын. Ик вадны, Лехто лишыц эртымжы годым, капитан изиш мадмыла, келесыш:

– Тыменяш нигынамат позда агыл. Шукыракым пәлет гынь, Ышкылән веле яжорак. Тидым истори гыц тынгалдо.

Капитанын шаяжы нимахань кыцкым Ыш канды. Лехто ик книгәмәт Ыш нәл, но тыгодымок капитанын лыдаш яратымыжы пәлымы ли.

Келесәш келеш, Лехтожат капитан анзылны лымнержым валтыде, но служашыжы гынь, кыце молнам служен, тенгеок цилә Ыштен, уты доно Ышкымжым «шолткен» анжыктымыжы моло кайде.

– Мам вара когонжок шаныкалаш. Сойток агыл ма?– пүштыржым вәр выкы мырыктен, вуйта лишныжы нимахань капитанат шалгыде, кукшыракын келесыш.

Тыды Ышке сембынжы пачкатан вәшештыш:

– Мане-мане. Тенге доко.

Тиды паштек командым пушыла, кәпшым Ырзәл, сыгырәл колтыш: «Тенгежы гынь, пысынрәк!» дә барак гыц ләктын кеш.

III

Цилә пысын Ыштымлә манмы шая такеш веле лин, вет мам ит попы, маршышкы сойток кемблә ылын. Иктәт пәлыде, кышкы, но машинәш кемыштым пәлен нәлмыкышты, салтаквлә куштылгын шүләлтевы – тенгежы гынь, ялын тыпкаш ак вәрешт. Кыце машинәжым моло эче пуэн кердынйт? Тидыжы программышты воксеокат лишәшлык агылыш.

Түшәквлә дон алавләм кләтыш намалыныт, а тыштыжы цилә вуйын-пачын шалген. Тидым ужын, каптерщик, младший сержант Мәкилә, мам Ыштәш – пәлыде. Шачынжы тыды Лайхиа кымдем гыц. Мәкилә пиш кукыр, тидыжы тыдын вьрыштыжок ылын. Ти кукыржы церышкы, вәк, сәрнәлтын. Кләтшым тыды соок пораткашты кычен – хәдырвлә соок ловавлә йыде вәрән-вәрышты ылыныт. Пытәрижы шүкшы дә

худа ыргем дон хәдйрвлә веле сйнзәшкы тйкненйт, а сек яжо дә ужым Мәкилә соок шайылнырак урден. Улы жепшым тйдь кләтйштйжы эртәрен, хәдйрвләжым со шотлен дә документацим анжылтын. Тйдь дә рота лошты со соредәлмәшвлә кенйт. Обмундированим вашталташ толшы салтаквлә нигынамат керәл ыргемым тйдь гйц кйчен нәлйн кердделыт, ти проблема лач капитанын пумы приказшы паштек веле решәлтйн. Офицервлә донат тйдь яжонжок келшйде – кынам офицервлә каптеркышкы пыренйт, йшкыләныштй сек яжо ыргемым айыренйт, тйдь шйды паржы доно ыккйштй анжен дә якшарген, но нимат ваштареш келесен кердде. Тидь паштек каптеркыжым питйрен, кужы жеп йшкедурешйжы тамам попылын дә иктәжы иктә-мам моло ядаш толын гйнь, Мәкилә тйдьм вуйта цаклыдеәт.

Тйгодымок, вес тыловиквлә доно тәнгәштәрәш гйнь, Мәкилә йшкежы сек худа, тйгәнәлт шйцшй форма доно каштын. Тйдь әнпичйштй шалгышы кеквләм лүдйктйлшйләок кайын дә тидйжым тйдь йшкежы тенге ынгылдарен:

– Седй, тиштй циләнәт господавлән ыргем доно сәрнйнештй. Но циләләнок вет тидйжы ак ситй, кыдыланжы тйгәнйшй ыргем донат каштмыла.

Лачокшымок келесәш гйнь, тенге тйдь утла чиәлтйлйн – кун вара шукшй ыргем доно курымжым каштмыжы шоәш? Шачашыжы тйдь паян сола пөртйштй шачын, торцынжы тйдйлән посылкывләм колтылыныт дә весйвлә доно тидйм пайылаш йнжы ли манын, ма толын, цилә кләтйшкыжы оптен. Икәнә почтым поздан, амалаш вацмы анзыц веле кандевй. Посыльный посылкыжым сержантвлән баракышкы кандыш дә тидйжы Мәкиләм нелй положениш шйндйш. Тйдйн угйц ыргемым чиән, кләтйшкы нәнгемйжы йш шо, но тйгодымок посылкым кодаш гйнь, весйвлә тйдйм пачаш дә икйжәк-иктй лошты пайылаш келеш манын, попаш тйнгәл кердйныт. Мәкилә иргод якте ам пач манын келесйш дә посылкыжым тонгец вазы.

Йыдым Мәкилән вәржы дорц пумагам шәргймы юк шактен колтыш дә тйгодымок свет чүктәлтй, варажы Хиетаненйн юкшы рйшкәлт кеш:

– Кйньылдок, ёрвезёвлә! Мәкилә посылкыжым пайыла!

Мәкилән посылкым пачмыланжы ёнянен, вес сержантвлә дежурствым ёштеныт ылын дә тенге коклы ёрвезё нәрй Мәкилә монгырышкы шынгалтевё. Мәкилә вәр тырйштё сёнзәжём пётёркәлен шёнзен, посылкыжым ала доно левед, кидшё доно кычен шёнден. Иктәт тёдё гёц посылкыжым ыдырал моло ёш нәл, но шаявлә доно тёдём пёзёраш тынгәлевё. Но цацымшышты такеш веле ли, Мәкилә нёнылән пачкәтан келесен пуш:

– Лач выргемвлә веле тиштё. Продуктывлә гёц лач кок сухари нер веле. Дә мам вара ти кок нерём пайылашыжы? Лёвәл тыгыр-ялашым колташ ядынам ылы, нимахань продуктым агыл.

Тенге сухари пыдыргат, вәк, иктёланәт ёш вәрешт дә тидё паштек әрнявлә доно тёдём кукур ылмыжы гишән мыскылен сәрневё.

Тёгодымок Мәкиләм шотешәт пиштеныт. Мәкилә пиш честный ылын дә седёнонат салтаквләлән пумы кукшы паеквлә нигынамат нигышкат ямделыт дә чёдемделыт. Келесәш келеш, ти паеквләжы, тытежәт когонжат коговлә ылделыт. Кыды сержантшы, ик баракышты ёләтәт, Мәкилә гёц пәлёмё семёнь паекым ядын кердён, но пуашыжы веле Мәкилә нигынамат пуде. Техень годым Мәкилә, сёнзәжём пётёркәлен, потолокышкы анжен, нолжы изиш якшарген дә тёдёлән характерный юк доно шёдён келесен кердён:

– Салтаквлән паеквләм стёл лошты пайылат, тидём ат пәлё ма? Мёнь лач керәл годым веле кукшы паеквләм пайылем. Пәлет ма? Уты паек армиштё лач шолывлән веле лин кердеш.

Маршыш трёкок ләкмәш Мәкиләлән нелёцвләм канден. Кыце салатквлә тёшәк дон алавләм пётёрен, уратдымыла опеныт, тидём анжаш ясы ылын, но бухгалтерим яжон видәш келеш ылынат, тидё ваштареш нимат ёштен кердде. Тенгеок салтаквлән талашымы парышты доно махань-шон хәдёр-вләштём перегёдеок седёрашкё кёшкёмыштёмәт пурын анжыде:

– Теве Рахикайненён товыражы. Квитанцим ёёлерәк сирен пуок!

Шыды паржы доно Макилә якшарген. Якшарген, пүжвйд-шым йоктарен дә нервничаен. Тыды гыц нигынамат шудалмы шамакым моло колаш лиде дә качкаш шыцмкыжят, кидшым ырыш нәлйн, йымым, вак, ыдылын. Ти гәнәжы гынь йырвәшй-жы хаосым ужын, тыды шудалдежат Ыш тырхы дә сьгьрәл колтыш:

– Ынде цилә мүләндым кого келтймәш роалтен нәлнежы ма? Хәдырвләмәт Ынде худа пи гань кышкәш тьнгәлйныт. Шотлыде, нимахань квитанцимәт ам пу.

Кымшы взодын ик салтакшат толыы, кыдылан капитан кемжым вашталташ шүден ылыы. Седь, Макилә тыдылән Ыш вашталты дә седьнонат салтак Хиетанен докы палшыкым ядаш кеш. Хиетанен картла мадаш тьнгәлйн ылыы дә мадышым кодымыжы Ыш шоат, сьгьрәл колтыш:

– Салоненлән кемым! Дә пьсйрәк! Тиды капын приказшы!

– Тишты нимахань кемым вашталтыл ат шокты. Капитан Америкышты ылына манын, шана тама доко. Тышты веле вет цилә товыра уты доно. Дә иктә-мам кычәш толшывлә соок капитан шүден манын йойланат.

Хиетаненәт ти гәнә шыдешкен колтыш:

– Тынь, т... вуй! Кыце техень хөливлә тервен пижын шынзынәт – нигыцеәт ам ынгылы. Кыце тынь тенге Ыштырвлә дон махань-шон холивләм яратенжы кердәт? Весывләжы гынь, ьдырвләм яратат – тидым мьнь ынгылем, но тынь Ыштырвләэт верц вуетым пиштен кердәт. Тидылән өрынжәт ам ситары. Тыньым вует гыц кыпцык доно савен колтенйтәт, ма?

Итәт попы, Макиләнәт техень шаявләм колышташ пьс-мәнжы ылын. Тыды пьтәри пелеапайла тамам полдымактылыы, варажы келесен пуш:

– Нәлдок цилә! Оптен кедок! Ма улы, цилә лыктын кедә. Взодет хәлә канды дә намал лыкда. Тишты намалашыжат нимат когонжок уке, но иктә-мажымок Ышкыләндә мода.

– Мьләннем нимахань хөли ак кел, но Салоненлән кемым нәләм ылыы. Вот тенге. Вәрешыжы ражанжым пиштен кодем ылыы.

Салонен кемжым вашталтышат, ләктйн кемыштты годым, Хиетанен келесыде Ыш тырхы, седьндонат юкшым когоэмдыш:

– Кымылетым ит валты. Седы, тыланет ыштырвлә дон вес шүкшет ситә эче.

Мәкилә пижгомвләм вәрыштты гыц шыкәльбә, вьдыл шын-дәмы түшәк арам ролатыш, но мынгеш седыраш мырыктыш дә попаш тынгәльбә:

– Күлән ма келеш, цилә намал кедок. Ынде сойток агыл ма? Батальонышкы телефон доно пьтырәлдә дә лампасан галифевләм кандаш шүддә. Тенге цилә рота хәлә айошкыла маршыш ләктеш. Тиды паштек тыолгышы шарга кемвлә гишән веле шаналташ кодеш.

Ик салтак Мәкилә лачокымат попа манын шаналтышат, тошты свитержым уэш вашталтынежы ылы. Тидым нәлбнәт шоктыш, но Мәкилә тидым цаклышат, наказаш манын, ырдәнг-шы юкшы доно сьгырәл колтыш:

– Рокыш!

Мәкилә командир ылмыжым нигынамат когонжок анжык-тыде дә попашыжат, приказываен попыде, седынодо тьдын командыжат когонок ьрыктәрыш. ьрыктәрышат, салтак, шу-кым шаныдеок, рок вькы шынгалты, но выр-вор веле пьсын кьньыл шагальы. Дә шынгалт вацмыжы гыц шекләнен, юкын келесыш:

– Ынде ти т... вуй воксеокат йүдыш, векәт?

Тиды паштек обмундированим вашталтымаш пьсынрәк кеаш тынгәльбә. Мәкилә ышкежәт шаявләжы гыц шекләнен колтыш. Кынамжы шүкшы выргемән салтакым цаклен, ышкеок, вәк, тьдылән вашталташ келеш манын. У выргемым пумыжы годым, тьды юкымат лыкде.

Остаткаэш цилә выргем-хәдыр погымы дә аравашкы опымы ли. Инвентарный книгәм конгыла лывәкьжы нәлын, Мәкилә батальонын штаб монгырышкыла ашкеды. Имни вуйышты сәрншы салтак Мәкиләм аравашкы шындынежы ылы, но тьдыжы отказалты:

– Имнивлән тьтеок шыпшашышты ситә. Мам вара ашкед керды явләм аравашкы кузыктен шындыш.

Салтакшы веле Мәкилән шаяжым ыш ынгылы дә вькьжы ьрын анжалы.

Шыргы тйр мыч кешй ошма корны шынги-шунги, шыренок лаксаквлй дон пушангы важвлйм эртымйлй ылын. Ик лаксакеш арава шагалы.

Имни вуйышты ылышы салтак сйпшы доно лыпшалят, сйгырйл колтыш:

– Но-о! Келтымаш!.. Но-о, манам!

Майкылй кидшы доно лыпшалмыла йштйш дй имни вуйыштышылан тымдалтымыла, сйгырйл колтыш:

– Сйпым имним вйктйрйш манын пумы. Сйпым изиш шыпшылынат ылгецй, лаксакышкат ат вйрешт ылы.

– Келтымаш! Тишты...

Имни цаткыдынак шыпшылы, хамытшат, вйк, йочыр шактыш дй тенге арава лаксак гйц кыдал лйкты. Тйды йылатен лыкмы сйрйн вашт кен. Сйрйн тйрйштй шалгышы ййктывлйн каргыжышты вады жерйэш сарын кайыныт.

IV

Штабын вйрлйнышы баракыштат корнышкы лйктйш йймдйлйлтйныт. Капитанын кабинетйштйжй охыр кровать шынзен. Пумага гйц йштймй саремйлт шыцшы окня сйкйшйм камакашкы мырыктымы. Писарь дон посыльный улы архивйм пу ййшйквлйшкй оптен шйнденйт дй кйзйт пйштйрвлйшкйштй ма-шоным оптенйт. Пулышвлйштй когонжок йнжйштй янгылеп манын, мам оптымыла, коктын пйленйт. Писарын пйштйрйштйжй кйжгй пындашан шарга ботинкй дй гражданскийвлйн кем дон ялаш кйен. Тйды йшкежй интересный дй оригинальный эдем ылын. Халык логйц лйкшет, тйды йшкймжйм изиш яжоэш, векйт, шотлен, вйлец анжен, йдйрймаш ганьырак ылын дй сыстыкла попымыжы цаклалтын. Тйдын кужы мундштукшы ылын дй «North Stat» лймйн сигаретйм шыпшын. Худараквлйжй тйдылйн ярыделыт.

Керйл агыл пумага доно камакам олтымы, плитй вйлнй кофе вйд шолаш пырен ганьок. Окня анзылны пыжарыдымы ханга гйц йштймй стйл. Стйл лошты капитан шынзен дй тйгй анжен. Вйцкйж дй цаткыды парнявлйжй доно карандашым пйтйркйлен. Ялгорны доно олен лишемшы Корсумйким цаклен, тйды ййрйлтен колтыш. Корсумйки молнам пйсмйн оролы,

пограничник ылын дә иготшы шукурак севәлһәнәт, тәдһәм старшинан должностышыкы ваштымы. Вуйыштыжы сһынзә яктежок валтен шһндһмһ пилотка. Ялыштыжы тангыж десантниквлән куҗы конзан ботинкһ, конзыжы лһвец якшар шһртһ тһрлецән луды миҗән носки кайын, вһлнһжһ кһжгһ материал гһц ялаш дә китель. Старшина олен ашкедһн, йһрвәш анжылтын дә рок вһлнһ кок пу маклакам ужын, каклянышат, лүктәлһй. Тидһ гһц анзыцшы кидһштһжһ эче кок маклака ылын. Изиш лимкһ, тһдһн ладна ашкылвләжһ штабышты шактен колтевһ, кым пу маклакам кычен, тһдһ камака лишкһ миш. Пу маклакавләжһм камакашкы пиштһмһжһ годым, тһдһ довольна агыл юк доно пелештһш:

– Корны тһр мыч пувләм үден каштыт. Махань ороды привычка! Лач изи тетявләок. Тонышты гһнь, иктәт тенге ак һштеп ылы, а тиштһжһ гһнь, иктһләнәт вуйта нимат ак кел.

Тһдһ кофейник левәшһм лүктәлһй дә кофен эче йәмдһ агыл ылмыжым цаклышат, стөл лошкы капитан ваштареш шһнзһ. Вара пилоткыжым кыдашы, парнявләжһ доно үпшһм тһрләлтһш, телефон вһкһ анжалы дә яды:

– Колонна гишән нимахань уверәт?

Тырын шһнзһшһ капитан ти ядмашеш понгыжалт кеш дә тһдһлән келшһшһ пһсһ шая доно попаш тһнгәлһй:

– Нимат уке. Нимахань уверәт. Ёшкежәт, сәй, ак пәлеп. Мһнь вет нһнһлән ти мадышда келтһмәшһн мадышыжы манын, такеш агыл келесһшһм. Махань колонна, кынам дә кышты кеә, шанем, тидһм пәлһшәшлык ылыт. Öрәт веле, мавлә лиәлтһт. Попат, вуйта күшнһ кого организуйымашвлә кеәт. Тидһ, шанем, у группывләм канда. Тенгежһ гһнь, манеш-манешвлә тһр ылыт. У дивизивләм формируют. Мә гһцнә сек тһнг вим һштәт, вес кок полкыш резервһштһшһвлә толыт... Посыльный... кофейник...

Посыльныйн кофейник доно йыштылмыжы лошты нһнһ юк лыкдеок шһнзевһ. Кофем шолтен шоктышат, офицервләлән опталы дә пүштһрһшкһжһ пақыла опташ манын, писарь докы мһнгеш кеш.

Старшина, изиш кымылжым валтен, пелештһш:

– Тидһ ырсын тһнгәлмһжһм анжыкта.

– Келесен ам керд. Попат, вуйта цилә тиды Германи гыц кечә. Теориштыжы тиды кым фактор гыц кечә: Германи, Россий дә мә бшкенә гыц. Пытәришы, Германи Россий вйкы кечәлтеш гынь, тидыланжы мынь амат сомневаялт, тиды мә гыцнә ырсышты участвуаш тергаш тынгалеш. Тиды гишән Мурманскыш нангешы кыртнигорнын пиш керәл ылмыжат попа. Кокшы, лин кердеш, Россий торок мамнам шин шуа дә ырсы операцивләм территоришкына вашта. Тиды мамнан ситуацинам кычылт мыштен кердеш. Кымшы, мәжәт, бшкымнан ситуацинам пәлен, шансвланәм кычылт кердына. Цыгы вуйышкы техень арендаторвлә кешты! Кыды монгырыштыжы маләннә лимылә, тидым айырымыла дә кыды монгырышты лачокшымат лимылә, тидым шукужок шанен шынзаш ак кел. Тенгеок пәлы.

– Нимат пәлы агыл. Нимат. Кыце цилә кеаш тынгалеш?

– Та нерлуда мычкы пумы гыц лүдыдә?

Капитан кытыкын ваштыл колтышат, шаяжым пакула нангеш:

– Мамнан вес техень шансна уке лиэш. Мынь бшкежы кого атака верц ылам. Кыце пәленә, историшты лач сынгышын кердыжым веле соок шотеш пиштенйт. Тидыжы кызытат тенгеок лиәлтеш. Сынгымывләм самынь корнышты ылмышты гишән вуйнаматеш лыкташ тынгалыт. Тиды гишән кы кыце шана, тенге шанен кердеш, но икты мыланем пәлы. Мә бнде Германи доно кылдәлтыннә, тидылан ма пуйырен, маләннәят тйдок пуйыра. Дә пуйырымаш яжо лижы манын, маләннә цыркынен-цыркынен бшке верцнә шалгымыла. Мынь Покшал Европын цаткыды ылмыжым ужам, кыдын зарядшы, мам Финляндилән пуйырен, тидымәт анжыкта. Германин вижы тиды гыц ордышты ылшы сәндәлыквләшкәт йога дә тенге ирвелнышы Российын вижы шылаш тынгалеш. Тиды лыскыдемеш гынь, ордыжты ылшывләет центр докула кеаш тынгалыт, тиды паштек маләннәят шулаш нелырак лиэш. Орәт веле, мә Франци дон Англим яжо тангеш шотленә, но яжоракын анжалаш гынь, ныны сек худа тышманвләнә вет ылыт. Нынын мадын колтымышты Германин сынгымыжым анжыкта, а Германин сынгымыжы мамнан сынгымына доно икты. Мадын

колтенä гѣнь, тѣнäm мämнäm рок доно мүден пиштät – тидѣ пälѣ, но тенге бѣнжѣ ли манын, Российѣм сѣнгäш дä курымеш тѣдѣм ямдаш мälänнä улы винäm погыман.

Старшина седѣрäшкѣ анжалят, келесѣш:

– Мѣнь семняэм вäрешѣжок кодем.

Корсумäкин вуйыштыжы вес шанымашвлän ылмыштым капитан цаклыш. Ивлä дä Тел вырсы прапорщикѣн идеализмжѣм шылатенѣт – тѣдѣжѣ эче ылын гѣнь. Махань у ясывлä дон нелѣцвлäm бѣлен лäкмѣлä, тѣдѣ гишän веле кѣзѣт шанен. Каарна бѣшкежѣ тенге шаныде гѣнят, Корсумäкин ойхыжым ынгылыш. Капитан вырсы гишän шанен. Дä нимахань лыскыды вырсы моло агыл, а лачокла «кого тылан» вырсы тѣдѣлän келѣн. Тидѣм тѣдѣн карьерыжат терген. Карелиштѣшѣ кок иксä (Карельский перешеек) лошты кредälмäшвлä паштек тѣдѣм лейтенант звани доно демобилизуѣмы. äмälжѣм тѣдѣн карьерын анзыкыла кемѣштѣжät ужаш лиэш – тѣдѣ со кушкын миэн. Иктѣлänät тѣдѣ нигынамат ик худа шамакымат келесѣде, но батальонын командир лимѣкѣжѣ, бѣшке шаяжымат пингѣдѣн келесен кердѣн. Тѣдѣ гѣц худа подчиняйälтшѣ ылын. Ышан дä пиш талантан. Тѣдѣ нигынамат шанымашвлäжѣм шѣлтѣде дä кынам келѣн, тѣнäm ядмашвлä раскыды лиштѣ манын, соредälмäшвлä якте кандышы шаявлämät шѣлтѣде. Каарнан шуку наградыжы ылын дä майорлан моло, служебный положенижѣм дä чинжѣм анжаш гѣнят, капитан ваштареш лиэш нелѣ ылын. Тел вырсы годым Каарна капитан лин дä тѣдѣлän батальоным пумы. Тел вырсы пѣтѣмбѣкѣ, шуку майор, подполковник дä вес когорак офицервлä должностьдеок кодынытат, угѣц служаш толмыкыжы, тѣдѣлän лач ротын командирѣн должностьшы веле вäрештѣн. Кѣзѣтät тѣдѣлän батальоным ак пуэп – тидѣм тѣдѣ пälен. Пулеметчиквлän ротым пуат гѣнь, нима худаат агыл, тенге нѣнѣ доно махань-шон атакывлäшкѣ кеäш лиэш. Колымаш дон служба верц вäшештѣмäш сойтөк бѣшке пäшäштѣм бѣштät, äнят, тидѣ паштек тѣдѣн церотшы шоэш? Мам тѣдѣ службыштыжы бѣштен кердѣн, тидѣм яжон пälен. Колымашат ик гänä веле агыл лишѣцѣнжөк эртен дä тѣдѣ ваштарешät шалген кердмѣлänжѣ бѣнянен. Түнымбалнышы вырсы капитан

көргіштi кого тылым бiлiжтен дa амбицижым шижтaрен. Тидi гiц пасна тидi атамiлaндыжым когон яратен.

Пингидi шiмaн дa цаткыды кaпaн. Техень тидi ылын. Анжалтышыштыжы нигынамат лыскыды мaгaлвлaм ат мо, тидiм нигынамат пылвуйтен моло ат шiндi.

Старшина посыльныйлан кофем темaш сiгбiрaлмiлa шiдiш, капитан шаяжым цaрнiде, пақыла нaнген:

– Семням вaрешiжок кодет гiнь, яжорак веле. Мa сойток мiнгеш ана тол. Кiзiт ситуаци первишi гань агыл. Пaлi, грузымы товыраан транспорт ротын дислоцируялтымыкыжы веле миэн шoш. Тiшкi эче вес ротывлa грузат.

Инвентарь дон хaдбiрвлaм шыпшташ манын, ротын бiшке транспортшы ылдеaт, цилa тидiм батальонлан бiнянiмi.

– Ну, тенгежi гiнь, ладнан шiлaлтaш лиeш. Тидi гишaн вуйым карштараш ак кел, – старшина шаналтыш. – Тидi цилa войнан пышыжым шaрa. Пiтaри ышет кеa – цилa талашен бiштет, варажы таманяры вычет.

Капитан ваштылалы:

– Тевеш вара. Тенгеaт лиaлт кердеш. Мам качмы шотышты келесет? Ныр кухням, нiнi, сaй, анзычок колтат. Ну, тидi нiнiн пaшaштi.

Кофештiм юк лыкдеок iйeвi. Тамам шаныкален, старшина анзыл кiдежiштi iпшiм ыдырен шалгышы писарь вiкi анжалы. Тидi тiгбiр анзылны шалген дa кынамжы вуйжым лишкiрaк дa кынамжы oрдiшкiрaк бiштен, вуйыштышы iп коeвлaжым тoрлен. Старшина шiлaлтiш дa ойхырак юк доно келесiш:

– Итaт попы, махань шишкышвлaм вaл мiлaнды вiлнi ак шишкеп?

Каарнажы гiнь кукшын, изиш мыскылымыла ваштылал келесiш:

– Тiнымбалын историжi шуку фактор гiц шалга. Aнят, лач кiзiт тагышты Берлинiштi иктaжi Российiн картыжым анжен шалга дa планвлaжым шаныкала. Тевеш тидi iпшiм ыдырен шалга, но тидaт вет сага ылеш.

Капитан кофе цaшкaжым стoл вiкi шiндiш дa, старшинан кымылжым лiктaлaш манын, пiсiн келесiш:

– Иквәреш ылына. Иквәреш ылына дә ял вълннй лиәш цаценә, лач келтймәшок. Тиды тенге... Хм-мм-ў... хм-мм-ўў... Та-рай, ра-рай. Посыльный... Бритвам буфет гыц. Шукырак пачкым. Кодшы оксаэшйжй кокуркам кандыда дә кофем... Мане-е! Ти келтймәш телефон дорц өрдйшккй карангам гынь, тйдй йори тынгыргаш тйнгәлеш... Хм-мм-ў... хм-мм-мў.

V

Лишнйшй лоттавлә ик охыр баракышты вады ййде буфетым пачыныт. Посыльный тйш пырыш. Буфет циц салтаквлә ылыныт. Тйштй суррагат-кофем, кў гань пингбидй кокуркавләм, табакым, лезвивләм, конвертвләм дә сирмәш сирймй пумагам выжаленйт. Цилә пумага йлйштәш вълннй рисуйымы стилизованный салтак шалген: вуйыштыжы каска, ялашыжы утужен шйндймй, шайылныжы Суомин хрестән симсй-ошы тистйжй выльгыжалтеш. Седй, ти картин тамахань йнянймәшйм анжыктен. Но тйгодымок картин воксеокат лачокла кайде, тйдй реальность доно кйлдәлтде. А лачокла йлймәшйжй буфетын прилавокшы анзылны церотышты шалгымаш сембнь йшккйжйм анжыктен:

– Колат, мам цыгым церотдеок пыраш цацет? Кеок пачышкы!

Иктйн вълнәт утужен шйндймй ялаш кайде. Кыдыжы ангийский стилиян кйрән твист ялашан, кыдыжы гражданский ялашан, кыдыжы армин луды цйре форман. Обший вырсы выргем форма гыц лач пилотка, кәнгйж китель дә ремень веле ылыныт.

Пйркәшйкшй лач ик лотта веле ылын. Лоттан кымылжым лүктәш манын, церотышты шалгышывлә кыце кердбнйт, тенге шутяланаш цаценйт. Буфетйштй стөл лошты лейтенант Ламмио шйнзенәт, шутявләшты лоттан кымылжым когонжок лүктйделыт. Но Рахикайнен нйнй логйц ылын, кў соок йшке йштәш цацымыжылан йнянен, тйдй прилавок лишнй шалген дә попен:

– Мам вара ти цевер йдйр Рахикайненлән лачокшымок выжала? Айырленә, но ойхынажы кодеш. Седй, ик цәшкә кофем дә ик кокуркажымок пуа.

– Тагачы улы кокуркам выжаленә. Пйтймешккйжй. Буфет охыр лимеш цилә выжален колтенә.

– Лачокат ма? Тенгежй гйнь, лачокат, вырсы тйнгя-
лалтшайшык. Тидйн палыквлжым ййрваш цаклет. Молнамжы
гйнь, кофе сага лач ик кокуркам веле пуат ылы. Кйзйтшй
гйнь, кокуркавля йжал лин колтат. Тидй паштек ти цеве
йдйрын сйнзавляжымат нигынамат ам уж ма?

Лотта якшарген кеш да стол лошты шйнзйшй лейтенант
Ламмио вйкы анжалы. Тевеш вара кйлан ти йдйр Рахикай-
ненйн шутяжы паштек ййрен. Ламмио Рахикайненйн
шявлжым шйдйн колышты. Келесашок гйнь, тйды лишнйжй
вес аптаным ужмыжы шоде, лымйнок тйнам, кынам ти лотта
доно йшке мырлаш шанен шйнден ылын. Кынам тидй паштек
йдйрвлам эче ужат? А халаш кейш – жеп уке. Но колонна эче
варыштыжок шалга гйнь, ти йдйрым токыжат ужайш, анят, цаш
лиеш.

Попашат уке, рядовой карел молоца дон Хельсинки гйц
ылшы лейтенант лошты айыртем улы, седйндонат Ламмио
когонжок ойхырыде, но ти Рахикайненйм йдйрвля, утат-пйтат,
яратат – тидйм шижйн. Ситалык яштака капан, кыйыр вуян,
яжо раскыды юкан да эчежй соок тамам льорген сярнй.
Льоргымыжы доно Рахикайнен йшкйланжй яжо имиджым
йштен.

– Пйсйнрак налдок, идя мызырталтыл, весйвляат вычат!

Ламмио тиштй йш тырхы да, йшкеок уж коклы минут
нарй выжалаш аптыртен шалгет, манын келесальй. Но
Рахикайнен нимахань токо веле шачшы цйвигй моло ылде –
шекланен моло йш колты да Ламмион костан келесймйжй
когонжат тйдым йш тйкйл.

– Господин лейтенант. Шоктеня гйнь. Анзылнына кужы
корны, сага иктя-мам налде ак ли. Маняр табакым вара пуэдя?

– Манярым налнедя?

– Ик блокым. Да сагажы эче иктя лу кого кокуркам.

Рахикайнен йориок мызырталтыл тйлен, тамам шаны-
кален, но шайылнышыжы тйдым церот гйц шйкен лыкты.
Налмй товыражым погалалят, амаса лишнй шйнзйшй стол
лошкы шйнзй, тйштйжй кымшы взводын вес салтаквлжят
шйнзенйт. Лотта циля салтакын анжымы объектйшты
ылынат, Рахикайненйн шявлжым шукунок колыныт.

– Тенгежй гйнь, ти йдйр тетяэтйн аважй лин ак керд, – Хиетанен пелештальбй. – Тидй паштек вес анжышывляат ылыт, тйгужй йшке тервенжй ялштенат шйнден шоктен.

– Мбйнь кйзйт тидй гишан шанымемжят ак шо.

– Ак шо веле. Анжемй, алталал моло колта. Пйлет ма? Тйнь техень молоца ылат, йлен лйктйнй гйнь, тйньбйм ырлыкаш йшкуж вйреш мй монгырышкына йжйн кем.

Лач ти жепйн посыльный толы да колонна коклы кок цйшйн толеш манын увертйрйш. Ти увер Ламмиолан тамахань шансым пуш да тйгодымок вычымашымат кандыш. Буфетйм питййрймйкй, Ламмио Лоттан велосипедшйм кидйшкйжй нйлын, сагажы ашкедй. Салтаквлй бараквлйштй докы кевй, тенге йнде корнышкы лйкмй тылип цилан шймешйштй пижйн кеш. Кыдыжы нервничаен, вйк.

– Мам вйл господа-тйрйвлй мыным мынзен шйнзйт? Мам вйл шанат? Кун вара охыр бараквлйштй шйнзймйжй шоэш?

Ханга гйц йштймй вйрвлй вйрйштйштй шйнзен, цйрйан кайыныт. Тйшйквлй, простыньвлй да алавлй ти вйрвлйлан молнам комфорт ганым пуэнт гйнь, кйзйт тагыце лудикйля да йштйн кайыныт. Ик вйрйштйшй ханга вйлан тйгй сирен шоктен: «Ти вйрйштй салтак Пентти Нимеми Суомин армиштй служымыжы годым амален да кыды 16.6.1941-шй ин пйлыбдймй корнышкы лйкмйжй анзыц тидйм коден. Служаш тйнгйлшй, йжар кек игй. Ти вйр докы лишеммет анзыц ялетйм кыдаш, ти вйр, кыды докы лишемат, тйнь яктеэт шонгы салтакын святой вйржй ылын».

VI

Корнышкы лйкмйштй анзыц молитвйм лыдевй. Жепйштй ылынат, батальонын пасторжы ротывлй ййде вады молитвйм лыдын сйрнен. Дежурный ротым погыш да ти гйнйжй вады молитвйшкй офицер дон тыловиквлйат толевй.

Капитан изиш йрдйжтйрйк шалген да увервлйм вычен, старшина серьезный анжалтыш доно ротын сек пачышкыжы ашкедй. Кйлан ротым погымы гишан увертйрйш, дежурный пйлыбде. Офицервлй логйц иготшы доно Коскела сек кого ылын, но тйдй нимат вуйта ужде, йшке взводшы докыла талашен.

Яра веле эче Ламмио тйштй кайын колтыш. Кайын, тйдй валышы кымылан ылын. Буфетйштйшй лоттан сола гйц ылмыжым пйленят, тйдй утла проста ылеш, шанен дй тидйм козырь семйнь кычылтнежй ылын, но анешлй веле лйктй – мам шанен шйнден, тйдйм таки йштен йш керд.

Ротым погымы гишйн дежурный Ламмиолан рапортуйыш, а тйдйжй капитанлан увертйрйш. Каарна Ламмион толмыжым анзыцок цаклыш, рапортым колыштмыжы годым, сйнзйшкйжй йшят анжал. Тйдй воляш кемйм тырхен кердде, тидйжй офицервлймйт тйкйлын, а Ламмион йойланымы ййнвлйжй тйдйм пишок йылатаренйт. Седйндонат, рота йнжй кол манын, оленрйк келесйльй:

– Ротына тревога состояништй. Техень годым иктйт нигышкат йрдйшкй кен ак керд. Ам самынялт гйнь, лейтенантат ротыштына ылеш.

– Мане, ылам, господин капитан.

– Ну, тйнйм йшке вйрйшкй!

Ти шаявлй изишят Ламмиом йш тйкйлеп. Тйдй ладнанок йшке взводшы докы ашкедй. Ашкедшйляжй, йориок вуйта нержйм кйшкй лйктйльй. Кынам тйдйм иктй-махань критика тйкйлын, тйдй соок тенге йшкймжйм кычен.

Капитан рота анзылны мйнгеш-анеш каштын. Тйдй тамам йшкедурешйжй попылын дй шйренок цйшйм анжылтын. Ик гйнй тйдй шагалалят, ротыжы монгырышкы сйрнйл келесйш:

– Мане. Тйнйм келеш... Ну, нимат агыл.

Вара эчеят мйнгеш-анеш кашташ тйнгйльй дй йшкедурешйжй попылын:

– Ак кел. Тидй гйц паснаок лиэш... Хм-мм-й, хм-мм-й...

Плац гач велосипедйн пастор толы.

– Вйрйшкет толок, шим каркак, – Рахикайнен пйжгйлтен келесйш, весйвлйжй, иктйт йнжйштй цаклеп манын, ййвйрт ййрйлтевй. Келесйш келеш, салтаквлй пасторым «шим карак» маныныт. Тйдйн шимйкй, тоша кйпйн дй йнгйсйр пулышан ылмыжы гишйн техень лйм лйктйн. Туберкулез бацилывлйлйн тйдй яжо объект лин кердйн.

Капитанын приказшы ййрвйш рйшкйлтй. Вуйышты гйц цилйн пилоткывлйштйм кыдашевй, дй тырыжалт шйцшй

үпйштї махань монгырыш шанен, тїшкїлӧ шалген – ик вуйыштат пораткан ыдырал шїндїмї үп кайде.

Пастор тоша юкшы доно молитвӧм тїнгӧльбї, сагажы рӧдївлӧштї шалгышывлӧ мыраш ушневї, дӧ йїрвӧш мїгїрїмїлӧ шактен:

... Йы...мы... мӧм...нӧн...кы...чык...на...

Серьезный шїргївлӧ, үштїн анжышы сїнзӧвлӧ дӧ кыптыртен шїндїмї сїнзӧхалвлӧ. Молитвӧн шамаквлӧжї ти салтаквлӧм когонжат тїкӧлделыт гїнят, шїдӧн дӧ үштї анжалтышан ылмышты доно нїнї Йымым шотеш пиштї-мїштїм анжыктенїт. Музыкальный агыл ылшы Хиетаненӧт, вӧк, молитвӧм мырымы годым, бїнгїрїшї юкшым лыктылдалы. Лехто вїцкїж тїрвївлӧжїм пїзїрӧл, апай гань шалгыш. Тїдї кї скульптурыла кайын дӧ молитвӧм колмыжат шоде ылын. Старшина сага Мӧкилӧ мырен шалген. Молитвӧм мырымыжы годым, ти ладна пїэргїн «мїнь» ылмыжы ылде, тїдї шїмжї вашт молитвӧн шамаквлӧлӧн бїнянен мырен. Кӧргїшкїжї святой шїлїш вуйта пырен. Рїмӧлгӧш тїнгӧлшї вады векїлӧ цеве дӧ раскыды юк доно мырен.

– Молитвӧ лыдмы стойка!

Тидї паштек салтаквлӧн анжалтышышты эче шїдӧнрӧклӧ веле кайын колтыш – нїнї вуйта тӧгїм бїлїшїмок качкын колташ йӧмдї ылыныт. Пастор юкышкыжы вим погаш цацен:

– Христос! Халыквлӧн Йымышты. Тїньбїн кидїштет мӧмнӧн пуйырымашна. Мӧ монгырышкына шїргетїм сӧрӧл дӧ мӧмнӧм просты – вет Тїнь кӧргїштет мӧмнӧн кычыкна-палшыкна. Шанымет сембїнь лижї, такеш агыл вет тїньбїн ышет мӧмнӧн ынгылымашна гїц виӧнрӧк ылеш. Мӧлӧннӧ махань-шон ойхывлӧ дон нелїцвлӧм колтет гїнь, тидїм мӧ тїнь гїцет сылен нӧлїннӧ, седбїндонат мӧ тїньбїм сарваленӧ: ти ойхывлӧ дон нелїцвлӧм сбїнгӧш манын, мӧлӧннӧ вим пу. Тїнь, туан пӧртвлӧнӧ дон ӧтямїлӧндїнӧ верц шалгашна мӧлӧннӧ палшы. Бїшкїмнӧм цӧкеш (жертвеш) кандашат мӧлӧннӧ виэтїм пу, тенге тїньбїн лїмет доно туан халыкна бїшке пуйырымаш монгырышкыжы ашкылта. Мӧмнӧн шамнам цаткыдемдї, тїшкї ӧтямїлӧндїнӧм яраташ манын, тыл гань

шокшы шүлүшүм пырты. Ти шүлүшет шыгервләштй амалышы герой-шүмбелвлә верц күсүм пөрүктүмбүнә годым, колымашымат вәшлиәш палшыжы. Лач тидүм веле тынъ гыцет сарваленә. Шуку нелүцүм ужшашлык салтаквләм валгыдемдй. Валгыдемдй туан халыкнам дә тйдүм иктйшккй погы. Шүмвләнәм йшке анзылнет пач дә анзыкыла кеәш манын, төр корным ажед.

Пастор техень шаявләм батальонын кым ротыштыжы лыдын, варажы «Христосын Простымыжым» кечы йбдеәш юк доно лыдаш тйнгәльй. Проповедь паштек эче ик молитвәм мыралтевй дә тенге молитвә мырымы церемони пйтйш. Капитан ротыжылан кәнәш приказым пушат, салтаквлә, нигышкат талашыде, шәләнәш тйнгәлевй. Рахикайнен, кидшүм кышәнйшккй цикәл, попен:

– Анжалыма вара, махань проповедь. Техень корны анзылны техень проповедь. Цытйрәл, вәк, колтет – молоцавлә, мә цилән шыгерләш вәрештйнә. Техень лүдүктүлмәшвлә, цывышыл, вәк, мбнбүм нәлүн колтыш, үпемәт вушток шагалы.

– Пиш яжон келесйш, – Сало маны.

Нйнй, автоматанвлә дә рюкзаканвлә, түнй ылыныт. Кыдыжы картла мадаш пижй, кыдыжы анекдотвләм шайыштын, кыдыжы сиремйшты киэн. Лу цәшәт шо, но колоннан аражат кайде.

Хиетанен пүштйржй вйккй вуйжым пиштен, комдык киэн мырен. Мыры семжймәт, шамаквләжймәт прамой пәлйде гйнят, тйдй мыраш цацен. Варажы йшке шанен лыкмы мырыжым мырлаш тйнгәльй:

Вунги-вунги, мардеж шунги
вунги-вунги, политика бунги...

Мырымыжы лошты рймәлгәш тйнгәлшй пйлгомышкыла анжен, тйдйжй сотын кайын гйнят, тйштй ошын кайшы ик шйдйрйм цаклыш. Тидй паштек мыраш цәрнйш дә попаш тйнгәльй:

– Уке, молоцавлә, ти шйдйрвлә утла мбндйрнй ылыт, тидүм келесйде ак ли. Вйкйшты анжаш тйнгәләтәт, пйтәрижй, нйнй лишнок ылыт, машанет, варажы шаналтетәт, ышет

кея, махань мьндьрнй ылыт. Мам нйны доно ёшташ лиэш – тидьм мьнь со шанем. Шанымем семьнь, нйны цилан такеш ылыт. Кўлан вара нйны келйт? Иктўланат!

– Тенге гьнят, тек нйны сотемдарат.

Младший сержант Лахтинен кйрйн кешй тыгыр полдышыжым ырген пйтаренат, ыргымы имжым пилоткын шайыл тйрешйжй пышкылаш цацен. Тйдылан полдыш ыргымы пашажй сек керал ылын, да седьндоно шамакшымат, лач лишьц эртйшйла веле, келесальй. Шанен кишй Хиетанен-ланжй гьнь, ти шамакат ситйш, да тйды вшештйш:

– Соты. Аяр дон тйлзйн сотыштым эче ынгылем, но мам шйдырвлан изи пйрцьк гань сотышты доно ёштет? Нимат. Шанем. мьнь Йымы ылынам ылгець, ик шйдырымат ам ёштй ылыы. Кердам ылгець, цила шйдырым пйтарем ылыы. Керал агылеп гьнь, мам нйны доно ёштет?

Лахтинен имжым пышкылыы да йнде хытыралашат йарсен. Тйды ййрваш осторожно анжалыы да изиш йнянйде, пйжгьмьйла, вак, келесйш:

– Мане-мане, нйным Йымы ёштен. Тидьм лач тенге попат веле. Школыштат тенгеок тымдат, а вет ти алталымашым циланок палат. Эдемьмат Йымы ёштйде. Тангыжышты тйды шачын. Эдем коргйштй махань вещества вал уке? Утла простан цила ынгылдараш цапат, а тидйжй капиталистйм унижйймы гань. Вот кыце.

Хиетанен ваштыл колтыш:

– Седы, мьнь техень шаявлалан ам йнянй, тидй палй. Махань-шон веществавля. Тйнь лач профессорлаок попалтен колтет. Тидьлан орйнжат ам ситарй. Махань келтймашйн шўлйш доно эдем тангыжышты шачын кердын? Тангыж вйдышкй пел минутеш хоть тйргештемә – тйнь тйштй угйц шачат ма? Агыт, анешля, шўлалтен колтет. Да мьньйн кйпйштем нимахань веществавля уке – лач лу, шйл да кавашты. Тидйжым циланок, сйй, палат. А капиталист гишан мьнь ик шамакшымат келесен ам керд. Мьньйн атям кола гьнь, мьланем йндекшй да пел гектар худа мўландй кодеш. Техень капиталист мьнь ылам. Ти нырвлаштй худа шурным погаш тйнгальм гьнят, когонжок сойток ам унижйялт, кымылем ам

валты. Кидем кышанышкем цикалам да, йыраваш шыведыл, анзыкыла кейш тынгалам. Вот мынь гыцем махань капиталист.

Лахтинен со эче пыжгымыла попен, соок серьезный анжалтыш доно, тиды тдыллан пишок келшен, такеш агыл вет тдыд нимат куштылгы мел доно йыраваш анжыде. Тдыды бшкет ылмы тервенжы нерат лиаш тынгалын, соредальмыжы моло шодылын, но тенге гынят, бшке мненижым бшыкляш манын, пақыла шаям нанген:

– Эдем коргышты сойток махань-шон веществавляат улы, анжалыма ышма шум. Эдем пйтарижок кол ылын. Тидыжым гынь, капитализм философиян шынцызат (ученый), вак, тенге келеся.

Хиетанен бнде ваштылде. Тдыды шынзы да, сынзайым пытыкыде, Лахтинен выкы когон орын анжалат, пелештыш:

– Колыда, молоцавля! Колышталмада, мам Урио попа. Мынь орынжат ам питары. Колыда, молоцавля! Изиш мыгырика ылам гынь, мынь тынам алангы ылам. Толдок, молоцавля, ангыраш... Мыньбын ышма шуэм моло уке... Мынь тынгалтыш школым питарымем паштек «Турун Саномат» газет гыц пасна нимат лыдделам, но иктым палем: «Мынь техень ямакваллан ам бняны!» Мынь алангы ылам, мынь тамахань веществавля гыц бштымы алангы ылам... Тидыланжы орынжат ам ситары.

Хиетанен бнде вуйта пижын кеш. Тдыды со попен да попен. Ти шая доно весывляат интересуйлтыт манын, тдыды шанен, но лишныжы кышы рядовой Ванхала гыц пасна тиды иктымат интересуйыде. Тдыды юк лыкдеок киян гынят, кок эдем лоштышы шаям бшкедурешыжы ваштыл, колыштын. Ванхала таза капан, юкым лыкташ яратышы агыл молоца. Шыренжок тдыды лач йалын шаям веле колыштын, но выкыжы анжалатат, тдыды шыренок шаяшкы тамам келесаш йамды ылшыла кайын. Кынамжы икта-махань шаям келесен гынь, тиды паштек торок якшарген да колыштыт аль агеп, тдыдым анжен. Хиетанен дон Лахтинен лоштышы спорым йырен колыштын да бшкедурешыжы ваштыл, вак, попен:

– Кол... хи-хи-хи... кол... Хиетанен алангы... хи-хи-хи...

Лахтиненын сынзайы шыдын анжалы. Кыце реалиштыжы, лачокат, тидым пален гынят, пақыла спорымыжы шодяат, тдыды келесыш:

– Тидым цилә пөрттү (природа) ышта. Вот кыце... А попашыжы мам вәл тидын шотышты ак попеш? Кынам ядмаш окса тәпнәк гишән кеә, тынәм махань мырым мырымыла, эдем пәлә. Тидыжым, тывеш, каракат ыштыш. Цилә икәнәштй шайышт пуш. Капиталистын окса пүштыржым мәләннә ышкылаш (перегәш, защищайәш) манын, вим пунежы. атямүләндинә нынымәт мбын ганемок незереш кода гынь, нынәт мбын ганемок тидым яратат ылын, мбынжы гынь, тиды верц шукшы ыштыремәт ам пу. Эчеәт тынгәләлтеш, но ма лиәлтеш, тидым эче ужуна... Ти сәндәлыкышты мә ваштарешнәәт шагал кердшы эдемвлә ситәлык ылыт.

Ванхала тамам изиш шаналтышат, келесыш:

– А финн салтак сойток лу руш салтак вашатреш кредәл кердеш. Хи-хи.

– Мане... Но тышкы луатикшы Ваня толеш гынь, мам ыштет?

Хиетаненым ти ядмаш политика агыл, а теологи монгыр гыц интересуенәт, шаяжым мынгеш сәрәлы.

– Мбын нимахань ышан согоньвләм пушы доктор моло ам ыл, но вуем йыр шаналтемәт, тунымбал тишкевек ышке сембынжы нигыцеәт толын кердде, тидым келесен кердәм. Тидым мбын пингыдын келесем. Мбын нимахань свержестественный явленивләлән ам ыняны. Нимат ыштыде, кыце иктәма лиәлтшы кердеш? Нимахань шыдырвлә тишты ак келеп. Тиды гишән мбын шуку шаненәм. Сар кыткывлә дон жававләәт лач такеш веле ылыт – ныны гыц нимахань перке уке. Тенгеок клопвлә дон тараканвләәт.

Ванхалан кәпшы цытырен, вәк, когон ваштыл колташ ынжы ли манын, ышкымжым цәрәш цацен, келесәлы:

– Дә тивләәт.

Тидым келесен, якшарген кеш дә серьезный лин колтыш. Хиетанен шаяжым ярыктышат, сырбыштыжы угыц йыралтыш кайын колтыш, кәпшәт угыц ырзәлт кеш. Хиетаненжы гынь, мелынок шаяжым пакула нәнген:

– Тынь вет тенге келесышыц. Кү вара ышкымжым тивләлән пукшынежы? Иктәт. Келтымәш, махань йырынквлә ныны ылыт. Дә весывләжәт. Шонгырак эдемвлә, жававлә

вѣдѣм иреэмдѣт, манын попат, но мѣнь бѣшкежѣ тидѣлѣн
изишѣт ам бѣнянѣ. Лач лѣвѣртѣлѣт веле. А жавагудым вот
лыпшен сѣрнѣш яжо.

– Дѣ мыни игѣвлѣм, хи-хи.

Ванхалан бѣшкѣмжѣм бѣнде бѣнянѣн шижѣн дѣ попен гѣнят,
якшаргыде, акситешѣжѣ – Хиетаненѣт шаяжым кычалал, вѣк,
колтыш:

– Итѣт попы.

Хытырымашым кодаш шанышы Хиетанен угѣц вазы, но
тидѣ гѣц анзыцшы эче келесѣлѣ:

– Мѣнь сверхѣестественный вивлѣлѣн изишѣт ам бѣнянѣ.
Дѣ ти тѣнымбалны утла шуку аккел улы – тидѣн донат ам
келшѣ.

– Мам вѣл келтѣмѣш шанен ак лык?

Тидѣ паштек йонгата южым келгѣн шѣлѣлтѣш, дѣ мам вѣл
такеш тидѣ гишѣн шаныкалалаш маншыла, мыраш тѣнгѣлѣ.
Тѣдѣ шаявлѣжѣм иктѣшкѣ поген – нѣнѣжѣ цилѣн маханѣ-
шон мыривлѣ гѣц ылыныт дѣ тенге бѣшке мырыжым пынен,
мырыжым анзыкыла нѣнген:

Окня вашт тылвыш паштек анжышым,

Аурайоки йоги вѣлнѣ кѣвлѣ мадевѣ.

«Цевѣрѣн! Цевѣрѣн! Тылвыш!»

Аурайоки йоги вѣлнѣ кѣвлѣ мадевѣ.

Тѣнь ит ойхыры, ит ойхыры,

Иргодым вет йѣрмингѣ кечѣ,

Йѣмдѣлѣлт пазарыш,

иргодым вет йѣрмингѣ кечѣ!

Салтаквлѣ логѣц кыдыжы сирмѣшѣм сиренѣт. Анзылныш-
ты ылшы пѣлѣдѣмѣ корны пѣэргѣвлѣлѣн токышты сирмѣшѣм
сирѣш кымылым пуэн. Кыдыжы амален, кок йѣргец гѣц шамак-
влѣ рѣшкѣлтѣнѣт:

– Кок тѣйви! Ит алталыл! Ит нѣыргыж, пѣшѣэтѣм бѣшток.
Ставкым тиш. Кым туз дѣ кок салтак. Кок король тидѣн – тидѣ-
жѣм сѣнзѣжѣ гѣцок ужат.

Йылен лѣкшѣ сѣрѣнѣм бѣнде йыд рѣмѣлгѣ леведѣн.
Шокшы ылынат, салтаквлѣ тѣнок киэнѣт дѣ рѣмѣлгѣш тѣнгѣл-

шы пылгомышкыла анженйт, тиды доно бнде эртыш да толшаш лиалтмашвлä кылдäлтынйт. Кыртнигорны монгыр гыц поездын рунге кыдалмыжы шактен, лагерьышты тäгү мырен, саслен да приказвлäm пуэн.

VII

Вес такеш тревога йыдпелын ылы. Понгыжалтшы салтаквлä йыд уштеш цытыренйт да шудалмы юквлä ййрваш шыдын шактенйт. Ротын дежурныйжы цäш кытлан тревогылан отбойым пушат, угыц ладнангевы. Пүэргывлä юкланен-юкалнен, бшке вярвлäшкышты шälаневы. Нынын көргышты вырсышкы колтымывлän шүмеш пижшы ты тыл бнде йылен. Ти салтаквлä вырсышкы кредäläш кемыштылän когонжок бняныделыт, но тиды гишän ротышты манеш-манешвлä шыренрäk да шыренрäk сарненйт. Бнде Ламмион командывлäjым пумы годым, салтаквлä приказвлäjымät пысынрäk бштäш цаценйт, да кем кавалвлäштät сусуракын сарнал кенйт. Ма ныным шижтären кердын? Малын ныны пысырäk линйт? Тидым иктäжы пälынежы гынь, тек ынгылдара да тынäмок, малын вырсы-войнавлä тынгäläлтйт, тидымät келесä.

Салтаквлä бнде йылен лäkшы сарän вес тырышкы ашкедевы; тышты когогорны ылын, кыды мыч кен, кышкы шанет, тышкы вярештät. Онега йär дон Сүвары йогы докылаат. Салтаквлän вишты да кымылышты ситä гынь, малын пақыларакат агыл?

Транспортируйымы пашäm пытäришы ротын командирлänжы, капитан Хельминенлän пумы. Тиды офицервлälän инструктажым эртären. Капитан Каарна вярышкы варарак толы да капитан Хельминеным төрök вуйнаманеш лыкшыла, тынгälы:

– Тиды тишты лишашлык. Колонна тишты лишашлык. Малын со «лишашлык» веле? Лачокшым гынь, кынам тишты лиэш? Тиды уже кымшы срок, но лүдäm, тиды остатка агыл. Кышты колонна? Шанем, тиды рок пындашкы ямде.

Хельминен бшкымжым бшыклен вәшештыш:

– Мынь ам пälы. Кокшы батальоным йыдым äль вады векылä пысмän докыла шыпштен кемы манын, комендант келесыш. Тышты, сай, сарнä. Шукерды агыл, лишыцнä артил-

лериствлә кыдалевы. Лин кердеш, нһныжәт тһнг частьвлә гһц агылеп, седһндоно олен кеәт.

– Х-мм... Мане-мане. Тидыла каеш. Мәәт тенгечшен погыналтына. Лач погыналтына веле. Кышкевек иргодым шона – кү келесә?

Каарна ротыжы докы ләктһн кеш дә салтаквләләнжы попаш тһнгәльы:

– Ёнде вычаш тыменьдә, молоцавлә! Идә нервничайы! Маняр кердыдә – кәныдә. Шинельым выкыдә дә тонгезеш – рюкзакдам. Амалыдо!

– Тидым мә ёштен мыштенә. Иәк-пеләк гражданкыш вәрештәш вычен, амаленә.

Тидым келесен, Рахикайен, капитан колжы манын агыл, келесёнежы ылыы. Но тёдыжы колжы гһнят, когонжок ёш реагируйы, лач ваштылалыы дә Рахикайнен выкы тёрһнрәк веле анжалыы. Салтаквлә, шинель доно пёрдәлт, амален кеәш цацевы. Ёыдым ушты ылынат, пүштәт цытёрен, седһндоно улы системым нһны вырсенёт. «Господавлә» иктым дә весым колыштыт, а финн салтак, кымылжы күшнны гһнь, жепымәт яжон эртәрен кердеш.

Нһнын мёшкёрёштты шужен ылын, но тидыжы гһнь нимахань исключениәт ылде. Служаш толмышты годшен нһны мёшкёр шужымым шижһнёт, дә лин кердеш, кыдыжы тиды гһц анзыцшат шужымашым пәлен. Тиды эче Финляндишты воксеокок ямде ылын. Ёлыныт техень вәрвлә, кышты эдемвләлән шуженәт ёләш вәрештһн. Тидыжым призывниквләм анжышы докторвлә раскыдын ужыныт. Толшаш салтакын ёшке ёлёмәшёшттыжы шужен каштмыжым тоша кәпшы гһц цаклаш лин.

Мерцен ёлымы гһц пасна, нһны со янгылышыла кайыныт дә вырсым формируйышы нёл элемент гһц лач иктыжы веле – лүдмәш, нһным эче тыкәл шоктыде ылын.

Жеп эртен. Ош йыдан кәнгёж пёлгом валгалташ тһнгәльы дә ирвелнны кечы якшаргын кайын колтыш. Нёл цәшһн ротывләм погевы дә тиды паштек, кышец ләктһнёт, угыц тышкыла кеәш тһнгәлевы. Офицервлә ти гәнә салтаквлән шаявләштты выкы реагируйыделытат:

– Господавлән гениальный ылмышты. Мам т... угйц кбньбйлтевй? Вырсышкы кеаш манын репетици? Вбйр вәреш пўжвйд йога – тидят худа агыл.

Пулеметчиквлән рота бараквлажбй якте шон ганьок ылы, кыце лишкйштй велосипед доно посыльный кыдал толы:

– Сярналдок, сярналдок мйнгеш! Колонна толеш!

– Шалахайыш, марш!

Мўнгымаш цярнйш. Бйндежбй гбнь маршыш лакмйля-нйштй бйняневй. Лач тенгелә агыл ма армиштй цилә лийлтеш? Тидй паштек пожарышкы кемй гань, цилән талашаш тбнгальйт – тидбйм шукынжок паленйт.

Ротын корны тбйрбйшкй шомыкыжы, мбйндбйрнбйрак пыраканг шбйцшй машинявлә кайын колтевй. Сек анзылны колонным вуйлатышыжы, пыракеш лудангшы форман прапорщик, мотоцикл доно кыдалын дә, кыды монгырышкыла колонна шагалшашлык, тбдй йбйр сярнальбй. Янгылышы шофервлә махань грузым нангеят, тидбйм анжыделытат, йон лимбкбй, лач руль вбкбй вуйым пиштен, пбйырт дә нерәлтәләш цаценйт.

– Вбйд запасдам чбйдемдәлмбйля! – Каарина ротыланжы саслен. Салтаквлә лач йбйрәлтевй веле, но капитан серьезно маньы:

– Мане, мане. Тиштй йбйрбймашлән нимахань виржят уке – марш кужын шыпшылтеш.

Тбдй бйшке примербйм анжыктыш. Делажым бйштен пбйтә-рбймбкбй, изиш тамам йыштылалы, кутанжым шайыкырак нальбй дә пбйлгомышкыла анжен, келесбйш:

– Яжо кечбй лишашлык. Ужат, махань цевеер тбнгәлтбйш. Пишок цевеер. Техень якшар жерә... Аха! А бйнде машиня-вләшкбй!

– Кыце цилән тишкбй пыренжбй кердйт?

Кыдыжы тамам шанен шалгевбй, но тенге шалгет гбнь, вәрдеок киэн кодат – тидбйм ынгылевят, анзыкыла рисневбй. Кыце салтаквлә машиняш кузат, тидй паштек Коскела коговарняжым ременьжбй лбйвәк цикәл, юк лыкде анжыш. Машиняшкбй кузымыкы, цилән бйшкбйлянйштй вәрбйм мот, тидбйм тбдй пален, седбйноно ти процессйшкбй нержбйм цикбймбйжбй шоде.

– Идә шйкедйл! Кышкы мйнь пулемет дон пүштйрем пишем?

Рахикайнен кабина лишнй ёшкйләнжй вәрйм монат, волярак лижй манын, товыражым оптен. Хиетаненлән тидй когонжок мелешйжй ёш ли, седйндонат Рахикайненлән шйдйрәк роал пуш:

– Йәл ганьок рюкзакетйм лйвәкет дә пулемететйм кидйшкет нәләт.

– Кыце мйнь пүштйремжй вёлнй шйнзәш тйнгәләм? Сирмәш сирймй пумагаэм вет тыржалтеш.

Рахикайнен ёшкежй, кымдарак вәр тйдйлән вәрештеш, шанен.

– Ой, т... вуй! Тйнь ёшкйләнет, әнят, эче персональный машинәм заказет? – Хиетанен манындальы.

– Ну, мйләнем тидок ситә. Рюкзакем лйвәкем нәләм – когонок тйньён кымылетйм валта гйнь.

Изин-олен циләнок ёшкйләнйштй вәрйм мозвй. Коскела кабин докы кеш дә циләнәт остатка минутвләм вычаш тйнгәлевй. Циләнәт тамам йыштылыныт, циләнәт тагышкы талашенйт.

– Ну, йнде тишәк кодына. Машинәш шйнзйннә гйнь. Техень маршым Суомин армижй шуку гәнәжок сойток ак организууй. Векәт, тәрәвлән вуйышты сәрнәлт кен, техень самыным ёштәт – пехотым машинә доно шыпшедйлйт.

Колоннын вуйлатышы машинәвлә лишнй ялжым рок вёлнй шйдйртен кыдалын. Цилә машинә гйц: «Йәмдй!» шактен.

Саво регион гйц ылшы прапорщик нйнйлән попен:

– Пырак шйнзён шоктыжы манын, вйцлй метрән дистанцим кычыда.

Пйтәришй машинә тәрвәнйш. Передача лунгырген дә моторжат вуйта ясланен.

Йнде кымшы взводынат машинәжй тәрвәнйш. Кузовышты шйнзйшй салтаквлә йәмвлә ййде ик тактеш ёрзәлтйнйт. Ти йәмвләэш ёрзәлтмәш вуйта нйнён валышы кымылыштым лүктен. Колоннышты саслымы юквлә шактенйт, а ик машинәштй мырымат шелйштйнйт: «Алык тйрйштй цевер пеледйш пеледйн...»

– Цеверын, йылен лăкшĕ сăрăннă! – тăгĕ кымшы взодын салтаквлă логыц сьгьрăл колтыш. Весьвлăжы, тьдѣм тьрлăлтѣмьлă, сасленѣт:

– Цеверын, бараквлă! Мă ънде кешнă!

Хиетанен Рахикайнен доно изиш пыредълмьжымѣт монден шуш. Йьирвѣш ружгымаш лошты, тьдѣ ял вькьжы шагалят, ик кидшѣ доно Лехтон пулышыжым кычен, весьжы доно лыпшедѣл, попен:

– Остатка шăлăнă тьлăт, яратымы сăрăннă. Курымеш цеверын, тьлăнет, салтаквлăн пужвѣдѣм йушы. Мă ънде кешнă, маняры тьнь вьлнет сăрнѣшнă? Шуку ашкылым ѣштѣшнă! Призывниклă моло толыт гьнь, ситăлык ньнѣм йылатары. Техень согоньвлăм тьлăнет кодем.

Машинѣштѣ цилăнѣт тамам саслаш тьнгăлевѣт, юкшы ямы, но Рахикайнен изиш ѣжăлăйълмьлă келесълѣ:

– Йьыдым нăнгеѣт! Корны тьрыштѣ моло ик ѣдѣрѣт ак кай.

Машинѣштѣ коггорнышкыла сăрнълѣ, тьштѣжы пырак веле шалген. Тьдѣ лошты анзылны кешѣ машинăвлă гьц шактен:

– Туан мълăндѣнă верц кредълмь гьц пасна мълăннă нимахань вес цѣшѣм пуделыт...

Корны тьрыштѣ шалген кешѣ пушăнгьвлă шайыц соты аяр анжен, пыракым сотемдăрен, кыды вашт сусу кымылан молоцавлă машинăэш анзыкыла кыдалыныт.

КОКШЫ МЫЧАШ

I

Лаксакан, худа корны. Мычкыжы кок гәнәжок кәнгөж гач кыдалмы вәл – шьре кожер вашт пьтыркәлен кен. Тьрыштыжьй палаткывлә шьнзен кеньт, палаткывлә йьр кыды салтакшы амален, кыдыжы мьнгеш-анеш каштын. Цилә палатка анзылнок рокышты капайымы изи лаксакышты тыл йылен, вьлнжьй равывләэш сәкәлтьмьй изи падвлә кеченьт.

Палаткывләм тенгечьй вадеш шьндьмьй, дежурный офицер нимахань ружьгьмашь бьнжьй ли маньн увертәрьмькьжьй, цилә-нәт серьезный лин колтевьй:

– Нимахань ружьгьмашь бьнжьй ли! Пьсмән якте лач кок уштыш веле.

Тидьй докы йьле тымень шоевьй гьнлят, картлаат кечьгьт мадмы, но бьндежьй шьренрәк тылоты тьрышты бьшкетьн тамам шанен шьнзьшьй салтакым шуқырак ужаш лин.

Йылен ләкшьй сәрән гьц батальонын ләктьн кемьжьй годшен бьнде кок әрняәт шоеш. Пыраканг дә тьнгьн шьщьй кәпән-вләм, ньньм, ти корны тьреш йәстәрен кодевьй. Тиштьй ньньн дислокаци вәрьшты ылын. Ма ньньм выча – изин-олен тидьмәт ынгылен шоктевьй. Магазинвләштьм патронвлә доно теменьт – кредәләш маньн, ма келеш, цилә пумы. Вара Германи, «Российьн вырсым тьнгәлмьжьй әптьртәш маньн», бьшке тьдьй вькьй шьнгалтмыжы гишән уверьм колевьй. «Тенгешьй гьнь, ик ороды тьштьй Германиштьй ләктьн» дә бьндежьй «кынам мәәт тьнгәльнә, вычат», – тенге Лахтинен бьшке мненижьм келесәлььй. Молыжы Лахтинен семьнь шаныдельт, анешлә, рушынвлә Германи ваштареш кредәләш тьнгәлөтәт, финнвлә ти сәндәлөкьм куштылгынок сьнген кердьт, маньн попеньт. Рөднә (пиш кого, великий) ьлмашьн вижьй кого, вуйымат тьдьй сәртә.

Ти пйцкемйш кожериш нйны тенгечи маршируен толевй да вярланевй.

Пулеметчиквлн ротын командирвлн палаткышты корны тйрйшток шйнзен. Амаса вяреш ылшы ыраж гйц младший сержант Миелонен нйльяла лакты.

– Иктжй увервлм колыштнежй гйнь, толдаок! Тйштй тамахань министр попаш тйнгалеш. Тидй гишн весйвланнэт келесйд.

Кымшы взводын кок палаткыжы командирвлн палатка лишнок шйнзен, седьндонат, мам палтакышты салтаквл попат, тидм капитан интерес доно колыштын. Тагачы лймйнок Хиетанен доно довольна ылын – тй салтак доно, кыды паштек молнамжат тйшлен да кыды мелешйжй ылын. Хитенанен характержй доно яжо ылын, тйдйн шутяланымыжы соок кымылым кузыктен да шим шанымашвлм ордышкй поктен. Ти амал донок Хиетанен, а Лехто агыл, ротын командирн заместительжй ылын. Лехтоат худа сержант агыл, тидм капитан пален, но тидй салтаквл вйкй когонжок влияен кердде – ййржй тамахань охыр ййргец ылын. Да тидйжй тидм весйвл гйц дистанциштй кычен. Хиетанен салтаквлм шотеш пиштен мыштен да тидй нйны доно яжо кйлыштй лиаш палшен. Эдемвлм яжон палышы капитан кредалмй нырыштат Хиетаненнй акн лин кердмйжйм пален.

– Увервлм колышташ толын кердам, но министрвлн шаяшты мйланем изишят ак келеп. Тидй гйц мйланем шокшыжат-уштыжат агыл, телымат-кангыжымат ак канды, мам вара техеньвлм колышташ? Но ти келтымаш кужынервл нератым йштат. Нигышкат нйны гйц ат шйл.

Капитан ваштыл колтыш:

– Техень молоцавл мйланн келйт. Пишок нйны керал ылыт. Керал ылыт. Тылгашта гйц веле лудйн йнжйштй колтеп. Мйланн сйнгймаш келеш.

Пластик атеш тодыл пиштймй картыжым капитан кечй мыч таманяр ганн анжал шоктыш.

– Теве тиштй. Тиштй кымшы взвод хресталтеш.

Разведчиквл пйсмн гйц мйндырнат агыл тышманын пйтарышй оборонын сооруженивлжй шйнзат манын уверта-

ренйт. Тиды гыц анзыщы кредалаш йамды отрядвлә. Шайыкыла сәрнәлбштты манын, кредәлмблә ылын – анзыл лиништты кокшы балтальон лиэш, а ныйн батальонышты изиш өрдйж гыц, запасной корны монгыр гыц лыпшаш тынгәлшәшлык. Кымшы ротылан ик худа вәр ылын – кого йонган куп. Коскелан взводшы рота сага кешәшлык дә тиды шайылан кодшашлык. Капитан бшке должностьшы гыц вуйта шекләнен. Ротын командиржы. Ма тидыжы? Дискуссивләм нәнгешы офицер. Вот вет келтымәш. Яра веле тиды кужынок ак шыпшылт. Тиды бнде батальонжым пәленәт шон. Иктәт тидын командуйымыжылан әптүртен ак керд – тидым тиды раш пәлен. Мане, тиды тенге... Хм-мм-ү... Тай... ра...рай.

Лишыл палатка гыц Миелоненын юкшы шактен. Изиш лимкы, рядовой Салон юкшы рйшкәлт кеш:

– Толына, толына! Брвезйвлә, радиом колыштымада. Увервләм колтат, министр попаш тынгәлеш!

Командирвлән палаткышкы изин-олен салтаквлә погыневбы. Радиошты пйтәрижы музыка йонгыш. Музыка пйтәшәт, увервлә тынгәләлтевбы:

Совет Армин авиацижы Финляндин территоришттыжы шуку вәрйшток бомбуен. Эксык когожок агыл. Пйсмән лишны шалгышы артиллериштты бшкымжым активно видә дә Суоми монгырышкы лүлйлеш, кыды вәрежы частывләнә территоришкына пырышы тышманын отрядвләжым пйтәренйт.

Тиды паштек «Армим вуйлатышын штабын» увервлә толевбы:

– Ирвел фронтышты немецвлә пйсын анзыкыла кеәт. Моторизуялтшы частывлә техень вәрвләшкы шонит...

Тиды паштек цодырге шактышы юк халавлән лымвләм попаш тынгәльы, кышты ти халавлә вәрләнәт, палаткыштышы салтаквлә пәлбделыт. Тамахань Черчиль дон тамахань Рузвельт тамам келесенйт дә ныйн шаяштым тамалын доко тамахань вир доно пиш керәлеш тәгү шотлен. Варажы бшке сәндәлыкын министржы попаш тынгәльы.

– Кү тиды техень? – тәгү Миелонен гыц пәләш цацышыла яды.

– Мынь ам ашты. Шукушты агыл, келесәт. Мынь ти министрйм ам пәлы. Тәгү сойток ышма лужы доно тышты мадыктыл попа.

Миелонен шачынжы тагышец Куопио хала шайыц ылын. Йәл гыц изиш шукурак пәлбшш дә деловой молоца. Командирвлән группым бштәмь годым, капитан тйдьм вуйлатышеш айырен дә тидьжы тйдьн керәл ылмыжым анжыктен. «Мә капитан доно организуеннә». Салтаквлә иктә-мам ядыныт гынь, тйдь пәлбшшлә вәшештен: «Тышкы дә тшкы тидьм нәнгемблә. Тыш агыл гынь, вес вәрбшкыжы кышкы?»

Тйдәт министрым пәлбде: «Кышец нбнбм циләштбм пәлен шоат?»

Увервлә паштек тынгаләлты. Пытәрижы лач пумага кожгымы юк веле шактыш, вара изиш пбжгьмәш дә изи пауза паштек:

– Гражданвлә! Нимахань предупреденидеок Совет Союзын армижы Финляндин пбсмәнжым пыдыртен пырен. Мәмнән частьвләнә нбнбн атакышты вәштареш шалген кредәлбнйт дә тбгодымок Совет Союзын территорижым тбкәлдеок коденйт. Пбсмәннән пыдыртымым шотышкы нәлбн, правительствына Финлянди дон Совет Союз лошты военный положенин гишән увертәрә...

Тидь паштек махань вәрвләшты пбсмәнбм пыдыртымы, конкретнырак увертәрбш дә, мам правительство бштәш шана, тидь гишән шайышты. Остаткаәш Финляндин халыкшын шүмжбм брбктәләш цацышыла, министр келесбш:

– Политикбштбшш кого коэвлә нелы пуйырымаш докы мәмнәм канден шагалтенйт. Кбтык жепбштты бнде кокшы гәнә, вәк, пүэргбвләнә дон молоцавләнә пөртвләнә дон әтямүләндынә верц кредәләш шагалыныт. Мә туан мүләндынәм, пеледшы манын, тырышты блен виәнгдәш цаценнә, но тышманын планвләжы тидьм бштәш ирбкбм бш пуэп. Мә нигынамат ырсым, войнам тынгалмь гишән шаныделна, но тбгодымок ирбкән ылмынам дә бшке сәндәлбкнәм бшке вуйлатен кердмбнәм ямдымына ак шо. Тел ырсы годшылаок Финляндин халыкшы ирбкшш верц икышын кредәләш шагалеш. Тышманын цилә атакыжым шагалташ манын, маршал доно вуйлатымы патыр арминә пбсмән лишнбш шалга. Ти гәнә мә бшкетнә ана ыл. Германин рөднә армижы тышманлан нелы ямдымашвләм канден. Мә циләнәт сбнгбмблән бняненә дә халыкланна ма святой дә шергы, тидь верц кредәлмбнән төр ылмыжым пәленә...

– Колыда, ёрвезёвлә!.. Артиллерим кандат...

Корны сәрнәлтйш шайыц имнивлән сынзалмышты дә поктымы юквлә шактен колтевй:

– Ноо! Мам шалгет... Но манам...

Пйәтаришй пушка кайын колтыш. Кым дюйман, тйдым пүжәлт шйщшй кок имни шыпшын.

Артиллериствлә резервиствлә ылыныт, шукынжок шонгы-раквлә. Циләнәт имнивләлән пушкам шыпшаш палшаш цаценйт, но имнивлә пйсын кенйтәт, кайын, йшкйләнйштй веле кеаш палшенйт. Сек пачышты изи кәпән йләлшйбрәк резервист пйсын ашкедён. Пыраканг шйщшй шйргйжй мыч пүжвйд әнгйрлә йоген, пилоткыжы пеле дйрйнь, сйнзә яктежок вален шйнзйн, дә нелй патронвләш прәжәжй ұлнй кечен. Прәжәжй вйлец кительжй ләктйн шйнзйн дә колтен шумы кок полдыш лошты фланель тыгыр дә тйштй «Int 40» сирен шйндймй кайын. Вйлнйшй ялашыжы тйдйлән кого ылын, ботинкй ялан ылынат, ялаш мычашыжым носки кйргйшкйжй цикәл шйнден. Булавка доно пышкылмы носки мычашыжы кйжгйлә кайын. Ёлйкйлә валаш тйнгәлшй имнивлә пйсйнрәк кеаш тйнгәлевәт, тйдй ййрвәш анжыдеок, янгылен шйщшет, лач корнышкы веле анжышет, явләжйм шйренрәк вәшталтылаш тйнгәльбй.

Кожерлә вәшт анжышы вады жерән сотыжы корным вәрйн-вәрйн сотемдәрән, артиллериствлән кемйштй годым, ййрвәш аран сәрнйшй шйнгә аравләәт тагыш ямевй. Кожерләштй пйцкемйш ылын гйнят, кәнгйжйн цевержйм тиштәт цақлаш лин. Шоән вазалшы кечй явлә ыжар рехеньйм рйжлйн сотем-дәрәнйт дә аяран вәрйшкй вәрештшй пушкавлән металлышты шортнйлә ййлгйжйнйт.

Корны цйтйрәлтйн, имнивлә сынзалыныт, имни вуйышты ылшы салтаквлә нйнйлән палшаш цацен сасленйт, министр попен:

– ... Финляндин патыр салтаквләжй. Ирйкән лиәш шачынна, ирйкйштй кйзйт якте йленнә дә вуйым комдык йштен, мә гйцнә ирйкйм шолышт нәлшйвлә вәштареш шагалына. Корнына раскыды дә пәлймй. Тидйм мәмнән тьотявләнә дон әтявләнә ажед коденйт, нйнйн кого подвигвләштй мәмнәм сйнгймәшйш ұжйт, тидй йнде традицишкй сәрнәлтйн, кыдым мә нигынамат мондышашлык ана ыл.

Шонгы резервист мары шүлештйл-шүлештйл пушкажы паштек кыргыжын. Корны тйрйштй шалгышы пулеметчиквл министрйм монден, пушкавл вйкй цулге анженйт. Шонгы резервистйн кыргыжмыжы йжйлайймашйм лыктын гйнят, пушкавлн кемйштй косирйн кайын.

– Мам техень шонгвл доно тиштй йштет? Нйнйм тишкй кандаш келеш ма? – тйгү попен, но Сало кым дюйман тоштемшй образецн пушкавлм, сйнзйжй кйргйлт лйктйт машанет, анжышат, ти шамаквл пйлышйшкйжйт йш пыреп. Тйдй табакым пырыл, «тура» пүэргйля ялаш кйшйнйшкй кидшйм цикйл, сусун попен:

– Ужыда, махань пичйлвл?! Техеньвл лүлйляш тйнгйлт гйнь, тйнйм пашкуды сйндйлык молоцан ўпшйт цйрй кодеш.

Ирвел фронтыштышы увервлм колышт, Лахтинен изиш йнйнймашйжйм ямдыш. Ти ядмашвлм анжымы годым, тйдй нервничаен дй критикуйымыжат тагышкы вуйта ямы. Кынамжы тйдй пишок эмоцийн ылын дй техень лийш йнжй ли манын, Салон шаяжым кычалал колтыш:

– Шартял стйлышкй кандымы кого колвл доно тйнгйштйрен, нйнй мольыла веле чучыт. Седй, юкыштым тй монгырыштат колат. Пашкудывлм лыпшаш тйнгйлтйт. Но шанем, толшашыштыжы мй йшкежйт пашкуды артиллерин юкшым ситйлык колына лиэш.

– Пашкудын вооруженижй гишйн мйнь ам пйлы. Бело-стокишты дй тй монгырыштышы вес вйрвлм анжалаш гйнь, когонжок тазала дй шелйнля ак кай доко. Ма доно тидй кйлдйлтйн – ам пйлы.

– Седй, кынам иктыжй изишйт йймдй агыл, тйнйм весйжй мйндйркй поэш... Но, шанем, пййырт цйркйнйляш веле келеш... Анзыкет нимахань худа толын йнжй шагал манын... Тидй гишйн шуку попат гйнь, тенгеок куштылгын цйля лийлтеш машанедй ма?

– Ам пйлы. Но колынам, кредйлмйшкй жеп гйц анзыц йнжйштй кеп манын, шокшы шүмйн Остработни гйц ылшы салтаквлм пушйнгй тервен, вйк, ялштен шйндйш вйрештйн... Кыце изи сйндйлык ваштареш вырсым тйнгйляш, тидйжйм Тел вырсы гйц ана уж ма?

Шыргы логыц цудырге шакташ тынгалмыкы, дебатвлә царневы.

– Ныны позицивләм тышты налыт. Шукыштат агыл шокшы тыл тынгалалтеш, молоцавлә!

Циланат сынзашкы анжыде, икыжак-иктыштты выкы анженйт. Юк лыкдеок тылотывләштты докы кевы. Картла мадшывләжы гынь, царныде картвләшттым лыпшенйт. «Тек пуа. Выц маркаш табак яра? Оксаэм уке. Мыланем сойток. Кого келтымаш».

Цилә вәрән-вәрйштты ылын гынят, кыды салтакшы йшке хәдырвләжы доно йштылын. Шып ылмаш иктыланат кымылеш ылде, циланат тиды гыц кыце-гынят шыләш цаценйт. Салтаквлән шамышты палыдымы лиалтмашкы изин-олен йамдылалтын. Ты вадны кужын амален кен йш кердеп. Йырвец техень шаявлә толыныт, кыдывлә ситуацин пишок серьезный ылмыжы гишән попенйт. Когогорны тырыштты резервиствлән частьвләштты дислоцируялтыныт. Тагү артиллерин шуку шотан ылмыжы гишән попен. Ик отряд разведкыш кен дә кок салтакшы ты монгыреш кодын.

– Лижы ма лижы, но амалаш сойток келеш!

Хиетанен палыш яктежок шинельжым шыпшыл шындыш, тыдым ужын, весывләят тенгеок йштевы.

II

– Кыныылдә! Понгыжалтда, йрвезывлә! Тиды йнде тынгалалтеш!

Палаткывлә йлыж кевы – цилә вәреок кидвлә ремень дон пилоткывләм кычалыныт. Циланат тугы ләктәш цаценйт, кыдыжы рюкзакшымат пүштыртен шоктен.

Вургымла гыц, шоссе монгыр гыц, артиллери снарядвлән пыдештмы юк шактен. Ныны кого юкым коден, тагышецын пысмән шайыц чонгештенйт дә мүгырен, шоссе доныла пыдештынйт. Пүэргывлә ик юк лыкде шалгевы. Йыд шыргы тыр ылын. Лач кынамжы веле укшвлә лошты тамахань ир кыныылшы кек кайындалын. Кангыж йыдын сотыштыжы салтаквлән цырешты лудалгыла кайын. Циланат тенге тырын шалгенйт – шүләшәт, вәк, монден шуэныт, шаналтет. Трук ти тырым тагүн юкшы кыры:

– Пушкавлә лүлүйт.
– Пушкавлә.
– Шоссе монгырышкыла.
– Тишец мбндйркй. Снарядвлән шишкымы юкышты ак шакты доко.

– Изиш сәрәлүйт гынь, тишкәт вәрештүйт.

Тидйжй нимат шаналтыдымы шаялаок шактыш. Тидйм колын, кыдыжы трүкок нервничаен, йыштылаш тйнгәлевй. Коккым салтак кольмыштым лоп-лоп севәлевй. Командирвлән палатка гыц прапорщик Коскела ләктй. Пытәришй пулеметын патронвләм намалшыжы, рядовой Рийтаоя, лишкйжй нервничаен кыргыж миш. Рийтаоян сйнзәвләжй тйш-тиш тйргеш-тйлыньйт дә тйдй олен, тамам йшкедуреш попышыла, Коскела гыц яды:

– Господин прапорщик, изиш сәрәләш гынь, тишкй вәрештеш ма?

Коскела ыртеш шйп ли дә, мам Покшал Суоми гыц ылшы ти молоцан ядмашешйжй вәшештәш, шаналтыш. Но мам тйдй гыц ядыштыт, тидйм йш ынгылат, тйдй яды:

– Ма, мам изиш сәрәләш?

– Пушкавләм изиш сәрәләш гынь. Кйзйт нйнь тйве, шоссе монгырышкыла лыпшат. А изиш сәрәләш гынь, мә вйкйнә вәрештеш ма?

– А-а, тидй? Шанем ак вәрешт. Шоссе монгырышкылажат такеш веле лүлүйт. А күй вара тишкй, шйргй лошкы лүләш тйнгәлеш?

Рийтаоя тетя гань сусун ййрәлтйш. Тйдй йнде куштылгын шүләлтйш дә сйнзәштйшй сусужы ваштылмашкы, вәк, ванжыш, тидй паштек шутяланыл келесәльй:

– Господин прапорщик, мбнят тенгеок шаналтышым. Күй вара шйргы лошкы вакташ тйнгәлеш. Моренвлә ылына ма?

Коскелам ужын, весйвләйт понгыжалт кевй.

– Кйжгй пушка тйштй йшке мырыжым мыра, – Хиетанен Коскелалан маньы, тидйм колын, Ванхала йшкедурешйжй хихикләш тйнгәльй:

– Мыра... хи-хи. Пушка мырым мыра. Снарядвлән мырышты веле ййрвәш шакта, хи-хи.

– Седй, нйны тйштй яжон ружгат, – Коскела келесйш.

– Машинявляштй доно ма докылана утла лиш кыдалыштыт. Нерлушты мыч пумынам вычат, векат. Мане, палашдä! Пел цäшйштй ма корныш лäктйнä. Ма кымшы рота сага кенä. Вара эче иктй. Ремень тервендä кок патрон йäшйкйм ялштыда. Тенге пулыш гач намалашда куштылгырак. Шанем, кидвлäдä ак янгылеп лиэш.

Коскела попаш цäрнйш гйнят, шаяжым пйтärйде, тидйм салтаквлä шижйнйт. Ик мägал тыр шалгыш, вара кахыралтыш, нелйн колтыш дä келесйш:

– Ну, йндежй шанем, изиш ынгылдарашат уты агыл. Тенге доко бйшкежй шанем. Пақыла ма лиälтеш, тидй вйкй тäländä ладнан анжымыла. Кынамжы пйсät лимблä, талашалашат вärештеш, но нервничаен, самынь лач цыгы вуйвлä веле йштät, техень халык шая улы. Такеш нервничайымаш нимахань перкем ак пу, лач нервничаяш веле тйнгälбдä гйнь, бйшкйлändäйт нима яжожат ак ли. Тидйм нйны мелйнок вычат. Цельбйбдä годым ремень кытлашкы цельбдä – тидй сек яжо вär, тидйм пälбдä. Иктйм äштйдä, нйнät эдемвлä гйц нима донат ак айыртемälтеп.

Рядовой Сихвонен, Рахикайнен доно ик церкй кымдем гйцок ылшы, соок тамам йыштылшы дä пиш нервничайышы эдем, манашок гйнь, Рахикайненйн антиподшы, яды:

– Ладнан, ладнан. Цыгы вуйвлä веле нервничают. Тидйм ынгылаш лиэш. Ладна ылмаш – сек яжо.

– Тенгежй гйнь, палаткывлäm погода дä машинявлäшкй!

Палаткывлä урын валеvй, нйным пйтäräl пиштеvй дä прицепйшкй намал кевбй. Индендантвлän машинявлäштй изиш öрдйжтйрäk шалгенйт, нйны лишнй Мäкилä цилäок вärйн-вärйштйжй лижй манын, ййрвäш анжылт сärнен. Палаткым кандышы салтаквлä тйдй гйц качкылдалаш ядеvй, Мäкилäjй нйнйлän роал пуш:

– Тидй бйшке жепйнжй толеш. Порцивлäm иктät шукемдйде, седйндонат молнамшы режим донок веле качкаш пумы лиэш.

Старшина Корсумäкият тйштй ылы, дä ти тыр характерän шонгырак пүэргйн пурынрак келесймйлänжй весйвлäjй öрйн, вäk, колтеvй:

– Ик лаштык рädйжок молоцавлälän пуэн кердät.

Мәкилә палаткывләм кандышывлалән ик сухари рәдй кычыктышат, весйвлалән, Ынжбштй шайыштеп манын, келе-сйш:

– Малын пуашыжы агыл, но вет шйргй лоштышы кож эхельвлә сыкыр лаштыкышкы сәрнәлт ак кеп.

Пумы пел ламыт кыташ сухариштйм салтаквлә кышәнйш-кыштй переген пиштөвй. Мбшкырыштй шужен шынзйн гйнят, толшаш кечйвлә гишән шанымыла ылын.

Циләнәт корнышкы ләктәш йәмдй ылыныт. Кыдыжы, пулеметым нәлйн, пулышышкыжы лүктәл анжен – намалтыш махань нелыцән, пәләш цацен. Нйнйлән йнде пйтәришй гәнә йшке вйлән оружи дон патронвләм намалаш вәрештйн. Патронвләм намалшывлә Коскелан келесймй сембнжй патрон йашйквләм ремень тервенйштй ялштенйт. Пулеметчик запасной стволым, вйд канистрйм дә ик патрон йашйкйм намалшашлык ылын, Тенге лйшәгәлә (осел) грузым намалшывләэт шүдй уштышан корнышкы ләктәш йәмдй ылыныт. Кыдыланжы ти корны кйтйкеш кодын, но тидй гишән ойхыраш дә шанаш иктй-нәт жепйштй ылде.

Пулетчиквлән ротывлә пачелә-пачелә маршышкы ләктөвй. Пйтәришй дә кокшы взвод, оружиштй доно цонгырген дә шунгырген, кожерлә лөэш ямөвй, тйшецйнлә олен келесймй командывләәт эче шактат ылы.

Кымшы взводын әртймйжй годым, Коскелан пйжген келесймйжйм колаш ли:

– Мыжырын-мыжырын! Шоссе докыла!

Тидй паштек шактен колтыш:

– Марш!

Пулеметчиквлән ротын пачышкы ушнымыкышты, нйнйлән пеле пйжген попымы юквлә шактөвй:

– Германын Сәмйрйквлән отярдышкы пурынок толда! Лаксыргышывләжй төрөк ямыт, цаткыдывләжй цилә тырхат.

Вады векйлә артиллериствлән позицивләштйм әртерөвй, тйштй кредәләш цилә йәмдй ылын. Артиллериствлә пеле пйжген попөнт дә, табакыштымат парнявләштй доно мүден, шыпшыныт. Икманярышты шоссе гйц карангөвй дә пйцкемйш кожерләшкй пырөвй. Кечйвәл вец шактышы артиллерин

лүлүлмү юквлә бнде шактыделыт, ййрвәш тыр ылын, дә ти тыржы пишок шытырым кандышыла кайын.

Мызырталтыл ашкелдйныт. Кынамжы шагалыныт, нелбн шүлбшй салтаквлә, ййрвәш тшшлен, йд тырын юквләжым дә йангыштйн шолткымыжым колыштыныт.

– Ша-гал.

Рота бнде цепбшкй ли. Пулемет гйц лүлүлшбвлә коклы ашкыл нәрб пулеметым намалшывлә гйц анзыкы кевб. Ротын штабын посыльныйжы циләлән увертәрен сәрнен:

– Анзылнына пбсман. Циләлән шып лимблә. Пбтәришб взводын разведчиквләжб пбсман лишнб ылыт. Парольым ядде, лүәш ак ли.

– Паролетшб махань ылы?

– Севәл, валгынзыш.

– Тырын! Ма келтймәш, ада кол ма?

Хытырымаш цәрнбш. Күн табакшы ылын, нбнбвләжб табакым шыпшаш тбнгәлевб. Бнде маняр кечб табак дефицитбштб ылын, казенный табакым эче пайылымы агыл, а нәләшбжб гбнь, нигыштат ылде.

Рахикайненб тидб ылын – буфетбштб нәлмбләнжблән таум келесәш лиәш. Кокуркавләжым тбдб яжо әк доно кынамок выжален колтыш, бндежб гбнь табакланат церот шон дә иктбн-иктбн сигаретвләжым выжален, махань әкым ядын, тбхень оксам пуән кердбныт. А тбдбн әквләжб, ышет кеә, маханьвлә ылыныт. Шукынжок лач казенный окса доно веле бленбт, седбндонат табакшым, күн окса ылын, тбдбвлә веле нәлбн кердбныт. Кү шыпшын пбтәрен, тбдбн чинарикшбм тәрөк весб нәләш цацен дә парнявләжб дон тбрвбжым йылатен, шыпшын. Кыдыжы күсешәт, вәк, ядын, но тбнәм Рахикайнен попен:

– Ма мәмнәм иргодым выча – кү пәлә? Кү тидб верц вәшеш-тәш тбнгәлеш?

– Мбнь.

Коскела изиш шбдән юк доно пелештбш.

– Мбнбнәт оксаем уке, но мбнь донем иктә-ма лиәлтеш гбнь, биноклем нәлбн кердәт. Тидб мбнбн бшкбмембн, казенный агыл. Выжалаш моло шанет гбнь, тәрөк нәлшб ләктеш.

– Ну, тидьлән йнянем... Ынянем... Мам вара тидь гишән кызыт... Окса гишән...

Рахикайненын юкыштыжы пеле намысланымаш, пеле шьдешкымаш шижалтын. Но тидь табакшым шалатыш. Коскела Рахикайнен доно «тын» манын попымым циланок цакленйт. Да тидь паштек Коскела бшке взводыштышы цилә салтакшы доно «тын» манын попен. Пытарижы гын тидь орыктарен, шукынжок тидь доно привикнен керделыт. Ти серьезный частышты вырсы жепынат тенге манмы бшке «лымнерыштым» кышны кычаш цацышы офицервлә лошты ти явлени, лачокшымат, пиш орыктарен. Седь, «та» формым кычылтдеок, шуку офицержок бшке лымнерыштым кышны кычен кердын – тидьжы нимахань критериат ылде. Но Коскелан жестыш цаклыде кодде. Нервничайышы салтаквлә доно хытырымыжы годым, ныны шытырыштым монден, ладнангыныт, шаяланжы йняненйт да эчежы ма толшашышты ныным выча, Коскелан ти ядмашвләш вәшештымьжым выченйт.

Шайылны кахыралтымы да пыжгымьлә попымы юк шактен. Тышкы Каарна толын, сагажы Миелонен.

– Тевеш вара! Молоцавлә шып ылыт. Мореным кычыман. Кызыт тидьлән йонат улы. Кышты Аутио?

– Тыве тышты, кокшы взвод доны.

– Мане-мане. Хиетанен, ма салтаквлә тишты ылыт?

– Благородный салтаквлә, господин капитан. Яжо вырлык гыц.

– Мане, торым попедә. Тенге, тенге.

Тидь Каарнан тошты ядмашыжы ылын, кышак соок ик семьын вәшештымьлә ылын – Каарна соок бшке салтаквләжым весьвлән гыц яжоракеш шотлен. Анешлә лин кердын гынят, тидь выкы анжыде, тидьлән сусу кымылан салтаквлә келыныт. Кызытшы жепаш армишты пулеметвлән рольыштын чыдемьжым тидь пален, лымьнок атакывлә годым, но тенге гынят, ти оружием тидь кералеш шотлен, тидь доно когешнен. Тидь гыц пасна, ротыжы верц кырык гань шалген. Вес ротывлән офицервлә нигынамат салтаквләжы выкы жалваялт керделыт. Икәнә ик самьрык офицер, ротыжын ик салтак тидьлән чыстым пудеок, эртен кеш манын, вуйым шийш токыжы толын ылы. Каарна ти офицер выкы

үштүн анжалы, да мыйнын салтаквләм нигынамат честыым пуде офицерым ак эртеп да сэмбрык офицер самыным попа манын келесыш.

– Тиды гыц пасна сэмбрык офицер самынь позышты шалга. Тидым иктә кок гәнә тренируялтде ак ли.

Салтак наказымы ли, но офицержәт тиды паштек Каарна гыц мыйндырнырак лиаш цацен.

Салтаквлә Каарна доно кылдәлтмы историвләм пәленит дә кызытат, тыве, тидын шаявләжым серьезно колыштевы. Офицервлә гишән попымы годым, кынамжы колаш лиэш: «Салтаквләжы тидым когон шотеш пиштат дә яратат». Ти шая, шанымем сембынь, изиш самыньрак, вет финн салтаклан шүмжы вашт шотеш пиштәш тынгалшы офицер эче шачдеят, вәк. Тенге гынят Каарна дон салтаквлә лошты пиш яжо кыл ылын. «Изи кәпән гынят, вес техень пысы вәрәшым кычәләт гынят, ат мо», – ротышты попенит. Тыгодымок ти кыл нимахань «тәнг лоштышы кыл» ылде. Ти ротышты кү мам шанен, циләнок бшке шанымашыжым келесен кердын – йәвен колтымы әль наказымы лимы гыц иктәләнәт лүдәш ак кел ылын. Тиштыжы гынь, Каарнан кого рольжы ылын, кыды салтаквләәнжы тенге бштәш ирыкым пуэн.

Теве кызытат, Каарна кымшы ротын командиржым, лейтенант Аутиом кычәл кемыкыжы, салтаквләжы паштекшы пурын йырен кодевы.

– Ужыда эче, йрвезывлә, ти пүэргын командуйымы вәржы шукуштат агыл лүлылмы вәрвлә гыц мыйндырны агыл лиэш, – тәгү келесыш дә ти шая доно циләнәт ик мелын лиэвы. Каарина дон Миелонен пачелә-пачелә ашкедынит, корным Миелонен яжоракын пәленәт, кышкы кемылә, ажедын. Когоньшты лошты хытырымаш соок дискусси сембынь кен, Миелонен соок бшке мненижым яжоракеш шотлен, тенге дә тенге бштымылә манын, тидыжы тактика ядмашымат, вәк, тыкәлбн. Капитан техень волям сержантлан пуэн, но иктә майор тенге бштә ылгецб, тидым ак тырхы ылы. Жепшым эртәрәш манын, тиды сержант доно спорен дә Миелонен ваштареш нимахань худа шанымашымат урдыде. Бшан молоца ти Миелонен, тиды шанен дә тидыжы шукум анжыктен. Тыгодымок капитан Миелоненын интуциләнжы когонжок бняныде дә келесыш:

– Э-хей, Миелонен. Шонгы сѣнзә, пѣсы сѣнзә. Тѣштетшѣ вет рушывлә лин кердѣт.

– Ам бѣнянѣ. Тишкевек нѣнѣ шоделыт. Тѣштѣ командуйымы пост.

Каарна дон Миелонен лошты шая пѣтѣмѣкѣ, йѣрвәш шѣп ли дә, изиш лимѣкѣ, трѣкок юк шактен колтыш:

– Ой, цыгы вуй!

– Рокыш!

Йѣрвәш рок шәпнәш тѣнгәлѣ, оружин цунгыргымы юк шактыш дә цилә салтак рокышкы пырен вазевѣ. Мѣндѣрнәт агыл, шѣргѣ шайыцок пушкавлән пыцунге лыпшымышты шактен: пыцунг! Пыцунг!

Снарядвлә кож мычашвлә гѣц изиш кѣшнѣрәк шишкен чонгештенѣт дә тагышты мѣндѣрнѣ, пѣсмән шайылны, пыдештѣнѣт.

Қоскела рехень вѣлнѣ шѣнзен дә, салтаквлән кымылым лѣктәләш манын, попен:

– Кѣнѣылдок, бѣрвезѣвлә! Тидѣ бѣшкѣмнән артиллери. Мам вара ти йәшѣквлә доно тенге шунгыргедә?

Шекѣштѣ циләнәт икань ылынат, нѣнѣ сусунок цымырын кѣнѣлѣвѣ. Лач Лехто веле тәрвәнѣдеәт. Тѣдѣ вәрѣштѣжок ладнан шѣнзен дә весѣвлә вѣкѣ изиш мыскылымыла йѣрен анжен. Хиетанен йѣле ладнангы, тенгеок ик пулеметчик, Кайну мѣләндрѣ гѣц ылшы изи кәпән рядовой Мәәттәәт. Мам весѣвлә бѣштәт, тѣдѣм ужын, Ванхалаат рокышкы шыралтын ылын. Тѣдѣ йѣрен-йѣрен, сек остаткам кѣнѣлѣлѣ.

– Анжалыма, махань кого юкан командир, хи-хи,– лишнѣрәк кишѣвләлән тѣдѣ маньы. Тидѣм келесен, якшарген моло бѣш ке. Рийтаоя пиш олен ладнангы, а Сихвонен гѣнь попен:

– Пәлѣдә. Тидѣ бѣшкѣмнәнвлә. Тенгежѣ гѣнь тек лѣлѣлѣт, тек рок цѣтѣрә. Колыда вет, тѣдѣ цѣтѣрә.

Рок вѣкѣ тѣдѣ когон шунгырген пырен вазын ылы.

Артиллери цәрнѣш, но тенге гѣнѣт салтаквлә эче шуку ладнанг бѣш кердеп. Анзылнышты ылшы пулемтчиквлән вес взводын командиржәт йыштылын, цѣплә кишѣ салтаквләжѣ лишнѣ каштын. Тѣдѣ нѣнѣлән бѣрдәнгшѣ юкшы доно попаш цацен, йәнгжѣ шолтке веле шин. Тѣдѣ кѣзѣт Қоскела лишкѣ миш дә хайзиләнән, изиш вульгарнырак келесѣш:

– Ну, Вилле, тенгежй «на всю катушку» шйндй. Аутио мйләнәм кок пулемететйм пуаш сбрйш.

– Анжалына – ужына, – Коскела кйтйкйн келесальй дй кйзйт тйдйн шаям нангемйжй когонжок шоде ылмым цаклен, прапорщик йшке салтаквлйжй докы ашкедй. Пулеметчиквлйат ти сар упән дй изиш нерәнрйк хайзи прапорщикйм пйлен шоныт. Фамилижй тйдйн Карилуото. Йылен лйкшй сйрйнйштй тйдй йшкймжйм утла «мйнь, мйнь» манын анжыктымыжы паштек, салтаквлй тйдй вйкй когон серьёзныжок анжыделыт.

Прапорщик соок вульгарнырак попаш цацен, тенге попа гйнь, «тура» ылмыжым цилән ужыт, шанен. Но тенге йштймйжй доно весйвлйм ваштарешйжй веле шагалтымыжым шижде. Седйндонат агыл ма салтаквлй тйдй гишйн изиш мыскылен попенйт:

– Ййлмйжй яклака, пйшйжй какляка.

Шйп лин, пел цйш нйрй нйнй вычевй дй тебе, йнде, тйдй толы. Вургыла монгыр гйц цеп мыч приказ шйрлен кеш: «Анзыкыла!»

Рймйлтй кожерлйштй ймйлкй гань луды пйэргйвлй пйсмйн монгырышкыла тйрвйневй. Сек анзылны пулеметчиквлй ашкедйнйт. Сйнзйвлйштйштй тйгйште пушйнгйвлй монгырышкыла анженйт, ййнгйштй тыртке веле шин, дй парнявлйштй тйнгмешкй оружиштйм цаткыдын кормежтен шйнденйт. Анзылнышты роэн лыкмы просек киэн, кыды мыч кок лини доно пышкылшы кйртни ваштыр кен. Тидй пйсмйн. Кйртни ваштырым чымал колтен, карангдевй, тйдйжй пйлышешйштй шишкен веле коды, ордйшкй чонгештйш. Салтаквлй каклярген-каклярген кйртни ваштыр лоштышы ражыш пыренйт, но Хиетанен толят, мйнгйм урыктен шуш дй тйдйн мйгйрен келесймй юкшы шактыш:

– Корны йнде пачмы!

– Мам тенге мйгйрет?! – Коскела тйдйлйн маньы.

– Махань мйнгйвлйм вйл шйргй лйэш ак шагалтылеп? Мйнь тидйм тырхен ам керд,– Хиетанен паकыла попен.

Анзыкыла тйшлен-тйшлен кенйт. Цилй пушйнгй дй тйшкй шайыцок лйэн колтымым выченйт. Кйзйт якте тидй шактыде эче. Изи сйрйн паштекйт ик тышманат кайде. Шалахай монгы-

рышты сәрән кого йонгышкы сәрнәлтѳн, дә тѳрѳштѳжѳ луды пѳрт шѳнзен. Ти пѳрт пѳсмән лишнок шѳнзенен дә Суоми монгырышты ылын. Пѳрт лишнѳ салтаквлә каштыныт. Нѳнѳ шоссе тѳр мыч кешѳ кокшы батальонын салтаквләжѳ ылыныт.

Пѳрт лишнѳ чымедѳл кыдалшы имни кайын, дә салтаквлә тѳдѳм кычаш цаценѳт. Батальонын ик ротыжы маршышкы ләкмешкѳ чәйѳм йѳнежѳ ылын, но чәйжѳ жепѳштѳ шолдеәт, качкышым шыпштышы тидѳм лини яктеок кандаш лин. Лач тѳ мәгәлѳн тѳ вәрѳштѳ батальонын командиржѳ ылын, тидѳм ужын, нервничаяш тѳнгәлѳн:

– Йымы пережок! Мам тиштѳ тә бакда донжы ѳштедә? Вуйдажы улы?! Шѳлдә тишец!

Имни вуйышты ылшы салтак нервничаенәт, имнижѳм лыпшен, а тѳдѳжѳ, ял вѳкѳ шагал, чымедәләш тѳнгәлѳн. Яра веле эче вес салтаквлә палшаш толевѳ дә, имним әрен, лѳпләндәревѳ. Ти лиәлтмәш йѳр, жеп эртѳмѳкѳ, махань-шон манеш-манешвлә шачыныт, дә ти картинѳм ужшы икшѳ батальон ти манеш-манешвлә доно нигыцеәт ик мелән лин кердде. Техень шаявлә сәрненѳт, вуйта кокшы батальон пѳсмән ванжымы годым, йори ныр кухням ѳшке анзышшы колтен дә, ти шаявләм чиәлтәләш манын, кѳ кыце кердѳн, тенге фантазижѳм пиштен. Тидѳм ѳнде цилән пәленѳт. Батальонын командиржѳм «Патыр Калле» лѳм доно лѳмденѳт дә цилә лиәлтмәшѳм тѳдѳн доно кѳлденѳт. Мѳндѳрнѳрәк ылшы сәмѳрѳк офицервләжѳ попенѳт: «Тидѳжѳ Калле вѳкѳ похож. Тидѳжѳ гѳнь лач Каллеок». Тѳгодымок, нѳнѳ логѳц шукынжок Каллем сѳнзәштѳ донат нигынамат ужде, но шайышташыжы гѳнь, лач яжон пәлѳмѳ эдем гишән вуйта попенѳт. Ти ныр кухня гишән офицервлә токыштат сиренѳт, дә тидѳ паштек кыды-тидѳ офицерѳн әвәжѳ, кыце эргѳжѳ ти Патыр Калле дә вес офицервлә сага полевой кухня арава доно кыдал, сек пѳтәри пѳсмәнѳм ванженѳт, шайыштын. Ти кухня аравам тышман танкеш шотлен дә лѳдѳн колтенәт, ик гәнә лѳдеок, позицижѳм коден кыргыжын манын шайыштыныт.

Лачокшымок гѳнь, ти Калле кутанышкыжы лѳән колтымы мѳскәлә анзыл лини гѳц шѳләш цацен. Батальонвлән планвләштѳ ярлалт кенѳт, ротывлә мызырталтылыныт дә

мычашешыжы, шыдешкен шыцшы Калле күшыц толшы командывләм колышташ цәрнен, Ышке сембыньжы цилә Ыштәш тынгәлын.

Пытәришы батальон, шүләш цәрнен манаш лиәш, мам Ыштәмылә, тәдәм вычен. Кечы кузаш тынгәлын, а салтаквлә лыпшан шуды вәлнә Ышкәмыштәм Ырыктен киәнәйт. Ыйрвәш шып ылын, лач кужынервлә веле пызгенәйт, дә тагышты самолетын юкшы шактен.

Таманярышты луды пөрт дорц кыргыжшы салтаквлә кайын колтевә. Тидә паштек нәнә цилән йәмдәләлтевә, но нимахань приказат йш тол. Напряжеништә икәжәк-иктәштә вәккә анжылтыныт. Вургымла монгырышты пулемет юк шактыш. Тәдә тагыще нервничаен лүләлын, дә, изиш лимкә, юкшыкыжы весәвләәт ушневә. Кожерлә логыц автомат юк шактыш, тидә паштек тәгү пулемет доно кужы церотым пуш. Цилә тидәм нәнә юк лыкде колыштевә.

– Магазин хәлә икәнәштә, – тәгү келесыш.

– Цилә заряд хәлә.

– Тәштә тәгү үкшәшәт тынгәлын, сәй.

Пытәришы гәнә рикошет доно чонгештәшә пулын юкшым колевә: «во...уу...»

– Тәштә киш пад гань.

– Мәлын мә тишәк шагәлынна? – Сихвонен яды. – Пакрыак мәлын ана ке?

– Тыр лидок, – лүлпә укш доно кужынерәм торцынжы поктышы Коскела маньы. – Тәштә лач разведка веле. Порох махань пышан, тидәм тә эче үпшыц шоктедә.

Лүләләш цәрневә. Угыц вычымаш. Таманярышты анзыкыла тәрвәневә, дә эчеәт шалахайышты тәгү «тылым пачы», тенге угыц шагәлевә.

– Тидә гыц нимахань прәмой марш ак ли, – тәгү келесыш. – Тиштә тамажы тенге агыл.

– Агыл ач. Тидә вырсы. Кок кечыштә йшанрак лидә, шукым ынгылен шода, – Коскела келесыш.

Выц цәш вәды якте нәнә кок уштыш нәрәм анзыкы кен шоктевә. Шалахайышты лүләлмә юквлә со шактенәйт. Кокшы батальон тышманын позицивләжә якте шон – ынгылевә.

Ш

Анзылны куп киэн. Шайылныжы, күкшикәштї шїргї шалген. Купышты изи йәктївлә шоэн-шоэн кушкыныт, дә салтаквлә кїзїт ваштареш шалгышы шїргї тїрїшкїлә нїнї вашт анженїт. Нимат тыргыжландарышы кайде, но тенге гїнят, тышманын тїштї ылмыжым цилә салтакок пәлен. «Тышман» шамак изиш алтанзыкышкы нәнгешї шая, вет кїзїт нїнї логїц иктәт эче иктїмәт тышманеш шотлыде. Но нервничаенїтәт, ти шамак шамыштышты вес значениән ылын.

Кымшы ротын командиржї лейтенант Аутио прапорщик Карилуотон взводышкыжы толы. Аутио їрвезї офицер ылын – ладна характерән, цаткыды шїргїмынан. Тїдї яжо командиреш шотлалтын. Аутио мам попа, тїдїм ынгылыде гїнят, Карилуото ладна лиәш цацен:

– Артиллери кокшеш анзыкы лыпшаш тїнгәлеш. Изиш лимїкї, минометвлә тїнгәлїт. Лүлїл пїтәрәтәт, приказым вычыдеок, мә тәрвәнәнә. Кемїдә годым, идә мызырталтыл, нигышакенәт идә шагал, идә мотайыл, анзыкыла веле кеәш цацыда. Лүлїләш тїнгәлїт гїнят, тыл лївәлән идә код. Атакына цәрнә гїнь, Коскелан кок пулеметшым палшыкеш нәл. Лач тїнәм веле – анзыц тидїм ит їштї. Цаклыдеок атакым тїнгәлмїлә. Седї, тышман кышты ылмынам пәлә, но сойток ләкмїнәм їнжї цаклы манын, йївїрт ләкмїлә. Мїнь їшкежї кокшы взвод шайылны лиәм. Иктә-махань ядмашет улы?

– Уке... Раскыды. Йїмы веле палшыжы.

Аутио кен колтыш дә Карилуото тїдїн шаявләжїм їшкедурешїжї попылын: «Тыл лївәлән идә код... Цаклыдеок атакым тїнгәлмїлә...»

Їшке салтаквләләнжї Коскела попен:

– Циләнәт цеп паштек анжыда, шагал колта гїнь, позицивләм нәлдә. Тылым пачмыда годым мызырталтылыда гїнь, утла шергәш лин кердеш. Тәләндә пулемет шайылан арашкы погынаш ак кел.

– Ынгылышна... Тидї пәлї.

Тылым пачмаш мам лачокшымат анжыкта, тидїм нїнї ынгылевї вәл? Но тенге гїнят, циләнок иктї гань ынгылышыла

вуйыштым мыкик ёштевё. Нёны циланат лўэн мыштенёт, но тышманын тылжым нёны тырхат вёл? Пётаришё ганё ёлымашёштё нёны тидё гишан шаненёт, висёкаленёт. Седё, патрон лентам зарядыш шёндаш дё парня доно темдалаш нелё агыл, но колымаш гишан шанаш нелё ылын, седёндонат нёнын сёнёштё серьёзный ылын дё тидёжё тагыце потикалё кайын.

Пёсман шайыц лўёллаш тёнгалевё: тё батареюк лўёлён, кыды нёным йыдым лўёктёлын, но кызётшё гёнь тёдён юкшы когоракын мўгёрымёла шактен. Йёраваш шишкен дё рок шапналтын. Минометвлан изи юкышты нёнын мўгёрымё лоштышты лач олен кахырымыла веле шактен.

Тыл цёрнёмёкё, пехота тёрвёнёлаш тёнгальё, дё тыштё юквлё шактенёт.

– Кокшы атакыш тёрвёнё, – тэгё пёжгёмё юк доно келесёш.

Прапорщик Карилуото лаксакышты киэн. Шўлештёл-шўлештёл, тёдё ёшкёланжё попен: «Взводит анзылны... Взводит анзылны...»

Ти мырышты пақыла кешё «дё геройла колет» шамаквлём попымыжы шодёёт, лач анзыл кок шамакым веле угёц дё угёц попен.

Теве ёнде пашкуды взвод тёрвёнёш. Карилуото кёнёльё дё кёжгы юк доно приказым пуш: «Нёлымшё, анзыкы!»

Улы вижём поген, тёдё анзыкыла тёрвёнёш дё салтаквлёжё паштекшё кыргыжаш тёнгалевё. Шукымат кен ёш шоктеп, кыце норгё йактёвлё цётёраш тёнгалевё.

Пиу, пиу... пиу-пиу.

Изи, шёдён пульывлэн шишкымы юкышты лишнёштё шактен дё циланат нёны рокыш шыралтевё. Карилуото таманяр ашкылым ёштёш дё начкы лаксакыш пырен вазы. Изиш шўлалтёшат, сёгёрёл колтыш:

– Анзыкыла! Шагалаш ак ли... Тыл лёвёлан кодаш ак ли... Цаклыдеок кемёлё!

Иктат ёш кёнёёл, дё кымылжым валтышы Карилуото вёрешёжок коды. Тёдё кёзёт вуйта шушыргышы ылын. Лач иктём веле ынгылыш: рота халё тыл лёвёлнё киэн дё тёдён взводшы купыштышы лёсаквлёштё пачангын. Тёдён шамжым ик шанымаш йылатен: «Мёнь ам керд... Мёнь салтаквлём

кѣнѣлтен ам керд... Ма гѣц Аутио перегалтѣш шѣдѣш, тѣдѣм шѣм ѣштѣ...»

– Пулеметвлѣ, позициш!

Пистолет кидѣн Коскела изи йѣктѣ шайылны пылвуйтен шѣнзѣн. Изиш шайылнырак салтаквлѣжѣ киѣнѣт. Лач Коскелан приказшы паштек веле пулеметвлѣштѣм йѣмдѣлевѣ. Коскелан пылвуйтен шѣцмѣжѣм ужын, Лехтоат тенгеок ѣштѣш дѣ пѣсѣн командым пуш:

– Молоцавлѣ, тѣрвѣненѣ! Патрон лентѣвлѣм шѣндѣдѣ дѣ пѣсѣнрѣк!

Коскела пулеметвлѣн йѣмдѣ ылмыштым ужат, командым пуш:

– Тылым, цыгы вуйвлѣлѣн!

– Тылым цыгы вуйвлѣлѣн! – Хиетанен сѣгѣрѣл колтыш.

– Тылым цыгы вуйвлѣлѣн! – Лехто дон Лахтиненѣт сасленѣт.

Лехтон наводчикшѣ, рядовой Кауконенѣт, лѣлѣлѣш тѣнгѣлмѣ анзыцшы: «Тылым цыгы вуйвлѣлѣн!» манѣ дѣ гашеткым темдѣлѣѣ. Лахтиненѣнѣт пулеметшѣ тѣтѣтлен. Тѣдѣ гѣц Мѣѣттѣ лѣлѣлѣн, ладнан дѣ талашыдеок, сѣнѣштѣжѣт нимама тлыдын ат керд.

Кидѣштѣжѣ пулеметын цѣтѣрѣмѣм Кауконен шижѣн, кѣце пулемет патронвлѣм качкеш, дѣ, кѣце пульывлѣ шуды лошты, шѣргѣ тѣрѣштѣ тѣргештѣлѣт, ужын. Нершущкы йылышы порох дон шѣрѣнѣшѣ оружейный масло пыш пырен. Лѣлѣлѣмѣ гишѣн кыды йѣктѣ гѣц каргыж царгалт кен дѣ тѣдѣ ошын кайын, цѣрѣн шалген.

Трѣкок ик вѣре снаряд пыдештѣлт кеш дѣ пушѣнгѣм пелелош кѣрѣн, урытктен валыш – мѣгѣрѣмѣ юк шѣргѣн вес тѣрѣштѣжѣ шактен колтыш.

– Ужат, кѣце лыпшат! Цыгы вуйвлѣ!

Коскела рок вѣкѣ йѣмен вазы. Кѣзѣт ѣнде тѣрвѣнѣмѣлѣ – ѣшкедурешѣжѣ тѣдѣ шаналтыш, но тидѣжѣм ѣштенжѣ веле ѣш керд. Сѣмѣрѣк прапорщикѣн шытыржым тѣдѣ пѣлен дѣ кѣргѣштѣшѣ лѣдмѣшѣжѣм хотѣ-кѣце дѣ сѣнгѣмѣлѣ, шаналтыш.

Патрон лентѣ пѣтѣш. Должностьшы доно кокшы стрелок ылшы Ванхала вуйжым шайыкыла сѣрѣл, сѣгѣрѣл колтыш:

– Йѣшѣкѣм тиш! Пѣсѣнрѣк!

Рийтаоя лакаскышты патрон йәшйквлә сагаок киэн, но колбы гынят, ышәт тәрванәл. Лүдмь паржы доно тьдьын сьнзәвләжй йьргешкәлт кеньт дә, Ванхалан саслымы юкшым колын, тьдй лач йьрәлтйш веле.

– Патрон лентәм пуэмә! – Лехтоат бнде сьгьрәл колтыш, но ти юкешәт Рийтаоя нигьцеәт ыш реагируйы. Лехто лишкьжй тьргештйш, Ванхалалан йәшйкьм мырыктыш дә шьдйын Рийтаоялан пьрхен лыкты:

– Келтймәш клоун! Мьнь тьньйм купыш ташкен пиштем!

Рийтаояжы гьнь лач сьнзәвләжым веле пьтйркәлен дә нимат ыш вәшештй. Цьтйрен-цьтйрен, лаксакышкыжы веле пьйхен, Лехто мьнгеш пулеметшы докы кеш.

– Кодок тидьм! – Рийтаоян лүдмьжым ужын, Коскела маньы. Коскела лишьц эртймьжй годым, Лехто тьдйлан шьдйын келесәльй:

– Мане, тиштй цилән лүдйт, но тенге гынят кидвләжймок тәрвәтәләш лиэш.

Дә Рийтаоян лүдмьжым ваштылмыла, Лехто пылвуй вькьжй шагалят, винтовкыжы гьц шьргй тьрйшкьлә лүән колтыш. Тидьжй такеш веле ли – тышманвлә логьц иктәт ыш кенвац.

Куп докыла Каарна дон Милеонен талашеньт. Миелоненжй таманяр ашкыл шайылнырак ылын дә попен:

– Господин капитан. Противотанковый артиллери лүлйлеш.

– Агыл. Тидй танк.

– Лин кердеш ма?

– Мане, тидй танк. Тьдйын лүмь юкшы техень.

– Тидьжым кў пәлә?

– Седй, тидьм пәләш лиэш.

– Мьнь когонжок ам бнянй.

– Мане, мане. Бнянет әль агыт, но тидй танк. Анжалыма вара, кьце муды пелед шьнзьын. Тене тидй шуку лиэш.

Купышкы шомыкышты, Каарна тьрөк тьнгәльй:

– Ну, кьце вара тиштй? Мам ужам? Ужам, тә воксеокат самынь вәрйштй ылыда. Ай-ай, молоцавлә-молоцавлә! Кў вара вырсышты тенге кредәлеш? Эхе-й. Эхе-й. Вырсым тенге нәнгеәш гьнь, нигышкат ат шо. Мәләннә куп гач ванжыман – йьрвәш

цѣтѣрлѣтшѣ веле. Тѣштѣ весѣвлѣ «пашкудын» позицивлѣжѣмѣт нѣлѣн шоктенѣт.

Шаяжым колын, салтаквлѣ вуйыштым лѣктѣлевѣ. Карилуото веле ѣлѣкѣрѣк дѣ ѣлѣкѣрѣк валтен. Кого намыс тѣдѣм воксеокат пѣзѣрлѣ нѣлѣѣ. Каарна лишкѣжѣ миш дѣ пуры юк доно келесѣлѣѣ:

– Ѡлдок, прапорщик, угѣц цацен анженѣ! Шанем, тидѣ лиѣш.

Вара капитан келгѣн шѣлѣлтѣш дѣ анзыкыла тѣрвѣнѣш. Ти мѣгѣлѣн сѣржѣ пиш серьезный ылын, тѣдѣ вуйта кого тулмардеж ваштареш ашкешѣлѣ кайын. Командым пумыжы годым, юкшат кѣрѣлтѣ:

– Ну, финн молоцавлѣ, анзыкыла!

Тидѣм веле келесен шоктыш, кѣце лишнѣжѣ пѣдештѣлт кеш. Каарна дон Миелоненѣн иктѣр кенвацмыштым салтаквлѣ ужевѣ. Миелоненжѣ пѣсѣн кѣнѣѣлѣѣ дѣ лѣвырѣ лошты тѣрвѣнѣдеок кишѣ капитан докы тѣргештѣш. Ошемѣлт шѣцшѣ Миелонен анзыланжы пылвуйтен шѣнзѣн, цѣтѣрѣшѣ юк доно саслен:

– Бинтѣм! Бинтѣм!.. Пѣсѣнрѣк... вѣржѣ йоген пѣтѣ... Каршта гѣнѣ, капитан келесемѣдѣ тидѣм... мѣнѣ вес семѣнрѣк сѣрлѣ пиштем...

Тѣдѣ капитаным оленрѣк комдык сѣрѣлѣѣ. Ѡрѣшкѣлѣ анжышы пел ялжын вѣрѣштѣжок тѣрвѣнѣде кодмым салтаквлѣ ужевѣ. Снарядын осколкыжы капитанын ѣрѣшкѣжѣ вѣрештѣн, лач ялашыжы веле кѣпшѣ тервен ѣче кычен, а тенгежѣ ялжы воксеокат пѣчкѣлт лѣктѣн. Миелонен нервничаен саслен:

– Мѣнѣн кидвургыш вѣрештѣ... Мѣнѣнѣт шушыр. Санитарвлѣ... Кышты т... сѣрнедѣ?..

Кок санитар лишкѣжѣ кыргыж миѣвѣ дѣ Миелонен цѣтѣрѣшѣ кидшѣ доно капитаным бинтуяш палшыш. Тидѣжѣ такеш пѣшѣлѣ веле кайын:

– Йѣлерѣк госпитальышкы кемѣлѣ... Кид ѣче тѣрвѣнѣлеш... Ѡче ѣлем.

Каарна Миелонен вѣкѣ анжен. Тѣдѣн сѣнзѣжѣм тѣтѣрѣ нѣлѣн колтен, дѣ ма лиѣлтеш, нимат шижде. Капитан пѣжген: «Шон-ге-мѣн. Ён-де шон-ге-мѣн...» келесѣмѣ шамаквлѣжѣм Миелонен нигыцеѣт ѣш ынгылы дѣ тенге нѣнѣ тыштеш кодевѣ.

Тиды паштек капитан понгыжалт кешыла войырын маньы:
– Мам идя попы... тиды танк... келтымашет.

Кидшы эче изиш тарваналы. Вара ышмажы пачылт кеш, да сынзайы йорыш. Миелонен капитанын мычашыжы толмын ынгылыш. Тиды паштек капитанын капшым носилкаш пиштевы, Миелонен тидым шинель доно леведы. Тенге токылажы тидын ойхан да ясы корныжы тынгалалты.

IV

Капитанын кенвацмыжым ужын, Карилуото воксеокат лаксыргыш. Логерышкыжы маклака кузыш, да сынзавыдшы толын колтыш. Сынгалтмы гишан шанымаш тидын шамжым авалтен налы. Бшкежы тиды анзыкыла кеш манын шанен, но тыгодымок капшы варжы гыцат тарваныде. Нервничаен, тиды попылын:

– Взводын лымнержы... взводын лымнержы... остатка кредалмашын... шонгын колымыжым ужат...

Кидшы доно бабун шудым (багульник) кормежтыл, попен. Санитарвлан саслымыштым да носилкам луктымаштым колын. Тагышец шамын пйцкемыш лыкшы гыц анзылныжы картин кайын колтыш. Атяжы дон аважы йавлалан эргышты гишан когоэшнен шайыштыныт. Тангвлажы, кыдывла сага вырсын тынгалмылан сусу лин, куанат. Суоми тишты бшке лымнержым анжыктен кердеш... Тиды паштек Сиркка лыман яратымы ыдыржы ашышкыжы вазы.

Ти шанымаш воксеокат тидым темдал пишта ганьок ылы. Каарнан колымыжы годшен лу секундыжок эртыш вал, кыце Карилуото ял выкыжы шагалы. Тиды кого юкын саслымым колын:

– Тынгал лыпшаш, финн молоца! Анзыкыла, бирезывла... Цыгы вуйвлалан тылым! Тынгалына!

Лишныжы тиды саслен кыргыжшы Коскелам ужы.

Мындырнырак рядовой Уккола кыргыжын, луллыын, да, ышмажы гыц шонг веле шапнен, когон саслен:

– А-а-аа! Кого цыгы вуйвлә! Сытонавлә!

Карилуотон шыдыжы шолмыла шолын. Налят, пистолетшы гыц цила патронжым куп вес монгырышкыла колтыш. Кызыт тиды шыды паржы доно кидя-кидя кредалаш йамды ылын.

Шыргы тйр гыц иктят ак лүлйл, тидымат тйдй цаклыде. Шайкат анжыде, тйштй кидшй доно мйшкыржым кычен, пылвуйтен шйщшй стрелокымат ужде.

– Яакколан палшемадя! Яакколан палшемадя!

Ти юк саслымы дя пулметвлан тютотлымй юк лозш ямын. Хиетанен Коскела лишкй кыргыж мишат, саслаш тынгальбй:

– Циля цыгывуй чонгештышты, лыпшал пуэня!

Пулемет станокым намалшывля цыркынен-цыркынен анзыкыла кейш цаценыт, шайылнышты мызырталтылыныт. Ванхала пулыш вйлынжй пулеметым намал, шүлештыл-шүлештыл попен: «Цыгы вуйвя. Цыгы вуйвя». Лач Рийтаоя веле лаксакышыжы пыйхен вазын, ма йбраваш лиалтеш – нимат ужде.

Тышманын позициштыжй иктят ылде. Карилуото тйшкавля шайылны ыжарика-кыран форман ик салтакын шйлын кыргыж-мыжым веле ужын шоктыш. Лахтинен винтовкым нальн, паштекшй лүэн колтыш, но бш вярешт. Салтаквя ладнан шүлалтевй. Кыдыжы рок вйкй шыралт вазевй, таяу шытырланен саслен:

– Господин прапорщик... Яакко вйкй чучыныт... Господин прапорщик, Вуорела кодын...

– Кок салтак, палшаш кедя! – Карилуто сыгырал колтыш. – Молыжы анзыкыла! Иктят ак шагал. Цель якте маланна шоман!

Кызыт бнде кого шйдыжй мондалты, варешыжй сусу толы. Тйдй войырын анзыкы лакты дя салтаквяжйлан мактымы шая-влам попаш тынгальбй. Анзылнышты корны киэн, тй корнок, кыды гыц нйны ирок шыргышкй сарналевй. Шалахай монгырышты тыр ылын, вургымла гыц икшй ротын кредальмй юквяжй шактенйт. Лүлйлмй юк лошты моторын тургымы юкшы шактен колтыш. Корны вйлын гусеницын кишавля кайыныт, нйны шыргы лошкыла кеныт, тидым сарналт ващы рехень гыц цаклаш лин.

Салтаквя корны вйлан шагалевй. Мотор тургымы юкат цярныш, тышманын танкшы икшй рота ваштареш кен.

Тенге нйнылан ма лиалтмй гишан шаналташ йон ли.

– Капитан дон Миелонен коленйт.

– Уке, Миелонен колыде. Капитанлан палшаш кыргыж-мыжым ужым.

– Ну, молоцавлә, керддә! Пулемет стволвләнәм моло кызытат кычаш ак ли – Ырен шынзыныт.

– Ик рушымат севәл шынә пишты, – Хиетанен маньы. – Иктымәт. Толшылана анжен ләктым.

Коскела лепкәжы гыц йогышы пүжвөдөм шокш донжы бштыльы дә, рокышкыла анжен, келесыш:

– Каарнам танк доно севәл пиштыш... Тыды бшкымжым пушташ цацышы гань.

Мам тиды доно Коскела келесынежы ылы, иктат бш ынгылы. Тиды паштек Коскела пиш серьезный лин колтыш дә вады мыч юк лыкдеок, тагышкыла өрдйшкы, охырышкыла, анжен.

– Анят, тыды йләәт, кү пәлә, – тәгү пыжгымылә келесәльы, дә ти шаялан тәгү весы вәшештымылә пелештыш:

– Тиды лин ак керд. Кыце ялжы кәпшы гыц кедәрәлт вазын, тидым яжонок ужым.

Прапорщик Карилуото корны вөлнй мөнгеш-анеш каштын. Тыды нигыцеәт вәрбштөжы шынзен тырхыде. Пилоткыжым ремень лөвәкыжы цикәл шынден, сары үпшы мардежеш лывылывы йрәәлтын, шыргымыныжы аяреш йөйлөжын. Тыды кызыт ладнанг шоктен, йнде юларакла (патырракла) бшкымжым шижын. Цәрә вуяок ылынат, пуалшы мардеж пөльбшштөжы шишкен. Шалахайышты лейтенант Аутио кайын колтыш, дә Карилуото вәштарешыжы тәрвәнөш.

– Молоцавлә! Яжо тынгәлтөш тиды, – попаш долгышы ылынат, тыды попаш тынгәльы. Тыды нигынамат бшке эмоцивләжым йәллән анжыкташ яратыде.

– Ну, мам шанедә?

– Тынгәләш веле келеш ылы, варажы цилән анзыкыла тәрвәнөвө. Пөйтәрижы гын, иктынәт тәрвәнөмөштө бш шо... Но Каарна...

– Мөнь колым...

Аутион шыргымыныжы изишәт бш вәшталт. Тыды, Тел ырысы гач эртөшет, служымыжы годым шукум ужын, шукум йлен ләктын.

– Мөнь танк гишән нимат пәлөделәм, пәленәм ылгецө, минометым тәләт пуэм ылы. Кызыт тәләт кого тау. Тынь яжон тынгәльыц. Ядмәшвләәт улы?

– Вуорела. Автоматчик. Кок салтакым санитарвлә сага Каарнам нәнгеәш палшаш кодышым.

Лач Аутио доно хытырымы паштек веле Карилуото атакын тәнгәләлтмәжы гишән ашындәрен колтыш дә якшарген кеш. Аутио вәккә анжалашат шекләнен. Танк гишән попаш тәнгәлмәккәжы, Карилуото вуйта йләж кеш. Ти келтәмәш танкшы кышец ләктә? Но кыце цәрә кидә ваштарешыжы? Угыц кымылжы кузыш дә шекләнәшәт цәрнәш, седьндоно Ауто анзылыны Каарнам макташ тәнгәльы:

– Утла яжо салтак ямы. Колаш манын, утла яжо эдем.

– Мане, тенге, – кү маклакам чымал, Аутио пелештәш. – Эдемвлә ик әкән ылыт, иктәйн йләмәшымәт весәйн гыц шергәйрәкеш шотлаш ак ли, но тәдәй утла куштылгын кеш. Утла шулдын. Шанем, техенәйм тәләт шуку эче ужаш вәрештеш... Ротын командиржы, седәй, йнде Ламмио лиәш.

Аутио кемәжы анзыц келесәльы:

– Йбәрвәш тәшлен анжен ләкмәй паштек, кымшы батальон атакыш кеәш йәмдәй лиәш. Мә тишәкок кодына. Палаткывлә дон ныр кухня, кымшын кен колтымыкыжы, толыт.

V

Карилуото салтаквләжы докы пөртәльы.

– Ти келтәмәш танк. Тидәй агыл ылгецәй.

Тәдәйн кымылжы йнде кузен ылын. Цилән нәйнәй ти танкым вуйнаматеш лыктыныт, дә танк ваштареш цәрә кидә сойток нимат йштен ак кердеп – тидәй гишән кызыт шанен. Седьндонат иктә кок минут эртәмәккәй, купышкы шынгалт вацмы әмәлжымәт ынгылыш – вет миномет гыц пасна танк ваштареш сойток нимат ат йштәй.

Кызыт йнде йылен ләкшәй сәрәнәштәшыләок тәдәй войыр ылын. Яратымы Сирккажы гишән шаналтыш, дә көргәштәжы цаткыды пүэргәйн вим шижы. Сиркка тәдәйлән святой иконыштышы Йымы әвә гань ылын. Карилуото дон ти йдәйр лошты цилә яжон кен, тәдәй йдәйрәйм нәләшәт шанен пиштен ылын. Тәдәй Рөднә (кого, великий) Финляндия армин капитанжы әль майоржы сембәйн, вәк, ош косир платян йдәйрәжы анзыкы ашкылта лиәш. Тидәй паштек, лин кердеш, военный училищәшкы

тыменяш кеӱ. Тӱдӱ гыц ӱнде нимахань юрист ак ли. Тенге тӱдӱ шанен.

Карилуото ӱшкӱмжӱм сӱмӱрӱк офицер семӱнь ужын. Кӱзӱт тӱдӱ изиш наивныйрак ылын дӱ жеп эртӱмӱкӱ, тенге шанымыжым аштӱлтен, таманяр гӱнӱ шеклӱнӱ лиеш. Планшеткыжы гыц тӱдӱ кок пачкы сигаретӱм лыкты дӱ сусун сӱгӱрӱл колтыш:

– Ӳрвезӱвлӱ? Кӱн табакым шыпшмыжы шон? Цилӱлӱнок вӱрештеш. Тиштӱ «Burschi»-м шӱлӱтӱт!

Burshi шамак, военный училище гишӱн шаналтымыкыжы, вуйышкыжы пырыш дӱ йӱлмӱшкӱжӱ толы. Германия кӱртни гань армижӱ гишӱн ашӱндӱрӱмӱш семӱнь. Шамакшы гӱнь, нима лӱдӱшӱмӱт анжыктыде, но кыце техень шамаквлӱ сӱмӱрӱк тервен пижӱн шӱнзӱт дӱ, ивлӱ эртӱмӱкӱт, вӱк, ак карангеп, тӱдӱм анжыкта. Тӱгодымок тамажы, кӱргӱштӱжӱ кымдан шӱтӱш ирӱкӱм пуде. Дӱ ти тамажы кӱзӱт ырсы ылын.

Куп монгыр гыц тама ара кайын колтыш. Кок салтак финка кӱзӱ доно пӱчкеден лыкмы куги равеш ременьвлӱ доно ялштен шӱндӱмӱ салтакым намалыныт. Нӱлӱмшӱжӱ ма-шоным намал, шайылнышты шӱдӱрнен. Тидӱжӱ Рийтаоя ылын. Равышты кечӱшӱжӱ Вуорела. Вес кок салтакшылан тӱдӱм намал толаш приказым пумы ылын.

– Ну, кыце вара?

Анзылнырак ылшы салтакшы тишӱк вӱшештӱш:

– Яакколан мычаш толы.

Колымаш ваштареш шудал-шудал кредӱлшӱ Вуорелан мӱшкӱржӱм нӱнӱ бинтуйенжӱт, вӱк, керделыт. Сӱнзӱвӱдӱм йоктарен, нӱнӱ Вуорелам ладнангдараш цаценӱт, но тӱдӱжӱ вуйта нӱнӱм колдеӱт. Куги равым носилкӱ семӱнь нӱлӱн, Вуорелам тӱшӱк ялштен шӱнденӱт. Купышты кишӱ Рийтаоя момыкышты, тӱдӱлӱн рюкзаквлӱштӱм грузен пузӱнӱт.

Кредӱлмӱ паштек, кышты Рийтаоя манын ядыштыныт, но тӱгӱ куп лаксакышты целоок кимӱжӱм ужынат, иктӱт тӱдӱм кӱчӱл ӱш ке.

Пӱэргӱвлӱ намалтышыштым рок вӱкӱ пиштевӱ. Токо веле Карилуотон кымылжы кузенӱт, кӱзӱт тӱдӱ айоштышыла попаш тӱнгӱльӱ:

– Ырвезывлә! Тенгежы гынь, Вуорела сек анзыц мә дорцна кен колтыш. Кү тйдын велжы гыцок ылеш?

– Ик церкы кымдем гыцок ылам, но гражданкышты тйдым палыделам. Тиды тамахань изи порт гыц.

– Мынь сирен колтем... Иктә-маняр шамакым ыдыралаш худа агыл.

Карилуотон шамаквләжы кызыт тамахань лыдмы книга гыц вуйта ылыныт гынят, шумжы гыц ләктевы. Салтаквлә сылыкын дә ойхырен колышы салтак выкы анженйт: свитержы мышкыр турежы выр веле шалген. Кем пындашым ыргымы шырты куп выдеш мышкылт шынзынат, ошын кайын, ял шаклякә туре явләжым равы тервен ялштен шындымы. арды турешты вес ремень дә шу туре – кымшы. Сек лудышләжы – лывырген шыршы шыргымыныжы ылын, пылештен шындымы пугаштажы гыц колымыжы гыц анзыц кого ясым тырхымыжым цаклаш лин. Тидым шукынжок анжен ыш тырхепат, сынзаштым ордыжкы саренйт.

– Корны тырыш нангедә!

Вуорелам нангемикы, циланат куштылгын шулалтевы. Бнде пулеметчиквлә Рийтаоя выкы анжалевы. Тиды изиш ордыж-тырак шалген дә мам ышташ палыдеат, ыырен. Иктынат нимат келесымыжы шода, лач Лехто веле шыдын выкыжы анжалы дә мыскылен, ырасш тынгальы.

Лудмаш циланок палымы лин, тиды гыц Рийтаоя веле агыл лудын, но тидыжым гынь, лудмаш сынген налын, вак. Атакышкы моло кемышты годым саслымыштат, кыды кызыт когон яжола чучын, лач лудмаш гыц саслымаш дә шыдым анжыктымаш веле ылын. Тидын шотышты иктат ышкыжым мактымыжы шода. Тиды гыц пасна иргодым у кечы ныным вычен. Анзылнышты бункервлән ылмышты гишан шаям колыныт, кыдивлам ныны эртышашлык ылыт. Анжен шалгымаш тишты палшыде. Шукыштат агыл тури лем дон палаткывлә толшашлык ылыт, а иргод якте эче тиняр шуку жеп.

VI

– Эй, колыда, тишты икты каварген вазын.

– Кышты?

– Теве тиштӱ, тӱшкӱ лошты. Тамахань офицер. Шӱштӱжӱ биркыжы.

Цилӱнӱт анжалаш йӱрвӱш погыналт шагалеви. Лӱмегож тӱшкӱвлӱ лошты руш лейтенант киэн. Вуорела ганьок пӱвлӱжӱм кайзыктен шӱнден, но тӱдӱн колымыжы салтаквлӱ лошты техеньок эффектӱм ӱш лык. Нӱнӱ лач пӱлӱш цацышыла веле цулге анженӱт.

– Анжалда доко! Мӱндӱркӱ шон. Тишкевек аваянен толын. Кӱчвлӱжӱ рок веле шалгат.

– Векӱт, нӱнӱ салтаквлӱштӱ гишӱн когонжок ак шытырланеп – шушыргышымок шуэн коденӱт – тек тӱдӱ аваянылеш.

– Цаткыды молоца ылын. Таманяр лу метрӱм кидшӱ доно ыдырен тишкевек толын.

Рахикайнен винтовкын дулыжы доно колышын каскыжым лоч-лоч севӱлмӱжӱ якте нӱнӱ серьезно анжен шалгевӱ. Варажы тӱдӱ келесӱш:

– Халло! Келесемӱ, руш кидпадышты лачокат ма пар веле шалга?

Ванхала йӱл вӱкӱ анжалы – кыдыжы йӱрен, но ваштыл колташ ӱнжӱ ли манын, ӱшкӱмжӱм кычыш. Рахикайнен каклянышат, офицер вӱлец шӱдӱрвлӱжӱм кедӱрӱш тӱнгӱльбӱ.

– Тидӱ ӱнде мӱнӱн.

– Мӱлӱм иктӱжӱм пуэмӱ.

– Агым. Техень изи званиӱн офицер гӱц цилӱлӱнжок акат ситӱ. Когораквлӱн вӱрештмӱштӱм тӱлӱт вычаш вӱрештеш.

Кодшывлӱжӱ когонжат довольна ылделыт, но тенге гӱнчат, якшар погонвлӱ Рахикайненӱн онг кӱшӱнешӱжӱ ямевӱ.

– Кӱн пуля гӱц кӱвӱрген вазын, пӱлӱ лиеш гӱнь, тӱдӱлӱн пуэм. Уке гӱнь – уке.

Тиштӱ техень наследник ӱш лӱкӱт, погонвлӱ Рахикайненлӱн кодевӱ. Тидӱ паштек офицер йӱвлӱлӱн вӱрештӱ – иктӱ ременьӱм нӱлӱбӱ, у офицер ременьӱм. Кӱшӱнвлӱм кӱргӱлтен лыктеви дӱ тӱшец шарга футляр лӱктӱн вазы, кышты пӱ мышмы щетка, кӱчӱм пӱчкедӱмӱ-ягылтымы прибор дӱ эчежӱ одеколон ямдар киэн.

Хиетанен нӱлят, лӱвӱрӱн выргемӱн салтаквлӱ вӱкӱ одеколоным шӱвӱктӱлӱш тӱнгӱльбӱ – нӱнӱжӱ, ваштыл-ваштыл, изи тетявлӱ гань тӱоргыжыныт. Иктӱ ашкешӱлӱжӱ попен:

– Цертом анжыда! Уке гынь, кокшүдүй вуйлан ситә ма!
Весы кидышкыжы вәрештшы одеклоном нолешыжы шырен:
– Яжорак одеклоном айырыда. Кымдан пәлымбы шыдырвлә
циләнәт «Mouson Lavenetel» лымәннәм айырат.

Кычвләштты паштек шоэн веле анженит гынят, кыч пычке-
дбимы – агылтымы приборат иктылән керәл ли.

– Теведән бумажникшы.

– Тиштты фотка. Ышкымжын. Теве, кынам шачын, сирен
шындымы. Луаткудымшын шачын. Мә гыцнә ныл иэш когорак.

– Оксавләшттым анжалымада. Рубльвләм.

– Нынны рубльвлә агыл, червонецвлә ылыт.

– Теве тиштты той окса вълны мам сирен шындымы? Конеек, конеек.
Сәй, ти келтймәшвлән числавләштты. Кү вәл техенным ынгыла?

– Шанем, тиды – копековлә.

– Мам шанет, тйдым шанен кердәт, но тиштты точно пәлы-
мблә.

Корны мыч вес салтаквлә маршируенит. Тиды пйтәришы
ротын позицивләжы докыла кешы кымшы батальон ылын, кыды
нынны вәреш кодшашлык ылын.

– Иргодым паштеknә кыргыжаш видә ситыжы манын,
канәлтыдок, ырвезывлә! – маршируйышыввлә логыц тәгү саслен.

– Әнят, ышкежәт тиш толыдалат?

Седы, юк лыкде шалгышы салтаквләәт ылыныт. Икты
нервничаенәт, со ядыштын:

– Кыштырак тышманжы?

– Кетәт, ужат. Тышкылә кемыкет, моат.

Вуйжым пишттышы офицерым нынны тышкә лөэшок кодевы.
Лейтенант Вологдышты 6. 5. 1916-шы ин шачшы Борис Браска-
нов ременьдеок, погонвләдеок, кәргәлтен лыкмы кышәнән куп
тыреш киэн коды.

Хозввод машинә доно толыы. Нынылән палаткывләм дә
качкашышты пуэвы. Пулеметчиквлән рота угыц иквәреш
погыныш, дә сынгымәш дон ямдымашвлә гишән шая тәрвәныш.
Пйтәришы взводшты икты ямын, молыжы циләнәт кодыныт.
Каарнан колымыжым циләнок ойхыренит дә тидым кого ямды-
машеш шотленит. Дә вәрешыжы Ламмиом командиреш
шагалтат, тидым пәленитәт, ойхышты когоэмбн веле.

Качкылдалмыкышты, кредәлмѣштѣ годым мам шижѣнѣт, тѣдѣ гишән попаш тѣнгәлевѣ. Лахтинен изиш шекләнѣшѣ эдем ылын, но тенге гѣнят, тѣдәт ти шаяшкы кого интерес доно ушныш. Кѣзѣт тѣдѣ молнамат таманяр гәнә келесѣмѣ фразы-жым когәшнен келесәлѣй:

– Тенге мә тагачы Урал якте марш доно шѣнә шо. Лишнѣнә пишок шуку пуля чонгештѣлѣй. Ма анзыкылажым лиәлтеш, эче ужуна.

Изиш лимѣкѣ, ылѣж кешѣлә попаш тѣнгәлѣй.

– Сек когонжок мѣнѣм иктѣ сытона ганьок ваштылтыш: лѣмегож лошты лѣдшѣ презѣ гань «пашкудын» кыргыжталмыжы. Яжорак жаркой лижѣ манын, паштекѣштѣ колтышым, но техень сытона хѣли винтовка доно прамой чучат ма?

Тѣ вадны прапорщик Карилуото кым сирмәшѣм сирен шоктыш. Тидѣ гѣц анзыцшы вес командирвлә сага погынен, кыце кредәлмәш кеш, тидѣ гишән ышке ужмышты-колмышты гишән шайыштыныт... мѣнь сѣгѣрәл колтышым... Ырвезѣвлә, кѣнѣйлдә... остатка кечем толын машанышым... вот вет, махань патыр молоца, цыгы нер... пиш, а лѣддѣмѣ тип. Мѣнь гранатым нәлѣм... Ротын командиржѣ... Ымы пережок, махань пастор. Луостаринен икшѣ рота гѣц... Кок офицер пѣтәришѣ кечѣн.

Карилуото токыжы дә эче Вуорелавлә докы сирен:

... лин кердеш сирмәшем гѣц анзыц увер толын. Мѣнят тәмдән ойхыдам пайылен, тә сагада ойхырем. Тәмдән эргѣдә патырвлә логѣц иктѣжѣ, дә тѣдѣм ямдымаш – пѣтәришѣ кого ямдымашна. Халыкланна нелѣ жепѣм кѣзѣт ыләш вәрештеш, дә седѣндонат ти жеп ышкѣләнжѣ цѣквләмәт тергә. Тенге гѣнят, мälәннә тырхымыла. Тенге келесен, ойхыдам шѣрѣмѣдә годым, халыкнан кѣшѣл идеявләжѣ гишән шаналташ ўжәм – тидѣжѣ сәндәлѣкнән дә халыкнан ирѣкшѣ. Карелим кѣртни цеп лѣвец ытарымыкы, Финляндилән у соты жерә валгалт кеә, у иргод кечѣ толеш дә седѣндонат, ойхырымыда годым, халыкна верц вуйжым пиштѣшѣ эргѣдәм әштен, халыкнан кымылжым лѣктѣшѣ мырым әшѣндәрәлдә: «Ой, шергәкән Туан сәндәлѣкем, Суоми...»

Әтяжѣ дон әвәжѣ докы тѣдѣ сирен:

... Ышке миссиэм доно когәшнем. Офицер лиәш манын шанен шѣнденәм. Вес профессивлә кѣзѣт мѣнѣм ак интересуеп.

Шукуштат агыл угыц ирйкән Карелим ужна. Лаксыртымы Финлянди Ышке мўландыжым угыц нәлйн, Ышкымжым когоэмдә. Тагачы кытык жепышток шукум ужаш дә тырхаш вәрештй. Ылымәшемәт Ышкымемын агыл, а туан сәндәлыкемеын ылеш – тидым тагачы ынгылышым. Седй, тидй куштылгы агыл, анзылнем кишй корным раскыдын ужам, тйдй тйр дә соты, кыды мыч курымем кеаш тынгаләм. Тагачы ик капитанлан таум келесйнем, кыды мбләннем пакула корнем ажед кодыш дә кыды мыч, вуем комдык Ыштен, мычаш якте анзыкыла кеаш тынгаләм. Тидым мбнй Ышке долгем сембнй анжем. Тышман доно кредәлмбй паштек куатан шаявләм ак попылеп, но кызйт иктым келесйнем: «Мам мбнй Ыштйшәшлык ылам, тидым пәлем, пәлемәт – йәнгешемәт куштылгы...»

Келесәшок гынй, ти бой гыц паснаок Карилуотон шўмжй остатка жепын пиш выргыжын. Тйдй дә семняжй әтямўландым яратымы идея доно соок йленйт гынят, техень шўлышән сирмәшым икйжәк-иктыләнбштй нигынамат сирбделыт дә тенге попыделытат.

Сирккаланжы сирен:

... Тагачы йәнгем пиш йвйртә. Ывйртәәт, ма гишән перви келесен кердделам, тйдым тйләт пачын пунем. Мам тидын доно келесйнем, шанем, пәлет. Тидй гишән пйтәртйш сирмәшйштемәт сирен шым керд. Техень шекләнймәшемжй тагачы мбнбым ваштылыкта, вәк. Лач изи тетя ганьок ылынам, кызйт бнде шуку вашталтын. Ам пәлй, мам тидй гишән тбнй шанет, сойток тйләнет келесйнем. Нелй гынят, бнде долгем гишән пәлдбртйнем. Тагачы долгем улы – тидым ынгылышым, долг тйдйвләлән, кыдывлә тидым Ышке монгырышты гыц Ыштен, Ылымәшкй пыртен шоктенйт...

Ванхала часовой ылын, сынзәжым пытькалтыдеок, палаткывлә ййр оролен сәрнен:

– «Халло! Келесемә, руш кишпадышты пишок шокшы?»

Рахикайненбн шаяжым әштен, Ышкетшй ылынат, дә иктәт ак ужат, ваштыл, вәк, колтыш. Кыце артиллери лагерь гач лўлблеш, тидым лўддеок дә нервничайыдеок колыштын. Ик палатка анзылны тәгү кайын колтыш, тйдй шытырын ййрвәш анжалы, но Ванхалан йбрымбжым ужат, ладнангы.

Кечы шынзын. Купым тѣтѣрә нәлын колтен дә кожерлә пѣцкемѣшын кайын. Кечѣвәл дә вадывелнѣ артиллерин мѣгѣрымѣжы шактен. Тагышты автомат тѣтѣтлен дә тѣдѣлән тамахань руш салтакын винтовкыжы шоэн-шоэн вәшештен.

Корны мычкы имни кыдалын. Тѣдѣ фронтын анзыл лини дорцынла толын, аравашты брезент доно леведмѣ нѣл колышы салтакын кәпѣштѣ киэн. Икшѣ ротын вуйыштым пиштѣшѣ салтаквлә.

КЫМШЫ МЫЧАШ

I

«Шим кечеш» кодымы сухаривләштѳм корны тѳрѳштѳ нымышт шѳнзенѳт. Анзыл лини дорцынла кынам-тинѳмжѳ пушка гѳц лѳлѳлмѳ юквлѳ шактенѳт. Тагышты мѳндѳрнѳ самолетвлѳн моторвлѳштѳ тургенѳт, кынамжы нѳннѳ ямыныт, кынамжы угѳц шактенѳт, кынамжы пулемет юкым колаш лин.

– Воздушный кредѳлмѳш кеѳ, – самолетвлѳм ужаш цацышыла, иктѳ келесѳльѳ.

– Кредѳлыштѳш, – бойвлѳэш нерат лишѳлѳ, весѳжѳ пелештѳш. Ванхала ѳшкедурешѳжѳ хихиклен дѳ сѳржѳм погышат, келесѳльѳ:

– Мѳмнѳнвлѳ чонгештѳлѳт.

Прапорщик Карилуто мѳнгеш-анеш каштын. Сирмѳшвлѳжѳм тѳдѳ, сирѳмѳжѳ семѳнь, вадешок колтыш. Амален лѳктѳн, сирмѳшвлѳжѳ утла айоштышыла чучынытат, ирок нѳннѳм тѳрлѳлтѳлнежѳ ылы, но такеш. Почтым уже шыпштенѳт кенѳт ылын. Кѳзѳйтшѳ гѳнь, нѳннѳ мондымат лиѳвѳ. Толшаш кредѳлмѳш гишѳн шанаш ѳнжѳ ли манын, салтаквлѳлѳнжѳ анекдотвлѳм колтылын дѳ ѳшкежѳт колыштын. Тидѳ шытыржым шѳрѳш палшен. У атакым вычымаш шѳмѳштѳжѳ тыргыжым понгыжтарен. Тенгечшѳ ганьок тѳдѳ доно лиѳлтеш гѳнь, ма тѳнѳмжѳ? Ти сѳнгѳмѳшѳжѳ кѳтык жепеш веле ма? Уке-уке! Тенге лишѳшлык агыл. Нигынамат агыл.

Шайыцынжы лейтенант Ламмио толын. Миелонен изиш шайылнырак ашкедѳн, кайын, тѳдѳ нервничаен. Ротын командирѳм вашталтымаш доно тѳдѳ когонжок келшѳде. Хытырымашат чѳдемѳн, дѳ спорымашат ѳнде ямын. Капитанын монологвлѳжѳ, кыдывлѳ шѳренок туан пѳртѳштѳшѳлѳ шактенѳт – пѳтенѳт. Командывлѳ ѳнде ѳштѳн шактенѳт, итѳрѳ

йылмы доно ныйым пуэнт, дә когон раскыдын шактышы «д»-жы гынь, шұмым вуйта пролен.

Кызыт Ламмион нимахань керәл пәшәжы тиштә ылде, взводлә угыц пулемет рота доно иктәшкы ушымы линәт. У должностым нәлынәт, бәшкәмжын шұмжым кәндәрәш манын, тишкы толын. Кынам тәдә өрдәшкырак кен шоктыш, Рахикайнен мань:

– Ма т... ти әптәным тишкы шыпшеден кандыш? Яра әче чәстәым моло пуаш бәш тергә.

Рядовой Мәәттә табакым шәкштымыжы лошты пелештәль:

– Тергәш тамамат лиәш. Тидәым бәштәшыжы – вес дела. Мыньын кидемжы гынь, когонжок куштылгын тидәым бәштәш ак кузы доко.

Тидәи весәвләм пишок өрәктәрәш, вет Мәәттә нигынамат командирвлә доно сорыде, мам келесәт – соок бәштен дә колыштын. Тенгечшы кредәлмәштә тәдәын патыр дә юла ылмыжым циләнок цаклевбә. Тенгеок нигынамат пулемет намалмы цәротшымат йәллән пуаш сарвалыде – тидәймәт цакленәт. Изи кәпән ылын гынят, пулеметшым тәдәи куштылгынок намалын. Намалмы цәротшымат тәдәи кужемден кердәын, дә тидәи гишән әшәндәрәктәш вәрештәын:

– Пуәт, агыт?

– Когонок келеш гынь, нәл. Уке гынь, тишток лин кердеш.

Мәәттә табакым шоән, но келгын нәлын, шыпшын. Тәдәиын шаяштыжы нигынамат коктеләнымәш ылде, нигынамат тыштен попыде. Тидәым салтаквлә пәленәт. Туп шайылнат тәдәи нигынамат попыде. Тәгәдымок үшкүж гань нәрән ылмыжылан циләнок өрәйнәт. Тидәижым ынгылдараш неләт агыл: попаш мастар агыл, бәшкетшәи лиәш яратышы молоца, неләи мәгәл толеш гынь, кү доно келеш – тәнгәшен кердәын. Колымаш тәдәилән когонжат кого значениән ылде, колымаш гыц пасна вес худажы нимат әдемлән лин ак керд, тәдәи шанен.

– Мыньынәт кидем анзылныжы когон куштылгынжок ак кузы, – Рахикайненәт келесәльбә.

Аяр пелтәимәлә жарен. Цилән янгылен шәйнәйнәт. Малын кымшым анзыкы ак колтеп?.. Мәмнәжым гынь әчәят цәрә вәрәшш... Тидәижы молнамат тенге ылде ма?

Тышман монгырышты каштмашвлә тӱнгәләлтевӱ. Цилән пырен шӱнзевӱ дӱ колышталевӱ. Кым, нӱл, вӱц секунд, дӱ трӱкок кӱжгӱн шишкалтымыла шактен колтыш: уиии..йй!

Пӱтӱришӱ снаряд корны тӱрӱштӱ изиш палнырак пыдеш-тӱлт кеш. Рокыш! Тидӱжӱ гӱнь такеш командыла веле шактен, вет сойток цилән уже корны тӱрӱштӱшӱ канавашты цӱтӱрен киэнӱт. Мам анзыкылажы нӱнӱм выча, циләнӱт тидӱ гишӱн шаненӱт. Рок цӱтӱрен, пыдештмӱлтмӱшеш воздух коэвлӱэш салтаквлән гимнастеркышты кӱпӱштӱ тервен пижӱн, осколкывлӱ йӱрвӱш шишкенӱт, кӱ дӱ рок маклакавлӱ йӱрвӱш чонгештӱлӱнӱт. Кок минутшок шыпшылты вӱл? Остатка пыдештмӱ юк ямыкы, тӱгӱ тянгыра юк доно сӱгӱрӱл колтыш:

– Носилкӱм... носилкӱм тишкӱ! Санитарвлӱ!

Шайыцынрак носилкӱ кидӱн кок санитар кайын колтыш. Анзылны, корны тӱрӱштӱ, тӱгӱ кӱнӱблӱш цацен:

– Ой-ой, палшыдай!..

Кок салтак шушыргышы лишнӱ пылвуйтен шӱнзӱнӱт.

– Ит саслы, итӱ! – ладнангдараш цаценӱт, но тенге гӱнят, тянгыра юк со саслен веле. Салтакын пулышыжы воксеокат шӱлӱнен кен ылын. Санитарвлӱ тӱдӱм бинтууйнештӱ ылы, но тӱдӱ ял вӱкӱжӱ шагалаш цаценӱт, тидӱм ӱштӱш нелӱ ылын. Карштенӱт, тӱдӱ когон саслен:

– Палшыдай! Лӱэн колтыдай! Иктӱжӱ лӱэмӱдӱ! Цыгы вуйвлӱ! Шун гӱц ылыда ма? Лӱдӱй!

– Ӱлитало колен.

Изиш анзылнырак ошем шӱцшӱ, вӱрӱн кидӱн салтак ашкедӱн.

– Бинтуен пудай!

Санитарвлӱ когон йыштылыныт дӱ нервничаенӱт. Иктӱжӱ кычаш, весӱжӱ кыце кердӱн, тенге бинтуяш цацен. ӱшкежӱ нӱнӱ попенӱт.

– Кыце мӱ иктӱр цилӱм шоктенӱ? Кы п... ти младший сержант санитар сӱрнӱ? Келтӱмӱш трус!.. Мӱлӱннӱ веле цилӱ вӱрӱш шомыла.

Вӱрӱн кидӱн салтак корны тӱрӱштӱ шӱнзен. Ошем шӱцшӱ шӱргӱжӱ серьезныйла кайын дӱ тӱдӱ келесӱш:

– Мам въл, т..., колаш цацышы колла нбыргыжат? Мънь ёшкеок шушырем ялштен кердъм. Тъведан тътштъ, канавашты, Ёлитало вуйышкы шушырген. Вуйгаркажы гъц пелъжъ кодын гънь, яра.

Йърваш шъкш дон пырак веле шалген. Карилуото саслен:

– Шъланьдъ! Ик арашты идъ ли!

Ошем шънзън гънят, сънзаштъжъ решительный ылмын тылипшъ кайын. Луддъмъ парым погалалын, лишнъжъ ма лиълтеш, тдъм ужаш, вуйжым луктальъ. Ти ганъжъ гънь, вуйжы куштылгынок кузыш. Тенгечшъ гань тдъ лудмълъ кайде. Тенге гънят, Ёлитало дон кок шушыргышыге тдън салтаквлъжъ ылынытат, кымылешъжъ куштылгыжок ылде.

Лахтинен лаксак гъц саслен:

– Урал молоцавлъ! Цилъ цътърълт кежъ.

– Тидън семжъм омыныштетът, сый, ужаш тънгълът.

Хиетанен нервничаен:

– Такеш агыл вет вырсы гишан шайыштмы годым, соок алталат манын попом. Кынам граната лишкет чонгештъ – ат кол. Тидъ техень кого алталымаш – вес техень алталымашыжым моло пълет въл? Лишкет чонгештен толешът, акат шишкы. Изишът агеш. Лач пыдештълт веле кеъ. Мам тдъ ёштъ – тдъм оръм веле. Тидъжъм вадывел фронтышты вуйта акат колеп. Тенегжъ гънь, кыце гранатывлъ чонгештълът, акат пълеп. Нънъ гранатывлъ агыл, весывлъ ылыныт.

Мълттъ пакыла табакшым шъкштен:

– Юкым пуа аль агеш, но тдъ пъжгъ.

Ламмио толы:

– Шъланьдъ! Командым ада кол ма?!

– Капкаэтъм питъро, – лаксакышты кишъ Рахикайнен ёшкедурешъжъ келесальъ. Лач ти жепън тышманын артиллерижъ эчеът лыпшаш тънгальъ, салтаквлъ эчеът рокыш шынгалтевъ. Ламмио ёшат търванъ, а въръштъжок шънзъшъ Коскела пелештш:

– Вълецъннъ чонгештш, молоцавлъ!

Лехто, Мълттъ дъ Хиетаненът пйсън кыньыл шагалевъ. Лачокшымат, снарядвлъ вълецънъштъ шишкен чонгештенът дъ палны пыдештълът.

– Артиллери шылдыржым лүктәш тһнгәлһйн, – тәгү маньы. Ламмио корны вһлнһй шалген дә тьоргыжын:

– Мам попат, колыштмыла. Тидһй вет тиштәт пыдештәлт кен кердеш.

Патыр лийш цацымыжы салтаквлә лошты лач шһдһйм веле лыкты, седһндонат нһнһй вһкһжһй мыскылен веле анжалевһй. Рахикайнен эчеәт пһжгһмһлә келесһш:

– Мам вәл ньыргыжат, т... вуй?

Рийтаоя молнамшылаок вуйжым рокыш цикәл, лакса-кыштыжы киән. Тһдһй нимахань лһмнер, нимахань герой ылмы гишән моло шаныде. Тһдһй тетя гань лүдһйн. Тһдһйн әтямүлән-дһжәт ылде, седһндонат шәр теммешкһжһй лүдһйн кердһйн.

Сихвонен тһтһтлен:

– Шукыракым кәрок! Кәрәшһйжһй вет келеш. Тһведән тһштһй, ик вышка вһлнһй, бинокль доно анжат дә, кышкы лүмһлә, командуен шһнзәт. Ик гәнә пуатат, мһшкһрвuwштывләнә шәппен, йһрвәш чонгештһләш тһнгәлһйт. Келеш вет ылы тишәк, целеш кодаш. Тһштһй вет техень цыгы вуйвлә лүлһлһйт.

Шушыргышы шамжым ямдыш. Санитарвлә, пүжвөдһйм йоктарен, тһдһйм шайыкыла намалыныт. Кидһшкһй шушыргышыжы санитарвләлән бинтуяш ирһкһйм йш пу, тһдһй тәнгжһй гишән веле шытырланен дә шһдһйн саслен:

– Мә...

– Итһй, итһй, – нервничаен, санитар попен. – Коклы и перви толынам дә большы кемем ак шо... Ышкеок бинтуйок, шөәш гһнь. Мһнь тидһйм йштһмем ак шо.

Салтак шушыргышы агыл кидшһй доно йрзәлят, келесһш:

– Шәлә, йрвезйвлә. Тенге токы отпускыш кеәт.

Тһдһй сусу ылын. Отпускышкы кемөжһй гишән веле агыл, тенгеок ик шая гишәнәт, кыдым палаткышты кимөжһй годым колын: «Цаткыды молоца ылы, ти Рантанен вәтһйн эргһжһй, Йымы пережок!»

– Анзыкыла!

Нһнһй кһнһйлевһй. Циләнәт ти вәрһйм кодымышты шон ылынат, пһйсйн тәрвәневһй. Ўлиталон вуйжым брезент доно леведмһй ылын, рюкзакшы гһц сасна пай тушенка банка гһц шел йоген – осколкы банкышкыжат вәрештһйн ылын.

II

– Тышман анзылнына, кымшүдүй метрбштй. Тбштй кок бункерйм цаклымы. Артиллери вйц минутеш цярнен, лүлйләш тйнгәләш. Кок минутышты минометвлә тылым пачыт. Атака лу цәш дә нйллй кәндәкш минутын тйнгәләлтеш.

Карилуото кбжгй юк доно попен. Салтаквлә анзыкыла, пушәнгйвлә шайыц кайшы позици монгырышкы анженйт. Тбдй тура нербштй ылын – кымдыкшы таманяр лу метр лиәш. Пышкылшы кбртни ваштырвлә моло кайделыт. Разведчиквлән увертәрбмбштй сембнь, тбштй дзотвлә шбнзәт. Карилуотон взводшы туре кок техень взвод.

Иктә лу метр анзылнырак кешбй разведчик брдәнгшбй юкшы доно пбжгәлтбш:

– Пренявлә шайылны каштыт. Лыпшал пушаш, векәт.

– Итй, тидйм бштәш ак ли. Цилә тырын бштбмблә.

Вургымлашты радиотелефонист артиллериствләлән попен:

– Тиштй Эса. Эса попа. Маса колат? Маса колат? Колыштам, колыштам.

Телефонистбйн попымыжы мужедшбйн тыштен попымылажы шактен. Тбдбйн шамаквләжбй тенгеок шокшы кредәлмәшбйн тйнгәлмбжым анжыктенйт. Кужынервлән пбзгбмбштй шуды вйлән вацшы лыпшан ирокшы шбргбштй раскыдын шактен. Кидешбштй муды блбштәш вйлнбшбй әнгбйремшбйвадвлә вбдйләлтбнйт, тбй кидвләәш, кышты салтаквлән вбршәрбштй шолткен. Кыдыжы патрон лентәм олен заряжаен. Командирвлә остатка приказым пбжген попенйт. Ременьвләштбйм цаткыдын-рак бштенйт, патронвләм кбшәнбшкбштй, лишкбйрәк оптенйт.

– Кид гранатвләм йәмдблбдә. Күн гранат пидбшвләжбй улы?

– Тиштй иктбй. Мбнбйнәт улы... пумыла ма?

– Кбзбйт агыл.

Артобстрел вуйлатышы телефон доно тамам попылын. Шалахайышты, кокшы рота монгыр гбц, шоән, нервничаен лүлйлмбй юквлә шактенйт. Тенгежбй тышман атакышты гишән пәлен нәлбйн ылын.

10 дә 43 минут. Шайылнышты цилә мбгбйрен дә рбшкәлтбйн. Вбцкбйж юкан пушкавлә, кбжгбй юкым лыкшы гаубицывлә дә

мүгүрүшү нелі батарейвлә икјжәк-иктјштј доно вуйта тәнгәштәрен, лүлүлүнйт. Кынам снарядын осколкывләжј лишнјштј шишкенйт, салтаквлә иктј гань рокыш пыйхенйт, мүләндрј ырзәлтјнәт, кәпјштәт, вәк, тјргештјлјн. Пренявлә доно оптен шјндјмј позици шайылны шјкш, рок, кү маклакавлә дә уршы пушәнгјвлә веле кайыныт. Лүдјшлә кайшы пренявлә бјнде цулге йыленйт.

– Ой, Исуус Христос! Кыце тенге эдем бјштенжј кердеш?
– Тәгү ошем шјщшј шјргјмынан манын келесјш.

– Тјнь бјнде тишәк вуетјм пиштет. – Весј, бјшкјләнжј ма пуйырен, тјдјм пәлјшјлә келесјш.

– Утла кужын тидј шыпшылтеш, – неркә векјлә цельбшј, пылвуйтен шагалшы Коскела келесәлј.

Карилуотон цәшјжј шолткен. 10.44, 10.45, 10.46, 10.47.

– Нјллј шјмјт... тылым пачаш йәмдрјләлтдә... анзыкыла... пренявлә докыла... лүдәм гјнь – вуйышкем пуля... лүддеок анзыкыла...

10 дә 47. Карилуото цш стрелкан 48-бјм анжыктымыжым вычалы дә лач тј мәгәлјн остатка снарядын чонгештјмјжј шактыш.

– Нјлјмшј взвод, анзыкыла!

Карилуото каклярген-каклярген пренявлә докыла пјсјн тәрвәнјш. Салтаквләжј паштекшј. Сек анзылны ик разведчик кен. Тышманын миномет снарядвләжј вјлецынјштј чонгештен, шайылнышты пјдештјнйт.

– Анзыкыла... анзыкыла! – салтаквлә икјжәк-иктјштјлән сасленйт. Отрядвлә бјнде вужге веле анзыкыла кенйт. Разведчик автомат гјц пуш дә тјдјлән тышман тјрөк вәшештјш. Йбрвәш тјонген, шишкен, рјшкәлтјн, тјтјтлен дә цытјрәлтјн.

– Тјнгәлјнә, йрвезјвлә!

Карилуото анзыкыла тјргештјш. Пүвләжјм пырын, шүләлтјш: лач анзыкыла веле. Кјргјштет бјнде сытона шјнзә... т... вуй... кого келтјмәш... Кышец толынат, тјшкок бјнде тјньбјм поктыл колтенә! Азиатвлә ылыда гјнь, Азиштјдәок лидок!

Шбдән лиәш манын, йори тјдј бјшке кјргјштјжј шбдјм лыкташ цацен. Тидјжј тә палшен, тә уке – пәлј агыл, но

лишнѣжѣ пульывлѣ моло шишкенѣт гѣнят, тѣдѣ анзыкыла веле кен.

– Ура-а, молоцавлѣ!..

Ма анзылнышты улы, тѣдѣ шайылан шѣлѣш цацен, взвод какляныл-какляныл анзыкыла кен. Тидѣ паштек тѣдѣ анжен, дѣ, цилѣ решен кердшѣ бой гишѣн шанен, Карилуото анзыкыла кен. Дѣ лач ти мѣгѣлѣн анзылнырак кешѣ разведчик автоматшым кенвацтыш дѣ пылвуйтен шѣнзѣт, пилоткыжым кыдашы – парня логѣцѣнжѣ вѣр ѣнгѣрлѣ йоген.

– Вуем... вуем каршта... ик лык гѣц пуэвѣ...

– Тырхен кердѣт?

– Шанем, кердѣм... техенеш ам колы... лѣдѣшѣжок агыл... Вуйыш прамойок вѣрештеш гѣнь, тѣрѣк пуштеш... кынам гѣнят... кѣзѣтшѣ нима лѣдѣш уке...

Шушыржы гишѣн ти салтак йѣкшѣ гань ылын, дѣ ма вуйышкыжы пыра, тѣдѣм попылын. Тѣдѣ аваянен, шайыкыла тѣрвѣнѣш, мольвлѣжѣ анзыкыла кенѣт, кыдыжы шушыргышым ужын, рок вѣкѣ шыралт вазевѣ. Анзылнышты тура неркѣ ылын. Палныракшы пулемет цѣрнѣде лыпшен. Пульывлѣ вѣлѣцѣнѣштѣ чонгештенѣтѣт, когонжат лѣдѣш ылделыт.

Но пел неркѣш шомыкышты, нѣнѣ ѣшке гишѣнѣштѣ пѣлѣшѣт пуэвѣ. Салтаквлѣ рок вѣкѣ пырен вазевѣ. Кыдыжы эче кѣтѣк ашкылым ѣштен, тѣргештѣл, кыдыжы аваянен, анзыкыла кен, но шукынжок кредѣлѣш ѣѣмдѣлѣлт, позицим ѣѣмдѣленѣт. Карилуото салтаквлѣжѣ гѣц иктѣ нѣл-вѣц метреш анзылнырак ылын. Тѣдѣ аваянен дѣ цѣрнѣде саслен:

– Анзыкыла, ѣрвезѣвлѣ... Тылым пачына!

Тидѣ паштек тѣгѣ сѣгѣрѣл колтыш: Шавынь маклакавлѣм анжалда. Лѣдѣлдѣлдѣ!

– Ма?

– Пренявлѣ вѣлнѣ кечѣт. Шавынь маклакавлѣ...

– Пренявлѣм минируен шѣнденѣт. Кѣртни ваштырвлѣм анжалда.

Лачокшымат, пренявлѣ тервен шавынь маклака постол тротил миновлѣм кѣлдѣл кемѣ ылын. Лишнет ак пыдештѣлт гѣнь, нѣнѣ когонжат опасный агылеп, но ылат гѣнь, яжон пуѣн кердѣт.

– Осторожнырак кедәрйдә!

Лоштышты ик саперат ылде, дә кыце минывләм кедәрәмблә, тиды гишәнжок кыдыжы изиш пәленәт, пәшәш пижевы. Сапервлә вес рота сага ылыныт, кыды тынг лыпшалмы виэш шотлалтын. Салтаквлә минывлә гыц лүддйн, шагал колтевы. Тенге атакыштат шагалы.

– Тишәк шагалына ма?

– Вот вет келтймәшвлә! Нынйм тйкәлмыкет...

– Нимат ак бштеп. Когонжат опасный агылеп. Қарилуото ик минйм кедәрбш, тидым ужын, весывләәт тенге бштәш бш лүдеп.

– Пыцунг! – трүкок пыдештәлтмы юк шактен колтыш.

– Шушыргышыц?

– Уке, лач пйлышшштй веле тьонга.

Қарилуото каклянен шынзй.

– Нынйм тйкәлдеок коден, анзыкыла кедә, – авалынышылажы тйды маны.

Лүлмәш когоэмбн веле – бнде вургымла гыцәт, шалахай гыцәт лүлблбнбт. Тагышты командым пумы юквлә шактенбт, кыды вәрежы когон сасленбт. Вблецынбштй кок монгыр гыцәт лүлмб артиллери снарядвлә мугйрен чонгештйлыбнбт. Осколкывлә шишкенбт. Мбндбйр агыл отрядышты сасленбт:

– Носилкәм!

Пренявлә, кү маклакавлә дә рок пугрикавлә нынблән шбләшбштй палшенбт. Тышманын пулеметвләжы, патронвләштйм бжәләйбде, цәрнбде тәтәтленбт. Полкышты бнде бункервлән лини анзылны ылын. Мбндбйрнб, вургымлашты, пашкуды полкын атакуйымы юквлә шактенбт. Кәнгбж ирок южышты йбрвәш мугйрымәш веле рышкәлтын. Тбжем шокшы ствол, тбжем кид патронвләм заряжаен дә лүлблбн, тбжем салтак бльмәш дон колымаш гишән шанен, авалынен әль кыргыж, анзыкыла кеәш цацен. Дә тенгеок вес тбжемжы, нынб ваштареш шалген, тенгеок шанен, бшке позициштй верц вуй пиштймбштй якте кредәлбн. Иктөр лу дә шүдбвлә доно коленбт, шүдбвлә доно шушыргенбт, тбгодым лүдмәшым дә лүддбймб ылмым шукуым ужмы. Кок и нәрб бнде Финляндин халыкшы гыц шукуынжок, бшке шбдбжым урден, кбшәнбштйжы мышкындыжым кормежтен шбнден. Атакышты кого ви ылын.

Но тидѣжѣ тышманынат ситен. Техень тыл лѣвѣлнѣ
взводым анзыкы нѣнгемѣш – взводлан мычашым канда манын,
Карилуото шаналтыш. Салтаквлѣжѣ олен, авалыныл-авалыныл,
анзыкыла кеѣш цаценѣт.

– Цыгы нервлѣ, артиллериствлѣ – нимахань толк нѣнѣ гѣц,
– тѣгү шѣдѣн келесѣлѣй.

Карилуото атакыш кеѣш лимѣлѣн бѣнянѣмѣшѣжѣм ямдаш
тѣнгѣлѣй. Сек анзылны ылшывлѣѣт бѣнянѣш цѣрненѣт – тидѣм
шѣмжѣ доно шижѣн. Но тенге гѣнят, тѣдѣ тамалан бѣнянен дѣ
ти шанымашыжы тѣдѣн шѣмжѣм ѣвалтѣш. Тѣдѣ лѣдмѣшѣм
бѣнде шижде, лѣдмѣш тагышты шѣм пындашты веле шѣнзен.
Седѣндонат, улы вижѣм поген, лѣдде, пингѣдѣн келесѣш:

– Анзыкыла авалыненѣ. Неркѣ монгырыш тылым пуда.
Ландшафтым анжал, анзыкыла кедѣ. Отделенивлѣн коман-
дирвлѣ. Группывлѣ доно кедѣ, пелѣжѣ анзылны, вес пелѣжѣ –
шайылнырак! Примерѣм анжыктыда!

Карилуото весѣвлѣ гѣц лу метр нѣрѣ анзыкы кен шоктыш.
Лишнѣрѣк кешѣ отделенин командиржѣ тылым лыкташ
командым пуш дѣ анзыкыла тѣрвѣнѣш. Тѣдѣ Карилуото якте
шо дѣ комдык шыралт вазы. Кок сѣнзѣ лошты, лепкѣштѣжѣ
лудалгы ыраж кайын. Тыгырын кѣшѣл полдышыжым колташ
цацышы кидшѣ шагал колтыш, ышмажы доно сирѣш лыкмы кол
гань кок гѣнѣ шѣлѣлтѣш.

– Тѣүнелѣ.

Иктѣт бѣш вѣшештѣ. Карилуото лишкѣжѣ авалынен толы
дѣ колымыжым ынгылыш. Тѣгодымок бѣшке пилоткыжымат пуля
ыражтен лыкты.

– Рекомаа, кокшы отделеним нѣлдѣ!

Вес отделеништѣ ылшы Тѣүнелѣн тѣнгжѣ винтовкыжы доно
целѣш. Целяш цацыш гѣнят, сѣнзѣжѣ шѣлѣнен веле. Пѣжвѣд
дон сѣнзѣвѣд тѣдѣм цажгыжтарен. Карилуото вѣкѣ шѣдешкен,
тѣдѣ мѣгѣрен, шѣдѣн попен:

– Примерѣм, примерѣм. Теве Тѣүнелѣн примержѣ!

Ѣчеѣт таманяр метр анзыкы, но Тѣүнелѣн колымыжы
весѣвлѣн кымылыштым валтыш.

– Тѣкнѣш!

Тѣгү нѣлгѣяла шайыкыла кен.

– Санитарвлä!

Минутат Ёш эртй, кыце ик авалянышы салтакым луатйндеш пуля ыражтен лыкты. Тидйм вара санчастьышты шотлен лыкмы лин.

Пилотка гйц пасна Карилуотон кобуражымат пуля ыражтен лыкты. Нелй ситуациштй ылмаш нератым Ёштен, янгылыктен, но тйдйн махым пумыжы шоде. Взводшы токыжы якте шоат, эчеят тйды анзыкы тйрвйнйш. Тенгечй сагажы ылшы салтак Уккола кйзйтйт лишнйжок ылын: коктынат кид гранатым шуэн колтевй, но коктыге утла лишкй вазалевй. Тидй паштек нйнй монгырышкы нйл-вйц граната чонгештйш, нйнйжйт торцынышты мйндйрнй пыдештйлтевй.

Тйгй шайылны Карилуотом сйгырен. Шайылныжы Аутио кайын, тйды токылажы авалянен.

– Анзыкыла кен ат керд?

– Цилй йён доно цацышым.

Карилуотон юкыштыжы Ёшкймйм Ёшйкльмймаш моло ылде, тйды Ёнянймйшйм ямдымашла шактен. Шйвйл лыкташ цацыш, но кошкен шйцшй ышмажы гйц лач изи патькалтыш веле лйктй. Тйрвйжйм гиманстеркыжын шокш доно Ёштйлйльй, тидй паштек ышмаешйжй лач качы ыжар Ёлйштйаш тот веле коды.

– Кым салтак дон сек яжо отделенин командиржй кевй. Пренявлйм минируен шйнденйт, акситешйжй – пульывлй юрлаок юрыт. Тидй взводам пуштмаш... шанет гйнь... Ёшкежй мйнь йймдйт ылам...

– Уке, уке... итй... Батальон хйлй шалга. Кокшы ротышты кого ямдымашвлй – кок взводын командирйштй колен. Ёшкймемжйн Лилиус уке. Пулышышкыжы вйрештйн. Мйнь комендантлан ситуацим ынгылдарышым, тйдйжй эче цацен анжыда манын приказым пуш.

– Цацен анженй.

– Ти позицим коденй гйнь, тйнйм у шанс ак ли... Тидйм кычен кердйт гйнь, пйлы, мактымы шаялан куқыр ам ли... Тидй вашт кен кердйт гйнь, ти кечй тйнйн лиэш.

Аутио Карилуотон офицер лийш шомыжым пйлен. Седйндонат тенге келесен, цилй лин кердшй нелйцйм пулыш вйлйнжй пиштен пуш. Карилуотон характерйштйжй лыскы-

ды монгырвләят ылыныт – тидымәт Аутио пәлен. Взводвлән командирвлә логыц тиды техень ылын, кыды нигынамат«ам керд» манын келесен кердде.

– Мам кердәм, тидым ыштем... Салтаквләм тәрвәтен кердәм гынь.

– Цацен анжемә. Тиды нимахань приказ моло агыл. Техень кого ямдымашвлә паштек, позицивләм кодымаш нелы лиэш.

Аутио мынгеш сәрнәлы, а Карилуото взводшын сек анзылны ылшывлә докы нылъяла кеш. Кок цәш нәры шыпшылтшы кудлу метрым эртымь верц циләнок ваштареш лин кердынйт. Салтаквлә янгылен шынзынйт, йумы шомашеш тйрвйвләштәт печкәлтәш тынглинйт. Кыдыжы кү маклака шайыкы шылын вазын, апатишты киэн.

Торф доно левед шындымь бункер йнде яжонок кайын. Шим дзот гыц цәрныде лүлылынйт. Мындйрнәт агыл, шалахайышты весы шынзен. Тиды шайылыны кокшы ротын позицивләжы ылыныт. Тышты шуку ямшы ылынат, санитарвләлән палшаш салтаквләм, вәк, ядын колтымы. Кокшы ротылан лини гач ванжаш приказым пумы ылын, седындоно кого кредәлмәшйшты кок взводын командир вуйыштым пиштенйт. Тиды гыц пасна ротын командирын замжат шукуштат агыл колыш. Ик амбициозный младший сержант взводын командирын колымыжы паштек герой линежы ылы – взводшым лүктәләш шаналтыш. Тиды ял вәкжы кыньыл: «Ну, молоцәвлә, йнде кенә!» манын, ныл ашкылым йштен шоктыш вәл, кыце тидым пулеметын пульжы лыпшал пиштйш. Сагажы тйлынмәшйжәт (мечта) курымеш кеш.

Шушыргышывләм погымы вәрышты луатик колышы дә луаткәндәкш шушыргышы киэн. Дә со канден веле шалгенйт. Вазын шыцшы вйрән носилкәвлә тервен кидвлә вуйта клейэш пижынйт. Охлымаш дә саслымаш лошты санитарный офицер йыштылын.

– Кыце мйнь нйным госпитальышкы колтем? Шукуштат агыл цилә рота тишты киәш тынгәлеш.

Салтаквлә нерат линйт. Нйны шудалыныт дә вырсәдәлынйт:

– Капкаэтым питйро... Носилкәм нәл дә анзыкы, т... вуй, уке гынь, лыпшал пуэм...

III

Коскела дон пел взводшы кредәлмәш годым воксеокат нимат ёштен кердделыт. Бункервлә лишкы толмешкы, пулеметвлә гыц нимахань толк ылде, лач лишнырәк лимыкы веле, тылым тышкыла пачаш лин. Иктывләжы тидын доно ик мелән ылыныт, но, йәл кредәлыт гынь, малын мәләннә кредәләшыжы агыл манын, весбвләжы шаненыт. Пытәришы яжо кредәлмәш веле ылынат, салтаквлә эче, кыце шанымыла, когонжок пәлйделыт. Цепын бункер анзылан шагалмыкыжы, ситуацим ынгылаш манын, Коскела йёрвәш анжалы.

Ти гәнә махань нелыцвләм пулемет канда, тырхаш вәрешты. Кынамжы пулеметчиквлә: «Яра тә шайылны кедә» манмы шаям пехота гыц колыныт, но тыгодымок нелы пулеметвләм шыпшедылмәш махань ясым канда, тиды гишән попышывләжы шаныделыт. Акситешыжы, пулеметым шыпшедылмы годым, шылын вазашат куштылгыжок агыл. Кызыт ныны пулеметвләштым ёшке выкышты пиштен, цыркынен-цыркынен неркәшкыла кузеныт – тидыжы гынь циләләнок кого ясым канден. Хиетанен Лахтиненын пулеметшым ик бункер ваштареш колтыш, а ёшкежы Лехто сага вес бункер докыла кеш.

Техень хөли доно ёшкымым пәлдыртыде, анзыкы мындёркок ат шо – тиды пәлы. Нелы пулеметым намал, пужвдым йоктарен, ныны ёнде автоматчиквлә яктеят шоэвы.

– Позициш!

Лишныштты изи лаксак дә тыштты урын кешы куги киэн, кыдын докы ныны пулеметыштым шыпшеден кевы. Охлымаш, палшымаш дә шудалмы юквлә шактеныт. Нелы пулемет Ванхалан ялым лаксакыш шыпшын. Кауконен тышак станокшым шындыш. Ку кынам дә кышкы лүлүләш тынгәлеш, тиды гишән Коскела дон Карилуото хытырен нәлевы. Карилуото дзот ыражыш тылым пачашлык ылын.

– Бункерыш тылым! – Коскела командым пумыкыжы, Кауконен лүлүләш тынгәлы. Карилуото ял выкыжы шынзын, маны:

– Мәмнән ёрвезёвлә, анзыкы!

Лишныжы ылшы уршы куги мыч пульывлә тыкневәт, тиды угыц рок выкы шыралты. Ванхала лач ваштылын веле.

– Эдемй̄м пуштмашын й̄онвл̄а. Техень мадыш м̄йл̄анем мелешем агыл.

– Т̄ынь лент̄а паштек анжок, – Лехто ш̄ыд̄ынр̄ак келес̄аль̄ы. Ванхала л̄уд̄ын колтышыла ш̄ыпл̄ан̄ыш.

– Вот тенге, пиш яжо, Кауконен.

Т̄ыд̄ыж̄ы мактым̄ым колят, ажоракын ужаш манын, вуйжым л̄укт̄аль̄ы, но п̄ыс̄ын м̄ынгеш валташ в̄арешт̄ы. Карилуото аваянен кеш. Таманяр салтак тенгеок ышт̄ынешт̄ы ылы, но ик автоматчик̄ым л̄уэн пишт̄ым̄ык̄ы, д̄а вес̄ын шушыргымыкыжы, аваянымашат ц̄арн̄ыш. Шушыргышылан логерж̄ым ыражтен лыктын, лишн̄ы ылшывл̄аж̄ы палшынешт̄ы ылы, но л̄уд̄ышл̄а хыргымы юкым колын, палшаш цацымы шанымашыштат ямы. Й̄ырв̄аш колымаш салтаквл̄ан̄ утен шон ылын. К̄ыт̄ык жеп̄ышт̄ы тин̄яр л̄уд̄ышл̄а лӣялт̄м̄ашвл̄а.

– Цил̄а такеш, м̄амн̄ам цил̄ан̄ам пуштыт, – т̄аг̄ун̄ юкшы шактыш.

– Кышты в̄ал господавл̄аж̄ы ш̄ыл̄ын с̄арн̄ат?

– Ышмаэт̄ым пит̄ыр̄ы д̄а анзыкы! – Карилуотон ш̄ыд̄ы юкшы шактен колтыш. Ти «господавл̄а» шамакшы т̄ыд̄ым̄ат т̄ык̄ал̄ын. Салтаквл̄аж̄ы анзыц̄ т̄ыд̄ы соок кен г̄ынат, ти шамакым т̄ыд̄ым мыскылымыла ынгылыш. Коскела Карилуото лишк̄ы аваянен толят, техень шамаквл̄ам ит колышт манын келес̄ыш д̄а эчеж̄ы ушешт̄ыш:

– Ышк̄ымет̄ым пуштнет... Тенге н̄ын̄ым т̄арв̄атен ат керд... Такеш ышк̄ымет̄ым пуштат.

– Мам т̄ын̄ам м̄йл̄анем ышт̄ым̄ыл̄а? Ма тишт̄ы палша?.. К̄ыньб̄ыл̄ыт̄ аль агеп, сойток анзыкыла цацен анжыман... М̄ынь ышкеж̄ы шагалшашлык ам ыл.

– М̄ынь ик й̄он̄ым п̄алем. Икт̄ы граната в̄ыд̄ылт̄ыш доно лишк̄ыр̄ак кен кердеш г̄ынь, вес̄ывл̄а палшат г̄ынь, шанем, т̄ыд̄ыл̄ан куштылгырак лиэш. Лин кердеш, тид̄ы таманяр салтакын б̄лым̄аш̄ыж̄ым терг̄а – тид̄ы к̄ыт̄ык атака лиш̄ашлык. Ти тымаша годым, граната в̄ыд̄ылт̄ыш̄ан̄ым цаклен̄ат ак шоктеп.

– М̄ынь ышке цацен анжем...

– Тенге ак ли ач. М̄ынь кеш̄ым.

– Тид̄ы м̄ыньын делаэм... Тид̄ы м̄ыньын делаэм, т̄ыньын агыл. Пулеметчиквл̄а анзылны кеш̄ашл̄ык агылеп.

Карилуото когон шїдешкен колтыш. Коскелан согоньжы кымылжым валтыш, тїдї делавлїм бїштен ак мышты – тидїм анжыкта, бїшкежї шанен.

Коскела Карилуотон изиш амбициїн ылмыжым шижїнїт, нервничаяш, вїк, тїнгїльї. Бїшкежї тидї гишїн нигынамат шаныде дї характерїштїжїт техень чертам цаклыде. Седїн-донат ладнан келесїш:

– Тидї тенге ак ли. Когоньна логїц иктїжї салтаквлїм кїнїлїтїшїшлык, дї тидї тїнїнїн задачет. Тенге агыл гїнь, нимахань перке ак ли.

Карилуото Коскела тїр ылеш манын шаналтыш дї токыжы гранат вїдїлїтїшїм кандаш шїдїш. Гранатывлїм вургымла монгыр гїц цеп мыч колтевї дї Коскела кїртни ваштыр доно кок нїл килоан вїдїлїтїшїм иктїш вїдїл шїндїш.

– Кїндїкш кило. Кыце тидїм шуїнжї кердїт?

Вїшештїмїш бїш шакты. Тїрвїм пырыл, тїдї кїртни ваштырым пїтїрен. Тенге бїнде заряд йїмдї ли.

– Лехто. Кынам мїнь кем, їптїн тек со мырыжы. Дї Карилуотон салтаквлїжїт лїлїлїштї. Вїкем веле самынь лїлїлїш идї тїнгїл.

Коскела йїрвїш тїшлен анжалы. Салтаквлїжї вїкїжї анженїт. Йїлмїдїмї Вилле лїктїш йїмдї.

Карилуото Коскелан задачым бїштен кердмїлїнжї бїш бїнїнї. Анзыкыла кемїжї годым, Коскелам лїїн пиштен кердїт їл гранатывлїжї акат пыдештїлтеп, тїдї шанен. Тенге тїдї гишїн кок салтак вуйыштым пиштїт лиїш. Ёшїшкїжї эчеїт Каарнан колымыжы вазы – капитан тїдї гишїн колен манын, Карилуото бїшкежї шанен.

– Зарядетшї ак пыдешт гїнь? – бїнїнїде тїдї ядылдалы. – Лучи мїнь бїшке цацен анжем.

Коскела большы Карилуото вїкї анжыде. Тїдї сїнзїжїм амбразура монгырышкы шушат, сойток ылшыла, пелештїлї:

– Ма тїштїжї? Ик рїдї преня дї рок. Кїндїкш кило сойток иктї-мам бїштїшїшлык ылыт. Келесїшок гїнь, керїл жепїм тїлїнет пуїн кердеш.

Тидї паштек тїдї кїндїкш киложым нїлїн, шыпшедїл-шыпшедїл, анзыкыла тїрвїнїш.

– Коскелам анжалда! Идә вәрешт! Тылым пачда! Коскела вуйжым пиштә әль зарядым пыдештәрә, тидым анжыде, Карилуото сойток атакышкы кемблә манын, шанен пиштен ылын. Салтаквлә патронвләштым йжәләйбде лүлүлүнйт. Пулемет йрзәлтын дә тötötлен. Охладительышты вйд шолмыла шолын дә вйд пычым төрләләш манын, Кауконен вуйжым күшкбрак лүктәлы дә ты мәгәлынок ышмажы гыц: «Ох... ай-ай...» шактен колтыш, тиды паштек пулеметын броня вйкбжы шыралт вазы.

– Кауконен, – пеле ядын, пеле йәл колышты манын, Ванхала сйгырәл колтыш. Лехто ошем кеш, Кауконенын кәпшым броня вйлец öрдбшкы пиштшәт, пулемет кылым кидбшкыжы нәлы. Кыце тышманын дзотшы гыц Коскела монгырышкыла гранатым мырыктышы салтакын кәпшы кайын колтыш, тиды ужы. Пысын пулеметшым сәрәлят ты салтак вйкы цельыш дә тылым колтыш.

– Коскела, перегәлт, – тиды сйгырәл колтыш. Тиды паштекшы төрөк:

– Кердым вет! Цыгы вуйым!

Руш салтакын шумы гранатшы Коскела гыц таманяр метр öрдбжты пыдештәлт. Вуйжы гыц пилоткыжы чонгештыш дә үпшы ярлалт кеш. Шайыкыла тиды саслен:

– Кутанжым панежмеш пуда! Ти т... вуйлан. Мынь лишкбрак цацен анжем!

Авалянен-авалянен, анзыкыла кен. Тидым бштәш тидылан кужы шуды палшен дә пренявләәт тышманын позици лишнок ылыныт. Бункер гыц иктә лу метр öрдбжты кү маклака киэн, тиды шайыкы шылын вазы. Тидым ужын, салтаквлә куштылгын шүләлтевы дә, кыце Коскела гранат вйдблтышым шуаш манын, кәпшым йәмдылә, анженйт. Тиды паштек шнурым шыпшылы, валгынзыш гань пысын ял вйкбжы кыныл шагальы, йбрвәш сәрнәлы дә тенге заряд чонгештыш. Утла пысын цилә лиәлтәт, кыце Коскела гранатим мырыктыш, шукунжок цакленжат бш шоктеп. Кынылмбжым циләнок ужевы, зарядын чонгештымбжым – уке. Варажы пылышбжым кидшы доно мүден, рок вйкы шыралт вацмыжым цаклевы.

Зарядын бункер вйкы кенвацмыкыжы дә пыдештәлт кембкыжы, коклы салтак, ик хорыш ушнен, «ура-ам!» сйгырәл колтевы. Шыкш лошты бункерын царгалт кешы преняжы кайын.

– Ынде атакыш! Ырвезывля!

– Карилуото анзыкыла тэрваныш да салтаквлэжы вуйта тидым веле выченйт, паштекшы кынылэвэ.

– Р[ссэ кыргыжеш!.. Ыш тырхы...

– Тыведан тыштэ... лүэмәдә. Тэды цакна. Идә колты!

Карилуото дзот анзылны ылын да шылаш цацышывля вйкы бункер амаса вашт кок гранатым мырыктыш. Уккола автомат доно церотым пуш. Взвод ынде бункер лишкы толбы, кого интересым лыктын, циланат йыржы погынаш тынгалэвэ. Лудын колтышы тышман бункерым коденат, погыналташышты нынлан нелы ылде.

Карилуото Аутиолан уверым колтыш да кокшы рота анзылны ылшы позицивлэм лыпшен шуаш резервын вим колташ яды. Ышке взводшым тэды ротыжы анзыкы да ик отрядым шайыкырак, тышман гыц ма кодын, анжен да итыраен лыкташ колтыш. Тышманын защитыжы лыскыды ылын. Пашкуды взводат ынде бункер лишкы шон да шыргы лошкы шылаш цацышы тышманвлэм салымыла сален.

Кокшы рота анзылны ылшы бункер гыцат тышманвлэ кыргыжыныт. Шайыцын Аутион колтымы батальонын егервлэн взвод толбы да анзыкыла кеаш тынгальы.

Коскела рок вьлны шынзен да вуйжы гыц ломыжым пачкен. Лехто анзылныжы пылвуйтен шынзын да попен:

– Во кыце кердыц! Махань яжо трюк ылы... Пишок яжо трюк.

– Ма?

– Тэды яжо трюк...

– Мынь кызыт нимат ам кол. Тэдым первишем гыцок палем. Леметиштат тенгеок мынь донем ылы... Но ти ганажы гынь яжон пыдешты. Карилуото сага кедо. Пылышвлээм пачылтыммы мьланем вычалаш келеш. Клухой лиаш изиш хударак...

IV

Окоп йыр колышы капвлэ киэныт – шукынжок кышанышты каргалтен лыкмы.

– Кокардывлэ, ырвезывля!

– Наган...

– Тидѣ мѣньѣн. Мѣнь пѣтѣри тидѣм ужым.

– Мародервлѣ гань шолышташ моло идѣ тѣнгѣл! Анзыкы!

Пулетчиквлѣ Кауконенѣн кѣпшѣм анжалаш кевѣ. Тѣдѣ санитарвлѣн носилкѣштѣ киѣн.

– Кышкы тидѣлѣн вѣрештѣн?

– Шѣргѣмынышкы пырен, шайыл шѣ гѣц лѣктѣн.

– Тѣрѣк колен. Тенгежѣ гѣнь, яжо колымаш. Лехтон шаяштыжы сусу ылы сем, вѣк, шактен колтыш.

– Тишѣк пѣтѣш Кауконен молоцан ырсыжы, – Рахикайнен манындальы, весѣвлѣн колымаш когонжат тѣдѣм интересуйыде гѣнят, ти гѣнѣжѣ тѣдѣт серъезный ылы.

– Ѧлдок кенѣ! Весѣвлѣ мѣндѣркѣ кен колтат.

Лачокшымок гѣнь, нѣнѣ колышын кѣп дорц ѣѣлерѣк кен колтынештѣ ылын – мам ит попы, кокшы и ѣнде иквѣреш служенѣт. Шукердѣ агыл эртѣшѣ кредѣлмѣшѣштѣ сѣнгѣмѣш сусум канден гѣнят, колышывлѣн саремѣлтѣш тѣнгѣлшѣ шѣргѣштѣм анжымаш кымылыштым изишѣт лѣктѣде. Пел сѣнзѣжѣ питѣргѣлтѣн, весѣжѣ тѣгѣ лѣктѣш цацен дѣ охоницѣн гань кѣзѣт вѣкѣштѣ анжен.

– Тѣ кедок. Мѣнь тѣрѣк толам. Лехто шайыкыла тѣрвѣнѣш.

– Рийтаоя!

Тѣшкѣ логѣц салтак лѣктѣ дѣ чѣстьѣм пуш. – Господин младший сержант, – призывник гань сусун маны дѣ ѣѣрѣлтѣш.

– Ой, т... вуй! Мам вѣл гримасничает?

– Ам гримасничайы, господин сержант. – Рийтаоян ѣѣрѣмѣжѣ трѣкок ямын кеш, ик вѣрѣштѣжѣ шалген, тѣдѣ лѣдѣн ѣѣрвѣш анжылташ тѣнгѣлѣ.

– Господин младший сержант. Господин младший сержант! – Лехто шѣдѣн Рийтаоялан попен. – Господин, мѣнь гѣцем ат ытлалт. Т... вуй, пѣлет, кыце тѣлѣт лыпшал пунем? Но ам керд.

Рийтаоя ик ашкылым шайыкы ѣштѣш дѣ цѣтѣрен-цѣтѣрен пелеапайла попен:

– Мѣнь лѣдѣм, господин младший сержант. Кынам шишка. Техень юкым лыктеш.

– Ой, келтѣмѣш, тѣрвѣнок анзыкы! – Лехто шѣдѣн ылын гѣнят, ти цѣшдѣмѣ салтакым орландараш дѣ мыскылаш ѣш

тѳнгӑл. Тѳдѳ Рийтаоян лѳдмѳжѳм шѳмжѳ вӑшт тырхен кердде, тенгеок махань-шон лыскыды ылмашым дӑ казармыштышы «ӧрт» (духовный) хытырымашвлӑмӑт тырхыде. Малын тидѳ тенге ылын, тѳдѳ Ёшкежӑт келесен кердде, но тидѳ тенге ылын. Тенге ылынат, мам шѳмжѳ келесен, тѳдѳм Ёштен. Рийтаоям наказымаш отрядын командир ылмыжы доно нигыцеӑт кѳлдӑлтде, вет кѳ мам дӑ кыце Ёштӑ, тидѳ Лехтолан сойток ылын.

– Корны тѳрѳшкѳ кет дӑ машинӑ гѳц кок йӑшѳк патроном кандет. Тѳшец кымшы ротын санитарвлӑ сага толат. Нѳнѳ колышывлӑм корны тѳрѳш погат. Тѳнь, цыгы вуй клоун, вет Ёшкетет каштынат ат мышты. Ӑштѳ иктѳм: тѳштѳ шѳлѳн ат кашт!

– Так точно, господин младший сержант.

Рийтаоя куштылгы кымыл доно шайыкыла тӑрвӑнѳш, Лехтожы ротыжы паштек талашалы. Окоп гач ванжымыжы годым, котелокым цаклыш, тѳштѳ вѳдеш лязѳртѳмѳ сыкыр ылын. Лишнѳжѳ шим ѳпӑн ӑнгѳсѳр сѳнзӑӑн колышы салтак киэн. Атака тѳнгӑлӑлтѳнӑт, качкынат шоктыде. Лехто пѳтӑрижѳ окоп гач тѳргештѳнежѳ ылы, но тамажы тѳдѳм ѳлѳк валаш шыпшылы. Вальшат, котелокым чымал колтыш, котелокышты ма улы, колышын шѳргѳмѳнышкыжы чонгештѳш.

Кешѳлӑжѳ тѳдѳ эдем мыскылышыла вӑштылын.

Шѳргѳ лошты анзыкыла кен колтышы ротыжым поктен шо. Лахтинен сага ылшы салтаквлӑӑт толын шоньт: нѳнѳ доно нимат лиӑлтде – тышманын позицишкѳ шомыкышты, нѳнѳжѳ тагынамок тѳшец кыргыжыныт ылын. Хиетанен махоркым пѳтѳрен шѳнденӑт, худа пышан табакын шѳкшѳжѳм колтылын дӑ сѳнгѳмӑшлӑн сусу лин, шайыштын:

– Тагачы угла вѳрӑн кечѳ. Кыце школышты тыменьмѳ годым мыренӑ ылы? «Цевер кечѳ Лапуашты. Генерал Тӧӧпель мыктен маршируя» Тидѳ тӑ лыдыш, тӑ мыры ылы – Ёнде когонжок амат ӑштѳ.

– Цӑрнок! Тагачы кечѳн цевержѳ гишӑн мам вӑл пӑлет? Йѳмѳ пиш когон шоэш, а вѳднӑжѳ гѳнь, ик патькалтышнаат уке.

– Герой молоца лыдышвлӑм лыднежѳ. Генерал Тӧӧпель маршируя. Сытона сыкыр пѳштѳр, тидѳ со мѳшкѳр вѳкѳ вала.

Хиетаненѳн лыдышыжым колышт, шукынжок ваштылалевѳ, Ванхалажы гѳнь шѳржѳ теммешкѳ ваштылыы доко. Техень состояништѳ ылыныт. кынам ваштылмашлан кѳтѳк лыдышок ситен. Разрядкым пуаш манын, нѳнѳлѳн ваштылмыла ылын. Кым цѳш нѳрѳ нѳнѳ колымашын картинвлѳжѳм ужыныт, колыныт дѳ эче со ыльшок ылыныт. Тенгежѳ гѳнь, йѳрѳлтѳшѳштѳ ѳмѳлжѳт ылын. Но Хиетаненѳн ваштылмашын объектшѳ лимѳжѳ шодеѳт, пачкѳтан келесен пуш:

– Мане, мане. Тидѳм школышты тымденѳт. Кышец мѳнь цилѳ ѳшѳндѳрен шоктем. Техень лыдышвлѳм тыменьмѳ гѳц пасна, мѳнѳын вес пѳшѳвлѳэмѳт улы. Цилѳ тидѳм ѳшкежѳ такеш пѳшѳѳш веле шотлем доко.

– Тырын. Анзылнына ныр!

Анзылны кешѳ разведчик сѳгѳрѳл колтышат, рок вѳкѳ пырен вазы.

– Пѳртвлѳ кайыт. Тѳштѳ сола.

– Махань сола вара?

– Тѳштѳ тама мѳмнѳм выча! Кѳзѳйт ѳнде цилѳ солаок мѳлѳннѳ опасный.

– Тидѳжѳт техеньок. Рокуш!

Та-та-та! Пиу-пиу-пиу.

– Эчеѳт ти т... вуйвлѳ!

– Капкавлѳдѳм питѳрѳдѳ!

– Шѳлдѳ!

Тышманын позици гѳц сигналым колтевѳ. Коскела нимат колдеѳт, весѳвлѳн рок вѳкѳ шырѳлт вацмыштым ужын, каклян шѳнзѳ. Шайылнышты снарядвлѳ пыдештѳлтѳш тѳнгѳлевѳ, шѳргѳштѳ мѳгѳрен. Серъезный шѳргѳмынывлѳ, лѳдѳн анжышы сѳнзѳвлѳ.

– Мѳ резервѳшкѳ кешѳшлык ана ыл ма? Мѳ агыл ма линим пыдыртен пырышна? Мѳ вѳрешнѳ тѳгѳвлѳ весѳвлѳ кѳнен киѳт.

– Ит полдымактыл. Ат пѳлы ма – господавлѳ погонвлѳшкѳштѳ шѳдѳрвлѳм тенге погат.

– Автоматчиквлѳ, анзыкы. Пѳсѳн! Тышман вургымлашты!

Ма йѳрѳвѳш лиѳлтеш, тѳдѳм ужын, салтаквлѳ шѳлѳшѳт, вѳк, цѳрневѳ. Вургымла монгырышты ѳлѳкѳлѳ ныр вален, тѳштѳжѳ йѳр киѳн. Шѳргѳ логѳц иктѳ нѳллѳ руш салтак лѳктѳн,

нима худамат вычыде, ныр мыч сола монгырышкыла ладнан ашкедьнйт. Векят, ситуаци гишан нимат нынй палыделыт. Автоматвлä тылым пачаш пйсын йамды лиэвй.

– Цельйдä! Пйтäри автоматвлä тйнгäлйт! – Карилуото маньы. Когон лүлйлмйжй шонат, ик салтак докы миш, тйдйн винтовкыжым нälьй дä шүлälтйш:

– Пудай мйнят... Пистолет доно тйшкевек ат шо.

Тышман со эче нимат цаклыде. Лехто бйшке пулеметчикйн вяржйм нälьй дä кышты тышманвлä шйренрäk ылыныт, тйшкй цельйш. Мäйттä ладнан дä эмоцидеок вес винтовка докы кеш.

– Бйрвезйвлä, пластинкйм колтенä! «Valse Triste»-м, яжо позициштй ылмыштым ынгылен, Карилуото келесälьй.

Тышманвлä рокушкы пырен вазевй. Кыдыжы канава монгырыш аваянен, но иктä лужы сален пиштймблäок, вярешйштй коды. Тагачы ти салтаквлän цäшйшдй ылде, канававлäжät, кышкы аваяненйт, цäрä вярйштй дä цель лйвälнй ылыныт, седбйндонат тй монгыр гйц ясыланен саслымы юквлä шактенйт.

– Пиш яжо! Техень паркам нйнылän пуэнä!

– Шүдй процент.

– Мйнь коктым пушым.

– Колыда, кыце кәрät?

– Шукурак тылым пуда дä саслаш цärнät!

Тй салтак, кыды гйц Карилуото винтовкыжым нälйн, лишнй ылшы тäнгжйн шокшыжым шыпшыл, келесйш:

– Пуай, мйнят иктäжйлän пуэм. Пуай мйнят. Пуай, хоть иктйм ыдырал колтем. Ти сытона прапор винтовкем кедären кеш.

– Ит шыпшедйл. Ат уж ма, целем.

– Бйшкйметйнйм нälök... Мйнь цецаш нйлъяла кешйм лыпшалам.

Лехто концентрируялт лүлйлйн. Тйдй Мäйттälän саслен дä кынам нервничаен, тйдйн юкшы фальцетанйш вашталтын дä кйзйтät тьоргыжмыла шактен колтыш:

– Канава пындаштышывлäm, Мäйттän эргйжй! Канава пындашкы үден пу! Иктй паштек весйм.

– Мйнь лач тенгеок и бйштем.

Мяатта лач ышкыланжы веле попен. Тыды у лентам шындыш да ышке статянжы сынзайым пыткалтен, целялалы. Цельмыжы годым, ик сынзайы воксеокат питыргя машанет, вара лун колта.

Лулмаш цярнаш тынгальы. Лач шоэн веле лулмы юквля шактенит да эчежы ныр монгыр гыц пильшышкышты саслымы юквля шактенит: «Ва– саа... ва... сааа».

Лач кызыт веле сола монгыр гыц выкышты лулылмым цаклевы. Сусу паржы доно ик салтак пылууй выкыжы шагальы да сыгырал колтыш:

– Мынь нилытым кердым! Вызымшат лиэш ылы...

Тишты осколок пыдешталт кеш. Салтаквля тидым яжонок колевы, тиды паштек ты салтакок охлалтыш.

– Санитарвля!

– Ак кел... Керал агыл. Колыш.

Серьезныйвля, ныны рокыш шынгалтевы да ваштареш пуаш манын, тылым пачевы.

V

Солашты шунгырге веле шактен. Луаткуд дюйманвля муландым цыгыртенит. Ик порт леваш пилгомышкыла чонгештыш.

– Мамнанвля лулылыт ма?

– Ыне кувля? Тыр лидя!

Тырлевят, сола шайылны кредалмашын кемы юквлям колевы, но ма тиды техень, шаныкалаш йон ыш ли – Карилуото тидым сыгырал, лозштарыш:

– Анзыкыла!

Ваштарешышты ылшывля уке доно икты ылыныт – тышман монгыр гыц лулылынит гынят, цаклалтын, тышты командир ылде. Сола шайылны ныным арен нилынит ылын да ныныжы шыргы докыла аран-аран шылаш цаценит. Кокшы батальон ирокок корны лишнышы шыргы шайыц тышманын позицивляжым пыдыртен пыренят, сола шайылны кечыгыт кого кредалмашвля кенит. Икшы батальонжы тиды гишан палыде веле ылын.

Солаштышы катя порт лишкы шомыкышты, кудывичышты лун пиштымы араваан имним, шуэн кодымы ныр кухням, гранатомет лишны кишы таманяр колышы капым ужевы.

Солан кымдарак вәрйштӱ какляныл-какляныл ашкешӱ салтаквлӓ кайыныт. Кынам-тинӓмжӱ автомат юк шактен, кыды паштек со тӓгӱ рокрышкы вилӓн. «Итӱрӓйӱмӓш» процесс кен.

Аутион посыльныйжы Карилуотон взводшы лишкӱ толы да сола шайылыны кокшы батальонын ылмыжы гишӓн увертӓрӱшӓт, ӱшке эдемвлӓ вӱкӱ идӓ лӱлӱл манын келесӱш. Тидӱ паштек салтаквлӓ ладнангевӱ да ма солашты улы, шукынжок тӱдӱм кӱчӓл кевӱ. Итӱрӓйӱмӱ пӓшӓм эртӓрӓш манын, салтаквлӓм погаш пӱжвӱдӱм йоктараш вӓрештӱ. Рахикайнен ик пӱрт гӱц кого пӱштӱрӱм пӱштӱртен лӓктӱ.

– Мам вара моц?

– Сакырым. Мышкынды гань кого маклакавлӓ!

– Изиш пуэмӓ.

– Пуэмӓ да пуэмӓ. Мам ам мо, шукышты агыл цилӓ рота кӱчӓш тӱнгӓлеш. Мӱлӓнем ӱшке отрядемок ситӓ. Сакыр келеш гӱнь, ӱшке кӱчӓлдӓ.

– Ма гишӓн хытырымаш тиштӱ? – Коскела пеле пӱжген, хытырымым колдеӓт, пӓлӓш цацышыла яды.

– Пӱштӱр циц сакыр! – Хиетанен Коскелан пӱлӱш тӱнгешӱ-жок сӱгӱрӓл колтыш. – Лач ӱшке отрядланжы веле пунезӱ!

– Тидӱм, келесӓшок гӱнь, конфискуяш моло ак ли. Тидӱм иктӱлӓнӓт ӱшкӱлӓнжӱ нӓлӓш ак ли. Но йӱлмӱнӓм пӱзӱрӓлӱнӓ да юк лыкдеок цилӓ взвод лошты пайылен, качкын колтен кердӱнӓ.

– Мӱнӱ семӱнемжӱ гӱнь, тенгеӓт ӱштӓш лиӓш. Но тӱнӓм мӱнӱ ӱшкетем тидӱм намалышташ ам тӱнгӓл...

Рахикайнен шаяжым келесен ӱш шокты, нӓлят, пӱштӱржӱ донок рок вӱкӱ шыралт вазы. Весӱвлӓжӓт тенгеок ӱштевӱ. Автомат очередь вӱлецинӱштӱ юр гань лыпшал пуш.

– Ти келтӱмӓшӓт ӱшке пайжым нӓлнежӱ. Рахикайнен пӱштӱр шайыц вуйжым лӱктӓльӱ. – Тӱвеш, кыргыжеш. Тӱшкӓ лошкы ямы.

Ныр покшалны кӱ ара ылын, кыды лошты уавлӓ кушкыныт да тӱрӱштӱжок шуды коштымы равывлӓ киӓнӱт.

– Идӓ лӱ! Пленӱш нӓлӱнӓ!

Нӱнӱ шӓлӓнен кевӱ да уала докыла кыргыжевӱ. – Анжыда, ӱнжӱ шӱл!

– Руки веер! Руки веер!

– Ити сутаа! Ити сутаа! Сақырым пуэнә! Таваритс, ити сута!

Тышкә лошты тыр ылын. Изиш лимыккы, тамахань юквлә шактевы – тыштты тәгү нышлен, тидым ынгылевы. Цилән икыжәк-иктыштты выкы анжалевы. Тәгү, ышет кеә, кыжгыт юк доно саслен:

– Ыдырал колтемадә! Мам тидым колышташ!?

Затворвлән юкышты йыраваш шактыш, но тыгодымок тышкә лошты кид граната пыдештәлт кеш.

– Кү шуш!?

– Иктәт ыш шу.

– Ышкымжым пыдештәрыш.

– Вот цыгы вует! – икты өрын сыгырал колтыш. Цилән ынде тышкәвлә докыла йывырт-йывырт кенйт.

Теведән! Цилә көргыжы шәләнен вазын. Мышкыржым пыдештәрен.

Иктывләжы тидым анжаш кодевы, весывләжы пел сын-зәштты доно анжалевәт, мынгеш тәрваневы.

– Цевер картин.

– Вырсы пуры әвәт агыл, тиды лүдышлә!

– Дә имниэшкывләжы хир вольыквлә.

– Тенге цевер кечы пытыш. Дә генерал фон Төопель анзыкыла кыдалы.

– Тәләндә ынде йылмыдә доно янгышташ ситә лиэш, – Хие-танен шыдешкен маньы. – Пыдештәлт кешы мышкырвуштым анатомвлә гань анжылт шалгашда ситә! Анзыкы тәрваныдо! Мәләннә кокшы батальон доно кылым кычымыла. Мынь ышкежы сақыр пыштырым намалам доко.

Солам «шерге доно ыдырымыла» анжылт кенйт. Тагышты эче лүмы юк шактыш – тышманын пленыш ышкымжым пумы-жы шода. Нелы ситуацишты ылыныт гынят, лүлыләш ныны цаценйт, цельбидеок, лач лүаш веле лижы, пулывлә цилә монгырыш чонгештенйт. Техень кайышыштылан иктәт таум келесен керде. Тиды гишән Сало маньы:

– Ныны лүдыктен шындымывлә ылыт. Пленыш пуалтат гынь, ышкымыштынвләок тидым лүэн колтат. Техень годым мам ыштет?

– Мане, мане! Тиды пәлы, – Сихвонен ушештыш.

Весёвләжй тидьлән когонжок ёнъянйделыт гьнят, споращ моло ёш тьнгәлеп.

Сола шайылны юквлә шактен колтевь: «Идә лү! Ёшкь-мьнвлә!»

– Махань ара?

– Ньлымшй рота!

Янгылен шьщшй салтаквлә рок вьлнй киэньт. Кечьгыт ньньлән кок вец толшы тышманвлә ваштареш кредәләш вәреш-тйн. Кьзьйтшй тышман шин шәләтймь ылын гьнят, ньнйн кымылышты когонжат кўшнй ылде дә ядмашвләэшәт лач пачкатан веле вәшештенйт:

– Шоссем пьчдә?

– Пьчнә.

– Кышец шоссе вькь ләкдә?

– Шоссе тьр гьц, седй.

– А мә бункерьм пьдештәрйшнә.

– Манеш, пьдештәрендә.

– Иктә кымлы процент мәнән ямын.

– Лувләэт доно эче лыпшедьл каштат гьнь, Йымылан таум келесок. Кўн маняры колен, тидь доно мактен ит шалгы. Тьве ть кож львәлнй мәнәнвлә кужы рәдй доно киәт. Шушыргышывләжй ирокшен тьштй. Нимат ёштәш ак лиәт, кидвургышкышты лач уколвләм веле пышкыт.

– Тәмдән сыкырда улы?

– Уке.

– Мәнәнәт уке.

– Ти младшойын пўштьрйштьжй ёне ма?

– Нимат агыл.

– Тә тамам конфискуен нәлйндә. Тидьжй тьрөк каеш.

– Колышталда доко. Пьтәри ядеш, а варажы пәлем манеш.

Анзыцок ма ылеш, тидьм эдем пәлә гьнь, малын эче ядышташыжы? Тидьлән өрәм веле.

– Когонжок идә цыгыланы, младшой!

– Тьнь ёшкежәт ит тьрйкләнйл, уке гьнь, ыдырал пуэм – когонок тьньйн шоэш гьнь.

Ти гәнә Хиетанен шьдешкен колтыш дә Карилуото лишкьштй ак тол ылгець, векәт, шиэдәлмәшәт тьнгәләлтеш ылы.

– Ну, молоцавлә! Мам вара әртәмәнйльдә? Изи делаэшок тылиплә пижын кендә. Нервывләдәжы воксеокат лыскыде-мәлт кенйтйш. Цәрнйдок. Качкышымат теве, шукуштат агыл, кандат.

– Мам йнде вйкем кичкйжеш? Мйнь вет шйм тйнгәл, тйдйлән кйсйн ам ыл.

Тенге нйнй айырлевй дә тйнәмок салтаквләмәт йшке взводвләшкйшты погаш тйнгәлевй. Циләнәт кымылышты кузаш тйнгәльбй, ик араш погынен, циләнәт тагачшы кечйн лиәлтмәшвлән потикә мәгәлвләм шайыштын. Колышывләәт йнде мондымы лиэвй. Циләнәт йлйшйвләок кодынытат, тидйлән сусу ылыныт.

Корны тйрйшкй погынымыкышты, Карилуото Коскелалан маньы:

– Тидй гишән таумат эче келесен шйм шокты. Тйнь вет цилә ситуацилән сыравачшы ыльыц. Тйнь техень пәшәм йштйшйц, тидйм йштйделат ылгецй, нимат ак лиәлт ылы.

– Молнам техень пәшәм худа пәшәш шотлымы, – сусу кымыл доно Коскела вәшештйш, но тйгодымок шйргйжй серьезный лин колтыш дә пингйдйн келесйш:

– Тидй вет тйньбйн взводит тагачы тйнг пәшәжйм йштйш. Молодецвлә! Пйтәришй гәнә бойышты ылмыштылан атат бйнянй!

Йнде Карилуотоат ййрәлтйш дә ййрймыжйм шйлтәшйжәт йш цацы. Коскелан таум келесймыжй тйдйм йвйртен. Ти кок кечй лошты Карилуото соок тыр дә ййлмйдймй ылшы прапорщик вйкй анжалтышыжым вашталтен, молнамжы гйнь вес офицервлә ганьок, Коскелам мылеш дә ынгылаш лидймеш шотлен. Тидй гйц пасна тагачы кредәлмәштй ти прапорщикйн решйшй рольжы ылын гйнят, Карилуото йшке салтаквләжйм бункерйм пйтәрәш маньн нәнген. Тидйм Карилуото боевой задачывләм йштен кердмйжй семйнь анжен.

Войырын дә сусу кымыл доно тйдй салтаквләжй докы ашкедй дә тауәштйш:

– Ёрвезйвлә, пәлйдә, тагачы мә батальонланна анзыкыла кеәшйжй корным пачна. Мәмнән нйлымшйнә паркам пуш. Дә кокшы отрядын Укколан молоцажы яжо пәшәм йштйш. Тидй циләлән пример. Анзыкыжымат тенгеок лижй.

Салтаквләнәт кымылышты кузыш. Прапорщиккын мактымы шаяжылан молнамшыла пышкылмы шаявләштӱмәт Ыш попеп. Карилуото салтаквләжын шӱмӱшкӱштӱ корным вуйта пачын кердын. Анжалатат, нелӱ ситуациштӱ ти пӱэргӱ воксеокат моло ороды агыл. Но тенге гӱнят, шукынжок тӱдӱм со эче хайзиләнӱшӱ әптәнеш шотлен. Анжалымада, кыце ашкешӱ моло кеӱ.

VI

Ныр кухня пырса лемӱм пайылен. Тӱдӱжӱ молнамшы гӱцӱт худа ылын. Тагачы сӱнгӱмӱ паштек салтаквлә яжорак качкышым выченӱтӱт, вишкӱдӱ луды вӱдӱштӱ пырсавлӱм ужын, Ыш тырхеп, шӱдешкен колтевӱ. Шужен шӱцшӱвлӱ, нӱнӱ кредӱлмӱшӱштӱ сӱнгӱмӱштӱм айынештӱ ылын, а нӱнӱм вуйта вуйлачкашты гӱц ӱш доно лыпшал пуӱнӱт – пеле кӱшӱ пырса лемӱм пукшенӱт. Кого половник доно лемӱм пайылен шалгышы поварлан шудалмым шуку колаш вӱрештӱ.

– Кечӱ мыч шолташыжы жепшӱ ситӱлӱк ылын, – котелок пындашкыжы анжал, Рахикайнен пелештӱлӱ. – Тӱштӱ пырсажы моло улы вӱл? Тидӱм, ӱнят, сотыгечын сарта доно кӱчӱлмӱлӱ.

Мӱкилӱ кухня лишӱнӱ шалген дӱ ынгылдараш цацен:

– Маняр пырса лишӱшлык, цилӱ падышты. Дӱ нӱнӱ техень сорт гӱц ылыт, кыдывлӱ когонжат ак кӱӱп.

– Раведӱшет цӱрнок! Молнамжы гӱнӱ, пырса соок кӱн гӱнӱ, малын кӱзӱтшӱ агеш – пум веле шукуракым пиштӱлӱл.

Хиетанен котелокшым половник лӱвец кого шӱдӱ доно нӱлӱ.

– Тӱлӱндӱ когонжок саслашыжат акат кел. Мӱ цилӱнӱт ик падышты ылына. Кечӱ мыч артиллери лӱлӱлӱн дӱ рӱжген. Пӱтӱришӱ ротышты моло поварымат нӱнгеш.

Лемӱм пайылышы шӱдӱн Ышкӱмжӱм Ышӱклен (защищӱен) попен, но шаяжы паштек тӱгӱ сӱгӱрӱл колгыш:

– Пӱтӱришӱ ротын поваржы вӱреш лучи мӱмнӱнӱм нӱнгежӱ ылы.

Лач Ванхала веле юкым лыкде. Тӱдӱ добавкым, вӱк, яды:

– Изиш шукуракым, вишкӱдӱ гӱнят, пуӱмӱ. – Шӱдӱн шактышы шаявлӱ лошты Ванхалан шукурак лемӱм ядмыжы

поварын кымылжым изиш лүктәльй, седьндоно половникшым нәлят, пад пындашкок колтыш дә тәшец цела котелокым каштал пуш. Ванхала йьрәлтәдежәт йш тырхы дә аппетит доно лемжым качкаш тьнгәльй.

Ламмион толмыкат, со эче шьдй юквлә шактенйт, тидым колын, тьдй пачкатын келесен пуш:

– Качкыш ак яры гьнь, тьнәм качдеок кодын кердьдә. Качда манын, иктй гьцәт терген ана керд.

Тидй паштек юкын попомаш цәрнйш, но пьжгьмәшвлә салтаквлән мельштйм анжыктен:

– Лини анзылны тьдй лиеш гьнь, төрөк кола. Ак ынгылы гьнь, ынгылдараш иктәт обяван агыл.

– Половник донет пьсьнрәк ыдырок.

– Ти т... вуй тиштй сәрнә – равы ял. Сары кыткы гань, мәннәм йылатарен сәрнә.

Кымшы взводьшты гьнь пазарьштышы гань тымаша кен – шьрен кушшы лүлперьштй сакырым пайыленйт. Хиетанен сакыр маклакавләм икань аравләш оптен миән.

– Техень закон лижй, йрвезьвлә: иктәжй кола гьнь, тьдй сакыржым отрядшы йшке лоштыжы пайылен кердшй. Тенге соредәлмәшәт ак ли, – Лахтинен попен.

Сакырым йочьрген качмы лошты цилән мане манмыла келесевй.

Иктй келесәльй:

– Техень пәшәм йштймьнә паштек мәннәм бнде кужы жеп кредәлмәшкй ак нәнгеп.

– Тидьлән когонжок ит бнянй, – Лахтинен пелештйш. – Тагачы циләлән яжон тькнен. Мүләнды йьрвәшөк цьтйрнәлтй, клухой лиәм, машанышым. Кокшы батальоным ужыц? Ма ньнй гьц кодын?

Салтаквлә утлаок сусу лиәш бнжй тьнгәлеп манын, Лахтинен пьйырт серьезныйрак лиәш цацыш. Тьдй изишәт салтаквлән подвигьштйм изиеш шотлыде, но тенге гьнят, вуйышкышты кыжвек бнжй кузен ке манын, тенге келесйш.

– Изиш уты моло кодеш гьнь, тй пайжым мьләм пуда. Мьнь вет сакыр пүштйрым монам, – Рахикайнен попен.

– Тидй гьц пасна нимат уке ылы ма?

– Тѣштѣ портят кешѣ пай дон кавшта пѣштѣр. Мам вара кавшта доно бѣштет? Тидѣм шуку шолтыман.

– Шадангѣ лашашет ылгецѣ дѣ сагажы ѱ! Тѣнѣм меленѣмѣт кѣѣшт шѣндѣш лиѣш ылы.

– Эчежѣ мѣр варенѣѣ.

– Идѣ, идѣ попу! Тидѣм колын, мѣшкѣремѣт карштен колта.

Тидѣ паштек колышы тышманвлѣн кѣшѣнвлѣштѣ гѣц охыремден лыкмы махоркыштым шыпшаш тѣнгѣлевѣѣ. Шуды вѣлнѣѣ киѣн, ма-шоным шайыштыныт. Йѣрвѣш тыр ылынат, вырсыжат уке ылын машанет. Охыремшѣ солан ландшафтшы цевѣрѣн кайын. Ѱдѣмѣ агыл нырвлѣ шуды доно кушкын шагалыныт дѣ шудын цаткыды пышыжы йѣрвѣш шѣрлен. Йонгата юж доно шѣлен киѣнѣт. Мѣндѣрнѣѣ, пѣлгом тѣрѣштѣ, луды пѣлвлѣ кайыныт – векѣт, нѣнѣѣ юрым канденѣт.

– Хей! Ёрвезѣвлѣ! Лоттавлѣ!

– Дѣ командир!

Шоссе мыч батальонын комнадиржѣ адѣютантшы доно ашкедѣн. Сагашты кок лотта ылын. Нѣнѣѣ кредѣлмѣ вѣрвлѣм анжен сѣрненѣт дѣ тышманвлѣн оруживвлѣ лишкѣѣ миѣн, адѣютант лоттавлѣм фотографируйылын. Колышы рушынвлѣ вѣѣкѣ анжен, лоттавлѣ вуйыштым Ёрзенѣт дѣ попенѣт:

– Ой, махань йѣрнѣѣквлѣ!

– Анжалашат лѣдѣш! – осколок доно шѣлѣтен шумы вуян колышым ужын, нѣнѣѣ сѣѣгрѣл колтевѣѣ. Салтакын цилѣ вуйгаркажы пачылт кен дѣ тѣштѣ вуйвимжѣ яжонок кайын. Госпитальышкы нѣнгеѣш манын, кокшы батальонын шушыргышыввлѣм машинѣшкѣѣ грузымым ужын, попенѣт:

– Ой, Йымы перегок! Кыце ти салтаквлѣ ясыланат, маняр ясым ужыт!

– Кѣзѣѣт якте нигыцеѣт нѣнѣѣм нѣнгеѣш ак ли ылын, – командир ынгылдарен.

– Кокшы, атакышкы кемѣжѣѣ годым, Ёшке капканыш вѣрештѣн.

– Итѣт попу, вырсы рѣжлѣѣ цѣреѣн агыл.

Лотта Райли Котилайнен Ёдѣрѣмѣш ылмыжым ѣшѣндѣрен дѣ тидѣ вуйта Ёжѣлѣѣѣмѣ шаявлѣм попаш тергенѣт, тенге попен. Вес семѣнѣжѣѣ, ти шижмѣш шѣмѣштѣѣжѣѣ когонжат

келгѣ ылдеѣт, довольна, вѣк, ылын. Тѣдѣн цилѣ вниманижѣ адъютант вѣлнѣ ылын – такеш агыл вет тѣдѣ техень косир дѣ галантнѣй. Пиш яжо образованиѣн. Нѣл йѣлмѣ доно попен мыштышы. Тенге ѣшкежѣ Райли шанен.

Тидѣжѣ лач тѣдок вѣл? Райли Котилайненѣн тѣлнѣмѣ принцшѣ? Кыды гишѣн лотта лиѣш дѣ принцшѣ фронтышкы кеѣш шанымашыжы лѣктѣн. Тидѣ гѣц паснажы, школышты вѣц классым пѣтѣрѣшѣ дѣ сола почтышты телефон коммутаторышты шѣнзѣшѣ ѣдѣрѣн вуйыштыжы ѣтямѣландѣм яратымы миф ѣлен, кыды гишѣн вескид сѣндѣлѣквлѣ гѣц толшы пеле ышан журналиствлѣ ма-шоным сиренѣт.

– Германвлѣ, ѣрѣт веле, пиш пѣсѣн анзыкыла кеѣт, – увервлѣм ѣшѣндѣрен, адъютант маньы. – Тенге пѣсѣн кен кердмѣштылѣн ѣшкежѣт, сѣй, ѣнянѣделыт?

– Тенге ам шаны. Но планвлѣштѣ ылын. Германин армим вуйлатышывлѣн ик шѣртнѣй овуцашты улы. Нѣнѣ нигынаमत кужын шаныкален ак шѣнзеп, нѣнѣ план семѣнѣ ѣштѣт. Рушыввлѣжѣн гѣнѣ, лач ик козырьшты веле. Нѣнѣ вольыквлѣ гань орланен ѣлен, тырхен кердѣт. Кѣзѣт вырсышты у техникѣм кычылташ тѣнгѣлмѣ, дѣ тидѣн шотышты немецвлѣ доно иктѣт тѣнгѣшен ак керд.

Майор «наука доно ынгылдараш лимѣ» вырсы гишѣн полемизируяш пишок яратен. Тѣдѣ вырсы теори гишѣн шуку книгѣм лыдын дѣ немецвлѣн вырсим нѣнѣмѣ йѣнѣшты тѣдѣлѣн мелешѣжѣ ылын. Тѣдѣ ѣшкежѣ пиш пунктуальный дѣ скрупулезный ылын, изи детальвлѣмѣт соок шотышкы нѣлѣн.

Майор Сарастие кого кѣпѣн ылын. Тѣдѣн ашкылвлѣштѣжѣт цаткыды пѣѣргѣн ашкылвлѣжѣ цақлалтыныт. Ёшкѣжѣн гань кѣжгѣ шѣн дѣ сѣрѣн. Кидѣштѣжѣ кычымы уа гѣц пѣчкѣдѣмѣ ѣнгѣлтѣш панды доно кемжѣм итѣрѣѣлѣй.

Шоссе тѣрѣштѣ кишѣ салтаквлѣ, честьѣм пуаш ѣнжѣ ли манын, тагышкыла, ѣрдѣшкѣлѣ вуйта анженѣт. Майор нѣнѣ туре шагалѣт, яды:

– Качкында?

– Так точно, господин майор. – Вѣшештѣш манын, кѣнѣл, честьѣм пуѣн, Сало вѣшештѣш.

Майор салтаквлән качмыштым яжон пәлен, но вет командир салтаквләжй доно хытыралшашлык ылеш, седьндонат тидьм яды. Тагачы кечь мыч худа увервләм колынат, тьдьлән нервни-чаш вәрештйн. Салтаквлә арашынгаләок коленйт, а лини со эче пыдыртымы агыл ылын. Сола мыч ашкед кеаш лижй манын, кокшудь салтаклан тагачы вуйыштым пиштәш вәрештй, дә тидь кого ямдымаш ылын. Теве йнде тьдй сола өлицә мыч ашкедйн, дә кымылжат сусу ылын. Көргйшккйжй вуйта у ви йогымыла йоген дә, у задачывләм йштәш манын, үжйн. Тидьжым тьдй чотеок вычен. Седьндоно «техень цаткыды виән туан халык верц ылшы шүльшән» салтаквләжй доно пурын попаш цацен.

– Ну, табакда моло улы?

– Улы, господин майор, – Сало вәшештйш, а Хиетанен ушештйш:

– Махоркым мә шыпшына.

– Тенге ма? Маханьрак тотан вара?

– Ышке шьндьмьй тотан, господин майор. Ышке шьндьмьй тотан.

– Мане, тенге лишәшлык. Яжон кәнәлтйдок. Видә эче керәл лиәш.

– Әрдьжым моло анжалда доко, – Рахикайнен маньы. – Махань цеве р цаци йоштке ашкед кеә, но салтаклан тидь сойток ак вәрешт. Ырвезьвлә, ти шудь кудлу сантиметрән кәп кьзйт тунымбалын сек шергәкән хәдыржй. Дә Рахикайненлән лач цулге анжаш веле кодеш. Тидьжй төр ма? Иктьләнжй уты доно, весьләнжй – нимат.

– Луаткәндәкшымшй образецән пышкыды тüşәк, – тәгү келесәльй.

– Генерал ылынам гьнь, техеньвлә гьц гаремьм йштем ылы, дә тйшкй пыраш манын, кечьн түләш тьнгәлйт ылы, – Рахикайнен фантазируен.

Рахикайнен изиш серьезный лиәт, ушештйш:

– Тидь яжо бизнес-идей, тенге оксам йштәш лиәш.

– Ха-ха-ха! Рахикайнен тйштй кассирьн пәшәжым йштәш тьнгәлеш гьнь, мьнь пьтәриок церотышкы шагалам ылы.

Патрон йәшйквләм намал кандышы Рийтаояат йнде качыввлә лошты ылын. Техень шаявләм колын, тьдй тетя гань якшарген кеш дә йьрәлтен колтыш.

– Колышывлә корны тйрйштй кйят. Тйштй весйвлә сага Кауконенят кйя ылыы. Кокшы рота гйц иктә лу нәрйн. Пастор молитвәвләм лыдеш. Колышывләлән молитвәвләм. Гранатеш имнивләят колөнйт. Шуку салтак шушырген... Малын ик шушыргышы «простыда! простыда!» манын саслыш? Саслымы лоштыжы худа шаявләм попылыы...

Лехто тырхен керддймылә Рийтаоя гйц тупын сәрнәльбй, весйвләжбй вйкйжбй пурым шанышыла анженйт. Тетя гань ылмыжылан кйзйт вйкйжбй симпати доно анженйт. Рахикайнен яды:

– Махань худа шаявләм?

– Келесенжят ам керд.

– Колаш цацышы кердеш гйнь, малын тйньжбй ат керд?

– Исуус Христос кого келтймаш.

Тидйм келесен, Рийтаоя шекләнен колтыш, но Рахикайнен вуйта нимат йшят ли, келесәльбй:

– Тенгежбй гйнь, тйдбй когоньшты гйцят простяш ядын.

– Тенге попаш ак ли. Санитарынат, вәк, сйнзәвйдшбй толын колтыш.

– Тиштй сйнзәвйд ак палшы. Сытононавлән пластинкйм тиштй шйндймы. Тиштй техень лүдйшлә мадыш кея, тенге, кыце оживлә ик вйлы паштек кыдалыштыт дә ма ййрвәш улы, цилә чымат дә урат– нимат ак анжеп.

Миелонен толы дә сйгйрәл колтыш:

– Йәмдйләлтдә!

– Кышкы?

– Маршыш! Кышкы эчежбй?

– Махань маршыш? Кышкы кенә?

– Атакышкы! Атакышкы! Кышкы эчежбй? Токуда машанышыц ма?

– Ой, келтймәшвлә! Мәжбй ма? Суоми Армин мә гйцнә пасна вес батальонвләжбй уке ма?

– Кйзйт мәмнән церотна агыл!

– Мә йшке пәшәнәм йштеннә. Тек весйвлә йнде кеят! Кышты шоссе тйрйшкбй толшы резервлә килт каштыт?

– Мбйнь полк доно ам командуйы. Мбйнь малдый сержант веле ылам. А приказ кйшбйц толын.

– Ти майор, сәй, когорак шыдырым погонишкыжы нәлнежй? Кого келтймәш! Тыды, сәй, авангардышты лиәш ядын.

Хиетанен бшкешәт шыдән ылы, но взводын командирын замжы ылынат, ти ситуаци гыц ләктәш манын, решением терген. Мам келесымлә, тидым пәлыде, но йылмжы гыц шамаквлә бшкешок вуйта ләктевы:

– Туан пөртдә, религидә дә туан сәндәлыкдә верц колаш йәмдәләлтдә! Пүштырвләдәм тупыш. Суомин мөскәжы угыц понгыжалтеш, тыды лапажы доно севәл колташ йәмдәләлтеш.

– Дә генерал фон Төопель мыкте вәлнй шынзен, йввиртен анжылтеш,– хихиклен, Ванхала пүштыржым чимй лоштыжы келесәльй. Лехтон отрядшы командирын йәмдәләлтмжым ужын, юк лыкдеок винтовкывләжым пулыш гач шуш. Кыды-тидыжы кыце шаяланжы ййрен, Хиетанен цаклыш, седьндонат тыды пақыла келесйш:

– Лижй генерал фон Төопель, вәк! Тәжй ма? Пүштырда сакыр доно циц. Мә Суомин өрйктәрйшй геройвләжй ылына. Мә гишәннәәт, ивлә эртымккй, әнят, мырывләмәт мыраш тынгәлыт. Курымеш ямына гынят, маршыш кеәш стоя!

– Тыләт погон вәләнәт тама ак ситәт, сәй, когон талашет?

– Тидыжы, векәт, шукыланок ак ситы, лымьнок ти кечы-влән.

– Корнышкы, коктын-коктын!

Пылгомым пылвлә нәлйн колтенйт. Мындырнй артиллерин лүлйлмжы шактен, дә тывләжй пылгомым валгалтаренйт. Юр пыраш тынгәльй, пйтәришй патькышвләжй салтаквлә вькы кенвазевы. Шуды салтак ял ләвалнй корны цытйрәлтын, рәдйн-рәдйн кешй пүэргывлә йыдын пйцкемйшйштжй анзыкыла кенйт.

НҮЛҮМШҮ МҮЧАШ

I

– Дистанцим кычыда... Шалахайыштышывлә доно кыл улы?

– Ма?

– Шалахайыштышывлә доно кыл улы?

– Шалахайыштышывлә доно кыл улы?

– Тывеш тйштй тамам мызырталтылыт.

Охлен, шудал дй яклешт-яклешт, рдйвлй пйцкемйш шйргй мычкы анзыкыла кеаш цаценйт. Кемвлйштй нйрен шйнзййнйтат, лйпке веле шактенйт. Пингйды материал гйц ыргымы ыргемйштй кйп тервен пижйн дй парланен. Янгылен дй шужен шйцшй салтак ашкедмй лоштыжы лыпшалтын дй луды привиденилй кайшы анзылнышы вйкй анжен. Кышец тйды толеш дй кышкы кеа – тидй гишан тйды шаныде. Ма шукердй агыл лийлтйн, тидй гишанат шукыжымок шаныде, тйды анзыкыла кеаш манын, вижйм поген дй тидйжй ашкыл ййде келйн: «Теведан тиштй преням, тйштй лаксакым, варажы тйшкйм эртймйлй».

Тагышты мйндйрнй кредйлмйшвлй кенйт, мйгырен гйнят, ти юкым тйды колде. Лач иктйм тйды шанен – тышманын разведчиквлйжй веле вйкйштй тылым йнжйштй пачеп. Тышман палнырак лижй дй пакрыак веле кежй. Келтймйш докы моло кеа гйнь, яжорак веле. Тйгодымок тйды анзылныжы шйргйн пйтымйжйм дй шоссе корным ычен, кыдын тйрйштй палаткывлй дон походный кухня лиштй.

Сола гйц лйкмйштй годшен суткажы моло эртйш вйл? Тидй гйц анзыцшы тышманым позицижй гйц поктен лыктевй. Пйцкемйш ылынат, ма дй кыце лийлтйн, тидй гишан шукыжымок акат пйлы. Ййрвйш снарядвлй чонгештйлевй, осколкывлй шишкевй дй тыл салым сотын валгалты. Тйгй

йыдвашт санитарвләм үжй, сйгырыш дә лач ирок веле пашкуды взвод гыц ылшы Лехтиненын ылмыжы палы ли.

– Ай, тиды Лехтиненын эргыжы ылыныш.

Колышы тышманвлает тамазарын кайыныт. Пыцкемыш ылын, дә юр юрын гынят, кокардыштым нәлевй. Сотыгечынжы, кышты ылмыштым палыде, шагал-шагал, анзыкыла лыпкенйт. Кок гана артиллери дә минометвлан тыл лывакы вәрештевы, но иктымат ямдыдеок, ситауци гыц лактевы. Остатка гана тенгечы качкыныт. Кынам вес гана качкаш вәрештеш, тидым опытышты гыц паленйт, седьндоно пумы сыкырым ныны запасеш кодаш цаценйт: тидым тагачы качкам, а тидым иргодеш кодем. Качмы шомыкы, запас гишан ашбндарен, тидым качкыныт дә вес кечеш кодымы лаштыкын изи ылмыжым ужын, «Мам вал тидым перегаш?» шанен, тидыжымат пытärenйт. Вес гана качмы шомыкы: «Кун сыкыр улы?» манын, икыжак-иктышты гыц ядыштыныт.

– Уке ач. Тенгечы эче ылы, но тагачы качкын колтышым.

– Сыкырем уке – шужымашат уке. Качмы ак шо.

Ти шамак бнде шутяшкы сарналт шоктен.

Улы сакырыштым юреш ямдевы. Юреш шылен кешы сакыр гыц ма кодын, тидым пыштыр пындецныншты поген качкыныт, но тидыжы шужымашым шора ма?

Пыцкемышальтмыкы – кышты ылмыштым дә кышкыла кемыштым палыде, цышкерыш пырен, шылаш цаценйт.

– Кыл улы?

– Намалшывләм вашталтыда!

– Мбынь токо веле намальымыш.

– Ит алталы.

– Ку вал тидым тырха, цыгы вуйвлә!

– Идә ялазыланыл! Тишкы пуэмадә! – тиды Лехто ылын.

Анзылны кешы салтак кож укшым чиктен шындыш дә тидыжы шайылны кешын сынзажым лыпшалы.

– Тынь, кого холи, анжалок, кыце кет!

– Сынзаетым перегал дә капкаэтым питыры!

– Тынь когонжок ит цыгыланыл! Колат!

Тенге икыжак-иктыланшты попылыныт гынят, тиды соредальмы дә шиэдалмы якте моло кандыде, янгылен шыц-

шйвлә, шйдешкен шйнзйнытәт, шйдын попылыныт дә канәш моло шагалыныт гйнь, шйдыштймәт тәрөк монденйт.

Коскелалан тенге иктәт попыде. Тйды пулеметым церот-деок лач йшкетшй намалын. Куштылгырак лижй манын, лач намалмы йөнжйм веле вашталтылын. Пйтәрижй гйнь, отрядыштыжы тенге йштәш ак ли манын попенйт, но тенге ашкедәшйштй каньйлрәк ылмым ужын, попашат цәрневй. Тенге йштйшйвлә лошты Коскела йшкетшй ылде, Лехтоат тенгеок намалын.

– Кышты кокшын пулеметшы. Мйнь тйдым йнде нәләм, – Коскела маньы.

– Мәәттә доны.

– Кышты Мәәттә?

– Мәәттә-ә-ә!

– Токо веле тйштй ашкедеш ылыы.

– Анзыкыла!.. Кйчәл кеәш жеп уке.

– Седй, намалмыда ак шоат, Мәәттәлән пулеметым намалаш заставенәтәт, кйзйт тйды ямын каштеш, – Хиетанен пачкатан келесйш.

– Капкаәтйм питйрөк! Мә цилән тидйм ситәлык нама-лынна, – Сихвонен шйдешкен колтыш.

Прр-рр-ррр.

Кужын пумы автомат церот хытырымашым кйрй. Циләнәт пылвуйтен шйнзевй. Кәпйштй цытырен дә шүмйштй шолткен.

– Ма тйштй?

– Седй, рүссә!

– Осколки пушәнгй тервен тйкнйш.

– Пулеметвләм йәмдйләш!

Циләнәт цеплә пырен вазевй. Кокшы пулеметын станокшы ылдеәт, Лахтинен Мәәттәм кйчәл кеш. Пулеметчиквлән груп-пын вуйлатышышты ылынат, Мәәттән яммыжым тйды йшке вйкйжй нәлйн. Но Коскела тйдым цәрйш:

– Кйчәләт гйнят, техень пйцкемйш шйргйштй тйдым ат мо. Шанем, лүлмй юкым колын, йшкеок корным моәш.

Тышман кынам-тинәм пйцкемйшышты лүлйлйн дә нйныжй тйдылән өркәнен вәшештенйт. Коскела пйжген попен:

– Кыце ынгылем, мә ситуацим пәлен нәлшәшлык ылына. Лин кердеш, тишәк мәләнна шагалаш вәрештеш. Пел цәш вуй гыц часовойвләм вашталтылаш тынгалына, а бшкежы шайы-кырак цәкненә. Тенге ладнарак лиэш.

Ти шая доно цилән мелын лиэвй. Часовойвләм шагалтевй дә молыжы когорак кожвлә лывәкы погыневй. Укшвлә мыч вйд тьорге йоген. Муды дон кыртнилүлбш йлбштәшвлә тәлецшәт нөрән шыцшы кемвләштым нортенйт. Пылгом сотыракын кайынат, икбжәк-иктбштын лицәштәмәт бнде раскыдынарак ужын кердбнйт. Рбждымы нбнй ылыныт. Лявбрген шыцшбвлә, пандашышты кушкаш тынгалын. Сынзәштй охырын дә апати доно анжен. Тенге нбнйлән нблымшы вырсы кечы бшке ир жерәжым сотемдәрен.

Шинельбшкбштй пйтбргәлтбнйт, юалгы ылын гбнят, амалаш цаценйт. Лүлблмы юк кужы церот доно шактен гбнь, тбнәм циләнәт понгыжалтыныт, ял вбкы шагал, йбрвәш шагалыныт дә эчәйт ладнангмыкы, мбнгеш вазын әль шынзбн, шытыр доно анжышы сбнзәштым пйтбренйт.

Юр цәрнәш тынгалы, ир жерә сотыракын валгалт кеш. Лывылывы мардеж вйд патькалтышвләм укшвлә вблец йоктарен. Начкы выргембштй тервен пушәнгывлә лбвәлнб курым доно кишы кож имвлә пижбнйт дә пышкыныт. Лишнбштй ик изи кек бшке концертшым тынгалы, мбндбрнблә пушкавлә мүгбренйт.

Рахикайнен кож тервен тбкыләлт, ялварнявләжым мадыктыл, вашт нөрән шыцшы кемжым анжалы. Ялварнявләжы йочыргенйт, вәк. Тбдй йонгата рбжлб юкшы доно изи юкын мыраш тынгалы:

Пылгом цеверын валгалтеш,
йонгата мардеж пуалеш,
сусу кечы тынгалеш.

Янгылымышты годымжы гбнь, техень мырывләм когонжат колышташ яратыделыт, мырышылан шыдбн йблерәк цәрнәш шүденйт, но кызйтшы гбнь Рахикайнен ирбкынок мырен кердбн. Тбдбн юкшы йонгата дә цевер ылынат, весбвләжы мелбнок колыштыныт. Лехто картла мадмашты сбнгбшеш ләктәт, цәшбжым анжалы дә Рахикайненбн мырыжым кбрб:

– Ванхала дон Салом вашталташ кедә!
– МЫНЬЫН церотем ма?
– ТЫНЬЫН.
– Ой, сытона! Седы, со мыньы. Мынь гыцем паснажы Москва
яктеят иктят ак шо.

Когонжок довольна агыл ылмыжым анжыктен, винтов-
кыжым пулышыжы гач шуш дә Сихвонен дон коктын оролывләм
вашталташ кевы. Ашкыл юкышты ямынат ыш шокты, кыце
шыргы лошты юк шактен колтыш. Виновкыштым кыдашевәт,
колышталеви:

– Шагалда! Пароль!
– Мынь ам ашты. Анзылгечшы яра гынь, келесен кердам.
– Тиды Мәәттәок агыл?
– Мынь, мынь. Тишты ма мыньын взводом?
– Мане-мане. Мәәттә марын эргыжы. Дә пулемет станок-
шат сагажок. Германвлән сәмырык корпорацишкыжы пурынок
толдок!

– Мәәттән ямын каштмыжы годым, сойток тиды корным
моэш манын, кычал кеделыт гынят, толмыланжы циләнок сусу
ылеви. Мәәттә вашт нөрән шыңзын гынят, молнамшылаок ладна
ылын, изишат ялазыланыде, нервничайыде, тиды соок ышке
вуяжы цилә решен мыштен, дә кызытат тебе, ситуацим ынгы-
лаш манын, йырвәш анжалы. Ик ядмашымат ыш пуат, весивлә
тиды гыц ядышташ тынгәлеви:

– Кышты сәрненәт?
– Ямын сәрненәм.
– Кыце корныжым бине моц?
– Лүлми юк гыц палышым.

Мәәттә кож лывәлән шыңзы дә кемжым кыдашы. Вашт
нөрән шыщшы ыштыржым пынзлмыжы лошты Коскелалан
келесыш:

– Тышты, шыргы лошты, рүссәвлә. Анят, господавләлән
увертарымылә? Дә маләннәят йырвәшнә шукурак анжылт-
мыла.

– Кышты?
– Ты монгырышты. Уштыш-уштышак пеләкшок улы вәл?
– Манярын?

– Иктә лужымок ужым.

Ти уверым келесаш манын, Коскела посыльныйым колтыш, тйдйжы мйнгеш толмыкыжы, кокшы рота тй монгырышкы итйрайаш кеа манын келесйш. Нйны ладнангевй, но сойток оружиштйм лишнйшток урденйт. Ладнангмы лоштышты, мйшкйр шужымаш нйным нымышташ тйнгальй дй шаяштат молнамшылаок йнде качмы гишан ылын:

– Ёнянедй аль уке, но мйньйн качмем шон.

– Тенгечй ирок веле качкынна гйнь, кыце тйньйн кйзйт качметшй шон? Но кйлмен дй нйрен шйнзйнам – тидйлан иктйжй ёнянен кердеш?

– А мйнь мелйнок токына кем ылы, тидйлан иктйжй ёнянен кердеш?

– Гражданкыш. А мйнь лач сыкыр нерйм веле ядам ылы. Дй тидйжймат иктат ак пу.

– Кышкевек вара господавлй техень порци доно салтаквлй ёлен лйктйт манын, шанат? – Ванхала келесйш.

Лахтинен, векйт, сек шйдйн ылын, седйндон роал пуш:

– Шанат! Нйны нимат ак шанеп, нйны пйлат! Порциштй маняр калори лишашлык, нйны цилй шотлен лыктыныт. «Калориок», сйй, ти келтймаш шамакшы ылы? Кемй токышты, «мйньйн мйшкйрем шужен» манын келесемй, тидй паштек техень тымашам тйнгальйт, пумагавлам анжыктен, тйньйн калорйет ситй дй мйшкйретат шужыде манын, ынгылдарен пуат. Седйндонат, жалвайалташ моло итат шаны. Кыце Исоахо доно лийлтйн, ада айшйндйрй ма?

Лахтинен икшй ротыштышы салтак гишан келесйнежй ылын, кыды осмотр годым генерал анзыкы лйктйн, качкаш чйдйм пукшат, манын келесен. Тидй паштек техеньй тйнгальлтйн – тйдйм, вйк, психеш шотлаш йймдй ылыныт. Тйдйм кечйштй кым-нйл гйнй висенйт, врачвлй мыч цйрнйде шыпшеденйт дй соок цилйн сйнзй анзылны ылын. Жалвайалтмыжым айшйндйрен, Исоахо, малын вйл ышмаэм пачынам манын, таманяр гйнй попен. Но жалвайымыжы вет лач тйдйн веле делажы агыл ылын – весйвлйат тидйм йштйш тйдйм аздаренйт. Цилйнок тидйм айшйндйренйт дй тидй паштек салтакын нимахань праважат уке – цилйнок ынгыленйт. Улы

гҕнят, теориштҕы нҕнҕҕымат укем ышташ лиэш, манын попенҕт.

Хиетанен лапажы доно нӧрен шӕщшӕ ялаш кӕшӕнжӕм лоплоп севӕлят, келесӕш:

– Мӕнӕ нимахань калоривлӕм ам пӕлӕ. Мӕшкӕремӕн «мӕнӕн кӕчмем шон» манын лавыжмыжым веле шижӕм.

– Х-мм... Седӕ, тидӕ гишӕн нӕнӕ келесен пуат. Господавлӕтшӕ мӕшкӕретӕн лавыжмыжым пӕлӕт машанет ма? Ти халыкын мӕшкӕржӕ тагынамок лавыжешӕт, малын лавыжмыжым тагынамок монден. Яра эче кыдыжын мӕшкӕрӕштӕ тӕп. Лахтиненжӕ гӕнӕ, тагынамок пролетариат ылын, но Хиетанен ваштыл веле колтыш:

– Пӕлем. Улы техеньвлӕ, кыдывлӕ мӕшкӕр гишӕн попылыт. Изи ӕрвезӕ годымок тидӕм тыменьӕт дӕ, кынам господавлӕ лишӕц эртӕт, мӕшкӕрӕштӕ «сыкырым!» манын мыра.

Ванхала цӕтӕрен-цӕтӕрен ваштылын. Халыклан соты корным ажедшӕ Лахтиненӕн идейӕвлӕжӕ эчеӕт молнамшылаок ынгылыдеок кодевӕ. Ӕтӕмӕлӕндӕштӕм дӕ тӕштӕшӕ господавлӕм вырсен, нӕнӕ гишӕн мыскылен попен кердӕнӕт, но иктӕжӕ тидӕм тӕр гач ыштӕ гӕнӕ, тидӕм ваштылаш ӕмдӕ ылыныт. Техень шаявлӕштӕ тамахань пӕсмӕн ылын, кыды гач ванжаш лиде. Тӕгодымок Ӕтӕмӕлӕндӕ гишӕн утла пафос доно попымашымат тырхен кердделыт. Иктӕ-махань офицер моло техень шаявлӕм утла шуку попен гӕнӕ, тидӕ гишӕн «яклака ӕйлӕн т... вуй» манын кердӕнӕт.

Ванхала пишок ваштылы дӕ, кужы жеп эртӕмӕкӕ веле, келесен кердӕ:

– Манеш вара, мӕшкӕр лавыжеш. Шӕргӕштӕ шӕнзӕшӕ салтаквлӕлӕн тенге келесӕт ылы.

Лахтинен угӕц техень ситуацишкӕ вӕрештмӕжӕм ынгылыш, но мӕшкӕр охыр ылмы тидӕм шӕдештӕрен, седӕндонат тырхыде цӕрӕнде пакула попен:

– Мам келесӕт ылы. Тюрмӕшкӕ колтат дӕ сагаэт Библим лыдашет пуат ылы. Ӕнят, «Прапорщик Стоолин шайышт-машвлӕжӕм» эче кычыклат*. Тидӕт мӕшкӕр шужымашын ик

* Шая шведлӕ сирӕшӕ финн поэт Йухан Рӕнебергӕн поэмыжы гишӕн кӕ. – Сӕрӕзӕн комментарижӕ.

историжы агыл ма? Лач кого келтймашын шужен ылымы историжы! Тышты шужен ылымашыжымат Валгыдемдымы, святойым ыштымы. Тиды вуйта халыкнан овуцажы – ти шужы-машетшы, а господвлә, халык ынянжы манын, тиды гыц лачо-кат святойым ыштен кердынйт. Кудшуды-шымшуды и нәры ти арми ышке верцынжы когоэшнен, шужымаш ваштареш кредәлын, но тенге гынат со царәгутана кодын. Пытарижы маләннә шведвләлән историм ыштымылә ылын, нынблән шокшырак дә мелышты яжорак лижы манын, ындежы ышке господвләләннә тенге ыштенә. Господвләләннә дә вәтывләлән-нышты. Ныны ынжышты мәгыреп манын. Нынжы незервләм яратат дә ныны ынжышты ямеп манын, шукым ышташ йәмды ылыт, ышке пуры ылмыштым анжыктынешты дә нынблән палшенә манын келесынешты. Мәмнән ышкымнанок кинды дон ыргемнә лиэш ылгецй, махань палшык вара келеш ылы?

– Шужен, кылмен дә мерцен сынгымаш толеш, хи-хи-хи. Финн армин автоматшы дә шужен шыцшы финн салтак пиш лудышлә комбинаци, хи-хи-хи.

Лехто выкы циләнәт ырын анжалевәт, хытырымашат пытыш. Тиды «нз»-м, тыкаләш лидымы запасшым нәлын, кызы донжы консервы банкым пачаш тынгәлын ылы.

– Тидым ышташ ак ли ылмым ат пәлы ма? – Хиетанен пелештыш.

Лехто кытыкын, нимат келесыдеок кукшын йыралтыш.

– Эдемәт пушташ ак ли. Тидыжы вызымшы статья агыл ылы вәл? Качде колаш цацымы годым, консервы банкым пачмаш кого пәшәжок агыл.

Цилән ынде Коскела выкы анженйт дә, мам тидын шотышты келесә, выченйт. Коскела салтаквлән шаяштым юк лыкде колыштын. Шаяшты тыдым интересуен гынат, нигынамат ваштылде дә, иктәт ынжышты цаклеп манын, кынам-тинәмжы йырен – тидым йырышы сынзаштыжы цаклаш лин. Салтаквлән выкыжы решением лыкым вычен анжымышты тыдылән когонжок мелешыжы ыш ли. Пытаришы: тыды весывлә верц решаш яратыде дә кокшы: ышке вуяок банкым нәлын, качкаш тынгәл керддымыштым ужын, тыды изиш ыжаләйымылә анжен. Седындонат ырдышкы анжен, ладнан келесыш:

– МЫнь сембiнемжбi, качкын кердбдä. Дä шужымашым шижмäш тидбi гбц когоракшы акат ли, шанем. Ик суткашты тидбi туртанг шоэш. Ти банкывлänäжбi лач техень годшеш агылеп ма?

Кердмбжбi сембiнь, уставышты мам келесбмбi, тбдбм шаяжы бнжбi пыдырты манын, попаш цацен, дä тбгодымок салтаквлä качкын кердбт манын, келесбнежбi ылын.

Цилänät йыштылаш тбнгälевбi, бшкежбi Коскела шужымашыжым тырхенät кердеш ылы, но салтаквлäжбi гбц айыртемälт керддеät, тбдät ти пäшäшкы пижбi. Тидбм ужын, салтаквлä уставым пыдыртымыштылан бннänш цäрневбi.

Хиетанен банкыштышы шелбм парняжы доно ыдырен, качкын дä йбрен. Цилänät хир йän гань шыкланен качкыныт, дä тидбм цаклен, Хиетанен техень шаявлäm лыктын пуш:

– МЫнь фронтышты шуку ылынам, но кбзбйт якте тенге шыкланен качшывлäm ужаш эче вäрештде!

Качмы паштек махорка гбц цигäркäвлäm пбтбрälевбi дä шбмешбштбi канбйл ылмым шижевбi. Мäätтää, спичкä кашаргым пырыл, йбрвäш сärнен. Тägү кышты ямын каштмыжы гишän ядылдалы, дä тбдбжбi бнде, яжо кымылан ылынат, шукрыакым шайышташ тбнгälбi. Шаям тбнгälмбi анзыцшы пäгрештälбi дä вара шоэ шая доно тбнгälбi:

– Векät, келтбмäш бшке мбнбм тбшкбi ажед кеш.

– Кыце тбнь ямынжы кердбнät?

– Тбшкävлäm эртбнем ылы. Цилän вургымлашкы сärнälбт, шаналтышымат, мбнжбi тбрбк кеäш лим, а варажы пбцкембш шбргбi лошты ужам, бшкетем шалгем. Кыце ротынажы шалахайышкы сärнäl кен, тидбм нигыцеät ам ынгылы. Тбрбк мбнь ашкедбм.

– Дä рбссävлäm ужыц.

– Ну, тбштбi лблблмбi юк шактымыкы, кб лблблеш, анжалым. Нбнбi иктä лун какляныл-какляныл кеät ылы. Мбнь нбнблän «Эй, брвезбвлä!» манын сбгбрäl колтымыкем веле, каскан ылмыштым цаклышым. Нбнбi мбнь гбцем тамам ядевбi, но йблмбштбм ам ынгылы вет. Мам вара мблäm нбнблän вäшештäш ылы? Тидб паштек изиш кыргыжалаш

вәрештӱ. Нӱнӱ паштекем лӱлӱлӱш тӱнгӱлевӱ, а мӱнӱ аймыктыл кыргыжымат, тиштӱ ӱнде шӱнзем.

– Ти т... вуйвлӱ! Ӳрвезӱвлӱ, мӱлӱнӱ тыррак лимӱлӱ. Нӱнӱ тиштӱ, шӱргӱ лошты йӱвӱрт сӱрнӱт.

– Тӱшкӱ рӱссӱвлӱ, хи-хи, – кынамшен юк лыкдеок шӱнзӱшӱ Ванхала келесӱлӱ. Дӱ ти шамакшы цилӱлӱн мелеш ли, кыдым тидӱ паштек шукунок тидӱм кычылташ тӱнгӱлӱнӱт.

II

Мӱттӱн шаяжым колын, тыргыжланен, йӱрвӱш анжылташ тӱнгӱлевӱ дӱ тидӱжӱ такеш ӱш ли, трӱкок Коскелан юкшы шактен колтыш:

– Рокышкы!

Пистолетшӱм кобура гӱц лыктын, тӱг җ тӱштӱ кайын колтыш, манын келесӱш. Цилӱнӱт лӱлӱлӱш йӱмдӱ ылыныт. Винтовка нервлӱ Коскелан анжыктымы монгырышкыла анженӱт.

– Цепӱшкӱ! Олен анзыкыла!

Ик пушӱнгӱ шайыц вес пушӱнгӱ шайык йӱвӱрт-йӱвӱрт кенӱт. Ик вӱре ял лӱвӱлнӱ кӱрӱн кешӱ укш пыдештӱлтмы гань кого юкым лыктат, цилӱн тӱшкӱлӱ анжалевӱ. Изиш лимӱкӱ, лӱмӱ юк шактен колтыш. Тидӱ Ванхала ылын. Цепмыч, Ванхала лӱш, манмы увер шӱрлен кеш.

– Ма тӱштӱ?

– Тӱштӱ кыргыжеш.

Кӱрӱникӱ униформан салтакын пушӱнгӱ шайыкы кыргыжмыжым ужевӱ. Ик вӱре шӱртнялт вазы, но кӱнӱбӱлят, пакыла кыргыжы.

– Руки веер! Руки веер!

Пушӱнгӱ шайыц рушын кидӱм лӱктӱл лӱктӱ. Салтаквлӱ вӱкӱ анжалат, таманар ашкылым анзыкы ӱштӱш. Лӱвӱрген шӱцшӱ шӱргӱжӱ пор гань ошын кайын дӱ кӱпшӱ цӱрнӱде цӱтӱрен. Сӱнзӱжӱ иктӱ гӱц весӱ вӱкӱ каштын, но анжалтышыжы техень ылын, вуйта тӱдӱ нимат акат уж – ял вӱлнӱжӱ шалгаш дӱ цилӱ тырхаш лижӱ манын, улы вижӱм поген. Кайын, вӱкӱжӱ анжыктымы винтовкым ужмыжы шоде,

тидй гйц пиш лүдйн. Колымашым вычен, анзыкы ашкылтыш, но тйгодымок йшкежй тйдй йнжй тол веле манын шанен.

– Тйшквләм анжен ләкдә! Әнят, тәнгвләжй тйштй.

Иктймәт йш моэпәт, салтаквлә ладнангаш тйнгәлшй пленный ййр погыневй. Кидшйм лүктәл, тйдй шалген дә тагыце йнянйде ййрәш цацен. Тйдй вуйта анзылныжы салтакым агыл, а әдемйм ужнежй ылын. Тйдй вуйта келесйнежй ылын: «Мйләнем нима худамат идә йштй. Ййренә дә тәнгвлә линә. Мйнь вет тыр жепйн вәшлишйлә тәләндә ййрәш цацем».

Тйдйлән иктә кымлы и нәрй ылын. Тйдйн сйнзәштйжәт дә кәпйштйжәт ясывләм ужшы әдемйн кишәвләжй кайыныт. Вйлнйжй рехень цйреән кйрәникә гимнастерка, ялашыжы кавалериствлән гань. Ялыштыжы ботинкйвлә дә ял вурдыжым шим йштйр доно пйтйрәлмй.

– Прәжәжй брезент гйц.

– Каеш, кого сәндәлйк йшке салтаквләжйм когонжат яжон ак чиктй.

– Кышты вес таваришвләтшй?

Пленный вуйжым йрзәльй.

– Таваришвлә, таваришвлә! Поонимаю, понимаю. Весйвлә улы? Аг понимаю ма?

– «Нет таварищи», – салтак ынгылаш лидймйлә келесйш.

– Кйшәнйштйжй оружи улы? Винтовка улы? Теве, теве винтовкыжы!

– Мам вара тенге анжет? – Лехто пленныйын кйшәнвләжәм анжаш тйнгәльй. Онг кйшәнйштйжй лимонкым мо.

– Колат, тәнг! Тйнь ма?

– Тенге мәмнәмәт, йшкймжймәт пыдештәрен шуа ылы.

– Техень сорт гйц тидй йштймй агыл, тидйжйм вйлецйн анжалок келесет, – Коскела маньы. – Техень фокусвләм йштйшйвлә вес характерән ылыт. Седй, салтак ылеш гйнь, тйдйн гранатыжат лишәшлык. Мәмнәнәт улыш.

– Кышкы тидйм цикенә?

– Седй, тидйм штабышкы нәнгемйлә, – салтаквләжй вйкй ядыла анжен, Коскела маньы. – Кү кеә?

– Мйнь кен кердәм, – Лехто келесйш. – Тй монгырышкыла лыпко! – дә корным ажедмйлә, винтовкыжы доно анжыктыш.

Тыдыжы лүдүн, биняңде анжалы да тәрвәнш. Винтовкыжым конгыла лывак нәлбн, Лехто пленный паштек ашкәдүн, весывләжы тышкәвлә йбде тышманым кычәләш пижевы. Икманярышты пленный дон Лехто монгыр гыц винтовка гыц лүмь, тиды паштек колаш цацышын лүдышлә юкшы шактен колтыш. Вара эчәят ик гәнә лүмь юк рышкәлтй. Циләнәт тышкәвлә пьсың кыргыжевы. Пленный рок вьлнй киэн, Лехто винтовкыжы гыц гильзым итыраен.

– Мам йштйш?

– Колыш.

Лехто, тырвыжым пылен йштен, йбрен, вәк.

– Шыләш цацыш ма?

– Цацыш.

Коскела Лехто выкы биняңде анжалы. Тыдын юкыштыжы вуйнаматеш моло лыкмаш ылде, но тыштымыла тыды келесйш:

– Тиды уты ылы. Тыды сойток ты сорт салтак ылде.

– Ма, мынь тиштй сортируйшашлык ылам ма?

Лехто бнде ваштыл колтыш, техень ваштылмаш, кыдым лишнй ылшы салтаквлә пәлен шоныт. Тиды пишок кымылым валтышы ваштылмаш ылын.

– Тынь тыдым шайыцшы луәнәтйш? Тыды шыләшыжәт цацыде, – Хиетанен нервничаен манвы. Тыдын пьлбшыштйжы утыц салтакын колымыжы анзыц когон сьгырәл колтымыжы шактен колтыш, тиды гыц пасна, пленныйын анзылнышты шалгымыжы гоным, сулыкдымы йбрымжәт тыдылән мелешйжы ылын. Ти салтак тыдылән конкретный эдем, нимахань номерән эдем агыл ылын. Тыдынәт шүмжы да шамжы ылын да эдемьм уштйн пуштмаш выкы нигыцеәт пурын анжаш ак ли. Лехто шьдешкен колтыш. Тыды саслаш тынгәльб:

– Шайыц! Шайыцшы анзыл гыц куштылгырак ылы. Куштылгынок вес тўняш ванжыш. Эче верцбнжы мәгырәлтен колтемә! Библи гыц «Әти мәмнәнйм» лыдыдало!

Рийтаоя цытырен, өрдйжйшкы анжен. Тыды кок пуля доно ыражтен лыкмы колышы выкы анжен кердде. Хиетанен Лехто докы тупын сәрнәлят, келесйш:

– Пуштдок! Пуштдок! Мыләнәем сойток! Мынь нимахань судья ам ыл. Но ти эдем тытежәт пиш лүдүн.

– Мам вара тиды гишан икыжак-иктына доно соредальна?
– пүэргы ылмыжым анжыктымыла, Сало манындагы.

– Мам вара ружгеня? Лахтинен салтаквля вькы нержым кыптыртен да шулалтен анжалы. – Ик варе ма вькына винтовка гыц луаш йамды ылыт, лу уштыш ордыжты вькына граната чонгештен кердеш, а маланна нимат бшташ ак ли ма? Тисты джентельмен ылмым иктат ак анжы. Оружидымым луаш ак кел манын попат. Пурын «благородно» эдемым пушт-маш господавлалан яра. Малын вырсывлам тынгальт? Тидым тынгальмашыжок уже ороды ылмым ак анжыкты ма? Да тиды гыц паснажы вес йиш ороды ылмыжым эдем шаненжат ак лык. Кыце вырсышты кредальмы годым балгородныйжы лимбля?

– Да-а! Алдок мынгеш.

Тенге ныны пьтарышы ганя Коскелан юкышты нервни-чайымы тоном да довольна агыл ылмыжым цаклевь. Кызыт тьды молнамшы гыц пьсынрак ашкедын. Иктывлажы тьды Лехто, весьвлажы Лахтинен вькы шьдешкен манын шанал-тевь. Кыдыжы, анят, циланя тервен нерат лин шон манын, шаненят. Ти лиалтмаш Коскелан шьмыштыжы ть шижмаш-влам кынылтыш, кыдывлам тьды Тел вырсы годымок монден, шанен ылы. Ладна лиаш манын, тьды бшкымжын да йальнат колен кердмьшты гишан мондаш цацен. Колымаш гишан монден, кымылет ладна, а кызыт угыц колымаш гишан шая кенят, шьдешкен колтыш. Война гишан шанымашвля тьдын шамжым угыц пыдыратенят. Тьды, лин кердеш, весьвля гыцат яжоракын кредальн, но пуштмашым мактымаш да пуштмы эдемым ваштымаш тьды гыц судьям бштенят. Тьды приказвлам бшташ тыменьн да, мам бштен, тьдым мондаш цацен, а бнде ти принцип вькы ладнан анжымыжы охоницала пыдырген кеш. Седьндонат тьды кызыт таманяр метреш салтаквлажы гыц анзылны пьсын ашкедын. Шукыштат агыл, ладнаракын шулаш тынгальы. Шьмжат ладнангы, шьдыжат шорльш – тенге Коскела угыц молнамшы Коскелаок ли. Векят, ти ситуацим пишок шьмышкыжы налын, но таманяр минутышты тиды цила мондалты, ойхырымашыжы ямы.

Тенге гынят, салтаквля сылыкын кайыныт. Лехтон сынзаш-кыжы иктажы анжен гынь, тьды шьдын да лудыктымьля ваш-

тареш анжен. Часовой ылмы церотшы тагынамок эртенат, тѣдѣ бѣшкеок вашталташ ашкедѣ. Шѣргѣ лошты кынам-тинамжѣ лѣлѣлмѣ юквлѣ шактенѣт дѣ пульывлѣ моло чонгештѣлѣнѣт гѣнѣт, тѣдѣ йѣрвѣш нимат лидѣмѣлѣ, пулеметшы шайылны махоркым шыпшын шалген. Карилуото тѣдѣлѣн роковышты вазаш шѣдѣш, но тѣдѣжѣ тѣрвѣжѣм кыптырталын, йѣрѣлтѣлѣ веле.

Рахикайнен дон Сихвонен часовой пост гѣц толевѣ.

– Тѣ уке ылмына годым кѣртни банка порцивлѣм качкын колтышда.

– Тѣнѣт качкыма.

– Ик гѣнѣ пѣсмѣн шайылны ылмына годым, тотештѣшѣт вѣрештѣ.

– Манеш вара.

– Тенге и шанышым. Тѣ тѣ рѣссѣм лѣэн колтышда.

– Тидѣжѣ пѣтѣришѣ ма?

– Уке, шѣмбел, мѣнѣ нѣнѣм тѣнгеш когонжат ам шотлы.

– Тѣдѣ пиш цѣтѣрыш дѣ лѣдѣ, – Хиетанен манѣы. – Пленнѣй ылын гѣнѣт, эдем семѣнѣ вѣкѣжѣ анжымыла ылы. Тѣшкевек, кынам тѣдѣ вѣкѣ бѣжѣлѣен анжаш лиѣш, тидѣжѣ эдемѣн естественнѣй реакцижѣ агыл ма?

– Пленѣш вѣрештѣмѣкѣ, лѣэн колтымы доно лѣдѣкѣтѣлѣш гѣнѣ, – Сало манѣы.

– Тенгежѣ тѣдѣм лѣмѣ агыл ма? Тѣнѣм тѣдѣ такеш лѣдѣн,

– Рахикайнен противогаз гѣц сакрым лыкшылажы келесѣлѣ.

– Тѣмдѣн сакрыда пѣтен, а мѣнѣ тѣдѣм, кукшок лижѣ манѣн, йѣнѣм шанен лыктым.

Салон тыштен келесѣмѣ шаяжым, каметѣн ылмыжым ынгылышывлѣ ваштылалевѣ. Салон проста ылмыжым цилѣнок пѣленѣт, халыклан сотемдѣрен тымдымашын пѣрцѣвлѣжѣм тѣдѣ цилѣ нелѣн, качкын, но кѣзѣтшѣ гѣнѣ, шаявлѣжѣм тѣдѣ лач керѣл годымок келесен пуш. Тидѣжѣм тѣдѣ цаклыш дѣ бѣшкѣмжѣм бѣшѣклен келесѣш:

– Сѣнзѣм моло печкѣлтѣрен лыкмы дѣ йѣлмѣм пѣчкѣн нѣлмѣ агыл гѣнѣ. Лехто вет шѣлѣш цацыш манѣн келесѣш. Вырсы жепѣш закон техенѣ годым лѣѣш волям пуаок ма.

Ик часовойн юкшы шактен колтыш:

– Пехота маршыш тѣрвѣнѣ! Йѣмдѣлѣлтдѣ!

– Пуштырвләм пулыш гач! – Коскела сьгьрәл колтыш дә тәрвәнйш. Салтаквләжь паштекшь тәрвәневь дә кемьштй годым циләнәт вырсы дә тьдйн әдемвләлән кандымы ойхы-вләжь гишән шаненйт.

III

Ир жерә валгалтмы семьнь юран пьлвлә шәләнәш тьнгәлевь. Пьлгомын тавыкын-тавыкын каймыжы годым, аярын явләжь сотын сотемдәрәш цаценйт. Начкы шьргь шоэн кайшы кечь явләәш йьлгьжьйн. Шуды ялашвләштьм пылвуй якте нөртен гьнят, ашкедәш сойток кәньылрәк ылын. Кечь йрьктенәт, выргемьштй парланен, кошкен, дә тенге салтаквлән йыдым йлен ләкмь нель мәгәлвлә дон шанымаш-вләштй вуйышты гьц изин-олен мондалтыныт. Лачокшымок гьнь, ирок пиш цевер ылын.

Кынамжы лүлмь юк рьшкәлтьн дә тагышты мьндьрнй, анзылнышты мотор тургымы юк шактен.

– Шоссе мьндьрнй агыл, йрвезьвлә!

– Руки веер, ити сутаа! Ити сутаа!

Тьшкә шайыц ош савыц кидән салтак ләктй. Паштекшь весьвләәт кайын колтевь, циләжь – коклы нәрй. Ти салтаквлә ть ара гьцок ылыныт, кыды гьц Лехтон лүмь салтакшат ылын дә кыдывләм Мәәтгәәт ужын. Салтаквлә ситуацим когонжат пәлйделыт гьнят, тышманын пуалтмыжым анжен, кредәл-мәшьштй тамахань кого вашталтмаш лиәлтьн, ынгыленйт. Тышман шәләнен кен дә артиллерин юк мьндьрц шактенәт, тышман лишнок ылде – тенге шаненйт.

Шукыштат агыл шоссе кайын колтыш. Тьшкь ләкмешкь, анзыкы разведкым колтевь, вара веле цилән ләктевь. Ирок гьнят, танк гусеницывлә доно ташкен шьндьмь шоссе аяреш кошкенәт шоктен. Шоссе вькь ләктьн веле шоктевь, кьце пьсмән дорцынла толшы велосипед доно кыдалшы авангардым ужын колтевь.

– Күвлә ылыда?

– Егерьвлән батальон. «Пашкуды» кыштырак?

– Тьве тьштй, кожерләштй иктә коклы нәрйн.

– Когон ышан ылмыдам анжыктынедә ма? Кышты ротыдан командиржь?

Каскан егервлән лейтенант велосипедшы вйлец валыш. Тйды ырсышкы основательнок йамдйлалтшйлә кайын: каскан, гимнастеркын шокежым кяргалтен шйндймй, шўштйжй автомат кечен. Салтаквляжят техеньок ылыныт. Кышкедэлт, тырыжалт шыщшй дй лывйрән униформан салтаквлй гйц нйны когон айыртемайтйныт. Бйшкймйштйм нйны «айырымы», элитный салтаквляэш шотленйт.

Карилуото талашен толы. Сусу кымыл доно лейтенантым пурештйш:

– Кыце делавлядй? Махань цельдй?

– Аанисйяр. Лоймола докыла. Тйнь ротын командиржй ылат? Мйланем тамдан частьда доно кйлйм кычаш шўдевй.

– Мйнь ам ыл. Тйведан тй сярналтйш шайылны кокшы взвод доны ылшы Аутион эргйжй.

Карилуотон кымылжы кўшнй ылын. Анзылныжы шалгышы лейтенант вйкй тамалын доко яжо тйнгжй семйнь анжен. Тагачы сусу ылынат, вйржй мадын. Тышманын обороныжым шйлатен шумым пйленйт, сусу ылын. Нйнын бйнде корнышты анзыкыла, Карелишкйлй, киэн. Лейтенантын серьезный ылмыжым цаклыде, тамамат тйды гйц ядышты, хытыраш цацыш. Лейтенант анзылныжы нелй задачын шалгымым пйлен, когонжат хытырымыже шоде, но Карилуотожы гйнь со попен дй попен веле.

Егервлй велосипедвлаштй тервен тйкйлят, корны тйрйш-тй кишй пехотинецвлй вйкй анжен шалгенйт. Рахикайнен пйлаш цацышыла ядылдалы:

– Тйландй ныр кухняаат ак кел, векйт?

– Кыце тенге?

– Циланок вуешдй падвлйм чиэн шйндендй!

– Тамдйжйн иктйнат каскыда уке ма?

– Мймнйн уке. Мймнйн мйшкйр шужымы гйц пасна ниманаат уке. Анят, тамдан сыкырда улы?

– Изишбжок улы. Йыдым лйкмйнй анзыц таманяр лаштык гйц пуэвй.

Рахикайнен окса тйпнйкшйм лыкташ тйнгйльй.

– Манярым ик кокарды тйреш пуэт?

Егерь кидшйм кйшйнйшкйжй цикйльй. Тйшецйн ик кормыж якшар шйдйрым лыкты:

– Тҕинь «ыжаргывлә» ылына машанет, векәт.

– Анжалыма вара. Мбләнәм шбдбврвләм поген каштмы гыц пасна, кредәләшәт вәрештҕн. Ну, а офицербн погонжы тәреш мам пуэт?

– Мбнбнәт кым изи шбдбврәнвләэм улы.

– Лейтенантвлән погонвләштҕн.

– Әлбмә вашталтенә.

– Агым ач. Младший офицер дон старшийбм ат тәнгәш-тәрбн. Но сагажы кым сухарим пуэт гынь.

– Коктым пуэм.

– Анжыктемә, махань кбжгбщән.

Егерь киндбн пүштбвржбн гыц сухарим лыкты.

– Ой, махань вбцкбж, – нержбм кыптыртен, сухари докы интересбм ямдышыла Рахикайнен келесәлббн. – Кым техень сухари лаштык. Кымыт гыц чбдб агыл.

– Ну, пуэмә тишкбн.

Тенге хытырен нәлевбн дә Рахикайнен бжәләйбмблә сухари лаштыквләм анжал, келесбш:

– Пиш шулдын пушым. Ну, тенгежәт яра. Эче вет увлә лит.

Варажы, янгыленбт гыньят, шаям тбнгәлевбн.

– Кыштыла кредәлбндә?

– Тбведән тбштблә! Бункервләм нәләш вәрештҕн.

– Ти шоссе тбвр мычкат бункревлә шбнзен кеәт.

– Малын шбнзәшбжбн агыл, вет руш салтак кольмы доно лыпшедбләш ярата.

Лахтиненәт бнде корны тбвреш шбнзбн, егерьвлә вбкбн тбврбнрәк анжал, шамаквләжбм висен келесәлббн:

– Мане, рушынвлә гишән шуку шая тиштбн сәрнә. Окоп-вләштәт нбнбм пушташ вәрештҕн. Нбнбн цилә тырхат, весб-вләжбм техеньбм атат мо... Мә ваштарешнә кредәлшббвлә техеньвлә ылевбн доко. Егерьвлә тидбн ваштареш йблмбштбм бнжбн лыкеп манын, тбдбн йори тенге серьезно попен. Егерьвлә дискутируяш моло бш тбнгәлеп, но Рахикайнен кок моренбм иктвр лүән колтынежбн ылы: егерьвлә анзылны йблмбжбм тбгәтәлнежбн дә тбнәмок Лахтиненбн философи анжалтышыжым тбкәлнежбн ылы.

– Икәнә веле пушташ вәрештѳн гѳнь, яра манат эче. Мә анзылнына техеньвлә шѳренок ылыныт, кыдым кок гәнә вәк пушташ вәрештѳн. Техень цаткыдывлә дә тырхышывлә нѳнѳ ылевѳ. Тѳвеш, котин ѳндекш ѳлѳмәшѳжѳ улы манын попат. Лачокат тидѳ аль агыл, доказываяш ам тѳнгәл.

Ѕнде егерьвләәт ѳлѳж кевѳ. Нѳнѳ полдымактылаш дә ваштылаш тѳнгәлевѳ, тенге такешок таманяр сухари лаштыкымат пуэвѳ. Таманяр кечәш паекым нѳнѳлән пуәнѳтәт, тидѳм ѳштен кердѳнѳт. Дә эчежѳ ирокшы сотын анжышы аярат салтаквлән кымылыштым лүктен. Кредәлмәшвлә паштек нѳнѳ аяран шокшы кәнѳж кечѳләнәт сусу лиәш тымень шоныт. Цилә минуток ѳлѳмәшѳштѳ остатка лин кердѳнәт, изи мәгәлвләләнәт сусу лиәш цаценѳт.

Лейтенантышты толмыкы, велосипедвлә вѳкѳ кышкыжаш шүдѳшәт, циләнәт серьезный лин колтевѳ. Шутявлә тишәк пѳтевѳ. Ма вѳлнѳштѳ улы, тѳдѳм тѳрләлтәлевәт, ләктәш приказым вычен, кынам вәл эче техень кәнѳмѳ мәгәл лиәш манын, ваштылалевѳ.

– Тенгежѳ гѳнь, кешнә!

– Кедо, кедо! Корнын вес сәрнәлтѳш шайылыны мәннәмәт вычалдо.

Нѳнѳ тәрвәневѳ, паштекѳштѳ шукунок анжевѳ. Велосипедвлә, танквлә, моторизируйымы артиллери.

Карилуотожы гѳнь ти картинѳм кого интерес доно анжыш. Лач немецвлән авангардышток. Малын мәләннә каскывләм пуделыт? Кыце тидѳ салтакын шѳргѳжѳм пингѳдѳм ѳштә... Вес семѳнѳжѳ каскывлә кышкы вәрештѳт ылын, тидѳм Карилуото пәлен – салтаквлә цилә каскымок кредәлмѳштѳ годым, ѳрдѳшкѳ шуән колтат, цилә нѳнѳ кожерләшкѳ чонгештәт. Мане. Ти гәнә когоәшнен анжышы финн офицер лиәш яжо ылы, но тѳгодымок ѳмѳл монгыржат ылын. Ти армин «военный» ылмыжы когонжат кайде. Исключени семѳнь егерьвлә ылыныт, кыдывләм ѳшкѳмжѳн салтаквләжѳ доно нима донат ат тәнгәштәрѳ. А резервиствләжѳ гишән моло попашыжат уке. Анзылнышты аяр доно сотемдәрѳмѳ Ирвел Карелишкѳ ўжшѳ корны киән. Но кышты вара кѳртни гань цаткыды, войыр «Штурм» группывләжѳ ылыт? Техень салтак-

вләм Карилуотон фантазижы тагачы ирок пишок ужнежы ылы. Тагачы тьды сотын йылгыжшы туан атямүлändigын армижым ужнежы ылын, кыдын кьртни гьц вуйта опталмы салтаквлажы техника вьлны шьнзен, лишьцьншьтты мырен кыдалыт ылы: «Тагачы остатка сигналым пумы мälәннә, йәмдывлә мә, анзыкы кыдалына!»

Но уке. Нимахань «Штурм» группат кайде. Тьдын аражат ылде. Анзылныжы лач шужен дә янгылен шьщшы салтак ара веле ылын, кыдывлә янаварланен сәрншы кьцьзывлә гань, качкаш кьчен каштыныт. Шудалыныт, ырсеңьт дә ма «валгыды» улы, цилә тидым ваштылыныт. Армин маршал доно пумы шотан дә ышан приказвләмәт, вәк, ньны ваштылын вәшлин кердьнйт. Лач коммуниствләок. Изиш мьшкьрышьтты шужалалешәт, тьрөк «тькälәш лидьмы запасыштым» качкын колтат дә кынам мыраш кымылышты улы, тьнәм «Die Fahne hoch»* вәреш, «Корхола солан йдьрвләжы»-м шельшьттыт. А икьжәк-иктьшьттым гьнь, махань лымвлә доно вәл ак лымдылеп: кестен, мылы ара, пу вуй, пыле кид, кого келтьмәш, клоп дә т... вуй...

Шукуштат агыл пехота кайын колтыш. Шин шälätьмьй лини гач салтаквлә аран-аран анзыкыла кенйт. Резервиствләят маршируенйт, ньны вькь анжен, Суомилән шукым тырхаш вәрештьн, шаналтет – лоштышты нель пәшәш мыгыргаш тьнгälшьвләят кайыныт, кыдывлälән пьсьн анзыкыла ашкешьвлә гьц кодаш бьнжы ли манын, пеле кыргыжаш, вәк, вәрештьн. Карилуото тидым цаклыш, но кымылжым валтымыжы бьш шоат, шаналтыш: «Тенгежы гьнь, сәндälькнә цилälәнөк кидьшкьжы винтовкым кычыктеньш. Циләнөк сәндälькнә верц кредälәш цаценә».

Карилуото бьнде салтаквлән колымышты гишән туанвлälәнжы сирәш цәрнен. Ти кечьвлән эртшьы кредälмәшвләш шанымашвләжы цаткыдемьнйт, кьртни гань тапталтыныт дә бьшкежәт бьнде тиды вькь вес семьнь анжаш тымень шон. Но тагачыжы гьнь, шүмьшьттьжы молнамшы идеализмжы бьшке гишәнжы ашьндәрьктälьы. Тоша кәпшьым тьр бьшьтшәт, гимнастеркыжым тьрлälтälят, взводшы докыла тәрвәншь. Янгылен гьнят, войрла кайын дә ашкылвләжы пьсьы ылыныт.

* нем. «Тистьм кьш» – Сәрьзын шая.

Таманяр кечѣ нѣжмѣ агыл пандашан, янгылен шѣцшѣ гражданкышты калым пѣшѣ доно Ыльшѣ Ялмари Лахти корны мычкы ашкедѣн. Тѣдѣ иктѣ вѣкѣт шѣдѣн ылде, лач кымылжы веле изишѣт ылде дѣ апати доно йѣрвѣш анжылтын. Тоныжы алыкышты шудым сален пѣтѣрѣде кодымы. Канталан хозажы оксам тѣлем манын келесен, но пѣшѣ тѣреш цилѣ тѣлѣ гѣнь, ѳрѣнжѣт ат ситѣрѣ лиѣш. Кыце шудым Ыштен шоктат? Кѣ салашыжы тѣнгѣлеш? Кышты эдемвлѣм мот? Окса ак кел гѣнят, торцынна кѣндѣкшлу маркым нѣльѣм. Корнеш пашкуды гѣц пел кило ѳм кѣслѣш вѣрештѣ. Но тидѣжѣм, ышкал лимѣкѣ, мѣнгеш пуаш лиѣш, манат. Эргѣвлѣ моло палшен пуат ылы гѣнят, но нѣнѣ гѣц толкыжы махань? Сек кого эргѣжѣт фронтышты. Егерь дѣ тѣдѣт тагышты тиштѣлѣок велосипедшѣ доно Ладога йѣр монгырышкыла кыдалеш. Тидѣ гишѣн Яллу-ѣтя пѣлен. Но Ялмари иктѣм пѣлѣде: кок цѣш перви ти егерьѣн шѣмжѣ шѣш цѣрнѣмѣм дѣ велосипедшѣн тѣжем лаштыкеш шѣпнен вацмыжым. Шоссе мыч кыдалмышты гоным, корны шайыц трѣкок танк лѣктѣн шагалын дѣ лѣэн колтен ылын. Ти мѣгѣлѣн Яллу эргѣжѣ Ылѣ манын шанен. Сек кого эргѣжѣ, кыды фронтыштышывлѣ лошты сѣмѣрѣквлѣн группым Ыштен, а Ышкежѣ тѣдѣ шонгыраквлѣн группышкы пырен. Шайылныжы пѣсѣнрѣк ашкедшѣ салтаквлѣм ужын, Ялмариѣт пѣсѣнрѣк явлѣжѣм вашталтылаш цацен. Явлѣжѣ веле тѣдѣм колыштделыт, нигыцеѣт пѣсѣн кемѣштѣ шоде. Кыце Ыльмѣ курымеш янгылен шѣцшѣ тупшы йочкен, Ялмари шижѣн.

«Штурм» группа анзыкыла кен.

IV

Икшѣ батальон вес корны мыч кешѣ полкшым кѣчѣл моаш манын, маршируйышывлѣ ваштареш кен. Полкыштым иктѣ кок уштыш ѳрдѣжтѣ, корны важикѣштѣ момыланышты пишок ѳревлѣ. Йѣрвѣш ма лиѣлтеш – нимат пѣлѣде, кым сутка нѣнѣ кредѣлѣнѣйт. Тышманын линивлѣжѣм пыдыртымым дѣ егерьвлѣ дон дивизин анзыкыла кемѣштѣм лач кѣзѣт веле пѣлен нѣлевѣ. Кым кечѣ кредѣлмѣштѣ такеш лидеѣт, кѣзѣт нѣнѣ сусу ылыныт. А ныр кухнян лишеммѣм ужевѣт, егерь-

влән маршируйымышты вйкй анжен шалгышы Карилуото ганьок бйвйртевй.

– Ма тагачы?

– Шадангы шйрәш.

– Ой, т... вуйвлә!

Шадангы шйрәшым пйрцй гйц шолтат. Техень шйрәш шйренок рационштышты ылынат, тырхен керделыт. Тенге поварвлә дон Мәкиләлән туан атямүләндын незер ылмыжы дә тыловиквлән худан организуялтмышты гишән эчеәт шу-далмы шаявләм колышташ вәрештй. Салтаквлә лачокат пиш когон ырсенйт дә шудалыныт, тидым колышт, прапорщик Корсумәкият, вәк, йш тырхы, шйдешкен колтыш, но салтак-влән шйдйштйым ынгылен, дә кйзйт яра эче табакым пайы-лымаш организуйымы манын, нйным ладнангдараш цацен. «Кечй оксамат йнде пуат, тидйжй гйнь резервиствләмәт тйкәлеш».

– Пиш яжо! Тенге мә картла мадын кердйнә, – Хиетанен келесйш дә шйрәшйшкйжй сахариным шавәлтйш. Мә, векәт, резервеш кодына. Мә гйцнә паснаок, сәй, йнде йлен ләктйт.

– Когонжат ам йняны. Анешлә веле, нәлйтәт, мәнәм сек анзыкы мырыктат, – Лахтинен маньы. – Тидй гишән агыл ма сек яжо салтаквләм соок резервйштй урдат?

– Лачокат ма? Тенгежй гйнь, мә сек яжовлә ылына ма? Орәм тидйлән.

– Манеш вара. Кйзйт сек яжовлә улы гйнь эче. Мйным самйрйквлән делавләштй өрйктәрәт, кыдывлә шйәш тйнгәлшй тангатавлән приказвләштйм колышт, тагышкат кеәш йәмдй ылыт. Шанем, резервйштй ылшывләм цилә вәрежок сойток ак цикеп. Төрйм келесәш гйнь, шукердй агыл маршруен эртйшй резервиствлә вйкй анжалатат, атямүләндйнажй кого кредәлмәшкй кеәш йәмдй ылеш манын, изишәт ат келесй. Кү шүлен дә ял вйлнйжй шалген кердеш – циләштйм тйшкй поктыл кемй.

– Шүмбелем, лач техень шйрәшым качкын, шукыжымок шүләшет ак код, – Рахикайнен келесәлй.

– Дә эчежй, тйведән, тйдйвләм пукшаш. Нйнывләм анжалыма. Махань геройвлә ылыт. Корны тйрйштй. Нйны вйкй

анжалатат, мокшетым моло когонжат йылаташ ат тынгал. Сихвонен пленныйвлӓ вӱкӱ анжыктыш, Саложы ушештыш:

– Ременьвлӓштӓт, вӱк, комбайнын ремень материал гыц веле. Ял вурдешыштӓ, кемыштӓ укеӓт, ыштӓрым пӓтырен шынденӓт. Армишкӓжӓт, сӓй, неволяок нӓным поктыл толыныт.

Лахтинен сӓрнӓлдеок тӓрлӓлтӓш:

– Ам пӓлы. Цилӓ яжон веле кежӓ. Мам ит попы, вырсышы вет ременьвлӓ доно ак кредӓлӓп. Но, шанем, тырхышы сорт гыц нӓным ыштӓмӓ. Кредӓлӓш дӓ шиӓдӓлӓш мастарвлӓ.

– Тенгежӓ гынь тылӓнет, тӓнгем, монгырым вашталтыде уке, – когон ваштыл колтен, Хиетанен келесӓльӓ. – Тенге орланен ыленӓм ылгецӓ, тиштӓ тенге ам равед ылы, нӓнӓ докы кен, цилӓ шудал пуэм ылы. Но Лахтинен вет радикал. Тӓдӓ сӓндӓлӓкшӓмӓт, оксажымат весӓлӓн пуаш йӓмдӓ. Тӓдӓ семӓнь, пӓшӓмӓт, вӱк, ыштӓш ак кел. Техень тӓдӓ. Мӓнь нӓным пӓлем, ти радикалвлӓм.

– Лахтиненетшӓ кавшта вуй радикал моло агыл? Хи-хи-хи.

Тидӓм келесӓш ӓль агыл, Ванхала пӓтӓри шаныш, но келесӓш ыш лӓд. Шамакланжы цилӓн ваштылалевӓ, ваштылмы лоштышты цигӓркӓштӓм пӓтыренӓт. Лахтинен, шӓдешкен, токышты тупын сӓрнӓл шагалы. Мӓшкӓбрӓштӓ шужен гынат, шӓдӓнгӓ шӓрӓшӓм качмышты когонжат шоде ылын, седӓндоно тӓдӓ пленныйвлӓлӓнӓт уты доно коды. Нӓнӓжӓ аран шӓнзенӓт дӓ цилӓштӓнок вилкӓ дон савалашты ылдеӓт, церот доно качкыныт. Кӓн церотшы эче ылде, весӓвлӓ вӱкӓ шужышы сӓнзӓ доно, шӓвӓльвӓдӓм йоктарен анжен. Ужаш дӓ пӓлӓш цацышы салтаквлӓ йӓрӓштӓ погынен шагалыныт.

– Тенге финн шӓрӓш такеш ямеш, – тӓгӓ маньы. – Нӓным шужен урденӓт, – рушынвлӓ вӱкӓ анжалаш толшы Сало пелештӓльӓ.

Сарикӓ ӓпӓн ик пленный йӓрӓлтӓш дӓ трӓкок финнлӓ келесен пуш:

– Мӓмнӓм кым кечӓ пукшыделыт.

– Тӓнь ма? Финнлӓ попет ма?

– Мане, попом. Итӓрӓ финнлӓ. Мӓнь Инкери гыц ылам. Рӓӓпӓвӓ солан эргӓжӓ.

– Кыце тѳнь финнлӓжѳи мыштет?

– Малын мышташыжы агыл? Ӓвӓмжѳи моло рушлажат лач иктӓ кым шамакшымок келесен кердеш вӓл?

Пленныйлан пиш шуку ядмашым пуэвѳи, вӓшештенжӓт цилӓлӓнжок ӓшӓт шокты. Кыце ротышты шӓлӓнен кен дӓ кыце шѳиргѳи мыч сӓрнѳишѳи салтаквлӓм поген, ик младший лейтенант нѳинѳим кредӓлмӓш нӓнген, пленный кидшѳи доно лыпшен, шайыштын. Йыдым нѳинѳи тыл лѳвӓкѳи вӓрештѳинѳит, тѳштѳи лейтенантышты вуйжым пиштен дӓ ӓшкѳимѳиштѳинвлӓ гишӓн нимат пӓлѳиделытат, пуалташ вӓрештмѳи гишӓн шайыштын.

– Ингерманландецвлӓм Сибирѳиш, каторгышкы колтымы агыл ма?

– Ма гишӓн? Мӓ вет нима худама т ӓштѳиделна.

– Российѳиштѳи Суоми гѳиц ӓлӓш яжорак?

– Кышец тидѳижѳим пӓлем? Мѳинѳи вет Суомиштѳи нигынама т ӓлѳидела м.

– Сталинѳим ужынат?

Пленный кидшѳим шалалтыш. Тидѳи паштек вес пленныйвлӓлӓн рушла тамам попаш тѳингӓльѳи. Пленныйвлӓ ӓрѳин, вуйыштым ӓрзӓлевѳи дӓ нѳинѳи логѳиц иктѳижѳи, кѳу маклакам нӓлят, рокым лыпшаш тѳингӓльѳи:

– Сталин! Сталин!

Ингерманландец тишӓк келесѳиш:

– Мӓмнӓм цилӓнӓм неволя армишкѳи ыдырен кенѳит манын келесѳидӓ.

Пленныйвлӓн спектаклыштым Сало гѳиц пасна, ик салтакат шѳумешѳижѳи ӓш нӓл. «Махань шамак доно мӓмнӓм рушыввлӓ мыскылат?» манын тӓгѳи ядат, ингерманландец изиш шаналтышат, ваштыл келесѳиш:

Чухна!

Тидѳим колын, пленныйвлӓ цилӓн ваштылалевѳи. Сусу ылмы паржы доно тамам ӓштӓш пӓлѳидеӓт, ялжы доно рокым ыдырен шалгышы Ванхалаат ваштылалы. Тѳидѳи ӓшке тӓнгвлӓжѳи вѳыкѳи анжен дӓ йѳилмѳижѳи доно тотештӓш цацышыла попылын:

– Сухна! Сухна! Хи-хи-хи!

Пленныйвлӓ ти шамаклан иктӓт ӓш шѳидешкѳи, тидѳим ужын ладнанок ваштылалевѳи:

– Чухна! Чухна! – дә вуйыштым ырзәләлевй.

– Рүссә! Рүссә! – ныйылан вәшештәмблә Рахикайнен попен дә вуйжым ырзен.

Резервеш кодын кердмәштәйлән пишок йнянйшывләэт, янгыленйт гынят, амалашат моло шаныделыт:

– Амален эче ситәренә. Но Миелоненён «Маршыш йәмдй-ләлтдә!» манмы юкшым колевәт, шбдйштәт шолаш пырыш.

– Мәм кәрен каштат? Цыгы вуй!

– Кү вәл ти йнгйрышым севәл пиштә?!

– Ял вйкй! Корнышкы коктын-коктын!

– Тактдеок! Марш!

ВҮЗҮМШҮ МҮЧАШ

I

НҮнҮ анзыкыла кенҮт. Кок, кым, нҮл кечҮт Үнде шозш. Юрдымы кҮнгҮж кечҮвлҮ пишок цевервлҮ. Шуды доно кушкын шагалшы карелвлҮн шуэн кодымы охыр солавлҮштҮм эртенҮт. КҮшнҮштҮ симсҮ пҮлгом валгалтын, тагышец мҮндҮрц артиллерин лҮлҮлмҮ дҮ авиацин мҮгҮрҮмҮ юквлҮштҮ шактенҮт. Ти пындашдымы симсҮ пҮлгомыштат кредҮлмҮшвлҮ кенҮт, тҮгодым автоматын юкшы гҮнь лач кужынерҮн пҮзгҮмҮжҮлҮ веле шактен.

– МҮмнҮнвлҮ, – пҮлгомышты йҮлгҮжҮн кайшы истребительвлҮм анжен, ик офицер келесҮш. – АрмилҮннҮ анзыкыла кеҮш палшат... Пашкуды кҮзҮт Тел вырсы годшыла ак айы.

СалтаквлҮ кыце Тел вырсы, тенгеок кҮзҮт кешҮ гишҮнжҮт когонжат шаныделыт. Алтаца яланвлҮ, шужен дҮ шҮдешкен шҮцшҮвлҮэт, ма йҮрвҮш лиҮлтеш, тҮдҮ вҮкҮ когонжат анжаш цацыделыт. ПҮтҮришҮ кечҮ шуҮя лошты эртҮш, варажы гҮнь, янгылымышты семҮнь, маршеш нерат лин, кымылыштым валташ тҮнгҮлевҮ.

Ти арми Үшке сҮнҮн ылмыжы доно оригинальный ылын. Лин кердеш, вес армивлҮ цҮкнҮмҮштҮ годым, ти армим ҮшҮндҮрҮктенҮт кердҮт. Но ти арми кыце анзыкыла кемҮжҮ, тенгеок цҮкнҮмҮжҮ годымат ик семҮнь кайын. КҮзҮтшҮ гҮнь, шҮлҮнен шҮцшҮ, кужын шыпшылтшы частвлҮ аран-аран корны мыч анзыкыла кенҮт. Ирок, марш тҮнгҮлмҮ годым, ротывлҮм иквҮреш погымы ылын, но ик цҮшҮшток нҮнҮ изи группывлҮэш шҮлҮнен кевҮ дҮ иктҮ гҮцҮт ядде, иктҮмҮт колыштде, Үшке семҮнҮштҮ анзыкыла лыпкенҮт. ОружистҮм моло кҮ кыце шанен, тенге намалын. Корны

тйрйштй цярә яла ашкешй салтакымат ужаш лин, кыды ботинкйвләжйм пулыш гач сәкәлтен, лйвәл ялаш мычашыжым рок мыч шйдйртен, анзыкыла мыткен. Кыдыжы тыгырдеок цярә велә, загораяш цацышыла, конгыла лйвәк оружижйм нәлйн, ашкешйн. Пйтәришй кечйн иктй пандеш кыпаш тйнгәлшй чемоданым сәкәлтен, пулыш гачшы намалын. Чемоданыштыжы таманяр охыр ямдар дә кышкешәлт кешй йдйрәмәш туфлы мыжыр киән. Әнят, тидй цилә керәл лиәш манын, намалшыжы шанен.

Вес кечйн цилә тидй корны тйрйш чонгештйш, тенгеок, кыце тйшкйлә керәл хәдйрвләәт чонгештенйт. Пйтәриок чонгештйшйвлә лошты противогазвлә ылевй, седйндонат нйнйм ямдаш йнжй ли манын, циләштй гйц поген нәлевй. Качкышыжым гйнь, кышты лиәш, тйштй кйчәлйнйт. Ик солашты колхозын сасна фермйжй шйнзен дә тйштйжй лач тй вольквлә ылыныт, кыдывләм тйштй урденйт. Саснавлә воляшты ладнанок сәрненйт. Саснавләм шйшкйлмәштй автомат яжо инструмент ылы, но пайжы доно лач лишнйшй ротывлә веле паевй. Кй палнырак ылын, сасан пайым тотешдеок коды – улы-уке саснажым циләштйм поктыл кевй, а колышывләжйм поген нәлевй.

Кыды солаштыжы йлйшйвләжәт ылыныт. Цилә пөрт дон капкаок пу тйрлецвлә доно сйленештәрен шйндймй, пеледйш ййрәнвлә дон изи кй маклакавлә кудывичйвләм олмыктаренйт.

– Мам ти сйленештәрймй капкавлә доно йштет?

– Нйнй, ййрвәшйштй цевеер лижй манын, йштәш цаценйт. Айовләм аяш дә кушташ яратенйт, сәй?

– Ма тйргештйлшйвләм, вәл, мйләндй вйлнй ужаш ак вәрешт?

Нйнйн мокшышты пишок йлен. Лишйцйнйштй автовлә кыдал эртевй, тйштй ваштылшы лоттавлә дон офицервлә шйнзенйт. Лач пачан шйдйрок – штабвлә, буфетвлә, тыгыр мышмы автовлә, ныр госпитальвлә дә ма-шон весәт салтаквлә паштек кенйт. Машинәвлә паштек мыскылымы шаявләм попылыныт, а Суомин йшке донжы когоәшнйшй лоттажым гйнь, шуку этажан шудалмы шая доно лыпшенйт, солаштышы папавлә техень шамаквләм моло колыт ылгецй, вәрешйшток

обморкыш хыргупок кенвазыт ылыы. Нһынһм ик генерал кыдал эртһш дӓ ти генералланат салтаквлӓн йӓлмӓштӓ гӓц тӓкнӓш, шамаквлӓштӓм колышталаш гӓнӓ, арми хӓлӓ иргодымок бунтым тӓрвӓтӓт, шаналтет.

– Анжемӓ вара, кыце пыргыжтылеш, кошташ мондымы судакет! Кынам генерал фронтыштышы тӓйвижӓ доно кыдалеш, бензинӓт тӓдӓлӓн улы, салтаквлӓм нӓнгеӓш веле тидӓ уке. Махань тӓрӓк вуй тӓштӓ шишкен кеӓ? Тӓрвӓ мычкыжы пушаш – шишкымы гӓц паснаок тиштӓ кӓнӓйсӓр.

Сола паштек сола шайыланышты кодыныт. Цилӓнӓт Ладога йӓр лишнӓ кишӓ Карелишкӓлӓ талашенӓт. Кечӓ пелтенӓт, корны пырак веле шалген дӓ тӓдӓ шӓргӓ лоштышы йылышы вӓрвлӓн симсӓлгӓ шӓкшлӓок, кӓшкӓлӓ кузен. Тӓдӓвлӓлӓн, кыдывлӓн ялыштышты алтацавлӓ ылделыт дӓ кыдывлӓн пулышышты намалмы оружи дон пӓштӓрвлӓеш янгылыде, анзыкыла кемӓш сусум веле канден: Суоми анзыкыла маршируен.

II

Лехто, Мӓӓттӓ дӓ Рахикайнен маршируйыделыт. Ирок йӓде нӓнӓ, взводыштым коден, тагыш кенӓт дӓ вады йӓде дислокаци вӓрӓшкӓжӓ иктӓ-махань машинӓ колонна сага мӓнгеш толыныт. Кышты нӓнӓ сӓрненӓт, нигынамат шайыштделыт, но тидӓжӓм, вӓкӓштӓ ажалок, ынгылаш лин. Вады йӓде нӓнӓн качкышышты ылын дӓ, мам моныт, тӓдӓм христианинлӓ цилӓлӓн икань пайыленӓт, вӓкӓштӓт иктӓт шӓдешкӓде, ваштарешӓштӓт ылде.

Ик вадны Рахикайнен утлаок сусу ылыы.

– Тӓведӓн, Лехто молоцан пӓштӓрӓштыжӓ ӓ дон ош лашаш. Ёнде меленӓвлӓмӓт кӓешт кердӓнӓ!

– Лачокат ма?

– Анжыктемӓ!

– Ёрвезӓвлӓ, ӓлдок пӓсӓнрӓк тылым йӓлӓжтенӓ!

Тиштӓ янгылымыштат йӓле мондымы ли. Котелок левӓшеш меленӓвлӓм кӓештӓш тӓнгӓлевӓ. Кӓнгӓж тыр вады ылынат, меленӓштӓ утлаок тотлы ылыы. Вады жерӓ якшаргын валгалт, Ладога монгырыштышы Карелишкӓлӓ вален.

– Когонжок идә шыкланы. Мам вара тенге шыкланедә? Оленрәк качдо! Лашаш дон үм вет кечынок ат мо. Тидым моаш манын, кандакш гәнә товарым вашталташ вәрештй. Икәнәжы гынь, кидыштем пел литрымәт кычен шоктышым, но йүн моло шым колты.

– Колыштал доко молоца, мынь агыл ылгецы, тынь цилә йүн колтет ылы. Яра тидым бштәш шым пу, – күн цацымыжы доно доно үән меленәм качкыт, тидым пәлдйртәш манын, Лехто келесальй.

Анзыкыла тәрвәнәш жеп шо.

– Тенге вет. Эчеәт анзыкыла. Шудал-шудал, корны тйрышты явләштйм йошт колтен шынзышывләәт ял вйкышты олен кыньылевй. Пйтәришй ашкылвләштйм винтовкывләштй тервен тйкыләлт, акшаклен бштевй, явләштйн ашкешаш привикнен шомешкй, тйкыләлт-тйкыләлт, ашкедевй. Коскела гынь, нима янгылымашым шижде. Уштыш паштек уштыш, тйдй куштылгынок салтаквләжй анзылны ашкешын.

– Кыце тйр ашкешмйлә, тыменьдок! – тйдй согонным пуаш цацен.

– Пышкыды ашкылвләм бштймйлә. Ашкыл пингйды лишәшлык агыл, тә ашкешмйдә годым, энергидәм пергйшәшлык ылыда. Ашкылвләдәмәт кужыраквләм бштй-мйлә.

Ванхала, таза ылын гынят, маршым яжон тырхен. Весйвлә моло нервничаенйт гынят, тйдй со сусу кымылан ылын. Вйкыжй анжалатат, сйнзәштйжәт, тйрвйштыжәт соок ййрәлтйшйм ужат. Кужы жеп тйдй маршируйышывлә вйкй анжыш дә вара тйдйлән характерный хихиклымы юк доно лыктын пуш:

– Чухнавлә маршируют.

Тидым колын, весйвлә вйкыжй шйдйн анжалевй, но бшкешй тйдй шаяланжы сусу ылы доко. Тйдй янгылен шйцшй, лаксыргаш тйнгәлшй салтаквлә вйкй анжен. Лявйрген дә пыраканг шйцшй шйргәнвлә, шйдй анжалтышанвлә, пилоткывләштйм әль гимнастержкывләштйм винтовка нереш сәкәлтен намалыныт, ялашвләштйм кем конзы вйкй колтен, ашкешынйт.

– Чухна кредәләш кеә, – ййржы мам ужеш дә махань кўкшы шаявләм әтямүләндй гишән попат, нһнй лошты кого айыртемйм ужын, йшкедурешйжй тйды ваштылын. Лймынок тйдылән кого сусум «Салаткын кйшән книгәжй» канден. Кйзйт якте кидйшкйжй вәрештшй газетвлә гйц йшкйләнжй йшке «Салтакын кйшән книгән» терминологийм поген шоктен: «Суомин эргйвләжй, шйргйштй яжон кредәлшй салтаквлә, цаткыды вивләнә, яжо позицивләштй ылшы оборонына». Марш годымжы гйнь, вес салтаквлә техень шаявлә вйкй когонжок йнжйштй шйдешкеп манын, шоэн веле попен, но иктә-махань йөн ләктйн гйнь, сойток келесәш мондыде.

Рийтаоя взводын сек пачыштыжы маршируен, тйды шйп ылын дә тыл лйвәлнй лиәш ак келәт, тетя гань сусу ылын. Колымашым шәрйшй пульывлән шишкымыштым дә осколкывлән пыдештмйштйм колмешкй, лучи тйды курымжым анзыкыла ашкедеш ылы.

Вйзймшй кечйн корнышты әнгйсйремәш тйнгәльй. Анзыкыла кемйкйштй, тйды лач шйргй корнышкы веле сәрнәлт кеш, тидй паштек кымда просекйм ужевй.

– Ёрвезйвлә! Тошты пйсмән!

Тидйм ужын, кымылышты изиш кузыш. Тенге Хиетанен просек покшакы кымда ашкыл доно ләктәт, келесәльй:

– Теведән кйзйт. Лач кйзйт Хиетаненйн эргйжй пйсмәнйм ванжа, вес сәндәлйкйш кеә.

– Ёрвезйвлә, мә йнде Россййштй ылына! – Сало сйгйрәл колтыш.

Лахтинен акшаклен, весйвлә вйкй шйдйн анжен, попен:

– Мане, ылына. Дә тенге мәмнән правана пйтә. Тидй паштек мә закон семйнь шолывлә лянә. Вес сәндәлйкйм шолышташ ләкшй разбойниквлә. Тидйм пәлбдә!

– Разбойниквлә, разбойниквлә! – Сихвонен шйдйн шйвәл колтыш.

– Пйсмәнйм ванженә гйнь, мәжй гйнь тйрөк разбойниквлә ылына... А весйвләләнжй тидйм йштәш правашты улы ма? Пйсмәнйм пыдыртен пырен, йшкйләнйштй ярал вәреш тйдым йштәш? Разбойниквлә, разбойниквлә... кхи-кхи.

Кок гәнә тйдѣ шѣдѣн йѣрѣлтѣш, сѣндѣлѣквлѣ лоштышы проблемывлѣм рѣшѣмѣ методвлѣ гишѣн агыл тидѣм ѣштѣш, а тѣдѣн кемѣшкѣжѣ ошма пырен шѣнзѣн дѣ тѣдѣм итѣрѣен лыкташ манын, шагалмыла ылын, а шагалатат, йѣлвлѣ уже анзыкы кен колтат.

Хиетанен йѣрвѣш анжылтын дѣ ладнан попылын:

– Ужыда, тиштѣ шолышташыжат нимат укеш! Корнат, вѣк, хударак лин колтыш. Лач шѣргѣ веле техеньок... Мане, йѣрвѣзѣвлѣ! Тенгежѣ гѣнь, мѣ Карели вашт маршируен толын-на. Тиштѣ «Калевала» годшаш ик кѣрш мастар, мырызы шонгы папаат ак кай доко. Книгѣвлѣштѣ нѣнѣ гишѣн шукым сирѣмѣ. Ти папавлѣ кѣршѣм нѣлѣн, сусу годымат, ойхы годымат мырен кердѣт.

– Манеш, мѣлѣннѣат ик-кок техень мырым мыралташ уты агыл ылы. Шанем, пашкудынажы ѣшке монгырышкыжы толмыкыжы, ваштарешнѣ пыт кредѣлѣш тѣнгѣлеш. «Келеш гѣнь, нѣлдок ѣшке Карелидѣм», – тенге, сѣй, тѣдѣ шана. Тѣдѣн территоришкѣжѣ толмына мам мѣлѣннѣ канда, ужына эче. Шанем, амалышы мѣскѣм пѣжѣшѣшкѣжѣ йышкыраш кеѣш ак кел.

– Пичѣлет улы гѣнь, малын кеѣшѣжѣ агыл? – Сало пелеш-тѣш. – Мѣ вет кашар кестенвлѣм агыл кидѣштѣнѣжѣ нама-лына.

– Манеш вара! Тѣнѣн пичѣлет. Пичѣлетшѣ когонок палша машанет ма?..

– Мѣ анзылнына весѣвлѣят ылыт, – Хиетанен маньы. – Мѣ тѣрѣк анзыл линишкѣ ана вѣрешт.

– Кѣ пѣлѣ, ѣнят, тѣдѣ лач мѣ турештѣнѣ шѣнзѣ, – Сало маньы. – Резервиствлѣлѣн эче кым ѣрня нѣрѣ кодын дѣ тидѣ паштек шудым ѣштѣш цилѣн кен кердѣт манын попат. Тѣгод-шен ѣнде кок ѣрнѣят шон.

– Ха-ха-ха! – Лахтинен нержѣм кыптыртен ваштылалы.

– Имни вуйышты каштшы информбюрон увервлѣжѣ. Резервиствлѣ тошты пѣсмѣн гач ванжышты манын, господавлѣ йори техень шаявлѣм колтылыт. Тидѣ пѣлѣ. Тенге Рѣднѣ (пиш кого) Суомим ѣштѣт. Манеш-манешвлѣм колтылаш яжо, кынам нѣнѣм колыштшы окмаквлѣжѣт ситѣлык ылыт.

– Чухна Рөднә сәндәлбиким йштә, хи-хи. Тьдбй анзыкыла кеә. Мәмнән шбйргбй салтакна махань ылеш, финнвлән «сису»-штым, цаткыды ылмыштым анжыкта. Дә йшкбймйштйм цөкеш пуаш йәмдбй лоттавләнә, эргбйвләнә сага шалгат, хи-хи...

– Х-мм. Пәледә мам келесем?..

Пбйсмәнбйм ванжымы паштек хытырымашвләят чбдемеvbй, шаявләят пбйтеvbй ганьок. Тагачы кечәш марш шукуыштат агыл пбйтбймбйлән салтаквлә өревбй дә тенге нбнбй лагерьбйштбйм ыжар лапатаэш, әнгбйр тбйреш шелеvbй. Качмыкышты, шукынжок үштбй әнгбйреш ялыштым цбйvbйлтәләш талашевбй. Вбйдшбй пылвуй якте веле ылын гбйнят, кыдыжы нүштбйләшәт цацыш. Мбйндбйрнбйлә артиллерин мбйгбйрбймбйжбй шактен, кынамтинәмжбй пулемет доно лбйлбйлмбй юкымат колаш лин.

– Бйрвезбйвлә, тбйштбй эчеәт тбйнгәлбйт! Мәләннә сигналым пуат.

– Седбй. Мәмнәм эчеәт корным пачаш колтат, – ялаш шокшвләжбйм пөрбйктен, бйштбйрвләжбйм вбйдбйштбй мышкын шалгышы Сихвонен маньы. – Анжал доко, тбйштбй «йымынтагәжбй» (бекас) каштеш. Мам вар тиштбй бйштә?

Лейтенант Ламмио корны мыч дислокаци вәр докыла ашкедбйн. Тбйдбй итбйрән кайын, үпшбйм мышкын, тбйvbйлән ыдырен, пандашыжым нбйжбйн шбйнден. Полкышты иктә-маня-решбйжок тишәкок кодмыжым пәленәт, ротыштышы дисциплиным изиш лүктәләш келеш манын, шанен кен. Тбйдбйн принципшбй ылын, кыды, седбй, когонжок ышан агыл ылмыжы гбйц ылын, тидбйжбй – цаткыды дисциплина дә солдафонство. Ти принципбйм тбйдбй пишок керәләш, армин негбйцеш шотлен, командир дисциплинбйм тергә гбйнь, салтаквләят тбйдбйм колыштыт дә заданивләмәт ваштареш лидеок бйштәш тбйнгәлбйт, шанен. Седбй, техень принципвләжбй тбйдбйн бйшке вуйжы гбйц агылеп, но нбйнбйм бйлбймәшбйш пырташ цацымыжы доно тбйдбй довольна ылын дә бйшкбймжбйм ышанеш шотлен. Махань офицер тбйдбйн образецшбй ылын? Тбйдбйн сембйнь офицер ош перчаткан, яжон тбйvbйләен шбйндбймбй, патыр дә юла, үштбй анжалтышан лишәшлык, кыды бйшке салтаквләжбйм махань-шон кредәл-мәшкәт нәнген кердеш. Салтаквләжбй гбйнь, цилә шамакшымок, цилә командыжым колыштшашлык, тбйдбйм шотеш пиштбй-

шәшлык ылыт. Техень офицер армиштәшәй дисциплинам кидәштәжәй цаткыдын кыча. Техень шанымашвлә вуйыштыжы сәрненәйт дә техень офицер, кавалерист моло ылын гынь, йүкшәй вуя имни вәлнәжәк шәнзен, иктә-махань ресторанышкы кыдал пырен, салтаквләләнжәт, вәк, шампанскийым заказен кердән. Седәй, тидәй гишән тәдәйм арестуят, но комендант тидәй гишән пәлен, пулышыжы гәц севәл келесә ылыы:

– Пәлет вет, ак шо гынят, арестуяш вәрештеш... Ой, бирвезәй әдем! Вуйым сәртәшәй ивләдә...

Мәндәйрнәт агыл дивизин штабшы ылын дә тәштәй «ышан лоттавлә» ылыныт, седәйдоно Ламмиоат ош воротникым пышкылаш мондыде.

Шагәлят, сигарета гәц ломыжым бирзәләш манын, анзыл парняжы доно мундштукшым севәләй, варажы тянгыра юкшы доно келесәйш:

– Тенге лишәшлык. Салтаквлә дислокаци вәрәштәк лиштәй манын, старшина кечәш оксам пайыла. Разрешени гәц пасна лагерь гәц иктәт әрдәшкәй кен ак керд. Оружим итәйрәйбәймәлә, вара кительвләм мышмыла. үпәйм тәйредмәлә, пандашым нәжмәлә. Иргодым иктәжәйм итәйрәм агыл моам гынь, тәдәйлән наказани семәнь иктә-мам потикәм шанен лыктам. Әче иктәйм әшәндәрәйктем. Фронтышты ылына гынят, дисциплина изишәт лыскыды лишәшлык агыл. Марш годым, ужым, шукынжәк тидәй гишән монденәйт. Ротына армин салтаквләжәйм агыл, а янаварланен сәрнәшәйвләм әшәндәрәйктыш. Ти кайышым тәләндә бәнде мондымыла. Тыхаш техенәйм ак ли. Полкна яжән кредәләнәт, дивизин штабыштыжы яжә шотышты ылеш, седәйдонат тәләндә бәшкәймдәмәт ирештәй урдымыла дә шотан ылмыдам анжыктымыла. Иктәйм әштәдә, тидәй Алексис Кивин «Шәйм шүмбел» романыштышы Пәйсәнсир солан ротыжы моло ада ыл, тә Суоми армин айырен нәлмә салтаквләжәй ылыда. Әче весәйм әштәдә: дивизин штабшы лишнәйәок дә ротынан салтаквлән дисциплинәштәй гишән иктәжәй жалвая моло гынь, пораткам кандаш манын, йөнвләм моам. Шанем, мам келесәйнем ылыы, циләнок ынгылышда. Деләвләдәм тәйнгәлдә!

Хиетанен, ялжым вәдәшкәй колтен, кү вәлнәй шәнзен. Ламмион попымыжы годым, тәдәй весәйвлә вәкәй анжылт шәнзәйш дә шаяжым пәтәрәшәт, келесәйш:

– Шанем, тә костан командирын цилә шаяжымок вуйышкыда пиштышдә. Ынянымы шоэш, мам тиддй келесинежы ылыы, циләок ынгылышда.

Хиетанен серьезный ылмыжым анжыкташ цацен, Лахтинен вйкы анжен дә, мам тиддй келесә, вычен. Тиддйжы мыскылен пелштыш:

– Ынгылышым, тиддй Германим примереш нәлйн. Дә ти кестен, шанем, охыр вуйыштышы остатка ышыжынат ямден. Молнамжат шукужок ылде, но кызытшы гынь, воксеок йүдәш тйнгәлйн.

– Тыгыр мышмы кечы! Хи-хи... Молоцавләлән тыгыр мышкашышты отпускым пумы. Шыргы салтаквләнә практичный ылмыштым цилә монгыр гыц анжыктат...

Ванхала ваштыл колтыш, но трукко серьезно келесйш:

– Ырвезйвлә!

Кышкыла тиддй анжа, циләнәт тй монгырышкы анжалевй дә кыце Лехто, Мәәттә дә Рахикайнен машинә вйлец валат, ужевй.

– Ой, келтймәш! Цецаш нйны вәрештыт! – манят, ужышты манын, кидвләжы доно раведйләш тйнгәлй. Тиддй сйгырәл моло кердде, но жестикулируен, тәнгвләжылән, корны вес монгырышкы кешты манын, анжыкташ цацен, олен попен:

– Кемәдә, корны вес монгырыш кемәдә! Шыргышкы!.. Ой, ородывлә!.. Төрөк анзыкыжы! Тыманавлә!

Кым салтак ситуацим утла поздан цаклевй. Молнамжы гынь, соок осторожныйвлә ылыныт дә, иктәт йнжышты цаклеп манын, нигынамат рота лишны машинә гыц валыделыт, но кызытшы гынь, добычышты утла яжо ылынат, векәт, тиддй гишән шаныделытат, тенге нйны картон королявләм конгыла лйвәкы нәлйн, Ламмио анзыкко ләктын шагалевй.

Вуйта нимат ынгылыдымыла Ламмио ик вырт юк лыкде шалгыш, варажы яды:

– Кү тәләндә машинәшты кыдалышташ разрешеним пуән?

– Иктәт пуде, – Лехто кукшын вәшештыш. Ти ситуацишты нимат ак палшы, тидым ынгылен, Лехто лүддеок попен.

– Королявләштыдәжы ма? Анжыктемәдә!

Иктәт юкымат йш лык, кидшымәт йш тәрвәтй дә тидым цаклен, Рахикайнен тйнгәлй:

– Тишты печеньйвлә... дә эчежы мармелад.

– Кышец шолышт толында, келесїдә!

Рахикайнен ялжым шайыкырак нәлят, лач суксылаок, вуйнаматдымыла попаш тїнгәльбї:

– Мам вара тиштї шолышташыжы? Тїштї, ик вәре тыло-виквлә пыдырген шагалыныт дә нїнїжї шолыштдеок мälәннә тидїм кычыктен пуэвї.

– Алталедә! Тидї гїц пасна, кугижәнбїшїн пайдажым бїшкїләндә нälәш тәмдән нимахань правда уке! Нїнїнәт йәл пайдам пайылаш правашты уке, тидїм вуйта ада пälї.

Рахикайнен эчеәт пälїдїмблә попен:

– Лин кердеш, нїнїн правашты уке. Тыловиквлән махань прававләштї улы, маханьышты уке – когонжок ам пälї. Яддеок пуат гїнь, малын вара нälәшбїжї агыл? Тидїм, сәй, нїнї бїшке пälәт.

– Мам вәл ынгылдарен шалгедә? Техень шаяланда бїнянем машанедә ма? Мбїнь вет техень ородыжок ам ыл... Марш годым нигышкат öрдїш кеәш ак ли – тидїм Лехто пälїде ма?

– Пälенәм.

– Анжалыма вара, махань намысдымы! Тә, векәт, тамаок ылыда машанедә. Вырсы трибуналыш тидї гишән йәвен колтем гїнь? Бїшке званидәм ямдедә дә вара ыдыр гань рокым капаяш тїнгәлїдә. Мам тидї гишән бїшкежї шанедә?

– Тидї гишән мам вара лейтенант мбїнь гїцем ядыштеш? Тидїм бїшке лошток цилә хытырен нälәш лиәш.

Лехто кїзїт бїшкїмжїм мыскылыктымешкї, бїшкїм-жїм лучи лаштыкеш пїчкедәш пуаш йәмдї ылын. Ламмион шаявләжї дә техень юк доно келесїмбїжї Лехтон шүмжї яктеок витен шоэвї, седбїндонат шүмжї вашт Ламмио вїккї шїдекбїш, вїккїжї анжалмыжат шөде. Изиш первирәкшї гїнь, техень шаявләм вниманишкїжәт акат нäl, лач йбїрәлтә веле ылы, но кїзїтшї гїнь, пүм пырын колышты. Но Ламмио, шаявләжї вес эдемшїтї мам понгыжтарен кердїт, тидїм ынгылен мыштышы ылде, седбїндонат шбїдїжїм когонжат бїш цаклы.

– Мам попедә?

Ламмио саслаш тїнгәльбї, но салтак анзылны кәрен шалгы-маш образец офицербїн делажы агыл, тїдї соок «тип-топ», пунктуально попышашлык – тидїм әшбїндәрен, официальный юк доно сбїгїрәл колтыш:

– Прапорщик Коскела!

– МЫ-ЫНЬ...

Коскела палатка гыц ләктӱ дӱ Ламмио приказым пуш. Приказым пумыштыжы, Коскелаат, вӱк, Ламмион худа офицер ылмыжым цаклыш, тӱдӱ вет ышке ротыштыжы дисциплинӱм кычен кердде:

– Младший сержант Лехтом, рядовой Мӱӱттӱ дон Рахикай-ненӱм ик суткаеш арестуаш. Ти арестӱм вашталтем дӱ вӱрешӱжӱ полный амуници дӱ оружи доно, ик вӱрӱштӱштӱ кок цӱш шалгаш. Ти наказаним цела цӱш тӱнгӱлмӱкӱ, тӱрӱк ыльмӱш пырташ. ӱмӱлжӱ: разрешенидеок марш годым ротым кодымаш, продуктивлӱм шолыштмаш дӱ Лехтон командир доно субардинацидӱмӱ хытырымаш. Ынгылышда?

– Мам ынгылашыжы, – Коскела келесӱш дӱ палаткышкыжы мӱнгеш пырыш. Ламмио паштекшӱ саслен:

– Шолыштмы продуктивлӱм Мӱкилӱлӱн список доно пуаш, тӱдӱжӱ тидӱм батальонын скалдышкы колтышашлык.

Ламмио кен колтымыкы, кым арестант палаткыш пыревӱ.

Лехто пырен вазын, шӱдӱн шӱлӱлтен лыкты:

– Шанем, «смирно!» командеш шалгаш ам тӱнгӱл.

Коскела шаныкалышыла кайын. Тӱдӱ шуку жеп юкдеок шӱнзӱш, варажы келесӱш:

– Мӱнь ышкежӱ ти делаšky нерем ам шӱш, но иктӱ раскыды – тӱ шалгаш тӱнгӱлӱдӱ.

– Мӱнь техень т... вуй ӱптӱнвлӱ гыц ам лӱд!.. Стенӱ тервен шагалтат гӱнят.

Лехто пӱвлӱжӱм пырын: «Тӱдӱн госпиталь корныжы дӱ мӱнӱн тюрьмӱ корнем пишок лишнӱ ылевӱ!»

Коскела тамам пӱштӱрӱштӱжӱ пыргедӱн:

– Пӱлем, тиштӱ ядмашыжы лӱдмӱштӱ агыл.

– Седӱ, мӱнь кок цӱш шалген кердӱм, но пӱштӱрӱшкем нимат ам пиштӱ. Тидӱм мӱнь гарантируем, уке гӱнь, ти ӱптӱн анзыкем толеш гӱнь, шӱжӱм пӱтӱрӱлӱм. Тек ма лиеш, тӱдӱ лиеш.

– Ну, пӱштӱрӱшкӱдӱ мам пиштедӱ, тӱмдӱн делада. Но короплявлӱдӱм Мӱкилӱлӱн пуде ак ли, – Коскела куштылгын шӱлӱлтен келесӱш.

– Циләжок сойток агыл, – Рахикайнен маньы. – Тйштй маняр продукт, тйдй вет йш яд. Манярым шанен, тйнәрйм тйшәк коденә, а молыжым ышмашкына пиштенә. Такеш ма пел цәш нәрй вәнген шалгышым дә часовойжат цуц вйкем лүэн йш колты. Такеш кок цәш шалгаш ам тйнгәл.

Тенгеок и йштевй. Мәкиләлән кым пайжым веле нәнгевй, а молыжым иктөр йшке лоштышты пайылевй. Коскела тенге йштймй ваштареш йш ли, но йшке пайжым йш нәл. Прапорщик палатка гйц ләкмйкй, Лехто маньы:

– Тидй гишән Коскелалан ак вәрешт ылгецй, ти келтймәш кок цәшйм шалгашыжат ам тйнгәл ылы. Тавар донат поктыл ак кеп ылы. Хм-м.

III

Старшина кечәш оксам пайылен. Таманяр процентеш тидй шукрыак ылынат, картла мадшывләлән тидй сусум кандыш. Штрафниквләлән, наказаништйм намалаш тйнгәлйштй манын, сек пйтәри пузвй. Корсумәкилән гйнь техень наказани пишок потикәлә чучын дә седьндонат кым салтаклан ваштыл попен:

– Оксада кок цәшеш шукрыак кйшәнйштйдә ладнан киэн кердеш.

Писарь подписьвләм поген. Йылен ләкшй сәрәнйштй ылмышты годшылаок тйдй ўпшйм тйвйлйн ыдырен шьнден дә итйрә ыргемән ылын. Рахикайнен тамам шанен, вйкйжй анжалы дә Браскановын кйч пйчкедймй приборжым лыктын, кйчшйм итйрәйәш тйнгәлй.

– Яжо инструмент. Кйчвләм яжон ягылта. Тидй иктәжйлән керәл ылгецй, ик пачка сигаретешок пуэн колтем ылы.

– Анжыктемә.

Писарь ик мәгәл, кого интерес доно пйтйркәлен, анжылты дә варажы келесйш:

– Ик пачкым пуэм.

– Пиш яжош. Пәлем, шулдыжок агыл, но хәдйр керәл агыл гйнь, мам йштет?

Вес салтаквләжәт, кыдывлә ти кйч пйчкедймй хәдйр докы делашты ылын, сигаретвләм кйчәш тйнгәлевй, но лач таманярылан веле вәрештй.

Хиетанен штрафниквлä паштек оролышашлык ылын, седьндонат Рахикайненым талаштарен. Коктынжы ашкедь- нйтат, но Рахикайнен бшке бизнесшым бштылнät, пачеш кодын, паштекбшттö довольнан ашкедьн:

– Тевеш вара, махань яжо хäдърим пашкуды руш мйлänем кидьшкем пърняльш (подарыш). Мьньын техень кидем, ма тьшкы вәрештеш – соок делашкы кеä. Тидьжы, векät, Йымын пърняжок. Бне кыце...

Хиетанен ньным лагерь гьц мьндъркырак нангеш, устав семьнь ти наказаним намалмы гишän, тьдö когонжат бьнянде. Штрафниквлä сага-сага, ик рädьн шагалевы.

– Тьнь, отрядын командиржы, дä кымытна логьц когорак шолыжы ылатат, покшалан шагало, – Мäйттä Лехтолан келе- сальы.

– Тä лач Голгофышток шалгедä! – Хиетанен пелештьш дä кö вькы шьнзы. – Пыйыртшок шалгалалдок. Кок цäшшок сойток тиштö ана ли. Йымытägä бшкылänжы штабышкы лоттам кычäl кен, тидьм пälем, а Коскела шукуштат агыл, амален кеä.

– Мä шалгаш тьнгälьнä, но векät, лоштына шалгышы младшойнажы бшкымжым Христосеш шотлен. Тьдö агыл ма мämнän худа корнышкы ажед кеш? Мämнäm, нылыдымы презьвлäm, порохым уждымы салтаквлäm.

Ньны кымытын иквәреш шалгенйт. Винтовкывлаштьм пулыш вьлншть куштылгырак кычаш лижы манын, при- кладшым ремень вькы бштевы. Хиетанен бшкежät служаш тьнгälмьжы годым, «смирно» команда семеш шалген, нака- заним намалынат, кызыт специалистлä согоньвлäm пуэн. Тьнäm тьдö ик äртämäньлшй капралын нержым нälьн, тенге пйтö- рäl пуэн ылы – весьжын нер шужат, вäk, пылештälт кен ылы.

Пел цäш нәрй эртöмькы, пьлгомьшты тама юквлä шакташ тьнгälевы. Ти юк когөэм миэн дä шукуштат агыл ньны шим изи аравлäm ужын колтевы, ньныжы со когөэмьнйт.

– Бомбардировщиквлä!

– Äнят, бшкымнänвлäок?

– Ирвец толыт. Тьшецьнät мämнänвлä толын ак кердеп машанет ма? Уке ач, ик, кок, кым, ньл... Йымы пережок!

Луаткәндәкшһ! Мәмнәнвлә техень кого ара доно ак чонгеш-тһлеп. Дә эче шукурак... паштекһштһ Ындекш истребитель!

Мотор тургымы юк лишемһн, тһдһ оргПн юкла шактен: воу, воу, воу, воу.

– Тышманвлә!.. Зентикһвләнә вакыт!

Мһндһрнһрәк лачокат зениткһвлән юкышты шактен. Лүлһлһнһт гһнят, нһнһн снарядвлән якшар пачвләштһ самолет ара шайылы веле кайыныт.

– Тишкһлә толыт!

Лагерь гһц юквлә шактенһт:

– Тревога! Воздушный тревога! Циләнәт шһлдә!..

Коскела палатка гһц ләктһ дә лишемшһ самолетвләм ужын, Хиетаненлән сһгһрәл колтыш:

– Шалгаш цәрнһдә дә иктә-кышкы шһлдә!

– Ырвезһвлә, шһргһшккһ кыргыждок! – Хиетанен маньы, но тенге гһнят Лехто вәрешһжок кодын, шһдһн келесен пуш:

– Мһнь вәрем гһц ам тәрвәнһ! Мһнь «Смирно!» команда доно шалгаш тһнгәләм.

Тидһм колын, Лехто лач шутяланылеш веле маньн, Хиетанен шаналтыш дә йһрәлтһш, но изиш лимһккһ, Лехтон серьезно попымыжым ынгылыш.

– Мам вара ородыланьлат? – лишемшһ самолетвләм ужын, Рахикайнен шытырланен келесһш.

Лехто мыскылымыла веле йһрәлтһш. Тһдһ самолетвлә монгырышкыла анжыде, ладнан келесһш:

– Кү лүдеш, кен кердеш. Мһнь нигышкат ам ке.

– Мһнят тишәкок кодам, – Мәәттә маньы дә Рахикайнен тидһм колын, лүдһн колтыш. Тһдһ нимахань герой лимһжһ шодө, лһмһнок техень ороды йһн доно, но сойток, лүдһн гһнят, самолетвлә монгырышкыла анжалат, келесһш:

– Тенгежһ гһнь, пушәнгһ шайыкы шһлмһлә. Мам вара шукым шанькалеш.

– Ороды идә ли! Когон ышан ылмыдам ма анжыктынедә? – тенге попен, Хиетанен кынамжы самолетвлә, кынамжы шалгышы салтаквлә вһккһ анжылтын.

– Йымытәгә гһц ядок! – Лехто келесен пуш. – Тидһ мһнһн ороды ылмем ак анжыкты.

– Тенге попен, техеньок тымана ылам машанет ма? Тә шалгедә, а часовой шарын колтен, постшым коден маннет ма? Тә ада ке гынь, мѣнят тишәкок кодам! Но ужыда, тѣведән бомбывлә виләш тѣнгәлевѣ... Ужыда!.. Цыгы вуйвлә! Шукышты агыл мә гѣцнә лач ыштѣрвләнә веле кодыт дә укшвләштѣ кечәш тѣнгәлыт.

Самолет ара когон турген, йѣрвәш мѣләнды мѣгѣрен дә цѣгѣрен. Вады жерәштѣ нѣны йѣлгѣжыныт дә мѣшкѣрѣштѣ гѣц бомбывләм кѣшкенѣт. Ёнде лишнѣшток ылыныт. Бомбывлән пыдештәлтмәшеш шѣргѣ лошты шѣкш ара кузен дә пушәнгѣ вуйвлә, кѣрын, урыныт.

– Ужыда, эчеәт иктѣ кенвазы.

Самолетвлә ёнде вѣлецѣнѣштѣ чонгештенѣт. Шайылынырак чонгештѣшѣ куд самолет бомбывләштѣм мырыктат гынь, кынам нѣны пыдештәлт кеәт, тѣнам самолетвлә лач вѣлецѣнѣштѣ чонгештѣмѣм, нѣны пәленѣт. Йѣрвәш цилә мѣгѣрен.

– Вәрѣштѣдәок шалгыда!.. Идә тәрвәнѣ! – Лехто саслен. Тѣдѣ пор гань ошы ылын, но тенге гѣнят решительныйла кайын. Бомбывлән шишкымы юкышты шактымы годым, Рахикайнен вуйжым пулышышкы валтен, келесәльѣ:

– Ёнде колышывлә докы кешнә!

Пѣтәришѣ бомбывлә корны шайылыны пыдештәлт кевәт, Рахикайнен каклянен шѣнзѣ, весѣвләжѣ гынь, кыце шалгенѣт, тенгеок шалгенѣт. Тидѣ паштек когон пыдештәлт кеш дә пыдештәлтмѣ давлениәш цилән рок вѣкѣ комдык чонгештевѣ. Ик бомба кок палатка лошкы вәрештѣ дә иктѣжѣ урын вальш. Тѣдѣн пыдештмѣ жепѣн Рахикайнен рок вѣлнок эче киә ылы, но весѣвлә тидѣм ѣнжѣштѣ ужеп манын, ял вѣкѣжѣ тывырдувыр кѣнѣл шагальы. Пор гань ошывлә ылыныт гѣнят, кынам остатка самолет бомбывләжѣм мырыктыш, тидѣм ужын, целаок ылмыштым цақлен, йѣрәлтен колтевѣ. Тидѣ гишән шуку шайышташ лиәш – ышкедурешѣштѣ шаналтевѣ.

Но йѣрәлтѣшѣштѣ выртышток ямы. Ёнде истребительвлә ышке пәшәштѣм ыштенѣт дә бомбардировщиквлә паштек йѣрвәш колымашым кандышы вулны юрым лыпшенѣт. Тѣгодымок палатка дорцынла ясыланен саслымы юквлә шактенѣт:

– Толымада!.. Палшаш толымада! МЫнь шушыргенәм!... Ой-ой! Христос! Палшаш толыма! МЫнь колем!.. Палшемәдә!.. Колем вет!

Ясыланен саслымы юк мотор тургумы юкеш ямы. Лехто пиш серьезный лин колтыш дә келесЫш:

– Идә каранг, ЫрвезЫвлә!.. Эче шалгенә!..

Келесәшок гЫнь, истребительвлә корны тЫрЫшкЫлә лҮлЫлЫнЫт дә нЫнЫлән кого лҮдЫшыжок ылде.

– Тәгү шушыргыш, ЫрвезЫвлә! Әлмәдә палшаш кенә, – Хиетанен маньы, но Лехто ваштареш ли.

– Уке, мЫнь кемок, тЫрЫк вуйвлә, – Хиетанен келесЫш дә какляныл-какляныл палатка докы кыргыжы. Рахикайнен дон Мәәттә паштекшЫ кенештЫ ылы, но Лехто ваштареш лин, келесЫш:

– Нигышкат идә ке!.. Мычаш якте шалгенә... Мам ЫштЫмЫлә, тидЫм Хиетанен Ышкетшок Ыштен кердеш... ТЫштЫ Коскелаат каеш дә санитарвләәт кыргыжыт.

Кымытынат кодевЫ. Ынде остатка истребителят чонгештЫш дә палатка докыла таманяр салтак кыргыжын.

– Кү вәл тидЫ лин кердеш? – Рахикайнен яды... СалоненЫн юкла шактыш... Ой келтЫмәш... ТЫнь вет тишкЫ мЫнЫм шыпшын кандышыц... вес гәнә ышанрак лиәм.

Лехто довьлнала кайын, шылен кеәш йәмдЫ ылын дә шҮмжЫ вашт ваштылын. ТЫдЫ күсЫм пөрЫктЫмЫжЫм пәлен. Уке ач, иктәт тЫдЫлән нимат Ыштен ак керд. Колымаш гЫц пасна нима донат весЫ доно наказен тЫдЫм ак кердеп.

РахикайненжЫ гЫнь, вуйта лҮддеок со шалген, нимат лидЫмЫлә төтөтлен:

– Техень герой ылмынам йымытәгә пәлен нәлешәт, махань медальвләм мәләннә сәкәлтен пуат, ужина. ХиетаненләжЫ гЫнь, штрафуйымы агыл гЫнят, лҮдде шалгенәт, тум ЫлЫштәшәнЫм пушашлык ылыт.

ЛагерЫштЫ рушынвлән самолетвлән толмыштым пәлен нәлмЫкЫ, картла мадмаш дон тыгыр мышмашат төрөк цәрнЫш. Коскела циләлән шЫләш командым пуш, кыдыжы, ытаралт кодаш манын, мЫндЫркок кыргыжын дә тәгү «ПалаткывләшкЫ целятәт, тЫшкЫ сойток ак вәрешт!» манын келесЫшәт, таманяр салтак палаткывлә доранок кодевЫ.

Прапорщик Корсумäки кечäш оксам пайылымыжы паштек Коскела доно хытыралаш кодын ылы. Коскела тйдйлан шйргй лошки кыргыжаш шудйш гйнят, тйдй палатка лишäнок коды. Пйлышвлäжйм питйрен, ик лаксакышты киэн. Пйлыш царажы печкält бйнжй ке манын, ышмашкыжы мундштукум цикäl шйнден.

Лйвälнйжй рок рйпшälтйн дä лишнйжй пыдештälтäш тйнгälмйкй, бомбывлä вуйта вйкйжок вилйт, шанен, тидй паштек шамжым ямдыш. Понгыжалтмыкыжы, пылвуй вйлнй шалгымыжым ынгылыш. Ма ййрвäш лиälтеш, нимат ынгылыде. Лач лишнйжй ясыланен саслышы салтакым ужмыкыжы веле, шушыргымыжым ынгылыш. Нимахань карштышым тйдй шижде, лач янгылымаш веле тйдйм темден. Мыльгалт-мыльгалт, ял вйкйжй шагалаш цацен. Лудмй паржы доно цйтырен.

– Ам тырхы... пиш каршта... тидйм ам тырхы.

Вырсы тйнгälмй годшенок тйдй лудйн, колымашын толмыжы гйц лудйн дä толмыжым вычен... Тенгежй гйнь бие тйдй толынат...

– Мычашем толын... большы ам тырхы!

Мулändй сärнälт кеш дä сйнзäэшйжй шимйн кайын колтыш дä, кыце тйдйм истребительйн пулемтшы сален пиштйш, йшät шиж. Сек остаткажым тйдйн ышмажы гйц юк шактен колтыш:

– Идä... идä пушт... Бйлäш пуэмäдä!

Коскела дон Хиетанен корны дорцынла толшы санитарвлä доно иктөр палатка докы шоввй. Нйнылän пäшäжät ылде. Корсумäки колышы киэн дä вес шушыргышыжат шамдымы ылын. Кыце Рахикайнен келесйш, тйдй лачокат рядовой Салонен ылын. Тй салтак, кыдылан лäкмйштй годым, Хиетанен Мäкилä гйц кемйм кйчен нälын ылы. Пел кидшй öрдйштй киэн. Санитар вйршärжйм тйкäl анжыш дä, йангжй со эче шиэш, манын келесйш.

Ййрйштй салтаквлä погынаш тйнгälевй. Писарят тйшкй толы дä ныргыж попаш тйнгälбй:

– Мйнят лишнок ылым. Прапорщик сагаок кодынам гйнь... Фронтын анзыл лиништйжй тамаат лин кердеш.

Нервничаенät, ньыргыж попымыжымат цаклыде, лач кок шамакым веле попен кердйн: «Лишнок дä анзыл лиништй».

Тйдйн юкешйжй дä ма лиäлтмäшеш шйдешкен шйцшй Хиетанен нервничаенät, тйдйлän роал пуш:

– Ньыргыжашет тишец мйндйркйрæk кеок!

Писарь вуйта нимат бшät кол, гимнастеркыжым тöрлäl-тйш, үпшйм ниäлтälбй дä пакыла веле ньыргыжын. Хиетанен Салоненйн вйршärжйм тйкäl анжыш дä рок вйкй кенвацшы пилоткыжы вйлец сүкйм нälйн, келесйш:

– Бинтуяш керäl агыл. Мычашыжы толын.

Кäпйм носилкäшкй пиштейвй дä салтаквлä шоковышты ылынытат, цилänät палшаш цаценйт. Иктй кäпшй гйц кйрйн кешй кидшйм онг сагажы пиштйш.

– Пышкыдынрак пиштйдä...

– Ялжы пылен кийä...

– Иктäжй сйнзäжйм питйремäдä...

Тенге колышы тäнгйштй верц пурын йыштылмышты салтаквлän колымашым шотеш пиштймйштй кайын, хытырымашыштат, вæk, йнде пйжгймäшкй вашталт кеш. Санитарвлä Салоненйм намал кевй, а Корсумäки бшке церотшым вычен киэн. Колышы прапорщиклän вуешйжй кенвацшы пилоткыжым чиктевй. Чиктймйштй годом, прапорщикйн сйнзä тйрйштйжй сйнзäвйдйм цаклевй. Äнят, колымыжым ынгылен, тйдй мägйрälтен колтен? Блälшй пүэргй блймäшйн сек остатка выртшын бшкймжйн пышкыды кымылжым анжыктен? Кыды салтакшы старшина вйкй анжен дä тйдйн шонгы ылмыжы гишän шанен. Лин кердеш, тидйм нйнй ала шйртйвлä гйц пидмй пышкыды миж носкивлäm ужын, шаненйт, маханым обычно блälшйрæk пүэргйвлä чийт.

Урын кешй палатка лйвälнй кымшы колышым мозвй. Тидй нйлймшй отделени гйц рядовой Кайвонен ылын. Мышкындеш кормежтен шйндймй кидйштйжй кым тыржалтшы шудй маркан окса дä вйц карта ылын.

– Махань картвлä?

– Нйл туз дон дама.

– Йымы перегок!

– Махань мадыш! Техень картвлä доно пйлгомымат мадын нäläм ылы.

– Йымыжы, векät, джокержым йориок анзыкыжы лыктын пуш.

Цилänät пиш серьезный ылыныт. Иктät ййрйде, цилänät вуйта «Äти мämнänым» лыдыныт дä скульптура гань шалгенйт. Кäпвлäm нänгембккы, йänгбштым пбзбрышы шүлбш тагыш ямы. Молнамшы гыцät, вäk, сусурак лиäш цаценйт. Махань-шон сусу шаявлä шактенйт: «Брвезывлälän бнде кредäläш ак вäрешт... Вäрештеш гынь, лач ик гänä веле вäрештеш... Сойток цилäнок тенге пбсын ак колеп».

Старшина гишän ойхырен попалалевбй. Иктät вбкбжб нигынамат шбдешкбде, иктät тбдб гишän нима худамат келесен кердде, кредälмävлä тбнгälмб годшен авторитетшб кушкын веле – лбмбнок Ламмио вбкб салтаквлä ганьок үштбн анжымыжы доно. Тбдбжбм гынь цилänät тышманешбштб шотленйт. Прапорщик иготшы доно запасышкы кен кердбн гбнят, тидбм бштбмбжб шode.

– Шонгы салтакым колымашыжы кбчäl мон.

А кым штрафник со эче шбргб тбрыштб шалгенйт. Колышывлän кäпбштбм намал кембкб веле, Коскела нбнб гишän äшбндäрен колтыш дä Хиетанен гыц яды:

– Кбзбтät ма шалгат?

– Бомбуяш тбнгälмб годшенок со шалгат. Шблälш командым пушым гбнят, вäрбштбштб гыц бш тäрвänеп.

Коскела ваштыл колтыш дä штрафниквлälän толаш шүдбш, но нбнбжб наказаништбм мычаш якте намалаш манын, вäрешбшток кодевб.

– Ну, седб, шoэш гынь, – Коскела довольнан йбрälтбш. Кым салтакын шалгымышты когон потикälä кайын. Ламмиолан тымдымы урокым пумыла ылын дä Коскела тидбжбм мелбнок бштен. Ламмио вес эдембм когонжат шотеш пиштбде гбнят, Коскелам тбдб тбкälде. Седбндонат Коскела тбдб вбкб йбрнбмблä анжен дä кыце Ламмио бшке приказвлäжб доно салтаквлä лошты шбдбм лыктын, ужын.

Кок цäш эртбмбкб, кым тänгет палаткышкы толевб. Лехто йблмбдбмб гань ылы, юкымат лыкде, но сбнзäштбжб шбдän

ййрэлтйшйм цаклаш лин. Мычаш якте тырхымыла манын, Каарна икәнә мйләм келесйш. Ти мары мам попен – пәлен, но ти вуйдымы әптән мышкындым вуйта кйчәл сәрнә.

Рахикайнен, кыце геройла лүдде шалген ләктын, мактен-мактен шайыштын.

– Мам вара колымаш анзылны кымалаш? Тидй вет кынам шана, тйнәм толын шагалеш, кого тымашам цилә понгыж-тарышыланок кымал шоктет ма. Ти гәнә наказаним йлен ләкнә дә иргодым йнде угйц добычым кйчәл кемйлә. Тишток линә гйнь, тидйм йштйде ак ли. Тйнь, Коскела, тидй ваштареш лин кердәт, но мә вет качде колышашлык ана ыл.

– Тй пйлетшй, кыды бомбывләм кйшкә, күйшнй вет сәрнә. Ти шая докы Мәйттәйт интересйм лыктын, келесәльй.

IV

Ти гәнә нйнйлән шуку кәнәш вәрештй. Ламмион дисциплинйм шагалташ цацымыжы гйц нимат йш ләк – такеш агыл салтаквләлән кәнәш приказым пумы ылын. Качкышым кйчәл кеәш шанышы Рахикайненйн планвләжәт йлбймәшкй пыртымы лиэвй дә, тидйм йштәш манын, Коскелаат палшалтыш. Рахикайнен тагышты продуктивләм шолыштмыжым тйдй пәлен, но тйгодымок салтаквләжйлән качкашышты нимат уке ылмымат яжон ынгылен. Тй порци, кыдым пайылымы, лач шйгйлялт вазаш йнжй ли манын, ситен, но молоцавлән кушшы организмлән ситйде, седйндонат коштымы судак гань циләнок ылыныт, манаш лиэш. Рахикайненлән провизим кйчәл кашташыжы куштылгырак лижй манын, Коскела тйдйм Салоненйн колымыжы паштек посыльныеш шагалтыш. Иктәжй Рахикайнен гйц махань дела доно сәрнет моло ядын гйнь, тйдй прапорщик Коскелан посыльныйжы ылам манын вәшештен кердйн.

Кыце кым пулеметчик бомбым кйшкймй лошты наказаним намалыныт, тидй гишән йнде ййрвәш шайыштыныт дә тйштй шуку манеш-манеш шая ылын. Полкын командиржй яктеәт ти шаявлә шонит дә тидй доно интересуялтын, лагерьйшкй толмыкыжы, тйдй Лехто гйц ядылдалы:

– Тә ма тйштй шалгышда?

– Мйнь дә эче кок салтак, господин майор.

Сарастие шйдыдеок келесальй:

– Вот вет кыце. Вот вет кыце. Приключенивләм кйчәл кет гйнь, вәрештәш агыл манынат, шаналтымыла. Ыштәш лиэш, но вәрештәт гйнь, тйнам наказанимәт намал мыштымыла.

Ашкедмйжй годым, яжо психолог ылмыжым анжыкташ пацышыла, адъютантланжы попен:

– Вйлец анжалынок, молоцан вурс гйц ылмыжым цаклет. Цилә клеткәжок вурс гйц. Характерйштыжй финнвлән тйнг шижмәш, кышты шйдыләнәт вәр улы, но ти шйдыжй тйр гач веле йнжй ке. Техень цаткыды эдем шортнйй акән. Ламмио тидйм ынгылен дә кычылт веле ак мышты. Тидй гйц пасна кыды-тиды делавләжй кйзйтшй жепйн тергймйләнжй ак вәшештеп. Тидй гишән тйдылән келесенәм, но тйды яжо офицер гйнят, циләжок ак ынгылы. Ашйндәрем, Каарна йшке жепйнжй ти йрвезй гишән шайыштын дә офицер школышкы колташ келеш манын келесен ылы. Тйды тйр ылын – ти салтакын характержй пиш шергәкән, но тйдым ұлыкй шйндет дә пйзырет гйнь, тйды протестуен, ваштареш шагал кердеш, но керәл годым техень характерән эдем пиш керәл.

– Мане, тйрым попедә, – адъютант пелештйш. – Ти ситуациштй агрессивный ылмын формыжы яжон пәлдйрнә. Тидй ваштареш кредәләш гйнь, тидй шиэдәләш тйнгәлмй инцидент якте шокта. Мыштен, ынгылен кычылташ гйнь, тйнам тидй ушемкымдемлән шуку перкем канден кердеш.

– Лач тенге. Цилә социальный слойыштышы эдемвләм тйр кычылт мыштымыла. Кыце техень кого шйды ушемкымдемлән пользым канден кердеш, тидйм пәлймйлә.

Тидй паштек майор шйп ли дә адъютантшат попаш цәрнйш. Сарастие сйнзәштйжй йшке көргйшкйжй анжымы тылип пижйн кен ылын. Векәт, техень годым, вуйыштыжы пиш ышан шанымашвлә сәрненйт. Келесәшок гйнь, тйды нимат шаныде, но техень ышан, келгй шанымашан шаявләм адъютантланжы келесен кердәт, шүмешйжй лыж ли. Сарастие техень «вуйдымы» офицервләм когонжок шотеш пиштйде, нйнйм примерйш шйндыде. Тйды семйнь, йлймәш вйкй

кымдаракын анжымыла. Шамак толшеш, тенге, кыце Ышке тидым Ыштӓ. Тӓдӓ батальон кӓкшӓцӓш ядмашвлӓ гишӓн веле агыл шанен, тӓдӓ ырсы историм шуку лыдынат, ырсы ыкӓт кымдаракын дӓ глобальнырак анжен.

Тидӓ паштек вадеш медальвлӓм шӓлӓтӓмӓи церемони гишӓн шаналтыш дӓ тӓдӓлӓнӓт ирӓкӓн хрестӓм пуатат, довольна ылын.

Лачокшымат, вадеш батальон медальвлӓм шӓлӓтӓмӓи церемонишкӓи погынен ылы. Полкын командиржӓи Ышке персоныжы доно медальвлӓм шӓлӓтӓш толын.

Сек пӓтӓрижок цилӓ салтакым анжен лӓктӓи, пыро доно пыролымылаок сӓйнӓшкӓиштӓи анжыш. Техень задачым ваштылдеок Ыштӓш, арми эдемӓм тымда. Рӓдӓи паштек рӓдӓим эртӓш дӓ сӓйнӓшкӓи пытыкалтыдеок серьезно анжаш, вес эдемӓн анжалтышыжым проверяйӓш.

Тидӓ паштек полковник шаям кычыш. Тӓдӓи тӓнглӓ, косир шаявлӓм кычылт, дӓ тӓгодымок пӓӓргӓлӓи попаш цацыш:

– Ырвезӓвлӓ! Ырсы тӓнгӓлмӓи годшен тӓ донда пӓтӓришӓи гӓнӓ вӓшлиӓш йӓн лиӓт, мам тӓ тишкевек Ыштендӓи, тӓдӓи гишӓн таум келесӓнем. Махань подвигвлӓм Ыштендӓи, тидӓи гишӓн шайыштмем ак шо, тидӓи гишӓн кымдан пӓлӓш тӓнгӓлӓйт. Анзылныда нелӓи задачывлӓи ылыныт дӓ нӓнӓим тӓ яжон Ыштен кердӓндӓи. Полкна Суомин ырсы историштӓижӓи Ышке шӓртнӓи Ылӓштӓшӓижӓим сирен кердӓн дӓ Ынянем, анзыкыжымат тӓ тӓшкӓи у Ылӓштӓшвлӓм пыртедӓи. Кыце тӓнгвлӓнӓи мӓмнӓм шотеш пиштӓт дӓ кыце тышманна мӓ гӓцнӓи лӓдеш, мам финнвлӓи туан пӓртвлӓштӓим дӓ туанвлӓштӓин тырым перегӓш манын, оружи кидӓи Ыштен кердӓйт, тидӓим анжыкта. Тенге мӓлӓннӓи пакылаат Ыштӓимӓлӓи. Халыкнан безопасность дон Ышке вуя виӓнг кердмӓижӓи верц кредӓлмӓштӓи мӓмнӓн кердӓвлӓнӓи соок тышманым лыпшаш тӓнгӓлӓйт. Қогонок патырын дӓ геройла кредӓлшӓивлӓлӓн тагачы Атямӓлӓндӓи лӓим доно медальвлӓм кычыкташ честем лин.

Тидӓи паштек лӓимвлӓм попаш тӓнгӓлӓлӓи. Офицервлӓлӓн Ирӓкӓн хрестӓм, а сержантвлӓи дон салтаквлӓлӓн Ирӓкӓн медальвлӓм сӓкӓлтеви. Қӓлӓн награда вӓрештӓин, нӓнӓи полковник гӓц лично тӓдӓим нӓлӓин. Тӓдӓижӓи кидӓим кычен,

кымылангден. Мбндбпрнбрк шалгышывлалан кужы корным бшташ вәрештбн дб седбнонат пеле кыргыз, пеле ашкед, шекланен талашенбт дб ма гишан нбнбллан наградым пуат, шаненбт. Тидбжб финнвлан характербштб – мам бштенбт, тбдб вбкб шекланен дб «рольым изиэмден» анжымаш. Мам вбл когонжок тбдбм макташ?

Ма вара техень наградыжы? Когонок вбл тидбжб бкбн? Тенге лбмбнок тбдбвлб шаненбт, кыдывлалан тбдбм пуделыт. Тбгодымок наградывлбм сек яжо эдем пуштшывлалан пуат, тидб гишан иктбжб шаналтыш вбл? Айо церемони паштек молитвбвлбм лыдшы пасторын вуйыштыжат, вбк, техень шанымаш ылде. Молитвб лыдмы церемонибб гбнь, воксеокат фарсышкы сбрнблт кеш, полковникбн лишнб ылмыжы гишан тбдб нервничаяш тбнгблбб дб когонжат шаям яжон кычен мыштыдымет, тбдб мам вбл бш попыл.

Кыце большевизмбм ббрвбш шбрбшб кого келтбмбшбм ббмы дб Германин палшымы доно мблбндб вблец ямдат дб маняр патыр салтак Бтямблбндб верц кредбл, алтарь анзылан вуйыштым пиштенбт – тидб гишан тбдб лборгыш.

Тидб паштек виршвлбм мыралтевб дб палаткывлб ббде шблбневб. Наградывлб гишан хытыренбт дб тбдбвлб, кыдывлалан вбрештде, кыдыланжы нимахань заслугыдеок пуэнбт, манын попенбт. Коскелалан нблбмшб кбкшбцбн Ирбкбн хрестбм пуэнбт, кокшы кбкшбцбн Ирбкбн медальвлбжбм Хиетаненлбн, Лехтолан, Мббттблбн дб Лахтиненлбн кычык-тенбт.

Рахикайнен медальвлб гишан тамам попылбы, тидбм колын, Лехто нблят, бшкбмжбнбм ял лбвбкб мырыктыш.

– Келешок гбнь, тидбм нблбн кердбт. Ма бблбгбжеш, тбдб паштек ам кыргызтал.

– Мам вара попылат, шбмбел. Мбнбят ам кыргызтал. Агым.

Лехтон медальжы тбшбкок коды. Лахтинен медальжым анжылт, мбнген:

– Тенге ма нбнб бблбгбжшб кбртним пуэн, мбнбм нблнештб? Тидб верц мбнь иктбмбт ам пушт. Ббшкбмембмбт пушташ ам пу. Бблбмбшем верц мбнь пуштам ач, техень бронза лаштык верц агыл.

Мяатта медальжым пйтйркален да цила монгыр гйц анжылтын. Анжен пйтйрйшят, мам шана, весйвлалан келесйш:

– Отвага гишан, тенге тиштй сирймы. Весйжй тидймок шведля сирймым анжыкта: «Гйц tapperhet». Ужыда? Но ти отвагыжы ма ылеш? Тидйм вот нигыцеят ам ынгылы.

– Тидетшй шйргй салтак Йымы гйц пасна нима гйцят ак луд, тидй. Картузшым моло церкй дон суд зал гйц пасна нигыштат ак кыдаш. Тидй Суоми геройын луддймы ылмыжы, хи-хи-хи.

– Ну, тенгежй гйнь, тидят палй ли. Ёлет-ёлет, мам вал пален ат нал? Техень медальвлам махань ййлмйвл доно вал ак штампует?

Лачокшымок гйнь, Мяатта медальжым изишат аклыде, налят, пуштйр кандйрйашйжй ялштен шйндйш, тйдйжй вара, маршируйымышты годымок, тагышакен ямын коды.

Наградывлам шалатймашйм эртйренйт гйнь, шукыштат агыл угйц корнышкы лакмйм вычымыла манын попенйт да Лахтинен тидй гишан келесальй:

– Ку вара кйртни маклакавлйэтшйм такеш шалатя? Жеп толмыкы, мамнам техень вйрйш нангеят да тйрешйштй тйлаш вйрештеш.

Августат толын шон. Кангйж махань кйцкйвлам куктен шоктен, анжыкташ цацен. Ыжар цйре йнде шимакала кайын да кангйжйн самйрйк курымжы шонгеммй монгырышкыла сйрналйн. Лагерйшты ылмышты годым, ййдвлй ййде сотын анжышы тйлзйн цевержйм ужын кердйнйт. Техень вадывлан шуку нйжга сирмаш сиралтйн. Тйлзй сотышты сйрнйшй часовойын вуйыштыжы йдйр сйрнен да шйренжок тйдй царан ылын. Палатка кйргй гйц тйдйн пйлыш яктежй шактен кердйн:

– Туан халык дон арми гишан нйнй шйренок попат, но отпускым моло пуаш ак талашеп.

– Мамнам кок арняеш отпускышкы колтат ылгецй, нйллй икшй ин шачшывлй шукин лит ылы. Тенге ёлен толын, армишкят кешйвлй шукинрак лит ылы.

– Тырынрак! Шйп лимадя... Ада тырхы гйнь, кидвлядам кй тервен лыпшалалшаш.

Хиетанен тенге попен гїнят, салтаквлӓ тїлнӓш (мечтать) цӓрнїделыт. Отпуск гишӓн моло попенїт гїнь, лач цӓшӓн отпуск гишӓн веле шаненїт, фотовлӓм икїжӓк-иктїштїлӓн анжыктылыныт дӓ вӓшлимӓш мїндїрнї ылын гїнят, бїнянӓш пырахыделыт, шаяшты доно цилӓ салтакок їдїрвлӓн геро-йышты, дон-жуанышты ылын.

Палатка анзылнышы брезент кӓрбїшїм тӓгї лїктӓлят, палаткышты тыр лин колтыш. Тїшец кок пїсї сїнзӓ анжен:

– Ти палаткышты господавлӓ улы?

Ти ядмаш Каннас регион диалект доно шактыш. Тї кок пїсї сїнзӓок палатка йїр тїшлен анжылтын.

– Тиштї иктї улы.

Тӓгї Коскела монгырыш анжыктыш.

– Мїлӓнем ротын командиржї келеш. Тїньжї, взводом, сӓй, вуйлатет?

Салтакым командирїн палаткыжы докы ажед колтевї. Сагажы вес салтак ылын дӓ тенге нїнї коктын Ламмио докы кевї. Тїдїжї палатка кӓргїштї радиом колышт шїнзен. Кок салтак нїлїяла палаткышкы пыревї.

– Тенгежї ротын командиржї тиштї? Мӓ тӓ докыда роты-дам цаткыдемдӓш толынна. Лин кердеш, господин майор толмына гишӓн увертӓрен. Теведӓн тиштї мӓмнӓн пумага-влӓнӓ, когоньнат.

Ламмио пїцкемїшїн йылышы крӓсин лампа сотышты документвлӓштїм анжалы.

– Таак... Тӓ тенгежї гїнь младший сержант ылыда?

– Мане, ылам. Тел вырсы годым мїлӓнем званием пуэнїт. Малы, їшкежӓт ам пӓлї. Мїнь иктїлӓнӓт худам їштї-делам... Колат, тїнь, лейтенант, мӓмнӓн когоньнамат иквӓреш, ик взводшкы колты. Мӓ ик сола гїц ылына, Тел вырсы годымат иквӓрешок служенӓ.

Ламмио шбїдешкен колтыш.

– Тиштї нимахань резервиствлӓн рота агыл, тидїм ӓшїндӓрїмїлӓ. Мӓ донна командирвлӓлӓн «тїнь» манын попымаш уке. Тенге лиӓш гїнь, подчиненныйвлӓ воксеокат ахальшкы кеӓт дӓ ротышты нимахань дисциплина уке лиӓш.

Салтак Ламмио вѣккѣ тѣрѣнѣрѣк анжалы дѣ цаклаш бѣнжѣ ли манын, изиш йѣрѣлтѣшѣт, келесѣльѣ:

– Тенге ылыныш. Ну, тидѣ гишѣн мѣнѣ пѣлѣделамат. Мѣнѣ вет резерв гѣц бѣшкежѣ.

Тѣдѣ тагыце изиш простяш ядмыла келесѣльѣ дѣ изиш лимѣккѣ, угѣц бѣлѣж кеш дѣ молнамшылаок пѣсѣн попаш тѣнгѣльѣ:

– Но, господин лейтенант. Мѣмнѣм Пирѣ Ял доно иквѣреш шѣндѣш ит монды. Ик взводишкок.

– Кѣу доно?

– Пирѣ Ял доно.

– Кыце фамилидѣ?

– Пир. Рядовой Пир ылам.

– Тенгежѣ гѣнѣ, пирѣ... Тѣмдѣжѣн кыце?

– Рокка ылам. Лѣмемжѣ Антеро. Курымем мѣнѣйм Антти маныныт, бѣшкежѣт тенгеок манам доко.

– Тенгежѣ гѣнѣ, младший сержант Рокка. Кѣзѣт мѣмнѣн отделеним вуйлатышын должность уке, но заместительѣн должностьшым иктѣ вѣре мон кердѣнѣ. Кымшы взводишкы кедѣ дѣ прапорщик Коскелалан толмыда гишѣн увертѣредѣ. Кышкы тѣмдѣм нѣлѣш, тѣдѣ решѣ. Ынгылышда?

– Ынгылышна! Кышты Коскелам моаш келесет гѣнѣ, тидѣ паштек бѣшкеок ходым мона.

Кыце «тѣнѣ» манмы вѣккѣ анжымыла, тидѣ гишѣн Ламмио шаналтыш. Ти салтаклан «тѣнѣ» манын попымыжы пишок толкеш толмыла кайынат, наказаш моло бѣш шаны. Кышты кымшы взводишкы палаткыжым момыла, ынгылдарышат, Рокка келесѣш:

– Мѣ тѣштѣ уж ылынна. Тенгежѣ гѣнѣ, Ял, ѣлок кенѣ.

Палатка гѣц лѣкмѣкѣштѣ, кѣзѣт якте шѣп ылшы Пирѣ тѣнгѣ Роккалан попен:

– Пиш важный эдем. Тиштѣ техенѣвлѣ шукуракын лит гѣнѣ, мѣлѣннѣ, Антти, кѣнѣсѣр лиѣш.

– Тенге гѣнѣят мѣлѣннѣ бѣлен лѣкмѣлѣ. Тѣнѣ, Ял, когонжок ит ойхыры. Бѣшкеок вет ужат, тѣдѣ эче сѣмѣрѣк веле. Лин кердеш, тиштѣ цилѣ офицерок бѣшке керѣл ылмыштым анжыктынежѣ. Такеш агыл вет мѣ первижѣт бѣлен лѣктѣннѣ.

– Мане, тенге ылын, – Пирәт келшһш. – Дә соок ёлен ләктһннә.

Кынам кок тәнг Коскелан палаткышкыжы йыжге пыревһ, изи тымаша гань лиәлтһ. Пирһжһ тәнгжһн ймһлжһ вуйта ылын, ик юкымат лыкдеәт, палаткышты лач Роккан юкшы веле шактен.

– Мә тиштһ ёнде кокшы гәнә ылына. Ротный Коскела докы кедә манын келесһш. Тһнь, векәт, Коскела ылат. Мам мә донна ёштһнет, тидһм ёштен кердәт манын, тһдһ келесһш. Мә ротым цаткыдемдәш толынна. Мһнь Рокка ылам, а мһньһн тәнгем, тһдһ Пирһ. Кышты мә амален кердһнә? Тиштһ, ужат, вәр ситә. Пирһ, тишкһ толма. Эй, ботинкһ ялан, вәрһм изиш пуалалыма, пүштһретһм өрдһшкһрәк нәло. Малын ботинкһ ялаок ылеш – тревогом вычедә ма? Тевеш вара. Ял, шинелетһм нәл, йыдым үштһ лин кердеш. Түнһ техень пәлһквлә доко. Тиштһ амалаш тһнгәлһнә. Ой, ой, келтһ-мәшокош, кү маклака. Анжал доко, ужат, махань маклака. Тидһ кү маклака, нигышкат ак тәрвәнһ. Мһнь изиш өрдһж-кһрәк карангалам. Тевеш вара, махань яжо. Ти кү вес вәреәт лин кердеш ылы, но ужат, тишәкок кодын. Мам вәл мүләндһ вһлнһ ат мо? Ял, тһньһн качмет моло шоэш гһнь, пүштһ-рһштһ эче сухари улы, а мһнь амалаш вазам... Прапор, кынам маршыш кенә, пәлет?

– Палшыкым колтенһт гһнь, шукуштат агыл лишәшлык.

– Мане, тенге лишәшлык. Токет колтенһт гһнь, тһнәм салтаквләэтһм ямденәт.

– Таманярым. Бомбуйымы годым коктын колевһ. Кһзһт тә пһгәришһ отделени сага лидә. Варажы кышты керәл лидә, ужына.

– Мә лач иктһм веле ядына, мәнәм когонһнам идә айыры. Мә вет такеш агыл пашкудывлә ылына.

Тидһ паштек Рокка амалаш вазат, шһп ли. Тәгү тамам эче яды, но вәшештһмәшһжһ веле ёш шакты.

– Пиш пһсһн амален кеә, – Пирһ ынгылдаралы.

V

Ирок Рокка йәл гһц таманяреш анзыц кһньбһльһ. Понгы-жалтмыкышты, тһдһн юкшы шактен:

– Ырвезывлә, чай йуаш! Циләлән ырыктен пушым, күн махань пад, Ышкеок пәледә. Колат, прапор. Мә тагачы ләктинә. Пәлен нәләш манын, тунь каштылдалым дә тышты батальонын ма улыжым арававләш оптат ылы. Тидь маршыш ләкмьм анжыкта. Тә циләнәт эче сәмьрык ылыда. Мәжы гынь Пирь Ял доно кымлы и гыц шонгыраквлә. Тонна мәннәм вәтывләнә дон тетявләнә вычат.

– Мәннән эче иктинәт вәтывнә уке, – Хиетанен попен. – Мә циләнәт сәмьрык геройвлә ылына.

– Мәят Ял доно коктын геройвлә ылына. Ой, келтймәш, кыце пушкавлә лүлывлит, шукуштат агыл мә тышкывлә ләктинә.

– Молнам фронтышты ылында? – Коскела яды.

– Тел высрышты. Тайпале кредәлмәшты. Мә Карели Иксә дорц ылына. Мәннән нырвләнәм тидь нәнгеш. Пушкажы доно лүлывлы гынят, Ылывывлөк кодна доко. Анжалына, кыце делавлә кеаш тынгалыт, но Ышкежы «пашкуды» доно ядмашым решәш манын, Карели Иксә докы кенем доко. Тыштывжы гынь нимахань делаэм уке.

– Кышты ылат, махань айыртемжы? – Сало ядылдалы. – Пайылаш тынгалыт гынь, Моленск якте агыл ма нырвләм пайылат лиеш?

– Моленсквлә гишән ам пәлы. Нынь саксманвләм когон мактат доко. Мане, нынь пысын анзыкыла кеат, но анжалмыкем, когон ял кавалыштым ташкат, цаклышым. Тенге анзыкы мьндьркок ат шо. Но тидь мьнбьм когонжок ак тькәл. Мә цилә Европылан анжыктенә. Мә Карелим мьнгеш нәлынә дә токына мьнгеш кенә.

– Уке ач, Ырвезывлә, – Хиетанен маньы. – Мә кымлы миллион нәрбьн ылынна ылгецы, тывнәм кү изирак, кү когорак, келесен кердынә ылы.

– Шыргы салтак командуяш тынгалеш ылы, хи-хи, – Ванхала ваштылалы.

Рокка улы товыражым погаш пижы дә палатка көргыш-тышы тыл тырвышты мырен:

Тра-ла-ла... попат вуйта, тра-ла
кү изирак, кү когорак... тра-ла-ла
мадын колта пысынрак... тра-ла-ла

– Ырвезывлә, товырадам погыдок! Маршышкы йәмдй-
ләлтдок!..

Рокка Ышкымжым тенге кычен, вуйта взводишты циләм
пәлен. Весывләжй техень ылмылан изишәт ваштареш Ыш лиэп,
Ыш шйдешкеп, седьндон тйдй юкшы командуйымылаат
шактен кердйн. Тйгодымок, Ышкйлан Ынянымжй симпатиан
ылын дә тидй шайылны тама весй лин кердйн. Маршыш
ләкмйштй гишан тйдй шудй процентым Ынянен, седьндонат
Ышкымжймәт тенгеок кычен. Лачокат, иктә коклы минутышты
корны тйрйштй Миелонен кайын колтыш дә саслаш тйнгальй:

– Йәмдйләлтдә! Палаткывләм погыда! Ик цәшйштй йәмдй
лишәшлык ылыда!

Нйнын церотышты толмым ынгылен, иктәт ти командылан
Ыш өр, Ыш комментируйы.

Тенге нйны корнышкы тәрвәневы. Изиш кымылым вал-
тышывлә, нйны пушкавлән лүлйлмй монгырышкыла ашке-
дйнйт. Изин-олен фронт лишнй хозаланышы атмосфера докы
тымень шөэвй, тйштй, кынам лишнйрәк, кынам палнырак
торцынышты колымаш сәрнен. Артиллерин мугйрымйжәт
йнде конкретныйрак, лишйлрәк ылын. Ваштарешйштй фронт
лини дорцынла колышы дә шушыргышы салтаквләм канденйт,
нйнйжй анзыкыла кемйштй годым, артиллерин тыл лбвәкй-
жй вәрештйнйт ылын.

Нйны анзылнырак кешйвлә гйц цәшәнрәквлә ылыныт,
маршышты ылмышты годым, артиллери Ыш лүлйл дә тенге
мйндйркйрәк шөэвй. Фронт линии лишнй корны вйлец
карангевй дә шйргй тйреш шагалевй. Тйштй махань заданим
Ыштәш вәрештеш, шаныкален дә пушкавлән мугйрымй юкым
колышт, кечй мыч эртәревй. Артиллери торцынышты мйндйр-
нәт ылде, йогы шайылнок, иктә ик уштыш өрдйжтй веле.

Пйцкемйшәлтәш тйнгәлмйкй, тагышты Ышке вуйагы
сәрнйшй Рокка толыы дә маньы:

– Йогы гач ванжаш тйнгәлынә. Тйшкй понтонвлә дон
пышвләм кандат.

– Ынде вәрештйннә.

– Ит ныргыжай. Вбдйшкй.

– Ырвезывлә, пыш доно ванженә.

– Пәлй, пыш доно. Геройвлән ротышты! – Сихвонен шбддйн келесәлбй.

– Мбйләнемжбй гбнь сойток, кышкы нәнгеәт. Кышак колет, вбдеш әль рок вблән, сойток агыл ма? Шукынжок летчиквләм героеш шотлат, колет гбнь, хоть-махань кбшнбй пблгомыштет колет, кенвазат гбнь, сойток агыл ма?

– Колымаш гишән идә попы, – вуйжым брзәл, претворяйәлт, Хиетанен келесәлбй. – Тидбм колышт, ялашешем оптен шбндем лиәш.

– Йбрвәш худа пыш бнжбй шагал манын, попаш бне цәрнбшәш.

Рокка рехень вбкбй шбнзәт, сухарижбм нбымышташ тбнгәлбй. Мам вәл момыла, шанышыла, йбржбй анжалы дә изиш мбндбрнбрәк Карилуотон взводшым цаклышат, прапорщиклән сбйгбрәл колтыш:

– Колат, тбнь прапор, тбштбй!..

Карилуото Рокка монгырышкы сәрнәлят, изиш брбн яды:

– Ма вара? Махань делаәтшбй?

– Мә йогы гач ванженә!

– Пәлем.

– Ну, тенгежбй гбнь, нимат агыл.

Рокка кидшбй доно лыпшалыы дә Коскела монгырышкы сәрнәлбй.

– Колат, Коскела! Кыце вбд гач ванжаш тбнгәлбнә? Мәмнәм циләнәм пышышкы пыртен шбндәт әль сирешәт весбвләм оролаш кодат?

– Кыце бштәш, тбштбй келесәт, шанем. Кок сембнят лишәшлык.

– Мбнят тенгеок шанем. Иктбвләжбй пыш доно ванжат, весбвләжбй тбгодым сирбштбй лит. Техень тактика лишәшлык. Вырсышты ылмем годшен, тбштбй соок тактика лишәшлык, шанем. Тбвеш, Тел вырсы годым, рушынвлән тактыкышты ылын ылгецбй, таманяр гәнә сбнгәт ылыы. Но со цацет дә цацет веле гбнь, тбнәм результатшат уке. Мам бштбмблә – анзыцок пәлбмблә. Тидбжбй кыце ик салтакым, тенгеок группымат тбкәлеш. Техень стратеги... Әлдок, брвезбвлә, амалаш вазына, кынам вес гәнә тидблән жеп лиәш – ат пәлбй.

Шукыштат агыл Рокка төрөк амален кеш, весёвләжы гынь сьнзәштймәт Ыш питыреп ганьок. Ма ныйым выча, тиды гишән шанен, амален Ыш кердеп: лүдмы дон нервничайымаш янгылымаш гыцәт когорак ылыныт. Корны тырыштты резервиствлән Ынде срочниквлә толыт манын попымыштым колынытат, изиш кымылышты кузыш. Тенгежы гынь, кредәлмәшвлә шокшывлә лишәшлык ылыт.

Ышкымыштым ныйны резервиствлә гыц яжоракеш шотленйт дә тидыжым офицервләят, шотышкы нәлйн, шыренок попеңйт: «Ну, молодавлә, кыце «квартирантвләм» поктыл лыкмыла, анжыктыда!»

Тыгодымок, канымәшеш нерат лин шонытат, маршышкы ләкмы ваштареш ылшыжат иктәт ылде. Йогы тырышкы шомыкышты, вес сирышкы ванжаш манын, группывләшкы шеләлтевы. Тышкы сапервлә анзыцок мотор пышвләм канден коденйт ылын. Тыштты ныйнлән заданим пуэвы. Кымышы взводын пелыжы ти сирешок кодшашлык ылын. Карилуотон взводшы сек анзылны лишәшлык дә атакым тынгәлшәшлык.

Группывләлән махань пышышкы шыңзәш дә кышкыла кеәш, келесеvy. Пулеметвләм пыш нерыш шыңдеvy. Йогы утла әнгысыр ылешәт, такеш веле шыңдәт, кок черот гыц чыдыжым лүәнжәт ана шокты манын, Рокка келесыш. Тиды гыц тынгәлйн, ырысы пытымеш шыпшылтшы Ламмио дон когоньышты лошты соредәлмәш тынгәләлтты.

Ламмио Роккалан ротын командиржылән согоньвләм пуән шалгаш уты манын келесымыкыжы, Роккажы тыдылән пелештыш:

– Пуры эдем, тынь вет тидым Ышкежәт ужат дә пулеметвләм такеш тенге шыңдет. Вес сирышкы ванжымыкы, ныйым кедәрәшыжок маняр келеш.

– Колыда, мынь нимахань пуры эдем ам ыл, мынь тәмдән командирдә ылам дә тә командирләндә ада командуйы. Мам келесәт, тыдым Ыштедә!

– Ит йняны. Мынь пулемет станокым веле пыш нерыш шыңдем.

Ламмио юкымат Ыш лык, но Роккан мындыркырак карангмыкыжы, весёвләләнәт лач станокым веле пыш нерышкы шыңдәш приказым пуш:

– Лүлүлүлүш тўнгәлїнә гїнят, патрон лентәәт пїтен ак шо.
Рокка Лахтиненїн винтовкыжым намалынат, тїдїлән келесїш:

– Лүәшем пуэмә. Кынамшен лүделам, а тїнь шукердї веле агыл лүәнәт.

– Седї, шөеш гїнь, ваштареш ам ли, – Лахтинен вәшеш-тїш. – Мыләнем тидї когонжат ак кел. Шанем, Мәәттәләнәт тенгеок.

– Тенгежї пиш яжош...

Нїл цәш кытлан йәмдї лиәш приказым пуэвї. Салтаквлә мотор пышвлә сага шагәлевї. «Пулемет доно моло ик гәнә пуаш гїнь, пыш бортвләм ыражтен лыктын, пульывлә нїнїм пуштын кердїт», – циләнәт шаненїт. Пулемет гїц кодшы частявлә доно ин ванжаш лиәш әль ак ли – шаналтевї дә тїгодымок шанымашышты гїц отказалтевї.

Карилуотон серьезный шїргїжї анзылнышы пыш шайыцын кайын колтыш:

– Керәл агылым идә попыл. Такеш идә саслы.

Тидїм келесен веле шоктыш, кыце шайылнышты шактен колтыш: Ву...и...х!..

Вес сирїштәт пыдештмїм ужевї. Вїц минут нәрї эртїмбкї, пышвләштїм сирїшкї валташ тўнгәлевї. Шїкшїм шәрїшї снарядвләм лүмбкї, вес сирїн аражат кайде дә тәгү куштылгын шүләлтен келесәлбї:

– Лүәш гїнь, кышец юквлә шактат, тїшкї веле лүәш лиәш.

– Тәрвәнїшнә!

Мотор пышвлән рульышты шїнзїшївлә моторвләм завоевї дә салтаквлә нїнїм вїдїшкї шїкен пыртевї.

– Пышвләш!

Мотор лопастьвлә сәрнәш тўнгәлевї дә пышвлә вес сирїшкїлә тәрвәневї. Вес сменат пышвләжїм сир докыла шыпшын. Шїкш лошты лүмбї юк шактыш, но иктїмәт лыпшал моло бїш пиштї.

Рокка кокшы отрядын пыш нерїштї киән, шїкш лошкыла лүлүлїн. Лүәнжәт таманяр гәнә веле шоктыш, кыце пышышты ошмашкы шыралты дә салтаквлә сирїшкї тїргештевї. Тиштї пїтәришї вуйжым пиштїш. Сапервлән ротын ик

салтакшы сир лишнѣшѣ кѹ лишнѣ яклешт кеш дѣ вѣдѣшкѣ кенвазы, тѣдѣжѣ йѣржѣ тѣрѣк якшарген кеш. Тидѣм ужын, салтаквлѣ лѹдѣн колтевѣ дѣ сир неркѣ шайылан шѣлѣн вазевѣ. Карилуото нѣнѣм кѣнѣйлтѣш цацыш. Тиштѣ тѣдѣлѣн шѣкш лошты анзыкыла саслен пѣсѣн кешѣ Рокка палшалтыш:

– Пѣсѣнрѣк! Пѣсѣнрѣк! Тиштѣ веле киѣнѣ гѣнь, делана худа лиѣш! ѐштѣдѣ, молоцавлѣ, шайылнына бѣнде лач вѣд веле!

Шѣкш лошты нѣнѣ кѹшкѣлѣ, алыкышкыла, кузенѣт, тѣшецѣнжѣ тышман тытышеде лѹлѣлѣн. Шѣкш шѣлѣнѣш тѣнгѣлѣн гѣнѣт, йѣрвѣш сойток ѣче прамой кайде дѣ салтаквлѣ анзыкыла кештѣ манын, Карилуото нѣнѣлѣн саслен. Рокка лишнѣжѣк кыргыжын дѣ когон шѹлештѣл келесѣлѣ:

– Колат, прапор. Мызырталтылаш ирѣкѣм нинѣлѣн ит пу. Пѣсѣнрѣк анзыкыла кемѣлѣ... Тенгеок мѣ Келѣашты ѣштѣшнѣ дѣ тидѣ сек ѣжо лиѣш.

Тышманын позицижѣ шѣргѣ тѣрѣштѣ ылын. Шѣкш воксеокат шѣлѣнен кен дѣ бѣнде палшыдеѣт, нѣнѣм ѣжонок ужаш лин, седѣндоно Карилуотон ик салтакшым пуля ѣражтен лыкты, тѣдѣжѣ вѣрешѣжѣк колыш. Молыжы рок вѣкѣ шыралт вазевѣ дѣ вѣшештѣмѣлѣ, лѹлѣлѣш тѣнгѣлевѣ. Коскела пулеметвлѣм анзыкы кандаш дѣ тышманын позицивлѣм пѣтѣрѣш командым пуш. Кокшы отряд шотышты ти команда такеш ылын, Роккан пулеметын ѣлжы ылде гѣнѣт, тѣдѣм тангата вѣлѣн пиштен, лѹлѣлѣн. Мѣѣттѣ патрон лентѣвлѣм кычен дѣ Рокка веле агыл тиштѣ патыр манмыла, войырын кайын, шѣлѣшѣт моло цацыде.

– Тѣве, ужат, кого сытонам!.. Анжалыма... ужат вет... Пулемет... Дзотышты пренѣ гѣц.

Рокка тышманын дзотышты кым вуйым ужы, но тышманжѣт нѣнѣм цаклышат, пулемет церот пѣлѣш лишнѣшток шактен коды. Лишнѣ кишѣ Лахтиненѣн пѣтѣрѣл пиштѣмѣ шинельѣшкѣжѣ кок пуля тѣкнѣш. Рокка пиш пѣсѣн цельѣш. Дзотышты кок вуй ѣмы. Кымшыжы пулемет вѣкѣ шынгалты дѣ лѹлѣлѣш цѣрнѣш.

Карилуото салтаквлѣжѣлѣн атакыш кеѣш командым пуш. Тидѣм колят, Рокка пулеметшым Мѣѣттѣлѣн кычыктыш дѣ талашен келесѣш:

– Тѳнь тидѳм нѳл. Командир анзыкыла кеѳш командым пуш. Мѳнь сагашты кем...

Тышман анзылнышты ылышы дзотым шуѳн коден ылын, тѳр лиѳш гѳнь, тѳштѳшѳ кредѳлшѳвлѳжѳ колѳнѳт ылын. Карилуото дзотышкы тѳргештѳш, паштекшѳ таманяр салтакшат тенгеок ѳштевѳ. Нѳнѳ лошты Роккаат ылышы, кыды Карилуото гѳц пулеметшым яды:

– Мѳлѳм пу... Тѳнь гранатывлѳм нѳл... Кѳзѳт яжо мадыш... Тел ырыштыт тенгеок ылышы...

Рокка лишѳцѳнжѳ эртѳш дѳ тидѳ цилѳ тенге пѳсѳн лиѳлтѳт, Карилуотолан мам келесѳмѳ ли, тѳдѳм веле ѳштѳш коды. Дзот тѳрѳшты лѳлѳлмѳ годымат тамавлѳм попылышы салтакла мам ѳштѳ, тѳдѳлѳн ѳрѳш Карилуотон жепшѳ ылде. Шайыцынжы толшы салтаквлѳ гѳц гранатывлѳм нѳлѳѳ, окоп мыч анзыкыла кыргыжы. Роккан шѳдѳмѳ семѳнѳжѳ тышман монгырышкыла мырыктыш.

– Пыдештѳлт кеѳѳт, мѳ тѳшкѳ тѳрвѳненѳ. Тидѳ паштек эче ик граната келеш. Тенге корны виш лиѳш... Ынгылет?

Карилуото мырыктыш дѳ пыдештѳлт кемѳкѳ, Рокка пѳсѳн анзыкыла тѳргештѳш. Окоп пындашты кок тышман киѳн, кымшыжы Рокка монгырышкыла винтовкыжым виктѳн шѳнден. Но тѳдѳ лѳѳн шоктыдеок колышы.

– Тѳнь, пуры молоца, мам вара вѳкем виктѳт?.. Колыметшѳм ат пѳлѳ ма? Тидѳм ѳштѳш палшалтен пуѳм...

Окопын вес сѳрнѳлтѳш шайылыны кым тышман вуйыштым пиштивѳ. Роккан тылжы пѳсѳ дѳ чучшы ылын. Тѳдѳ со, мам ѳштѳмѳлѳ, согонѳвлѳм пуѳн, весѳвлѳжѳлѳн нѳнѳм ѳштѳш веле кодын. Кѳ, тѳдѳ ѳшке ѳль Рокка кредѳлмѳштѳ командир ылын, тидѳм Карилуото ѳштѳт цаклы. Мам ти салтак келесѳн, тѳдѳм ѳштѳш дѳ гранатывлѳжѳм кѳшкѳш веле кодын. Ти салтак лачокшыमत пиш пѳсѳн цилѳ ѳштен дѳ юла (патыр) ылын – тидѳм ѳнде Карилуото цаклен шоктыш. Тѳр лиѳш гѳнь, Роккан действивлѳжѳ делама пѳлѳмѳ доно кѳлдѳлтѳнѳт. Лѳдѳмѳ ылынат, тѳдѳ нервничайыдеок шанѳн кердѳн дѳ со атакышкы кеѳш гѳнь, тышман сойток ак тырхы, цѳкнѳш тѳнгѳлѳш, тидѳм пѳлен. Со тыл лѳвѳлнѳ ылынат, Рокка ѳшкежѳ гранатывлѳм кѳшкен кердде, но лѳлѳлѳш гѳнь, тѳдѳ

самынялтде лүлүлүн, кыце кердін, цилә монгырышкы агыл, а лач тѣшкѣ, кышкы келеш.

Вургымлашты паштекѣштѣ толшы кокшы рота тышманым лыпшен, Карилуото нѣнѣлән корным пачынат, нѣнѣт лишкоч миэн шонят. Кокшы ротын шалахай шылдыржы доно иквәреш лимѣкѣ, Карилуотон взводшы шайыкыла цакнѣш. Қоскелан салтаквлѣжѣ позицивлѣштѣм цаткыдемденѣт, вуйым пиш-тѣшѣ тышманвлән кокардывлә дон погонвлѣштѣм поген сәрнѣш □ Рахикайнен гѣц пасна.

Карилуото пуры кымыл доно Рокка лишкѣи миш:

– Кыце тәмдән лѣмдә?

– Рокка ылам. Лѣмем Антеро. Мѣнь вет ѣшке прапор-щикемлән кѣ ылмем келесенәм ылы.

– Мане. Мѣнь лач пәлѣнем ылы. Дзот дон окопым атакуйымаш пиш яжон эртѣш, тидѣ гишән «вѣзѣтәнѣм» пуаш лиэш.

Карилуото кого интерес доно шайыштынат, Рокка тѣдѣлән командывләм пумыжы гишәнѣт шаныде. Рокка пилоткыжы доно пѣжвѣдшѣм ѣштѣләлят, ваштылалы. Тѣдѣ пиш өрѣктә-рѣшѣ йөн доно вес эдем вѣкѣ анжен. Тѣдѣ нигынамат сѣнзәш-кѣ төр анжыде, тидѣм изиш пока гѣц, сѣнзә тѣр гѣц икма-хатын ѣѣрен ѣштен. Попымыжы годымат, шѣренжок тыштен попен, но кынам тымдымыла әль согонѣм пумыла попен, төр шамаквләм кычылтын. Карилуотон мактымыжылан тѣдѣ шуत्याланен вәшештѣш:

– Тѣнь, прапор, мѣләм мактымы шамаквләм ит попыл. Мѣнь гишәнәм вет «Махань ти эдем вәл?» манын шанет.

Тидѣ паштек ваштылаш цәрнѣш дә парнявлѣжѣм шагал-тыл, тымдымы юк доно попылаш тѣнгәлѣѣ. Тидѣжѣ гѣнь изиш потикалә кайын:

– Колат, прапор, тѣнь эче сәмѣрѣк веле ылат дә герой лин кердмѣ гишән шанымашвлә вуйыштет сәрнѣт. Дә тѣнь герой лиәш цацет. Мѣләнәмжѣ гѣнь тидѣ изишәт ак кел. Кынам келеш, тѣнәм салтак ѣшке пәшәжѣм ѣштѣшәшлык, но кынам ак кел, тѣнәм ладна лимѣлә. Атакышкы кемѣнә годым, тѣнь примерѣм анжыктен, анзыкыла кешѣц. Тидѣ яжо, но тенге ѣштѣмѣ анзыц, ситуацим пәлен нәл. Мә тиштѣ колаш агыл, а

пушташ манын кредәлһинә. Соок йһрвәш анжыман. Тиды атакышкы кемы стратеги. Тынь кет, выкет лүат. Уке, тынь анжалатат, шылһн шһнзәт, кышты тышман – анжалат, тынь пйсы лишәшлык ылат, но нервничаяш моло ак кел. Пытари цельы, яжон цельы, варажы пытаришы лүэн колты. Тиды тенге.

Рокка тымдымыла попыжым цаклышат, угыц ваштыл колтыш дә пелештыш:

– Келесәшок гынь, ти вырсышты мынь лүдәш цәрненәм. Тиды Тайпале доно тәнгәштәрәш гынь, мадышла вырсыла веле чучеш. Тиды гишән Пиры Ял пәлә, кыце үшты годым колышывлә лошты киэннә дә кыце салтаквлә тырхыде, ородышкы кенит дә кыце вады йһде колышывлән шот кушкын миән, тиды яжон пәлә. Техень вырсы тыштты ылы... А кызыт бшкә пулеметем докы кем, ма тидын доно – анжалам.

Рокка кеш дә кешыләжы кокардывләм поген сәрнышы Рахикайнен доно вәшлин шагалы:

– Ма цыгым ти кокардывләтшы доно бштет?

– Выжалаш тынгәләм.

– Нәлшывләтшым кышты моат?

– Шайылына толшывлә.

– Мам вәл ужаш ак вәрешт? Но кышкы кок салтакшы шылевы? А-а, тыведән, окоп пындашты кялтәт. Кышкы лүэн колтымы кок салтакәмжы шылынит, вәл, шаналтышым. Окоп пындашкы пырен вазынытыш... Иктыжы выкем лүэн колтыш. Ой, махань сәмырык молоца. Тиды вәшә-вәшә кредәлнежы ылы, но тенге вуйжым пиштыш. Әлок кенә... уке гынь, весывлә пақыла кен колтат. Пульывлән юкыштат эче вашталтде, ныны сойток пурынжок ак шишкеп.

Тенге ныны тәрваневы. Пулеметчиквлә циләнәт Рокка гишән попенит, попымышты годым, иктәт мокшыжым йылатыде. Рокка бшкәжәт тиды выкы нерым моло лүктен, анжыде. Пиры Ялжылан бшкәжы верц шытыррак лиәш келеш манын попен:

– Тынь когонжок вуетым цилә вәре ит анжыктыл. Карели Иксә якте сойток миән шона. Анжал доко, ти колышын плащ-палаткыжым нәлок. Тиды яжо левәш лиәш. Шукыштат агыл шыжы юрвлә лыпшаш тынгәлыт.

КУДЫМШЫ МЫЧАШ

I

Тиды паштек Петрозаводск якте шомешкышты кредал-машвлä йш цäрнеп. Карели Армин кокшы наступленижы тärвәнән дә тенге пйсмән гыц тынгäлын, Онега йär якте худа корновлä доно цärныде анзыкыла кеäш вärештын. Келесäшок гынь, салтаквлä кыце Карелин Армижы, тенгеок наступлени гишänжät когонжат пälйделыт. Яра эче ротын часть номерыштым пälенйт, но дивизи гишänжы шукуынжок пälенйт вäl? А арми дон арми, группа гишänжы моло попашыжат уке. Кынамжы кыдал эртышы автом дә тышты шынзыйшы генералым ужыныт, кыдым «Салтакын кышän книга»-шты ылшы фотожы гыц пälенйт дә тыдылән шудал попенйт:

– Мам цыгым тидыжы эче тишты сärнä?

Генералвлä вуйта вес тунымбал гыц ылыныт. Салтаквлäжын тунымбалыштышты лач ясывлä, опасностьвлä, шужымаш, янгылымаш дә ик арашкы погынышы тängвлäшты ылыныт. Ныныжät эче иктä кечын ямын кердынйт.

«Тышманын яжон планируйымы позицивлäm дә ваштареш шалгымыжым геройла пыдыртен дә шäläтен», уштыш паштек уштыш, цыркынен-цыркынен ныны анзыкыла кенйт. Техень шамаквлäm күшнырäk чинән командирвлä наградывлäm шälätгымы годым шыренок попенйт.

Кыце кечывälвел, тенгеок вадывел гыц токушты якте артиллерин мугырымжы шактен. Пылгомыштат кредалмашвлä кенйт дә кынам-тинämжы факел гань йылен валышы самолетвлä гыц ма кодеш, тыдым анжал кердынйт.

Азыкыла пйсынрäk кеäш лижы манын, тышманын цäkнымжым соок выченйт, но иктä маняр уштышым эртымыкышты, угыц кредалмаш тынгäläлт кердын. Кечывлән эрты-

мѣштѣ семѣнь, соредѣлмѣшвлѣят шѣренрѣк вѣшлиѣлтѣнѣт дѣ куштылгынок шѣдешкенѣт колтен кердѣнѣт. Кынамжы изи дела гишѣнок кого тымаша тѣнгѣлѣлт кердѣн. Сѣнзѣвлѣштѣ вален шѣнзѣнѣт, шѣргѣ лушты, анешлѣ, лѣктѣн шѣнзѣн, сѣмѣрѣк ѣрвезѣвлѣн сѣнѣштѣ таманяр ѣрнѣшток шонгемѣш тѣнгѣлшѣлѣ кайын.

Коскела дон салтаквлѣ лоштышы кѣл яжоѣ веле миѣн. Попаш мастар агыл прапорщикѣн авторитетшѣ салтаквлѣжѣ лошты кого ылын, кынамжы командым моло келесѣшѣжѣт акат кел ылын, анжалтышыжы гѣцок салтаквлѣжѣ тѣдѣм ынгыленѣт. Кредѣлмѣ годым, кыце тидѣм шотын дѣ ыш доно ѣштѣш, шанен, седѣндонат взводштыжы колышывлѣн шотат шукужок ылде. Ик салтакымат опасный заданивлѣшкѣ такеш колтыде, лач когон керѣл годым веле тидѣм ѣштен дѣ ѣштен гѣнѣт, шѣренжок ѣшкежѣт тѣштѣ согоньлышы дѣ примерѣм анжыктышыла ылын. Салтаквлѣ тѣдѣм ѣшкештѣ ганеш шотленѣтѣт, седѣндоно шотеш пиштенѣт. Офицерѣн погонвлѣжѣ ылделѣт ылгѣцѣ, салтаквлѣ гѣц айыртемѣлтмѣжѣм атат цаклы ылы.

Лехтон кымылжы воксеок вален кен, тѣдѣ депрессиштѣ ылын. Ик гѣнѣ граната лишнѣжок пыдештѣлт кеш, но тѣдѣм ѣшѣт шушырты, вѣк. Мѣгѣлеш клухойрак ылы, тѣнѣмѣт, вѣк, кынам тышманын шушыргышыжым нѣлѣт, лѣѣн колтышат – тѣдѣн саслымыжым колмем ак шо манын веле ынгылдаралы. Иктѣт ти лиѣлтмѣш лошкы ѣш пыры. Цилѣнѣт ѣнде кѣн шошы салтаквлѣ ылыныт. Икѣнѣ, ик кырык вѣлец цѣкнѣмѣштѣ годым, тѣшѣк шушыргышы салтакыштым кодевѣ. Ти кырыкым мѣнгеш нѣлмѣкѣштѣ, тѣдѣм моѣвѣ, вѣлнѣжѣ лач лѣвѣл тыгыр-ялашыжы веле ылын дѣ ѣрдѣжѣштѣжѣ штык доно шырал кодымы ыраж кайын. Тидѣ гишѣн Карилуотон ик автоматчикшѣ нѣлѣт, целѣдеок, вѣк, кым пленныйым лѣѣн колтыш. Кок кечѣ ѣртѣмѣкѣ, тѣ салтак ѣшкежѣт гранатеш пеле-лош пыдештѣлт кеш. Колымаш ѣнде моралын ядмаш ылде.

Кайын, ырсышты кредѣл, Рокка кымылжым кѣндѣрен. Тѣдѣн ынгылышы ылмыжым иктѣт цаклыде, анешлѣ, весѣвлѣ яжо кондициштѣ лиштѣ манын, тѣдѣ шѣяжы доно палшен.

Тыды гишан шая йырваш шарлен, но званивлам когонжат шотеш пиштбдеат, командовани тыдым вуйжы гыц ниалтыде да примереш шбндаш лидымы салтакеш шотлен. Лижы анзылныжы генерал, вак, званием анжыде, Рокка цила доно «тынь» манын попен. Кредалшы семынь тыды гениальный эдем пуштшы ылын, манаш лиэш да кынамжы заданишкы кеаш приказым иктат пуде гынят, весывла сага каштын. «Кыдыжым автомат доно лулыл ак мышты гынят, кредалаш колтат, но мынь кредалмем годым, йангем кандарем».

Ванхала бнде изин-олен шекланаш царнен шон. Тыдын шаяжы шбренок точкышкы варештын. Тиды гыц паснажат, кредалаш тымень шонат, шотеш пиштеныт да седбндонат Лехто тыдым соок сагажы заданишкы налаш цацен.

Цилаштын психикышты бнде изин-олен, манаш лиэш, эдем пайым пычкедымашкы бшке семыньжы тымень шон: цаткыдывлажы цаткыдембныт, лыскыдывлажы лыскыдембныт. Рийтаоя бшкежы доно бнде попен сарнен, Лехто тыдым весы доно вашталтынежы ылын, но тиды доно согласуялтделыт. Ку кыце кердын, тенге эдем пушташ тымень шомыла ылын.

Тенге прапорщик Карилуото батальонын сек яжо взводын командиржы лин. Улы нелы заданивлам Аутио тыдылан пуаш цацен, а Карилуотожы, бшке монгыржы гыц, сагажы со Коскелам налнежы ылын. Коскелажат шбренжок Карилуотон автоматчиквлажы лишны лиаш цацен да нелы заданивлашкы бшке кенежы ылын. Ти кок офицер лошты яжо кыл ылын. Карилуото соок Коскелалан моральный кычыкым пуэн, а тыдыжы, бшке церотыштыжы, духовный кбтозы гань лиаш бнжы ли манын, керал годым йылмыжым кычен да тидым шот доно бштен мыштен. Кынам тыды нимат бштен кердде, тарванбдеок куп лошты киэн, Карилуото палшаш цацен, атакышкы кен да луддеок тыл лывалны кредал кердын. Кыце брвезы эдем иктамахань намысдымы пашам бштбмыжы паштек, ти намысым мондаш манын, иктамахань геройский поступокым бштбнежы, Карилуотоат тенгеок бштен.

Взводшы анзылны иктамахань нелыц ылын гынь, бшкыланжы бнян юк доно командым пуэн: «Нылымшы, анзыкы!» Да юкшат тыдын бнянрак да бнянрак веле лин миэн.

Кердмѣжѣ семѣнь тѣдѣ шѣм пындаштыжы шѣнзѣшѣ лыскыды ылмашыжым ямдаш цацен, дѣ тѣдѣжѣ гѣнь, вуйта кечѣньок изиѣм миѣн, седѣндонат Коскела Карилуотом Аутио дон Ламмио гѣцѣт патырракеш шотлен.

Тѣдѣн идеализмѣштѣжѣт дѣ характерѣштѣжѣт вашталт-машвлѣм цаклаш лин. Молнамжы гѣнь, цилѣ утла тѣр гач ѣштѣш цацымыжым цаклен, салтаквлѣ тѣдѣм наивныеш шотленѣт гѣнь, кѣзѣт тѣдѣ вѣкѣ шѣдѣн анжышыжат ылде. Войыр дѣ юлавлѣжѣ (патырвлѣ) тѣдѣн доно иктѣр лиѣш цаценѣт, а лыскыдыраквлѣжѣ вес семѣнь шотеш пиштенѣт.

Икѣнѣ тѣдѣлѣн кого стрессѣм тырхен лѣкмѣлѣ ылы, кыды психикешѣжѣ келгѣ кишѣм кодыш. Тѣдѣн посыльныйжы ѣрвезѣ доброволец ылын, весѣвлѣ гѣц иктѣ кок изѣш изирѣк. Колымаш лишнѣ сѣрнѣмѣжѣ гишѣн, векѣт, тѣдѣ нигынамат шаныедѣт дѣ седѣндонат соок лѣддеок кыргыжталын.

Тышман ик кырык неркѣ верц пишок шалген. Нѣл гѣнѣ нѣнѣ ти кырыком нѣлѣш цацевѣ дѣ нѣл гѣнѣжѣт нѣнѣм тышман шайыкы лыпшен колтыш – тѣштѣ шуку салтак икѣнѣштѣ вуйыштым пиштейвѣ. Молнамжы техеньѣм ужделытат ылын. Карилуотон взводшы гѣц лач кок отделени веле коды. Коскеланжын гѣнь, кым отделенижѣ гѣц лач иктѣ веле. Тенге гѣнят Карилуото со атакыш кеѣш цацен. Салтаквлѣм такеш ямдаш цѣрѣш команда толы гѣнят, Карилуото со ѣче атакышкы кенежѣ ылы. Шит кыташ мѣлѣндѣм нѣлмѣт, ти кредѣлмѣштѣ ѣкѣн ылын дѣ тѣдѣ, сек яжо салтаквлѣжѣм нѣлѣн, заданишкѣ лѣктѣн кеш.

Нѣнѣ кевѣ, но дзот якте таки ѣш шозѣ. Посыльныйѣт сагашты ылын дѣ гранатым шумыжы годым, тѣдѣлѣн мѣшкѣрѣшкѣжѣ вѣрештѣ. Ти шушыргышы ѣргѣшѣм Карилуото кого кѣ шайыкы шыпшын кеш. Гранатын осколкыжы шушыргышын мѣшкѣрѣжѣм кышкед лыктын ылын, седѣндоно тѣдѣ пишок ясыланыш. Тидѣм ужын, кѣртни гань цаткыды ылшы Карилуотон сѣнзѣштѣжѣт, вѣк, ѣжѣлѣйѣмѣш кайын колтыш. Тѣдѣ ѣргѣшѣм нѣжгѣн бинтуяш цацен.

– Ит тѣврѣвнѣл... Тѣврѣнетѣт, когоракын веле каршта. Цецаш носилкѣ толеш. Вычалына. Тагачы шукум намалаш вѣрештѣ.

Посыльныйын ышмажы гыц вѳрән шонг ләктѳн.

– Носилкә агыл, колымаш толеш. Мѳнъ әтям док кем... Ой, Йымы пережок... кыце каршта... ой... кыце каршта...

Карилуото мӳгѳрен.

– Ат колы... Ладнанго... Цецаш носилкә толеш дӳ госпитальышты операцим ыштӳт...

Эргӳш колымаш анзыцшы тетялә веле кайын. Тѳдѳ шамаклан бѳнянен, сусу, вӳк, лимблӳ кайын колтыш. Карилуото тѳдѳм кычен.

– Прапорщик... Йымым ыдылымада... мѳнъ ам тырхы... аштѳ... каршта... пиш когон каршта...

Карилуото эргӳшлӳн нима донат палшен керддеӳт, пиш когон шѳдешкен дӳ мам ыштӳш, пӳлѳдеӳт, бѳрвезӳшлӳн пурым ыштӳш цацен, пѳжген:

– Әтя мӳмнӳн... тѳнъ пѳлгомьшты ылат... Валгыды лижѳ лѳмет...

Посыльный вѳрӳн тѳрвѳжѳм тӳрвӳтѳлѳн: Әтя... мӳмнӳн... атя мӳмнӳн...

Дӳ трѳкок тупшым какляртен, кок гӳнӳ мѳшкѳржѳм кѳшкѳлӳ ыштѳш. Тидѳ паштек шѳргѳжѳ ошем кеш дӳ кӳпшѳ тѳнгӳш тѳнгӳльѳ. Карилуото пилоткыжы доно сѳнзӳжѳм ыштѳлӳлӳт, салтаквлӳжѳ докы авалынен толы.

Тѳдѳ эчеӳт сирмӳшѳм сирѳш. Вуорела годшен тидѳм ыштѳде ылын.

... пӳлем мѳнѳн шаявлӳэм тӳлӳндӳ нимат агылеп дӳ ойхыдамат ак шӳреп. Цилӳнӳт ойхы анзылны ышкетѳн ылына дӳ улы мӳгӳлвлӳнӳм лѳдмӳш дон колымаш гыц ӳрдѳжтѳ лиӳш цаценӳ. Мам ямденнӳ, тѳдѳ верц ойхыренӳ дӳ тѳгодымок ойхым бѳленӳт лӳкмѳлӳ. Мѳнъ тѳдѳлӳн тѳшкѳ кеӳш командым пуӳнӳмӳт, тидѳм ышке вуйнаматан ылмем пӳлдѳртен агыл сирем, а тѳдѳ верц вӳшештѳшӳшлык ыламат, тидѳм ыштем. Тѳдѳн верц ответственный ылмем гыц ӳрдѳшкѳ карангмем ак шо, тидѳм мѳнъ намалаш тѳнгӳлӳм, тѳ кѳкшѳ идея верц, кышкы шоаш манын, мӳлӳннӳ цилӳлӳн тѳшкѳлӳ кемѳлӳ дӳ тѳшкѳ шомыла...

Сирѳмѳ шамаквлӳжѳ гыц ти гӳнӳ Карилуото изишӳт шеклӳнѳде. Тѳгодымок торцынышты сирѳмѳ сирмӳшвлӳштѳ

әтәмүләндім яратымы гишән охырын тьонгышы шаявлә дон наивный шанымашвлә гишән әшбндәрен колтышат, кымылжы валыш.

Кечы паштек кечы эртен, нйныжы әрняшкы погыненйт. Жеп нйнын йлымашышты нимахань рольымат мадде. Тагачы махань числа, тидым пәләш, календарыш моло анжыделытат. Кынамжы шактен: «Тагачы рушәрня, векәт?», тиды паштек весыжы вәшештен: «Ой, келтымәш! Лачокатыш!»

Нйнын календарышты техень ылын: «Тынәм, кынам кокшы взвод кудытым ямдыш, Кого Келтымәш кечы, Кого Арава ирок, кынам автоколонна ямын, Сытонала цәкнймәш, Танквлә ваштареш кредәлмәш».

Бнде ирй пйцкемышәлтын, шыренок юрын дә анжен-кайын шыжы толын. Анзыкыла кемышты годым, нйнылән лач охыр карел солавлә веле вәрештынйт – йлышывләм эвакуируйымы ылын. Кодшывләжы пйзырен шындымы комплекс доно вйкышты анженйт. Шайылнышты өрт пәшәм йштышывлә дә пасторвлә толыныт, но кызыт роднык халык докы нйнын интересышты ылде.

Циләнәт кәнйнешты дә качнешты ылын, дә тидыжым нйны кынамшен прамой йштыделыт. Икәнә кидышкышты ныр кухня вәрешты, тиды кавшта лем доно циц ылын.

– Идә кач, тиды отравляймй лин кердеш!

Рокка котелокышкыжы опыш.

– Тә лач изи тетявләок ылыда! Гранатывлә дон пульывлә гыц ада лүд, но яд гыц лүдыдә.

Рокка лемжым качкын колтыш дә колаш цацышын симптомвләм йш ужепәт, весывләжәт качкылдалевы. Лахтинен пишок ти лемым мактыш дә йшке ныр кухнян лемжы доно тәнгәштәрәльы.

– Каеш, колхозниквләэтын лемышты хужажок агыл. Кынамшен нйнылән колымашым пророклат, но ма тидын доно лиәлтеш, анжалына эче.

– Кү вара тидетшым пәлә? – потикәлә савалажым нылалтымыжы лошты Рокка келесәльы. – Но делавлә яжожок агылеп, тенге гйнят тишты ик яжо монгыр улы. Ти кого келтымәшвлә тотлы лемым шолтен мыштат. Тидыжым кызытәт тотешт

анжышна. Ма лиәлтеш, тидым ужаш манын, колат, тинь, кокшы котелок лемым качкылдалок!

Лахтинен йшкежат ваштыл колтыш да корнышкы ләкмйштты годым, кымылыштат сусурак ылыы. Хиетаненйн шишкымыжы гишан попаш агыл гинь, кыды ти ганә ниньым йылатарен. Келесәшок гинь, Хиетанен соок шишкен сарнен, лижы ситуаци куштылгы аль нелы, ти Урхо лыман молоца со шишкен веле. Кынамжы тды Карелин худа корнывләжы гишан коммунизм критикуюен. Пеле шүшы портвләм, урын кеаш цацышы сарайвләм, худа газет пумагам да шүкшы выргемым чишывләм критикуйымыжы гишан Хиетаненлан кыды салтакшы гыц вәрештын. Тыгодымок, палдырттыде ак ли, нинь верц ылшывләжат иргодымок иктә-махань кредәлмашты колен кердынйт.

Кредәлмашвлә со кенйт, ййрвәшйштты со мугырен да пыдешталтын, салтаквлә кыце-шон коленйт. Кыдыжы атакышкы кыньылмжы годым, мынгеш рокрышкы шыралт вазын, кынамжы пулемет гыц лүлылмы годым, иктывләжы каршты-машеш саслен, жалваен, весывләжы пум пызырал, шудал коленйт. Кү аль пушангы шайыкы шылын вазыныт гынят, нинь циланат йшке семыньйштты колымашым выченйт, нервничайыдеок, цаткыдем да колымашым вычаш тымень шошывлә.

Ирвел Карели мыч Петроской докыла нангешы лывыран да лаксакан корнывлә тәреш маняр салтакын йлымашым түләш вәрешты?

II

Тыгыды юр шыведәлынәт, ййрвәш лудын кайын да палаткыштышы кыртни камака пыч (труба) гыц шыкшат мызырталтыл веле ләктын. Лишны гаубицывлан мугырымй юкышты шактен, артиллерим шыпштышы машинәвлә тургенйт. Тенге гынят, палаткышты амалышы салтаквлән омынышты кырылтде. Луатвыц цаш нәры бнде понгыжалтдеок амалат да каеш, омынышты пытдымылә чучеш.

Рахикайнен камака тылым оролышын сменйштты ылын. Жепшым эртәрәш манын, тды йшкетшы джокерлә мадын шынзен:

– Ма техень? Кым вәтй. Ну, яраш йнде... Тидй паштек картивләжйм колодашкы мырыктыш. Маняр цәш, анжалы дә постым вашталтымы жеп шоат, Хиетаненйм шижтәрйш:

– Колат, тылым оролаш кйньйлок!

Хиетаненйм кйньйлтәш манын, шуку шыпшедйләш дә шыркедйләш вәрештй. Хиетанен шйнзй дә нимат ынгылыде, үпшйм ниәлтәльй.

– Тйньйн йнде тыл оролын церотет.

– М-мм... – Хиетанен мане манмыла йнгйрәлят, мам тйдй гйц тергәт, ынгылыде, мйнгеш амалаш пырен вазы. Рахикайнен угйц йышкыраш тйнгәльй:

– «М-мм» агыл, тылым оролаш кйньйлок!

Рахикайненйн йшкймжйнәт омжы шонат, йш цәкнй дә Хиетаненйм кйньйлтен таки и кердй:

– Ма?

– Тыл орол.

– Ой, келтймәш! Ти көргәшән йәктетшй эче кодын?

– Малын вара уке? Дә шелйшт шйндймй. Мйнь әтямү-ләндйм яратышы патриот ылапат, пумат шелйшт шйндй-шйм. Лач вырсы тйреш нерат лишй идиоток!

– Маняры әдем тырхен кердеш? Но амалымаш угйц вим пуа. Маняры мә амалыдеок ылынна?

– Кым сутка.

Рахикайнен вацмыжы лошты эче попен:

– Рануйа артиллери шукердй агыл пуш. Артиллери герой-вләм тапта. Тйшец саслымы юквлә со шактат. Мйньйн токушты сәрнәл толмем шон колта. Попат, вуйта артиллериствләлән шукурак вәрештеш. Лин кердеш, тйштй пуатат ылы, но кеәш өркәнем. Яраш вес гәнә якте.

Хиетанен түйә анжалы. Корны вйлнй кым пыдырген кешй танк ара шалген дә корны тйрйштй таманяр колышы руш салтак киән. Тенгечй тиштй кредәлмәш кен. Хиетанен ялаш шокшыжым күйкй лүктәлят, ял мйшкйрйштйшй шушыр-жым анжалы. Тйдй тёрләнәш тйнгәлйн. Тенгечй ти корны вйлнй шалгышы танк гйц лүән колтенйт ылы дә ик осколкы тйдйн ялышкыжы вәрештй. Хиетанен булавка им доно бацилывләм йылаталы дә шушыр вәр гйц изи кйртни

маклакам лыкты, тйдѣ бінде бумажникѣштѣжѣ пумага доно сѣрѣл пиштѣмѣ киѣлтѣ.

Ялаш шокшыжым мѣнгеш колтыш, бумажникшѣ гѣц осколкым лыкты дѣ тамам шаныкален, сѣрѣл-сѣрѣл, анжалы. – Ма вѣл ти мѣлѣндѣ вѣлнѣ уке? Тидѣм заводушты ѣштѣт, варажы йѣмдѣ лиѣшѣт, шѣргѣ лошты лѣлѣлѣт. Дѣ кынамжы лѣэнжѣт ак мыштеп. Вырсы йѣдѣшѣвлѣн делашты. Тидѣ гишѣн тагынамшенок ѣшкежѣ тенге шанем доко.

Камакашкы кок пу маклакам пиштѣшѣт, тылышкы анжаш тѣнгѣлѣѣ. Батарея со лѣлѣлѣн дѣ анзыл лини монгыр гѣц автомат юквлѣ шактенѣт. Хиетанен лѣлѣлѣмѣ юквлѣм кольшт, амален кеѣ ганьок ылы. Пулемет юквлѣ мѣндѣрнѣт агыл шактенѣт: па, па, па, па, па. Автомат одиночка доно лѣлѣлѣн – «па.ку.па.ку.па.ку» – лѣлѣлѣмѣ юкшым колын, тидѣ рушын лѣлѣлѣш манын, тйдѣ шаналтыш.

Хиетаненѣн вуйжы ѣрѣэлт кеш дѣ тйдѣ лѣдѣн колтыш. Камака анзылны воксеокат амален кен кердмѣжѣ гѣц лѣдѣн, вѣлѣнжѣ шинельжѣм шынгалѣят, тѣгѣ лѣктѣ. Ввзводын вес отрядын палаткышкы пырен, нѣнѣн камакашкыштат тылым пиштѣлѣлѣмѣкѣжѣ, нерат лин шошыла, мам ѣштѣаш пѣлѣдѣ-мѣлѣ, лагерь мыч кашташ тѣнгѣлѣѣ. Лудын кайшы пѣлгом гѣц шѣре юр юрын. Тѣтежѣт лудын кайшы шѣргѣ, юреш лудынак веле кайын дѣ цилѣ ти луды кѣзѣт война доно кѣлдѣлтѣн. Лишнѣ кишѣ шѣргѣвлѣ лошты пѣэргѣвлѣ таманяр лу тѣжем доно кредѣлѣнѣт дѣ икѣжѣк-иктѣштѣм пушташ цаценѣт. Корны мычкы лем поцкаан имни арава кайын колтыш. Сѣпѣштѣ шѣнзѣшѣжѣ, капюшоным вуйжы гач ѣштен, имнижѣм виктѣрен. Юрынат, имнин тупшы дѣ шѣжѣ шимѣн кайын.

Командирѣн палатка дорцынла Миелонен ашкедѣн. Тйдѣм ужын, Хиетанен тамаханѣ худа уверѣм, сѣй, канда манын шаналтыш. Тенге кѣнѣмѣшѣт пѣгѣ. Тѣгодымок, Миелонен нимаханѣ командым намалдеок вет лагерь мыч сѣрнен кердѣн, седѣндонат Хиетанен маршышкы кеѣш приказым колаш ѣнжѣ ли манын, мам кѣзѣт сѣрнѣ манын, тйдѣ гѣц ядмыжат ѣш шо. «Ядам гѣнѣ, мам вѣл келесѣ?» – тйдѣ шаналтыш. Хиетаненѣн йѣнгжѣ пиш шолткен, тйдѣ нервничаяш, вѣк, тѣнгѣлѣѣ. Трѣкок тйдѣ келесен пуа: «Йѣмдѣлѣлтдѣ!» Миелонен лишкѣрѣк толын келесѣш:

– Мам вара Хиетаненён эргёжы тиштё сэрнэ?

Тидём колын, Хиетанен изиш ладнангы.

– Иктём шанен каштам: ырысы эдемём нератым ёштэ, тидё пиш худа дела. Шужымаш, кёлмёмаш, мерцен амалыде каштамаш дэ акситешёжы – лишнет со пульывлэ дон снарядвлэ чонгештёлыт.

– Мане, тидё тенге. Солавлэштё моло момоцавлэ ылевё ылгецэт, но уке вет дэ момоцаш пырыдеок сэрнёмёлэ. Тёштё санитарный машинэвлэн шофервлэштё доно хытырышна. Нёнён пэшэштё шуку – цилэ вэреок салтаквлэ колат дэ шушргат. Карели Иксэ якте ёнде шомы.

Миелонен ладнан цилэ шайыштеш гёнь, нимахань тревогат ак ли манын, Хиетанен шаналтыш дэ ладнангы. Тенге гёнят, марш гишэн ядаш ёш смейё. Тёдё тамам Миелоненлэн келесёнежы ылы, но ёш шокты, тёдё ёшке келесен пуш:

– Мээт корнышкы лэктёнэ. Кым цэшён кёньёлмаш. Ти командым Коскелалан келесёмемжэт ак шо.

– Лачокат.

Хиетаненём вуйта хёдёртёш севальё.

– Вот цыгы вуйвлэ! Эчеёт айошкы!

Хиетаненён вуйышкыжы вёр кузен кеш. Тёдён пётэришё реакцижы пишок виэн ылы дэ шёдё паржы доно мам келесаш палёдеёт, пиш эмоционально роал пуш:

– Тёнъ техень т... вуй ылат! Цецаш нэлэмэт, вэрешеток лёэн пиштем! Тёнъ со худа увервлэм веле кандет!

– Ладнангок, шёмбел! Мёнём лёэн, махань перкежы? Мам тидё доно вашталтет? Вашталтамшвлэм вычет гёнь, кёшнёшёвлэм лёмёлэ.

Миелонен Хиетаненён характержём пален, шёдён попылмы шаявлэжы вёкы когонжат серьёзно анжыде. Дэ молнамшылажок тёдё сёгёрал колтыш: «Рота, йэмдёлэлт!»

Иктэжы весё тенгеок сасла ылы гёнь, иктэт вэрёштё гёцэт ак тэрвёны ылы, но тёдён юкшы цилэ салтак яктеок шон. Миелонен палаткывлэ лошты сэрнен дэ саслен: «Кёньёлдэ! Йэмдёлэлтдэ!» Палаткывлэ гёц салтаквлэн вуйвлэштё каяш тёнгэлевё, а палаткывлэштёжы гёнь, шёдё пачашан шудалмы шаявлэ шактенёт, цилэн тёдём ырсенёт. Миелонен

тидѣм колын гѣнят, когонат шытырланыде дѣ техень ладна ылмыжым ужатат – ти эдеметшѣ психический цер доно моло ак церлѣнѣ, вѣл, шаналтет.

– Тѣнь, Савон т... вуйжы! Ышмаэтѣм питѣрок!

Седѣ, Саво гѣц ѣль вес вѣре гѣц ли, тиштѣ махань самыньжы? Нѣнѣ Миелонен вѣкѣ агыл, а «Йѣмдѣлѣлтдѣ!» шамак вѣкѣ тырхаш лиде шѣдѣн ылынытат, тенге сасленѣт. Но Саво регион гѣц ылшывлѣжѣ Миелоненлѣн Савон т... вуйжы мандеок шѣдѣштѣм анжыктенѣт.

Шѣдешкен шѣцшѣ Хиетанен палаткывлѣ лошты шалген дѣ шѣдѣжѣм шѣрѣш манын, шамде саслен:

– Кымшы взвод, кѣнѣыл! Амалашда ситѣ! Кѣнѣылдѣ! Суомин шѣргѣ салтакшы махань лѣдѣшлѣ ылеш, тидѣм тѣнымбаллан анжыкташ кѣнѣылдок! Шагавуйым ѣрдѣшкѣ – сабълым кидѣшкѣ! Кѣнѣылдѣ, Суомин тигрвлѣжѣ! Мѣлѣндѣ ѣрзѣлтеш, пульывлѣ шишкат дѣ тѣмдѣм вычат! Тѣлѣндѣ вет Суомин вырсы историн у ѣлѣштѣшѣжѣм сирѣмѣлѣ.

Палаткывлѣ гѣц ом пышан юквлѣ шактенѣт. Финн ѣйлмѣштѣ махань шудалмы шаявлѣ улы, цилѣ тѣшец колаш ли. Лу тѣжем нѣрѣ шудалмы шая шактыш дѣ цилѣнѣт иктѣ гань кѣшнѣшѣ тѣрѣ-командирвлѣм шудалыныт.

Коскела пѣштѣржѣм поген дѣ салтаквлѣн шудалмашкышты нержѣм цикѣде. Тенге кого эмоци доно шудалыныт гѣнят, салтаквлѣ бунтуяш моло ак тѣнгѣлѣп – тидѣм пѣлен, но шудал, ѣшке шѣдѣштѣм шѣрен кердѣнѣт. Солашты шачынкушшы прапорщик эдемлѣн характерѣштѣм яжон пѣлен шон. Тѣнгѣлтѣш школым веле пѣтѣрен гѣнят, керѣл годым керѣл решением ѣштен мыштен. Ышыжы доно пѣсѣ ылынат, решением ѣштѣмѣжѣ годым, тѣдѣ ѣѣрвѣш анжал дѣ шаналтен-висѣлтен, тидѣм ѣштен. Кынамжы утла шукуы шана, вѣк – тенгелѣ чучын, но зато нигынамат самынялтде. Тевеш, кѣзѣтѣт, пѣштѣржѣм тупышкыжы чизн, корны вѣкѣ лѣктеш гѣнь, салтаквлѣжѣ паштекшѣ ѣнянѣн кеѣт лиѣш, но шудалмыштым цѣрѣш тѣнгѣлеш гѣнь, шѣм пындашешѣштѣ сойток шѣдѣштѣ кодеш дѣ иктѣ-кынам вѣкѣ пѣрхѣлт лѣктеш. Келесѣшок гѣнь, тѣдѣ ѣшкежѣт ти марш вѣкѣ кѣзѣт пурынжок анжыде. Янгылымаш физический состояни веле агыл ылын, тѣдѣ

кредәлмәш годым шукурак салтакым ямдаш палшен. Акси-тешбѣжѣ – янгылышы салтаквлә таманяр пачаш молнамшы гѣц шѣдәнвлә ылыт дә шѣдәнвләжѣ тышман вѣкѣ агыл, а кѣшнѣшѣ командирвлә вѣкѣ – тидәт кредәлмәштѣ салтаквлән шотым чѣдемден.

Шудалмашвлән апогей сойток эртә дә вара салтаквлә изин-олен ладнангаш тѣнгәлѣйт, а ладнангдарышывлә семѣнѣжѣ шѣренок Хиетанен дон Рокка ылыныт – тидѣм Коскела яжон пәлен.

– Тә вет салтаквлә ылыда, тенгежѣ гѣнѣ мам нѣыргыжыда? Вырсывлә кредәлмѣ паштек веле пѣтәт. Мәләннәжѣ вет сойток иктә-кышкыла дә кемѣлә. Кѣ вара ти кожерләэш курумешѣжѣ коднежѣ? Ырвезѣвлә, когонжок идә ялазыланыл. Анзылнына эче кого солавләәт лит дә мә ганьна геройвләм ужын, Российѣн ыдѣрвләжѣ сѣнзәштѣм йылатен, вѣкѣнә анжаш тѣнгәлѣйт.

Рокка пулышвләжѣ доно мадыкталыы дә Ышкедурешѣжѣ мыраш тѣнгәлѣѣ. Ванхалан шѣдѣжѣ воксеок шѣрләлт кеш, седѣндоно ваштыл колтыш. Анзыл лиништѣ омым кѣрѣн, шижтәрѣмѣ гѣц лѣдәш ак кел манын, Хиетанен салтаквләм ладнагарен: – Тидѣн шотышты тѣштѣ яжо.

– Маханѣ монгыр гѣц яжожы? Хотѣ -маханѣ монгыр гѣц тидѣ вѣкѣ анжы, нима яжомат тѣштѣ ам уж, – Рахикайнен роал пуш. Тѣдѣ пиш когон шѣдешкен шѣнзѣн ылын.

Шукуштат агыл циләнәт ладнангевѣ дә жепѣм эртәрәш манын, ма-шон гишән хытыраш тѣнгәлевѣ. Мәкилә качкаш сѣгѣрәш тѣнгәлѣѣ. Тѣдѣ кым кечәш кукшы паек рәдѣ шә-ләтен дә тидѣм ужын, салтаквлә тамаханѣ спецзаданишкѣ кемѣштѣ гишән шаналтевѣ.

– Тидѣм икәнәштѣ качкын идә колты! Тидѣ кым кечешдә ситѣшәшлык, – Мәкилә попен.

– Ситә! Ситѣде кыце вара? Ак ситѣ гѣнѣят, вет тидѣ гѣц шукужым ат пу.

– Укежѣм мам пушаш?

– Иктә-кышты мо!

Салтаквлә тѣдѣм йори мыскылат, тидѣм ынгылен, Мәкилә попаш цәрнѣш. Рахикайнен у кем мыжырым яды.

– Тидй Урал якте кеӑш гйнь, ак тырхы.

– Яжоокыш эче.

– Вйлец анжен, цаткыдыла кайыт, но анжал доко, кыце ял парнявлӑм Рӑднӑ Финляндим ужаш цацат? Анжал доко!

Рахикайнен пел ялжы вйкй шагалат, ял парнявлӑжым кайзыктен, вес пел ялжым лӱктӑльй. Тенге Мӑкилӑ тйдылӑн у кембм пуш.

Ныр кухняшты шйльбй шйрӑшбй пайыленбйт, тйштй симсӑлгй цйреӑн пай лаштыквлӑ кайыныт.

– Во! Имни пай! Хиетанен ышмажы гйц пу гань пингйды пай лаштыкым лыктын, келесйш. – Векӑт, тидым тӑрӑк цигӑнвлӑ гйц нӑлбн толмы. Тиштй лыпш доно пумы вӑрбштй тангылгышы лаштык вӑрештйн.

– Качкыш гишӑн шукыжымок идӑ жалвййы. Пай цилӑ тергймӑшлӑн вӑшештӑ!

Тидй ротын старшинан, старший сержант Синкконенбн юкшы ылын. Тйды у ылын дӑ должностьышкыжы шагалын веле. Корсумӑкин колымыжы годшен Мӑкилӑлӑн старшинан пӑшӑжымӑт бштӑш вӑрештйн. Синкконен нйллй иӑш гйц шонгырак дӑ пйтӑришй шаявлӑжым келесенок, салтаквлӑ вйкй махань отношени доно анжа, цаклаш ли. Вйлнйжй чыкатан шйзйшй униформа ылын. Воротникшй ошын кайын, ялыштыжы кужы конзан финн кем, конзыжым кӑргӑлтен шйндймй. Тйды салтаквлӑ доно пурештймй шамакымат келесен бш шокты. Хиетанен изиш вйкйжй ӑрбн анжалат, яды:

– Кӱ вара тенге келесйш?

– Мйнь! Мйнь ротын у старшинажы ылам дӑ тӑрӑк келесем: финн салтак, махань качкышым тйдылӑн пукшат, жалвайышашлык агыл! Условивлӑм шотышкы нӑлӑш гйнь, качкыш изишӑт худа агыл.

Лехто урын кешбй пушӑнгй вйлнбй шйнзен дӑ котелок левӑш гйц качкын. Котелокшы лишнйжй, рок вйлнбй, киӑн дӑ кынам Синкконен лишкйжй толы, тйды кукушын келесен пуш:

– Условивлӑм шотышкы нӑлбн, мйньбн котелокем моло чымал ит колты.

Тй мӑгӑлбнок Рахикайненбн юкшы шактен колтыш:

– Званижы жалвайымым тырхышашлык агыл дә ырсы условишты кыды делажем парнявлә вашт анжымыла. Шонгы имнин пайжы тангыла, тиды палы дә салтакын падышкы вәрештмәжым имни кышец пәлен?

Тидым колын, Синкконенын шүжы якшаргаш тынгалы. Казармышты курымжым эртәрышы старшина фронтышты салтаквлә тдылән нимахань акым ак пуэп, тидым ынгылыш дә тиды шокируйыш. Должностьшы выкы тиды самынь анжен, цилә салтак тдым төрөк шотеш пиштәш тынгалыт, шаненәт, когон самынялтын. Салтаквлән мыскылен попымыштым ынгылен, колын, тиды нимат бштен бш керд дә лач пеле апайла попаш тынгалы:

– Икты палы, кү ялазыланылеш, тиды кредәлмәш гоным трус лин кердеш. Патыр салтаквлә нигынамат ак жалваеп, ак ялазыланылеп. Тиды гишән книгәвләштәт сирымы.

Рокка савалажым Синкконен монгырышкы бштышәт, келесыш:

– Колат, старшина. Тынъ самыным бштет. Тынъ бшкыләнет проблемывләм кычәләт. Тишты вет соок сусу лимылә. Мә юмориствлә ылына, тидым тәләт палымылә. Анжал доко.

Тиды паштек шалахай кидшы доно, крипицәм вуйта нәлын, анжыктыш дә савалажы крипицәм шактымы янгежшы ылын. Шакташ дә шактымыжы гонымок мыраш тынгалы:

Крипицәэм шакталталам, тра-ла-ла
тынжы тымбретым лыпшалыма, тра-ла-ла...

– Колат, кыце крипицә шакта? Толымада цилән, алок оркестрым погенә! Котелокетым нәл дә тымбретым севәл! Толыма, колат... Теведән пандывлә. Ат нәл ма?.. Малын вара?.. Ужыда, мәмнән махань веселә оркестр лиэш ылы. Мам вәл тишты ат уж...

Синкконен бш тырхы, кен колтыш, но Ванхала мелынок оркестрыш ушнаш йәмды ылы, седындоно коктын шакташ тынгалевы. Рахикайненәт тышкы пижы – тдын инструментшы шерге дон уән пумага ылын.

– Ма цирк тишты?

Ламмио шайышынышты вуйта рок пындец лăктӳн шагальы. Ванхала пандывлăжым ӧрдӳш нăлыбы дă тагыце ӧрӳн анжалы. Рокка дон Рахикайненăт църневӳ. Рокка Ламмиолан келесӳш:

– У старшина пиш сылыкын анжа ылят, тӳдӳм сусуэм-дăлăш манын, шакталтышна. Колыштмы вăреш тӳдӳ кен колтыш, векăт, тӳдӳ когонжок музыкальный агыл.

– Кайышланашда църнӳдок! Ик цăшӳштӳ ротына ял вӳлнӳжӳ лишăшлык. Кӳн ош нер савыцышты уке, нӳнӳ ош пумагам мот. Тидӳм тыловик гӳц ядаш лиэш. Отрядвлăн командирвлăштӳ тидӳ верц вăшештăт. Действуяш тӳнгăлдă!

Команда пиш специфический ылынат, ӧревӳ дă ти гăнă ваштылмыштат ӳш шо.

– Мӳнӳ пăлем, кышкы мămнăм цикăл колтат, – Рокка келесӳш. – Мă йывашт шӳргӳ мыч кеӳш тӳнгăлӳнă дă йыдым икӳжăк-иктӳнăм ужаш лижӳ манын, цилăнăт ош трăпкӳ лаштык лишăшлык.

– Ош вӳлӳ кутан якте тенге шона!

– Кынам вăл германвлă Москва якте шот?

III

Пӳцкемӳшăлтăш тӳнгăлӳн. Сылыкын кайшы луды игечӳ шӳжӳ шӳргӳм лудыракым веле ӳштен. Ротывлă пачелă-пачелă когогорны гӳц шӳргӳшкӳлă пыренӳт.

– Ужыда, ӳрвезӳвлă, махань кого заданиш кенă. Полк полк хăлă погынен!

Пӳцкемӳшӳштӳ икӳжăк-иктӳм цаклаш лижӳ манын, цилă салтакын тупыштыжы ош нер савыц ăль пумага лаштыкым пижӳктӳмӳ. Попаш шукым ак ли ылын, а пӳцкемӳшăлтӳмӳкӳ, табакым шыпшашат запрещăевӳ. Анзылны кешӳ сапервлă пушăнгӳвлăэш корным ажедмӳ пăлӳквлăм шӳндӳл дă ăнгӳр-влă гач ванжаквлăм ӳштӳл кенӳт. Таманярышты куп якте шоэвӳ.

Салтаквлăлăн молнамшы гӳцăт нелӳ намалтышвлăм намалаш вăрештӳ. Патронвлă кок пачаш шуқырак ылыныт. Сек нелӳжӳ пулеметчиквлăлăн вăрештӳн – нӳнӳлăн личный оружи гӳц пасна эче пулеметвлăмăт намалаш вăрештӳн.

Юк лыкдеок нѳнѳ куп мыч ик нелѳ уштыш паштек вес нелѳ уштышым ашкедѳнѳт. Пѳтѳриок янгылымашым лыскыдыраквлѳ кѳпѳштѳ доно шижевѳ. Явлѳштѳ кѳпѳм равновесиштѳ кычен тырхыделытат, салтаквлѳ вилѳнѳт дѳ цѳркѳнен-цѳркѳнен, мѳнгеш ял вѳкѳ кѳнѳблѳш цаценѳт, шагалыныт дѳ анзыкыла тыпкенѳт. Кынам-тинѳмжѳ цеп доно кешѳ салтаквлѳлѳн махань-шон увервлѳ толыныт.

Сек анзылнышывлѳжѳ уже таманяр уштышым куп мыч эртенѳт гѳнь, пачыштышывлѳжѳ эче когогорны гѳц веле сѳрнѳлѳнѳт. Кым тѳжем салтак тѳтѳрѳ дон юр вашт пѳцкемѳшѳштѳ куп гач кенѳт. Тидѳ пиш рискѳн дела, азартный мадыш гань ылын. Иктѳ-вѳре ти цеп кѳрѳн моло кеѳ гѳнь? Ак кѳрѳлт манын, кышты гарантижѳ? Иктѳжѳ самынь векѳ кеѳш тѳнгѳлѳн гѳнь, паштекшѳ весѳвлѳмѳт нѳнген кердѳн. Самынялтшы салтак самынь корны доно тѳрвѳнѳжѳм тѳрѳк цакла лиѳш гѳнь, манат эче. Тидѳ цилѳ лач тѳнгѳлтѳш веле ылын. Нѳнѳн цельѳштѳ коклы уштыш ѳрдѳжтѳ ылын – тѳштѳ тышманын шоссе дѳ кѳртнигорны узелжѳ. Полклан техень пирѳ пѳжѳшѳшкѳ пырымыла ылын, ѳшкетшѳлѳн, нимахань палшыкдеок, лач тѳ патронвлѳ доно, кыдым сагашты намал кердѳт дѳ эчежѳ телефон линим ѳштѳш, кыды ѳштен шоктыдеок, сойток иктѳ-махань вѳрѳштѳ кѳрѳлт кердѳн.

Кынам-тинѳм полкын командиржѳ дивизи доно телефон доно попен:

– Техень пункт. Весѳ – тѳхень. А пунктын кечѳвѳлвелжѳ. Тишкевек цилѳ яжон эртен.

– Ситуаци вашталтде. Айырлымашвлѳ уке.

Командир напряжеништѳ ылын, вѳлнѳжѳ шим плащ, ѳршѳжѳм (усижѳм) ныледѳлѳн. Цилѳ минутынок сек анзылны лѳлѳлмѳ юквлѳ шактен колтен кердѳнѳт, но шактыделытат, ѳѳрвѳш тыр ылынат, таум, вѳк, келесен. Нелѳ намалтышвлѳ доно полкым анзыкыла нѳнгемѳш – ѳштѳш лидѳмѳ пѳшѳлѳ чучын. Нерат лишѳ, янгылен шѳцшѳ, моч гѳц кешѳ полк цаткыды дѳ яжон организуйымы тышманым вѳшлиѳш гѳнь, ма тѳнѳмжѳ? Полковник кынамжы анзыкыла, кынамжы мѳнгеш, шайыкыла талашен дѳ салтаквлѳжѳлѳн мактымы шаявлѳм попыл, тырхаш шѳден. Табак шыпшмыжат пиш когон шон ылы,

но пумы приказшым пыдырташ Ынжы ли манын, тидым Ыштен керде. Иктэжы тидым Ышкымывлэок цаклат гынь, махань намышы! Изи ылмыжы годым, йывырт табакым шыпшын гынят, кызыт полкын командирлан тиды честеш ак ли.

Йыдпелын янгылымашын апогейжы ылын. Лу уштыш гыцат шуку шайылнышты ылын да ти нелы уштышвлэ гишан салтаквлэ ял вьлнбшты шалген тырхыделыт. Тагу цыркыналы, тагу пьжген судалын да вара пышлюп кенвацмы юк шактыш. Пылвуй якте купышкы вярештшы салтак йыр вьд шолмыла шолын, тьды лэктэш цацен. Арды дэнгынь вьдышты ылшы салтакын вижы пычынок миэн, воксеокат ямеш манын, Ышкежы шанен, но варажы цыркынал колтен, тьшецын лэктын да лыпшалт-лыпшалт анзыкыла мыткен. Иктэнат цеп гыц ордыжеш кодмыжы шоде. Нимахань дисциплина, нимахань Атямланды, нимахань слава дон долг гишан попаш ак кел ылын. Анзылнышты кого командуышы ылын, кыдын лымжы – колымаш.

Цеп гыц ордышкы карангмаш – тышманын кидышкы вярештым да колымашым анжыктен. Патрон дон оружим мырыктымашат тьдок ылын, вет иргод лимыкы, нынлан сойток кредалаш вярештын. Намалтышымат шуэн кодыделыт. Каньмы жеп годым, кышты ылыныт, тьшакок вилыныт. Начкымат, уштымат шижде, ныны куп лаксакышты кыныт да анзыкыла кеаш манын, охлен виштым погеныт. Изин-олен улы сыкырыштымат нымышт пьтэревы, а кыдыжын гынь воксеокат качмыштат, вак, шоде. Кукшы сухари гыцет махань толкшы, махань энергим тьды пуэн кердеш?

Коскела ныл патрон йашыкым намалын, кынам Салон вижы пычаш тынгальы, тьдын йашыквлэжымат налы. Рийтаоян йашыквлэжым Хиетанен намалын, Лехто маршышкы лэкмь годшенок станокым, а Ванхала пулемет ялым намалын. Вес пулеметым Лахтинен дон Мэатта намалыныт, Сихвонен дон Пирь Ялын вишты шылаш тынгальмыкы, нынлан Рокка намалаш палшыш.

Мычашешыжы, Рахикайненлан Рийтаоян винтовкыжымат налэш вярешты, тьдыжы ашкешмашеш воксепат нерат лин ылын. Нелы ылын гынят, Рахикайнен келесыде Ыш тырхы:

– Хоть вёлншыш выргеметым намало. Яра эче оружиетым намалаш виэм ситә.

Кынам канен киәт ылы, шайылнышты кым пүэргы кайын колтыш. Анзылнышыжы кидыштыжы йылышы табакым шылтен ашкедйн дә тидым Хиетанен цаклыш. Тыдйн ёшкым-жынәт табакым шыпшмыжы пишок шон ылын, седьндонат шыдйн роал пуш:

– Тынь, тырык вуй, табакым шыпшаш ак ли ылмы приказым колделат ма?! Тынь, векәт, кого господин ылат, приказым нарушает гынь. Кызыток йорты дә пьсырәк! Тишты ёлымәш дон колымаш лоштышы ядмаш гишән шая. Тылат тидыжы, векәт, по..!

Пүэргы ик шамак лыкдеок табакшым йортыш, но лишны ылшы вес пүэргыжы кыжгы юк доно келесәлы:

– Күлән дә кыце попедә, тидым пыйырт анжалдок!

– Уке! Нимат агыл. Тыды тoryм келесыш. Кыце тишты табакым шыпшаш ак ли ылмы приказым әкләт, анжалнем ылы. Тә тoryн ёштышдә. Махань лымдә дә махань рота?

– Младший сержант Хиетанен, пьтарышы рота гыц, господин полковник.

Полкын командиржым цаклен, Хиетанен шекланен колтышат, ял выкыжы шагальы, но тory ылмыжым пәленәт, ёшкымжым ладнангдарыш.

– Ну, тенге, младший сержант Хиетанен. Анзыкыжымат техень курсымок кычыда.

Тиды паштек полковник весывлә монгырышкы сәрнәлят, ядылдалы:

– Кыце ёрвезывлә тырхат?

Сало ял выкыжы кыныыл, войыр ылмыжым анжыкташ цацен, вәшештыш:

– Тырхенә! Яжон тырхенә, господин полковник.

– Пиш яжо, финн тырхышашлык ылеш. Ваазан выржы ак цытыры, Каухава кыртни ак ёрдәнг! Тенге вет халык попа? Цаткыды ви ваштареш ёшке келтымәшәт шалген ак тырхы.

Полковник мынгеш сәрнәлыы, а Сало йыжнен валымыла, угыц начкы купышкы вален вазы, тыдйн шумыштыжы, янгылен гынят, сусу тыр гач ылын.

– Кыдыжы когоньшты логӳц когорак тыманажы? –
Лахтинен Ванхалалан келесӳльӳ. Тӳдӳжӳ, сусу кымыланет,
хихиклен келесӳш:

– Хи-хи... хи-хи. Седӳ, шӳргӳ салтак тырха. Шукыракым
тырхы веле, хи-хи-хи.

– Ял вӳкӳ!

Пӳцкемӳшӳштӳ цилӳнӳт тамахань естественный агылла,
потикаӳлӳ, ӳрӳктӳрӳшӳлӳ, мыльгалтшы привиденивлӳлӳ
кайыныт, кыдывлӳ – акситешӳжӳ – вӳлӳнӳштӳ махань-шон
хӳдӳрвлӳм оптен шӳнденӳт. Цель якте ӳнде шукат кодде
ылмым пӳлен, цилӳн напряжеништӳ ылыныт дӳ янгылымышты
гишӳнӳт когонжок шаныделыт. Осторожнӳйрак лимӳ гишӳн цеп
мыч шая шӳрлен кеш. ӳнде иктӳ гач вургымлашкы, иктӳ гач
шалахайышкы анжен кенӳт.

Рийтаоян ялжы ӳш тырхы, тӳдӳ куп вӳкӳ вален шӳнзӳ,
лашаш мешӳк гань киэн дӳ нимат ӳштен кердде. Тидӳ гӳц
пасна тӳдӳ Лехто гӳц пиш когон лӳдӳнӳт, куп пындашкы вален
кеӳш йӳмдӳ ылын. Мӳгӳрӳшӳ Рийтаоям ужын, Лехто ӳш
тырхы, тыл гань пижӳн кеш дӳ чымаш тӳнгӳльӳ:

– Анзыкыла! Кого т... вуй! Оружизтӳм кидӳшкӳ! Рӳссӳ
тӳнь гӳцет ытлаш палшыжы манын, мам вӳл тидӳ верц ам
ӳштӳ ылы? Но тӳньжӳ вет, сытона, тыл гӳц лӳдӳтӳт, нигы-
наमत анзылны ат кай.

– Ам тырхы, идӳ ши... идӳ ши... ой... ой...

Лӳдмӳ паржы доно Рийтаоя Лехтолан «тӳ» манын попен
дӳ ялжы доно ӳнжӳ вӳрешт манын, какляргылын. Тӳдӳ охлен
дӳ Коскелам сӳгӳрен, но тӳдӳжӳ взвод анзылны ылынат, колде.
Лишнӳштӳ ӳнде пӳлӳдӳмӳ салтаквлӳ кенӳт. Цилӳнӳт нерат
лимешкӳ ашкедӳнӳтӳт, цӳрӳшӳт иктӳт ӳш тӳнгӳл дӳ эчежӳ
ма йӳрвӳш лиӳлтеш, тидӳ вӳкӳ апати доно анженӳт. Но иктӳ
чымен шалгышы Лехтолам ужат, янгылен шӳцшешт шӳдӳн
сӳгӳрӳл колтыш:

– Тӳнь, кого келтӳмӳш, мам вара эдемӳм чымен шалгет?
Техеньвлӳ пӳтӳштӳ манын, ик очередьӳм пумыла ылнежӳ.

Ти салтакат ӳш шагал, анзыкыла кемӳм тӳдӳ керӳлрӳкеш
шотлен дӳ Лехтоланат ӳш вӳшештӳ. Тӳдӳн ышмажы шонг циц
ылын дӳ кӳрен:

– Ёшке каваштет гишан шаналток, анжалына эче, кўлан ти очердетшй вәрештеш.

Цеп мыч увер шарлыш:

– Выборгым нълмь... Анзыкыла увертәрйдә... Радиошты вадеш келесенйт.

– Выборгым нълннә...

– Выборгым нълмь... анзыкыла увертәрйдә...

– Выборгым нълмь...

Лехто Рийтаоям роалтышат, шынгыр-вунгыр, ялжы вькй шагалтыш: – А ёнде кенә, т... вуй! – шьдён келсйш дә конгыла лывакьжй нълён, Рийтаоям анзыкыла шьпшаш тьнгальбь.

– Выборгым нълмь, – цеп мыч анзыкыла тенге шьдён келесйш, вуйта мўландь вьлнй Выборгым нълмь гьц паснажы вес хужажым атат мо.

– Выборгым нълмь.

– Выборгым нълмь... анзыкыла увертәрйдә.

Лехто Рийтаоям вуйта понгыжтарен кердй дә тенге тьдй ёшкеок ашкедәш тьнгальбь, а шайылныжы, лўдыктыл-лўдыктыл, Лехто тьдём поктен.

– Эче шыралт вазат гьнь, пандым нъләмәт, тупет гач туцкен пуэм – курыметым тидь гишан ашьндәрәш тьнгәләт. Махань-шон т... вуйым мьләнәм намалышт каштмыла.

Эче вырсы анзыцок, карантиньштй ылмышты годымок, Рийтаоя ёшке отделенин командиржй гьц лўдён дә ти лўдмәшйжй гьц нигыцеәт ытлалт кердде, тидь патологический лўдмәш ылын. Ик годаш призыв гьц ылшы вес салтаквлә ёшке командирьштйлән «Ышмаәтём питьрок!» манын келесен кердёнйт гьнь, Рийтаоя Лехтолан со эче «господин младший сержант» манын попен. Вырсышкы кемькьштй, ти лўдмәшйжй ёнде вес йиш ылын. Соок шьдён, изверглә кайшы командиржй гьц цилә шамжы, цилә кәпшй доно ёнде лўдён, кыды келеш гьнь, тьдём, кынам шана, тьнәм лыпшен пуэн кердён. Коскела Лехтолан Рийтаоям ирькеш кодаш дә орландараш цәрнәш шўден гьнят, соок вет ньнй анзылны ылде. Тьгодымок Коскела Лехтомат ынгылен, вет соок Рийтаоям изи тетя гань кидшй гьц нълён, шьпшедёл ат кашт. Рийтаоя

Лехтолан патыр ылмыжылан өрйн дә колымаш гыцат ак лүд гынь, тенге нәлешәт, тәдәмәт куштылгынок пуштын шуа, шанен. Кыце тәдә кызыт ньыргыждеок, юк лыкдеок эче аш-кедеш, тидәм шижын, бәшкежәт өрйн.

Угыц кәнәмә вырт, но малын кәнәш шагалевы, салтаквлә бнде ынгылевы. Шагалашыжат нәны юк лыкде, лач кид доно анжыктен веле шагалевы дә тәнәмок шукынжок пылвуйтен шынзевы. Юкдеок шагал колтевәт, шайылышывләжы кид доно анжыктым ужын бш шоктеп, седьнонат анзылышывлә выкы виләныт.

– Анзылынына шоссе. Циләнәт тәтышде йыраваш анжыда. Тырлыда!

– Тырлыда... тырлыда... Сихвонен шүлештылбн дә охлен, но пиш нервничаенәт, Лахтинен тәдәлән чыдырак охлаш шудыш:

– Колат, охалшет ситә! Тидәм шоссе выкы шомыкынаат бштен кердәт. Но шанем, тидәжымәт тәләнет когонжок куштылгы бштәш ак ли лиәш... Тәштә, йрвезывлә, иргодым тенге кредәләш тәнгәләнә... Техень кредәлмәшбжым кызыт якте эче ужашат вәреште...

Изиш лимыкы, винтовка юк шактен колтыш дә циләнәт тәнгшә гань лиэвы, изиш лимыкы, автомат тәдәлән вәшештыш: прр... прр... прр.

Тидә паштек анзыкыла мызыргаш тәнгәлевы. Батальонвлә иквәреш погыневы, пулемтчиквлә пехота шайылан группуруялтевы. Кымшы рота цеп гыц шалахайыш погыныш, кокшы – вургымлашкы дә икшә рота – нәны шайылан. Коскела салтаквләләнжы автоматвләм пайылен, нәныжы төрөк позицивләм нәләнәт. Ламмио толят, ик пулеметым шалахай монгырышты, сек кәтәштә ылшы кымшы ротын кокшы взводшы сага колташ приказым пуш.

– Нәны доно Карилуотон кылжы улы?

– Уке. Мәныын взводом резерв сембнь икшә взвод шайылыны лиәш. Нәны доно кыл улы. Икшә дон кокшы бшке лоштышты кыләм кычаш тәнгәләнәт.

– Махань пулемет тәш кеә? Кыдыжы? Кокшы пеле взводын пулеметвләжы позицишты ылыт.

Коскела Лехто дон Лахтинен вѣккѣ анжалы, нѣнѣжѣ иккѣжѣ-иктѣштѣ вѣккѣ юк лыкде анженѣт. Ик вырт эртѣшѣт, Лехто келесѣльѣ:

– Икшѣ отряд кеѣ.

– Седѣ, мѣмнѣм соок сек нелѣ вѣрѣш цикѣт, – Рахикайнен мѣнген.

Ламми карта дон фонарикѣм нѣльѣ:

– Толда, анжалда!

Коскела дон Лехто Ламмио сага пылвуйтен шѣнзевѣ дѣ тыл ѣнжѣ кай манын, ѣшкѣмѣштѣм шинель доно левед, картым анжаш тѣнгѣлевѣ.

– Кокшы взвод купан алык тѣреш погыналтеш. Тѣдѣн задачей – шоссе якте шоаш, тѣдѣм питѣрен, вадывел монгырыш тѣрвѣнѣш. Алыкын ѣйдпелвел гѣц шоссе докыла ялгорны нѣнгеѣ, ужда? Взвод ти ялгорнын кок монгыржы доно кеѣ. Разведкына семѣнь, алыкышты тамахань сарай лишѣшлык, тидѣм тѣ тѣрѣк цакледѣ, тѣдѣ иктѣ кокшѣдѣ метр ѣрдѣж-тѣрѣк шѣнзѣ. Самынялтмаш ѣнжѣ ли. Взвод анзыкы кен колтен гѣнь, паштекѣштѣ кедѣ дѣ нѣнѣм шоссе вѣлнѣ мода. Ялгорны доно шоссе якте вес кокшѣдѣ метр. Икшѣ взводын позицивлѣ вѣшт кен, кокшы взвод докы вѣрешт кердѣдѣ, но тенге ѣштѣш – жепѣм такеш ямдымаш, тидѣ гѣц пасна, тѣнѣм икшѣ взвод тыл лошты кредѣлѣш тѣнгѣлеш. Ти корны сек ѣнѣн дѣ безопас-ный. Ядмашвлѣ улы?

– Уке. Тенгежѣ гѣнь, тидѣ Сарколан взводшы?

– Тѣдѣн. Шоссе тѣрѣштѣ тышманвлѣ лин кердѣт дѣ тенге кредѣлѣшѣт вѣрештеш. Тѣштѣ нѣнѣ лишѣшлык ылыт – такеш агыл вет толмынам цакленѣт. Но цакленѣт ѣль уке – эче пѣлѣ агыл, тенге гѣнѣт тѣштѣ пѣсѣ сѣнзѣ доно анжыда. Лин кердѣт ѣль уке, ѣшке гишѣндѣ шытырланалда. А ѣнде действуыда!

– Но мѣнь Рийтаоям сагаѣм ам нѣл. Тек Лахтинен вѣрешѣжѣ иктѣжѣм весѣм пуа. Тѣдѣн ѣдемвлѣжѣ ситѣлык ылыт.

– Тидѣжѣ лачокат, – Коскела манѣы. – Лахтинен, ик салтакым пуда.

– Сихвонен кен кердеш.

– Седѣ, мѣнѣы.

Сихвонен шїдешкен колтыш, техень спецзадани тїдїлән изишят мелешїжї ылде. Тидї гїц пасна Лахтинен Сихвонен худа салтак ылеш манын шанаат, тїдїм тїшкї колта – тенге Сихвонен їшкежї шаналтыш.

– Когонжок ит цацы, – Ламмио маньы. – Рийтаоя їшке кешашлык. Вәрешїжї со весїм колтылмаш ак цәрнї гїнь, тїнәм йонїм мона. Техень кого молоца їшкїмжїм кидїштїжї кычен мыштышашлык дā патрон йашїквлām веле агыл намалшашлык.

Рийтаоя «смирно» позициштї шалген дā нервничаен попен:

– Седї, мїнь тырхем. Шукердї агылжы лач когон янгыленām веле ылы...

Ти цāшдїмї Рийтаоя тї мāгālїн кыдыжы гїц шуқырак лўдїн: тышман аль Ламмио гїц, їшкежат пālїде. Пālїдеат, мам тїдї гишāн попат, изишят шеклāнїде.

Икшї отряд лāктїн кеш дā таманярышты нїнї лошты шїдї юквлā шактенїт:

– Тїнь, йўдїшї цыгы вуй, кредālāш веле лижї манын, їшкїметїм келесїшїц. Тенгеок кредālмет шон гїнь, малын їшкетет кеаш агыл? Пїцкемїшїштї т... кашташ... Кышты нїнї ылыт, кышец пāлет?..

Рахикайнен шїдїжїм шōрен, попен, но Лехтожы гїнь, колдеат вуйта, лач кынам-тинām мўнгālтен веле:

– Капкаэтїм питїрї дā сїнзāэтїм пач!

– Тиштї эче ат пālї, ма пачмы лиэш. Қолыда, кыце вургымлашты лўлїлїт... Шоссе вїлнї ылыт. Танквлāт мўгїрāt. Кыце мā нїнї ваштареш артиллери гїц пасна линā?

– Цārнок! Ужыда, тїведāн алык дā тї сарай. Тōрōк ялгорнышкы вārештāш манын, алык тїр мыч кенā... Қартылан їнїнāш гїнь, тїдї тїведāн тїштї, лапатарак вār гїц тїнгālлāлтшāшлык.

Йонгы вārїштет шїргї лоштышы гїц сотыракын кайын. Нїнї алык тїр доно ялгорным кїчāl кевї, но тїштї нимахань Сарколан взводшы кайде. Вургымлашты лач лўлїлмї юквлā веле шактенїт дā Ламмион ынгылдарымыжы семїнь, ти юквлā пїтāришї взвод монгыр гїц шактышашлык ылыныт.

– Åлдок мїнгеш кенā! – Рахикайнен келесїш.

– Ана ач. Мәләннә шоссеш ләкмәлә. Тһнь ти приказшым мһнь ганемок яжон кольщ.

– Но тһштһ иктәт уке гһнь? – Рахикайнен келесәлһй. – Ти йымытәгән шаяжылан изишәт ам һнянһй. Тһдәт т... вуй, Равы-Сәвһй. Йһлмһжһй яклака – пәшәжһй маклака. Седһй, тһдһй ситуацим пәлә... а мә кенә.

– Уке, мә ана ке, Ванхала.

– Әлдок, тенгежһй, циләнәт Суомишкһй мһнгеш кенә. Ямын-наат, токына толын шагалына, хи-хи-хи...

– Тһнь, цыгы вуй, ваштылат веле... Кеок ти йүдһшһй сага, кыды со кредәләш веле цаца.

– Кок салтак танквлә ваштареш, хи-хи. Тенге шуку лычка дон хрестһм сәкен пуат...

Ванхалалан Рахикайненһйн шаявләжһй потикәлә чучынытат, хихиклен веле дә седһндонат, мам шана, келесәш нелһй ылын.

Лехто когоньштыланат капкаштым питһрәш дә юк лыкде, паштекшһй ашкедәш шүдһш.

Тһдһй винтовкын затворжым предохранитель гһц нәлһй дә шү гань пһцкемһшһштһй, ялгорным моаш цацен. Укшвлә логһц шһргһйн сотырак вәрһштһжһй ялгорны лишәшлык – тидһм тһдһй пәлен. Лязһрә лязһрә ял лһвәлнһжһй яклештһйн. Начкы, пһцкемһш шһргһй тыр ылын.

Лехто когогорны лишнһй ылмыштым шижһйн, һнянһйде яды:

– Кышты тһнәм кокшы взводшы? Тһдһй шагалы да колыштальы. Шайылны толшывләжһй тһдһм поктен шоэвһй.

– Әлдок мһнгеш кенә! – Рахикайнен келесәлһй.

Кого напряжеништһй ылшы Лехто шһдешкен колтыш дә пһрхен лыкты:

– Тһнь, келтһмәш, мһнгәшет цәрнет? Мәмнән цельнә – цилә тһшлен ләктәш. Заданим һштһйде, мһнгеш пөртһлһнә гһнь, ти цыгы вуй йымытәгә мәмнәм нһымышт пһтәрә. Мһнь изиш анзыкырак келдәләм. Иктә-ма лиәлтеш гһнь, һшке верцдә шалген мыштыда. Иктһй палшыкым ядаш кежһй. Иктһм әштһдә, салтаквләнә анзыкы кен колтенһйт дә тһ вәрһштһй һнде агылеп.

Лехто кеш. Пһтәрижһй гһнь, тһдһм тамахань лүдһш пһзырәл шһндһш. Малын ти пһцкемһшһштһй йһрвәш шһп?

Малын тѣштѣ лѹлѣлмѣ юкат ак шакты? Дѣ малын вургымлашты лишнок тенге танк турга?

Конгыла лѣвецѣнжѣ пѹжвѣд ѳнгѣрлѣ йоген дѣ тиштѣ тама тенге агыл манын шаналтышат, шагал колтыш. Вуйышкыжы мѣнгеш пѳртѣлмѣ гишѣн шанымаш пырышат, ѣшке вѣкѣжѣ шѣдешкен колтыш. Нигынамат. Курымат мѣнгеш ак ке. Тидѣм нѣнѣ ак ужеп. «Нѣнѣ»-жѣ тамаханѣ пѣлѣш лидѣмѣ, раскыды агыл ылын. Тидѣ лач Ламмио веле агыл, тидѣжѣ тамаханѣ техенѣ ылын, кыды ваштареш изижѣ годшенок ылын. Мане, тенгежѣ гѣнѣ, ма ваштареш тѣдѣ ылде? Тѣдѣ эдемвлѣ вѣкѣ лач тышман семѣнѣ ѳль «ти эдем мѣлѣнем сойток» принцип доно анжен. Тѣдѣ Тамперештѣ пѳртѣдѣмѣ пи ганѣ парвален ѣлѣмѣжѣ годшен, эдемвлѣм ужын кердде. Тѣнѣм, кынам нимажат ылде, тѣдѣ Пѣшѣзѣвлѣн пѳртѣшкѣ ѣрдѣнг шѣцшѣ ѳтѣдер доно пырса лемлѣн каштын. Тѣдѣ гѣц коммунистѣт, вѣк, лин кердде. Ёшке лишнѣжѣ тѣдѣ иктѣмѣт тырхыде. Кок эдемѣм тѣдѣ шотеш пиштен кердѣн – Каарна дон Коскелам, но тидѣжѣмѣт тѣдѣ ѣшке семѣнѣжѣ, ѣшкежѣ доно когоѣшенен, ѣштен.

Шѣдѣ паржы доно тѣдѣ явлѣжѣм вашталтылын дѣ йыдын пѣцкемѣшѣштѣжѣ иктѣ-мам цаклаш лижѣ манын, йѣрвѣш пѣсѣн анжылтын, юквлѣм колаш цацен. Шѣргѣ шѣэмѣн дѣ шукуштат агыл когогорнышкы лѣктѣм манын шаналтыш. Лач тѣ мѣгѣлѣн тыгыдын юршы юр лошты нерѣшкѣжѣ тыргата пыш пырыш. Ти пыш обычножы руш пленнвѣлѣ дон колышы салтаквлѣ вѣлец толын. Тѣдѣ винтовкыжым лѣктѣлят, ялгорны гѣц ѳрдѣшкѣрѣк карангнежѣ ылыы, но лач ти мѣгѣлѣн вуйта ял лѣвецѣнжѣ сѣгѣрѣлмѣ юк рѣшкѣлт кеш. Тиды паштек ярагата тылым ужы, кѣпѣштѣжѣ кого карштышым шижѣ дѣ «ох!» манын, кенвазы.

IV

Кынам тышман тылым пачы, Ванхала, Рахикайнен дѣ Сихвонен ялгорны гѣц ѳрдѣшкѣрѣк шѣлѣн шѣнзевѣ. Рийтаоя патрон йѣшѣкшѣм шуѣн колтышат, ороды ганѣ шайыкыла кыргыжаш тѣнгѣлѣ. Рахикайнен пулеметын ялжым ялгорнешок шуѣн кодыш, но Ванхалажы станокшым сагажок намалын.

– Ну, Ырвезьвлә, шукуштат агыл атака тӱнгәләлтеш, – Сихвонен попен.

– Ма Лехто доно ли?

Ти гәнә Ванхалан юкшы серьезный ылын.

– Ма ли? Ышкеок вет колда, кыце пыдештәлт кеш. Мӱнь тишәк Ышкӱмемӱм пушташ ам коды. Мӱнь вет келесӱшӱм, а ти йӱдӱшӱ Ышкӱмжӱм пушташ кеш.

Рахикайнен аваланыл шайыкыла тәрвәнӱш.

Тышман лӱлӱләш цәрненәт, йӱрвәш тыр ылын дә тидӱжӱ салтаквләм шукурак веле лӱдӱктен. Пӱцкемӱш кӱзӱт нӱнӱн тышманышты ылын. Весӱвлән мӱнгеш тәрвәнӱмӱштӱ годым, Ванхала пӱжгәлтӱш.

– Тӱдӱ, лин кердеш, лач шушырген веле... Тидӱм пәлен нәлмӱлә...

– Кыце тидӱжӱм пәлен нәләт? Тенге гӱнәт, ти вәр гӱц Ылӱшӱ сойток ләктӱн ак керд... Тӱштӱ со прицел лӱвәлнӱ лимӱлә... Паштекшӱ кешӱвләжәт сагажы кодыт. Тӱдӱ вет Ышкежәт палшыклан кеәш шӱдӱш.

– Мане, иктӱлән, но молыланжы вәрешок кодаш шӱдӱш... Кышты пулемет ялетшӱ?

– Тӱшәк, ялгорнеш коды... Ти сытона хӱлим мам вара сага намалышташ? Нӱлгяла тунгырге кашташ гӱнь, колын колтат дә әнгӱрәлтен пиштәт.

– Господавлә тидӱ гишән ядын кердӱт, – Ванхала маньы. Тӱдӱ вуйта кок тыл лошты ылын. Лӱдмӱжӱм тӱдӱ контролируен кердӱн, но весӱвлән мнеништӱ ваштареш лиәш тӱдӱлән нелӱ ылын. Ванхала нимахань вуйлатышы ылде, но тидӱм цилә шуән кодаш гӱнь, делан пелӱжӱм веле Ыштӱмӱм анжыкта, тӱдӱ шанен.

– Тӱнь станокым нәл, мӱнь тидӱлән кем.

– Кео, кео, – Рахикайнен келесәлӱ. – Тагачы йыдым тидӱм намалышт нерат линәм.

Рахикайнен дон Сихвонен шайыкурак кевӱ, а Ванхала пулемет ял докыла аваланын кеш. Ладнанок тӱдӱ якте шо дә изин-олен ӱрдӱшкӱлә шыпшаш тӱнгәлӱ. Седӱ, тидӱжӱ ялгорны вӱлнӱ кишӱ кӱ тервен тӱкнӱшәт, тунгырталтымы юк шактен колтыш. Ванхала йӱр рок веле шәпнәлт кеш,

автомат церот пуш. Тиды паштек пулемет ялым пулыш
вйкыжы пиштышат, нимат анжыде, Рахикайнен дон Сихвонен
монгырышкыла кыце кердмын кыргыжы да ладнанг шоат,
тырхен кердде, хихиклаш тынгальы. Пулемет ялым канден
кердмыжы бшке шижмыжым цаткыдемдыш да ма Лехто доно
лиалтын, тдым пален налаш ли. Юкым пумы гыц пасна
Ванхала нимат бштен кердде да седьндонат сьгырал колтыш:

– Лехто...оо!

Тдылан автомат шдын вшештыш. Тиды гыц паснажы
нимахань юкат бш шакты.

– Иты, шумбел, ит лулыл. Лехтон колымыжылан бнянен,
тды келесальы. – Бля ылгецы, малын вара ак вшешты ылы?

– Ма тышты рышкэлт кеш? – Сихвонен ядылдалы.

Нны колышталевы, но нимат бш лиалтат, врыштым
коден, пйсн тарваневы. Лехтон колымыжы шумышкышты
тамахань тыргыжым пыртен, кзыт нны муланды вьлны
бшкет ылшыла, шуэн кодымыла бшкымыштым шижынт.
Нны отделенин командирьштым когонжат яратыделыт, но
тдын юла, патыр, цаткыды да изверг ылмыжым ужынытат,
тдылан бняненйт. Тышманвлэ вкы Лехто соок шдын
анжен, тды тамахань сврхъественныйла кайын, кыдылан
тышманат нимат бштен кердде, шаненйт. Кызытшы гынь,
Лехто гишан шанымашат лач автомат доно пумы церот
монгырыштыла веле ылын. Нны шукын колымыштым
ужыныт, но Лехтон бшкетын колымыжы, колымаш гыц
тамахань ынгылаш лидымым да лудышым бштен. Йыд пьц-
кемышты тышак, тышман доран бшкетын кодаш. Пьлы-
штышты олен охлалтымы юкшат эче шактен. Тиды тамахань
предупрежденила, орын сьгырал колтымыла да тынамок
охлалтымыла йонгалты.

Рийтаоя гишан нны ашндарыделытат, лудын колтенат,
икта-кышты, ялгорны тырышты, шьлын вазын, шаненйт.
Мынгеш кешылашты тдым сьгыренейт, но вшешташыжы
веле иктат бш вшешты. Алык тырыштат нны эче таманяр
ганэ сьгыралевы.

– Кышкы вара ти лудшы морен шьлын? – Сихвонен
келесальы.

– Взвод гыц пасна кышкы вара шЫлеш? – Рахикайнен маньы.
– Ик салтакым ти куп лошты кЫчАл сАрнАш куштылгыжок агыл.

Артиллери юкым шотышкы нАлЫн, ЫшкЫмЫштЫн цеп шайыкы вАрештАш манын, шоссе монгырышкыла тАрвАневЫ.

V

ПЫтАришЫ гАнА шамышкы пырымыкы, Лехто пиш кого карштышым шижЫ. ТидЫ паштек сЫнзАштЫжЫ угЫц пЫцкемЫшАлт кеш. Но цаткыды виАн, нелЫцвлАм тырхаш тыменьшет, шукуштат агыл угЫц понгыжалты. Ма тЫдЫн доно ылын, пЫтАрижЫ нимат Ыш ынгылы, кышты ылын, ма лиАлтЫн – пАлЫде. Онг дон мЫшкЫр лоштыжы пиш когон карштен, йылатымыла-йылатен. Пыйырт лимЫкЫ, ялгорны мыч ашкедмЫжЫм АшЫндАрен колтыш дА Ынде кышты ылмыжым ынгылыш. ТЫ ялгорны вЫлнок.

ЫшкЫмжЫм ниАлтАлЫ – тидЫжЫ тЫдЫлАн кого ясым кандыш. Онгышты вЫр йоген, тупшы нАрен шЫнзЫн гЫнят, тЫштЫ шокшы ылын. ТАрвАнАлЫ – кЫзЫ доно вуйта тЫдЫм пЫцкеденЫт, техень кого ясым шижЫ. ЯвлАжЫ нимат шижделыт дА Ул кАпшЫ воксеокат тАрвАнЫде. Туп ЫрдыжЫ шушырген дА явлАжЫ ак колыштеп – ынгылыш.

Мычашыжын мЫндЫрнАт агыл ылмыжымат ынгылыш.

ТЫдЫ олен охлалтыш дА ик вырт тАрвАнЫдеок, апатиштЫ кИАлАлЫ. ПЫтАришЫ гАнА ЫлЫмАшЫштЫжЫ тЫдЫ мам ЫштЫмЫлА, шанен лыктын кердде, но карштышыжат тЫдЫм изишешАт кодыде. ИктА-мам шанен лыкмыла. КЫзЫтшЫ гЫнь, ЫлЫшеш кодаш нимахань шансшы уке, тидЫлАн нимахань ЫнянЫмАш уке, тидЫлАнжЫ ЫнянАшЫжАт акат ли. Кыце тЫдЫ шЫренок ЫлЫмАш вЫкЫ шЫдЫн анжен, вАрештмЫ ситуацижЫ вЫкАт кЫзЫт тенгеок анжен. ОтделенижЫн лишнок ылмыжым АшЫндАрен, но йАл гань моло, тАрАк палшыкым сЫгЫрАш Ыш тЫнгАл. Таманяр цАшЫм веле ЫлЫмЫжЫм пАлен, ытарымаш кЫзЫт тЫдЫн колымашын толмыжым веле шыпшын кердЫн. Куп мычкы ашкедмЫштЫ годым, мам шушыргышывлАм выча, тидЫ гишАн шая ылы. НЫнЫм Ышке ясышты, морфин укол дА батальонын пасторын молитвАвлАжЫ веле выченЫт.

Мышкыр гыц күшнйрәк тйдём таманяр пуля ыражтен лыкмым ынгылышат, колымаш гыц пасна тйдёй нимат ёнде вычыде. Тышманвлән лишнй ылмыштымат тйдёй пәлен: шоссе вес монгырышты кйртни доно тьонгымы дә пйжген попымы юквләм раскыдынок колын. Техень ситуациштй тйдён вуйышкыжы ик шанымаш пырыш. Решением йштймйлә ылын. «Винтовкем кышты?» – тйдёй шаналтыш.

Кидшй доно кйчәләләй, но йш мо. Патронышты шукуы ылынат, сагашты толмышты годым гранатывләмәт йш нәлеп, седьндонат финка кйзй гишән шаналтыш, но техень видймй ылешәт, мам вәл ти кйзй доно йштәш лиэш? Тйдёй тәрвәнйнежй ылы. Изиш тәрвәнймйжәт, цаклыш, тйдёйлән кого ясым канден, тйдёй эчеәт шамжым ямдыш.

Угыц понгыжалтмыкыжы, кыце вижй шыла, шижй, но карштыш тйдём сойток кодыде. Тамахань мәгйрймй юкла логерйштйжй шактен колтыш дә весйвлә лишнй агылеп гйнят, вйрйм шйвәл лыктат, шүлбшйм ямдышы әдемлә сйгйрәл колтыш:

- Ванхала...
- Па-па-па-па-па-па-па... па-па-па-па... па, папа.
- Рахикайнен...
- Па-па-па-па-па-па-па.
- Ванхала, аа... аа...
- Па-па-па-па-па-па-па.

Тыл юр вйлецйнжй эртйш, тйдёй корны тйрйштйшй изи лаксакышты киән, тышманын юквләжйм изиш анзыцрак колын дә тишкй тйргештен ылгецй, ти лаксак тйдём ытара ылы. Кйзйтшй гйнь тйдёй лач колымашын толмыжым веле шыпшеш. Улы вижйм погалалын, тйдёй кйргйжй гыц шйдй юкым лыктын, сйгйрәл колтыш:

– Ёлкйрәк... ёлкйрәк целемә... пыси сйнзәән т... вуй... ёлкйрәк нәлймә!

- Па-па-па-па-па-па-па-па-па-па.
- Пйтәришй винтовка. Ванхала...

Па-па-па-па.

– Ада кол, ма, тётүк пйлышвлә! Тишкйлә лүәмәдә... позицивләшкй... саслымы монгырыш... винтовкем... ааа-йй...

– Па-па-па-па-па-па-па-па-па-па-па-па-па.

Лехто ясы дә шйды паржы доно мӓгырен. Тидыжы тамахань хир волькын урмыжмыжы вуйта ылын – шудалмы дон мӓгырымй юк иквареш. Аа... аа-й... о-ох... ох. Тӓ, т... вуйвлӓ, эдемймӓт ма прамой пуштын ада керд? Гранатым мырыктемӓ. Тӓрр...

– Па-па-па-па-па

Лехто вес монгырышкы сӓрнӓльй. Тӓрвӓнймыжы годым, карштышыжы пишок кого ылы, сӓнзӓштӓжӓт шимӓн веле кайын, но тиды гӓц анзыцшы тӓды ик хӓдӓрым цаклыш, седӓндонат угӓц сӓнзӓжӓм пачы. Иктӓ кок метр ӓрдӓжтӓ тӓды винтовкыжын затворжым ужы. Кенвацмыжы годым, тӓш-кевек чонгештен ылын.

Тенге кого ясым кандышы авалынымаш тӓнгӓлӓлтӓй.

Сантиметр паштек сантиметр, кӓчвлӓжы доно рокым ыдырен, анзыкыла кен. Кӓчвлӓжы царгалтыныт дӓ цӓркӓнен, анзыкыла кеӓш цацен, тӓрвӓжӓм вӓр якте пырын. Кок гӓнӓ тӓды шамжым ямдыш, яра эче таманяр секундеш веле. Вуйыштыжы лач ик шанымаш веле ылын – винтовкыжы якте шоаш. Тӓдыжы гӓнь лишнок дӓ тӓгодымок техень мӓндӓрнӓй ылын. Улы вижӓм пиштен, анзыкыла кеӓш цацен дӓ ӓрӓт веле, лишкӓжы вет шо. Винтовкын ременьжы бӓнде кидӓштӓжы ылын. Тиды паштек оружжым токыжы шыпшылы. Пӓтӓри винтовкын стволжым лӓктӓльй дӓ токыжыла бӓштӓш. Пӓм пырын, уштӓ дӓ порох пышан металлым ышмашкыжы нӓльй дӓ иктӓт тидым кидшы гӓц бӓнжӓштӓй роалтен нӓлеп манын, цаткыдын пырыл шӓндӓш, вуйжым ствол монгырыш сӓрӓльй. Кидшӓм олен затвор докы нӓнгеш. Нимам шаныде, лӓддеок тӓды кӓльй темдӓльй.

Лӓмй юк тышманым лӓдӓктен колтыш. Автомат очередь кок лентӓм колтыш, корны гач граната чонгештӓш. Тиды паштек тыр ли, тенге ик финн геройын историжӓлӓн мычаш толы.

VI

Рийтаоя купан алык покшалны шӓаш тӓнгӓлшӓй шуды сарай лишнӓй шӓлӓн шӓнзӓнӓт, иктӓт бӓнжӓштӓй колеп манын, юкде нышлен мӓгырен. Пӓтӓрижы гӓнь сурт лишнӓй ылмаш

тїдїлән опасный агыл вәрлә чучын – такеш агыл вет тидїм эдемїн кидшї доно бїштїмї. Варажы гїнь тїдїн көргїштї тыр дә шїп ылмаш тамахань лүдмашїм, вāk, шижтәревї. Äнят, тїштї тышманвлä шїлїн шїнзїнїт? Ти йыдымжы гїнь нїнї вуйта цилä вәрeок каштыт. Эчeжї Лехтон тенге öрїктәрїмїлä сїгїрäl колтымыжы. Ма кїзїт йїрїм-ваш лиälтеш? Ти цаткыды, йүдїшї вуян йымыланат тенге сїгїрäl колташ варештїн гїнь, махань лүдїшлä вивлä мүлändig вїлнї сәрнät?

Лүдмї паржы доно лач иктї гишän веле шаненжät кердїн – кыце тїдї техень ситуациштї ытаралт кодеш? Тїштї, лүлїлмї монгырышты, бїшкїмїнвлä ылыныт, но тїштї тенгеок Ламмиоат ылын. Мане, тенге, но тїдїн вет сагажы патрон йашїквлäжät уке. Тїштї – куп, тиштї – цїтїрїмаш. Ялгорны доно кеаш гїнь – төрөк пуштыт. Лин кердеш, тїштї отряд хälä вуйжым пиштен.

Изи мардеж бїфїлälбї дә шүкшї сарай оголышты тägү вуйта охлалтыш, шуды лыпшалт кеш. Рийтаоя лүдїн колтыш. Тїдї бїш тырхы, кїнбїлят, ялгорны докыла тәрвәнїш. Йашїквлäжїм моэш гїнь, тїнäm весївлä докы кен кердеш. Но вїц минутеш анзыцырак тәрвәнeн ылгецї, тїдї алыкын вес тїрбїштїжї Ванхала дон Рахикайненїмät ужеш ылы.

Анзылныжы ялгорны лүдїшїн дә пїцкемїшїн кайын пачылты. Шагал-шагал, нышлен-нышлен Рийтаоя анзыкыла кен. Кынам-тинämжї отрядыштышы салтаквлän лїмїштїм саслен. Явлäжї тїдїм колыштделыт. Манярым шоссе якте кемїлä, тїдї пälїде дә соок лүэн колтымым вычен.

Варажы анзылныжы Лехтон сїгїрälмїжїм колын колтыш: Ванхала.

Автомат церот пушат, рок вїкї хыргупок кенвазы дә цїтїренät, Лехтолан юкшымат пуэн бїш керд. Лехтон юкшым колын, Ванхала дон Рахикайненät лишнок ылыт, шаналтыш. Лехтон цїркїнен дә бїнгїрен саслымыжым колы гїнят, лүдмї паржы доно ситуацим бїш ынгылы. Варажы кужы жеп тыр ылы, ти жепїн Лехто лач винтовкыжы докы аваялен. Тыр ылынат, Рийтаоялан анзыкырак келдälаш бїнянїмашїм пуш.

Лехтон лүэн колтымы тылжы лишнїжок рїшкїлт кеш.
Гранатын пыдештмїжї годым, тїдї, шайыкыла кыргыжаш
манын, ял вїкїжї шагалын ылы. Кыргыжмыжы лошты оро-
дыш кешї гань саслен:

– Идї... идї... мїнь нимахань худа...

Пуля шаягаремїшкїжї вїрештї, тенге тїдї шамыш-
кыжы пырыдеок колыш.

ШЫМШЫ МЫЧАШ

I

Взвод, кыдым Лехтон отрядшы вәшлишәшлык ылын, ялгорнын шоссе докы ләкмәй вәр якте шодеят ылын. Батальонын вес ротыжы сага кешы пйтәришы взвод, кылым кыраш йнжы ли манын, салахайышкыла кен кердде. А ялгорныжы ныны гыц лач салахайышты ылын. Ситуацим ужын, прапорщик Сарколалан решением йшкыләнжы принимаяш вәрештын дә тенге тды ялгорны гыц шуды метр нәрй вургымлашты өрдйжты кен. Тиды гишән тды командирвлән увертәрен ылын. Дә седы, тидым нормальнеш шотлаш лиеш, вет пйцкемйшйшты действуымы годым, тамаат лиәлтеш.

Планын вашталтмыжы гишән Коскелаланат увертәренйт, тдыжы төрөк тиды гишән Лехтолан келесәш манын, посылныйым колтыш. Тдыжы, лүдмы паржы доно, пйцкемйшйшты мызырталтыл кен дә Ванхала дон Рахикайненын мйнгеш толмышты годым веле, ныным корнышты вәшлин шагалы.

Коскела шоссе тйрйшты канавашты пылвуйтен, пйцкемйшйшты тышманын тургышы танквләжы монгырышкыла тйтйште анжен. Рахикайнен лишкйжы нйлъяла вуштке миш дә келесйш:

– Лехто ямын... Мә тйштй иктймәт шйнә мо...

Коскела пулышыжы гач анжалы. Вара вуйжым сәрәльй дә юк лыкде шуку пйцкемйшйшкы анжыш, ма лиәлтмйм лач кйзйт веле ынгылен шоктышыла пелештйш:

– Аха... ахаа. Иктят тйштй ылде манат.

– Ну, тйштй иностранецвлә ылевй. Ныныжы мәннәм когонжат вычыделыт.

Кайын, Рахикайнен нервничаен дә вуйнаматеш лыкташ тйнгәлйт гынь, анзыцок шанен шйндймй шамаквләжым

төтөтлен. Коскелан шып ылмыжым суйымы дә вуйнаматеш лыкмы сембынь тьдй ынгылен дә маняр орлыкым ти йыдым ужуныт, тьдй гишан йьвьлән попен.

– Пәлет вет. Махань вәрвләм вәл мәләннә эртәш йш вәрешт. Ялгорны мыч йшкымым кайзыктыде ашкедмьнә годым, автомат очередь рашкалтыш... Тьшәк Лехто төрөк кәвәргыш...

– Тенгежй кәпшы тьшәкок коды?

– Тьшәкок коды. Автомат лишнок тьдй ылы. Яра эче пулеметнажым мьнгеш шыпшедйл толна.

– Кышты весывләжй?

– Тьштй, шайылыны. Но Рийтаоя гишанәт нимат пәлй агыл. Тьдй тишкй толде ма?

– Йш кай доко.

– Кышкы йне тьдй ямын? Мә тьдйым кйчәлнә, саслышна. Ик юкат йш шактат, тишкй толын, машанышна.

– Толде, анят, тәмдәм кйчәл сәрнә? Рокка!

– Ма дела?

Рокка канава мыч Коскела докы нйльяла толы.

– Лехто колен. Тагачы гьц пьтәришы отделеним нәләт. Сихвоненйм йшке отрядышкыжы колты, а Пирйм токет нәләт.

– Тенге келеш гьнь, малын нәләшыжй агыл? Ма гьц тьн-гәлмән?

– Анзыкыла кемәш гьц.

Коскела со эче пьцкемьшыш анжен дә мьнген:

– Төрөк кеәш ак кел ылы. Пьтәришы взвод гач кендә ылге-цй, яжорак лиәш ылы...

– Ну, ма пуйырен, тьдй пуйырен. Кынамжы пуйырымаш яжо, кынамжы анешлә. Лехтон эргьләнжй кокшыжы пуйырен. Во, ти т... вуй танк лишкьрәк толеш ылгецй. Тьштй миньвләм пыртен шьндймй.

– Ялгорны гьц шалахайышкырак кедә дә позицивләм нәлдә. Минывләәш пыдештдеок эртә гьнь, лишкьрәк колтыда дә пехотыштым лыпшыда.

Шоссен ик лаштыкшым нәлмй ылын дә тьдйым мьнгеш йшкьләнжй нәләш манын, тышман ти вәрйш йшке вижйм цымырен. Кок монгырыштат кредәлмәшкй йәмдьләлтйныт дә сотемәлтмйм выченйт. Кок монгырыштат цилән нервничаенйт.

Рокка, Лехтон отрядшым нэлйн, шоссе тйреш вярләнйш. Мбндйрнәт агыл турген сәрнйшй танк пйцкембйшйштй йбр-вәш лүлйлйнәт, тылым лыкташ ак ли манын, приказым пуэвй.

– Ёрвезйвлә, такеш идә лүлйл, – Рокка пйжгәлтйш. – А-а, т... вуй, лишкйрәк толыма. Шукым агыл гйнят, иктә кым метр-жым... Анжемә вара, махань нерән – толмыжы ак шо. Тйдйлән изиш порох пышым ўпшбйнзәшйжй, гранатым колтыде уке. А бнде ёрвезйвлә, пушна... эй, ёрвезйвлә... тевеш вара... лач кйзйт!

Танкын гусеницйжй лйвәлнй минын пыдештәлт кембкй-жй, мүләндй рйшкәлт кеш дә пйцкембйшйштй сотын кайын колтыш. Тидй паштек кок монгыр гйцәт лүлйләш тйнгәлевй, сотын кайын колтышы тылат йорймй гань лин колтыш, тйдй бнде танкын монгыржым нылен дә шукуштат агыл, угйц пйцкембйшйм сотемдәрен, салым доно йылаш тйнгәльй.

Рокка сусун пйжгәлтйш:

– Тйнь вет миновләм шбндйл кодышыц. Мбнь тидйм бштәш шүдйделам гйнят, бшке вуяэт бштйшйц. Мбнь мадмыла веле тидйм бштйшйм, а тйньжй гйнь пиш серьёзно тидй вйкй анжышыц. Седй, мүләндй вйлнй ма гишән вәл ак попылеп, попымыштылан бйнянәш веле циләжок ак кел.

– Итәт попы, ма эче мәннәм тиштй вычаш тйнгәлеш – ат пәль.

Рахикайнен кйзйтәт эче шокушты ылын. Ванхалажы гйнь, анешлә, сусу кымылан. Отделенин командиржй тйдйлән мелешйжй ылын, а Лехто тйдйлән хихикләшйжй со цәрнәш шүден. Роккажы гйнь, ма-шоным шайыштын дә толшашын тйдй сага йыкыракажок ак ли манын шанен.

Танк цулге веле бнде йылен дә ёрен шоньтат, коргйштйшй снарядвләжәт пыдештәш тйнгәлевй. Рокка танк паштек вәнген – лин кердеш, экипажшы ытаралт кодаш манын, тугй ләктәш тйнгәлеш, но тйгодымок минын пыдештәлтмй годымжы шамыштым ямден кердйнйт дә коргешок кодыныт.

– Тйштй бнде шашлык жаралтеш, – Рокка келесәльй. – Иктәт шйлйн бйнжйштй кердеп манын, мälәннә анжалмыла.

Ванхала пулемет сага киэн, прәжәжйм кычен, Роккан потикәлә шактышы шаяжым попылын:

– Шашлык жаралтеш... хи-хи... шашлык.

– Колат, Ванхала, когонжок ит ваштыл. Ирок толешät, мälännä паркам пуат.

Танкын йылымыжым анженйт. Тйдйн тылсалымвлäжй шйргйштйм сотемдäрен. Роккан сйнзäжй пйцкемйшйштй коти сйнзä гань йылен. Тйдй йвйртйшй кымылан ылын – танкым пыдештärймäш нйнылän чйдйрäk лүдйшйм канден. Пирй Ял йылышы танк вйкй шуку анжыш дä варажы пйжгälтйш:

– Келеш вет, махань колымаш нйнылän пуйурен.

– Колат, Ял, тйнь тиштй когонжок ойхырен ит шалгы. Мä кйзйт нимахань монастырь школышты моло ана ыл. Тиштй пушташ веле келеш, уке гйнь... т... вуйвлä. Такеш агыл вет попом: тишкй колаш агыл, а йälйм пушташ манын толынна. Уке гйнь, төрök йшке кäväрген вазат.

Пирй Ял винтовкыжым нälят, целялälбй дä пйцкемйшйш лүэн колтыш. Гильзыжым лыкмы годым, келесälбй:

– Мйнь тидй гишän шйм попы... Векät, нинй веле агыл тиштй ылыт. Вот вет келтймäш, маняры паштекшй оролышым. Векät, шйм чуч.

II

Йид паштек изин-олен сотемäш тйнгälбй, анзылнышты луды дä йыкырака ирок ылын. Юр цärнен гйнят, пöрттү вашт нöрен шйцшй ылын. Кожвлä вйлец вйд патькалтышвлä патькенйт дä пушängй, тйнгжй нöрен шйнзйнät, ирокшы жерäштй шимйн веле кайын. Шудеш салтаквлän выргемйштй ньоц нöрен шйнзйн. Укш лывäkй моло кеаш вәрештйн гйнь, укш бйрзälт кемйкй, нйны вйкй уштй юр вуйта пуэн. Тйшкävлä дä кужырак шуды лошкы кенйт гйнь, нйнын ййр äнгй-ремшйвад вйдйлälтйн.

Вашт нöрен шйцшйвлäэт, маняр вäl ти ясывлäm эче тырхаш келеш манын, иктät кйзйт тидй гишän шаныделыт, вуйыштышты лач ик шанымаш веле ылын: шукуыштат агыл тйдй угйц тйнгälälтеш, кыды эчеät анзылнышты колымаш дон йлймäшйм висäш тйнгälеш.

Ти кечывлән тышманлан куштылгыжок ылдеят, изиш цакнаш вәрештын, седьндонат шуку салтакшок куштылгын шүләтенйт дә, анят, тьдды ти шоссе верц кредалашьжят акат тьнгал, шаненйт. Но ньны самынялтыныт. Йьрыштй тышманвлән шолмылаок-шолмыштым дә телефон линин кьрын кемьжй гишән ньны воксеокат палыделыт. Телефон лини ылдеят, радиопередатчиквлашты веле кодын. Тенгеок дивизиштат шоссе якте шоде – палыделыт. Толын шодеят, артиллерият ньнйлан палшен керде.

Ньны йшке дислокаци вьрыштйм кымдаемдышашлык ылыныт, уке гьнь, уталок аьнгьсьр вьр ньнйлан кодын. Тенге батальонышты шоссен кок тьр мычкыжат кеаш тьнгальбь. Ялгорны дон шоссе ушнымы вьр якте шоэват, Лехто дон Рийтаоян капьштйм мозвь. Ма лиалтмьмат изин-олен ынгылевь. Лехтон ышмажы шаланен кен, а шаягаремжй воксеокат пыдешталт лактын.

– Ышкьмжым ышмашкыжы льэн колтен. Пиш когон шушырген. Кым пуля йангжй гьц улньрак. Ужыда, кыце ыдыркален? Кьчвлажят, вак, кодделыт.

– Дә Лехто колен ылын? Тенге ма? – Хиетанен Ванхала дон Рахикайнен вькь анжал, келесьш. Ванхала шекланен колтыш дә нервничаен, явлажьм вашталтылаш тьнгальбь, но Рахикайненжй роал пуш:

– Ам палы. Кынам тьдйм сьгьрьшнә, юкымат йш пу. Мам вара тенге анжет?

– Мьнь лач орам веле. Тиштй тамахань мистери. Келесшок гьнь, театрыштышы мистери спектакль гань. Кыце колышы йшкьмжым пуштын кердын? Йымы перегок! Ордежат ам тырхы. Мьнь тенге орам, кыце орамжй, тидым йшкежат, вак, ам палы.

– Мам вара когонжок орат?

Шьдешкен колтен, Рахикайнен винтовкыжым пулыш вькьжй нальбь. Коскела юк лыкде колышывлән капьштйм анжыш. Такеш соредалаш тьнгалаш йнжй ли манын, тьдды келесьш:

– Векат, тьдды кьчальмьдә паштек шамышкыжы пырен. Кыце лиалтын, тенге лиалтын. Каеш, тьдйм тишец сойток нигыцеят ат лык ылын. Паштекшй толшыжат сагажок кодеш ылын.

Тиды паштек Коскела ёшкыланжы вуйта маньы:

– Яра эче тиды Лехто доно тенге лиалтын. Тиды ма логычна нигынамат колымаш гыц лудде. Тидын шотышты тиды цаткыды ёрвезы ылы.

Рийтаоян капшы шукурак ёрыктарымашым лыкты. Сагашты ылшы салтаквлё тиды тиштё лин ак керд манын попенётат. Тынёмок Ванхала ти вёр гыц станокын ялжым нёлын кешым манын шайыштын. Варажы Коскела техень шанымаш докы толы: Рийтаоя пётари кыргыжын, а варажы мёнгеш тишкок толын. Но ма Рийтаоям тишкы мёнгешыжы канден кердын? Ти ядмаш нёнылан вёшештыде коды.

Колышывлэн кёпыштём ялгорны тыреш сага-сага пиштевы. Коскела шинельвлёштым нёлят, левед шёндыш. Керёл агыл жест, но мам ит попы, сойток яжо. Тидыжы благословайымы гань ылы. Салтаквлэн колымаш гишён кызыт изишёт попымышты шодё ылын. Янгылен дё тошаэм шёцшы шёргёвлёшты доно серьёзно анжёнёт. Шотеш пиштен, осторожно когоньыштын кёшёнёшты гыц кодшы патронвлём нёлевё – ик патронмат такеш кодаш ак ли, тидым пёленёт.

Тиды паштек нёны анзыкыла кен колтышы ротышты паштек пёсын тёрвёневё.

Кокшуды метрым эртымёкышты, батальонышты цаткыды позицишты ылшы тышманым вёшлин шагальы дё кредёлэш йёмдёлёлты. Шоссе вёлны сёрнёлтыш шайыц ик танк кайын колтыш, шукуштат агыл, паштекшы вёсы лакты. Шайылныжы пехота ружге толын.

– Рокышкы капаялтда!

– Ма доно? Парнявлё доно ма?

– Кышак кольмывлёджым кодендё? Ёнде ёшкеок керёл ылмыжым ужыда – намалмыда шодё. Тенгежы гёнь, кышак шуэн коденнё, тышкы кеде уке. Тыштё кого ара кйё ылы.

Ротывлэн кольмы шот пиш когон айыртемалтеш. Кого кредёлмёшвлём вычёнёт гёнь, тынём кольмы шотат кушкын – салтаквлё колышы тышманвлэн кольмыштымат тынём погенёт, но кредёлмёшвлё ылделыт аль нёным кужы марш вычен гёнь, кольмывлё куштылгынок ёрдышкы чонгештенёт. Ти гёнё сагашты таманяр кольмы веле ылын дё нёны кызыт сек

керәл хәдйр ылыныт. Кыдыжы парнявләштй доно, вәк, иктә-
махань дә лаксакым йштәш цацен. Кынам йшкйметйм алталет,
тидйм лач экстремальный условишкй вәрештмйкет веле
ынгылет. Кыдыжы йшке шйлмй вәржйм изи шйкшй пу
шайылан йштен, тйшәк таманяр кукшы укшым пиштен дә
тидйм пышкыды рехень доно леведйн. Автомат гйц моло лүн
колтат гйнь, пульжы кйжгй преня вашт, вәк, ләктеш дә
техень мадыш укрепленн эдемйм колымаш гйц нигыцеәт
переген ак коды. Но эдем техень изи баррикада шайылнат
йшкймжйм ладнан шижйн кердйн.

Циләнәт ладна, кредәләш йәмдйвлә дә решительный
ылыныт. Падышкы вәрештмйштйм, кышецйн цәкнәш шанет
гйнят, ләктәш йөн уке, тидйм циләнәт ынгыленйт. Седйндонат
цилән кредәләшәт ладнанок йәмдйләлтйнйт.

Карилуотон взводшын позицижй шоссе тйрйштй ылын.
Пйтәришй дә кокшы отделенижй лишнйжок ылыныт –
иктйжй корнын ти монгырытыжы, весйжй – вес монгырыш-
тыжы. Карилуото цеп мыч аваляныл кеш. Йшкймжйн шйм-
жйм пйзйрен гйнят, тйдй салтаквләжйн кымылыштым лүк-
тәш цацен дә тырхаш шүден:

– Ёрвезйвлә, тишец нигышкат ана цәкнй, тидйм әштйдә.
Лижй ма лижй, но иктәт йшке вәржйм ак коды.

Полкын минометшй, минывләжй шукужок агылат, пышт-
ке-пыштке, кахырымыла лүлйлйн. Тидйм цаклен, салтаквлә
тйдйм шудалыныт, а тышман лыпшаш тйнгәлмйкйжй,
кахырашыжат цәрнйш – тидйжй нйным пишок шйдештәрйш.
Тышман атакыжым тйнгәльбй, пйтәриок минометвлә лыпша-
левй, но лыпшенйт гйнят, шайыкышты веле минывлә чонгеш-
тенйт. Атакышкы кемй сигналым колын, ййрвәш лүдмй пар
доно саслымы юквлә шактенйт:

– Т... вуйвлә!.. Падышты ылына. Тидйжйм цилән ужна!

Шужген-шужген, минометвлән снарядвләштй нйнй гач
чонгештенйт, яра веле эче нйнйн координатвләштй самыньрак
ылыныт. Минометвлән цәрнймйкйштй, шйргй логйц кйрән
униформан салтаквлә ләктәш тйнгәлевй, циләнәт нйнй
сасленйт, юкышты лүдйшйн ййрвәш рйшкәлтйн:

– Ураа... ааа... раа... аааааа...

Тиды паштек тӱнгӱлӱлтӱ. Ик сембӱн шужгалтын дӱ рӱжгӱлтӱнӱт, салтаквлӱ нимат колын кердделыт. Цӱрнӱде лӱлӱлмӱштӱ дӱ йыравӱш рӱжгӱмӱ юкеш нӱнӱ йӱкшӱ гань ылыныт. Дӱ тиды лошты коӱ гань «урам» саслымаш шактен.

Танквлӱ тӱрвӱневӱ. Векӱт, тышманын маняр ылмыжым дӱ купвлӱ гач артиллери гӱц пасанок толмыштым шотышкы нӱлӱнӱтӱт, нӱнӱ лӱддеок анзыкыла толыныт. Сапервлӱ доно минируйымы вӱр якте толевӱт, шагалевӱ дӱ шеклӱнӱдеок лӱлӱлӱш тӱнгӱлевӱ.

Цеп монгыр гӱц тыргыжланышы юквлӱ шактенӱт:

– Эй... эй!

Танквлӱ ваштареш кредӱлшӱ отряд шоссе тӱр мыч танквлӱ докыла лишембӱн. Корны вес монгырышты кишӱ сапервлӱн прапорщикӱштӱ рӱжгӱмӱш лошты корны гач саслен:

– Ада керд... Эй... Танк ваштареш кредӱлшӱвлӱ! Ада керд! Нӱнӱ Қлимвлӱ ылыт...

Танквлӱ ваштареш кредӱлшӱ отряд, мам сапервлӱн прапорщикӱштӱ сасла, бӱш кол. Нӱнӱ логӱц кымытын, противотанковый гаранатометым нӱлевӱт, анзыкыла аваянен кевӱ, весӱвлӱжӱ шайылан, канаваӱш кодевӱ. Кок гӱнӱ нӱнӱ лӱӱн шоктевӱ, но лӱмӱштӱт такеш веле ылы – танклан сойток нимат бӱштен бӱш кердеп. Тиды паштек танкын башнӱыжы токыштыла сӱрнӱлӱ, наказышы Йымын сӱнзӱлӱ вӱкӱштӱ анжальт, лӱӱн колтыш – кым салтакге, гранатометге шӱкш лоӱш ямевӱ. Шӱкш шӱлӱнен кемӱкӱ, лаштыквлӱӱш шӱлӱнен кешӱ пай арам ужевӱ, покшланышты гранатометын каклярген кешӱ стволжы кӱшкӱлӱ анжен.

Цепӱштӱ шытырын саслымы юквлӱ шактен колтевӱ:

– Динамит пакетвлӱм... Танк ваштареш кредӱлмӱн!

Танкын командиржӱ лӱдмӱжӱм сӱнген, корны тӱр мыч кыдал кеӱ гӱнӱ, тӱнӱм мадышышты мадын колтымы лиӱш – пӱленӱт.

Тышманвлӱн пехотышты бӱнде иктӱ шӱдӱ метр ӱрдӱжтӱ веле ылын. Трӱкок анзылнышты каклярген кыргыжшы салтак кайын колтыш, изиш веле тӱдӱ кайылдалы дӱ мӱнгеш рок вӱкӱ шӱлӱн вазы ӱль пуля тӱкнӱшӱт, кенвазы. Цепӱштӱ ылшывлӱ стволвлӱштӱн бӱрен шӱцмеш, тӱтӱшде лӱлӱлӱнӱт.

Юк лыкде, напряжеништӹ дӓ кого рӹжгӹмӹ лошты нӹнӹ патронвлӓштӹм заражаенӹт-лӹэнӹт, заражаенӹт-лӹэнӹт. Патронвлӓм кӹшӓнӹштӹ нӓлмӹ семӹнь шаненӹт: «Тинӓрӹ веле ма ӹнде кодын?»

Вӓрӹн-вӓрӹн санитарвлӓм сӹгӹренӹт. Теве ик салтак лишнӹ кишӹ пашкудыжын винтовкын лӹлӹлӓш цӓрнӹмӹжӹм цаклыш, ӹшкежӹ тӹдӹ вуйжым дуло вӹкӹ пиштен, шӹп киэн. Но вӹкӹжӹ анжаш тӹдӹн жепшӹ ылде. Кредӓлмӹштӹ лошты, кокшы дӓ кымшы батальонат техеньок падышты ылыт, тидӹм нӹнӹ цакленжӓт ӹш шоктеп. Ма ӹӹрвӓш лиӓлтӹн, анжылташ жепӹштӹ изишӓт ылде. Цӹре гӹц кешӹвлӓ, серьезный анжалтышанвлӓ дӓ приказвлӓ дон командывлӓм саслен, нӹнӹ лачокат, ӹлӓш ӓль колаш – кредӓлӹнӹт.

Анзыкыла кемӹштӹ семӹнь, тышманвлӓн рӓдӹвлӓштӹ шозем миэнӹт. Но кок танк со эче корны вӹлнок мӹнгеш-анеш турге кыдалыштыныт дӓ цепӹштӹ кишӹвлӓ, кынам нӹнӹ корны вӹлец сӓрнӓлӹт, выченӹт.

Хиетанен корнын шалахай монгырыштыжы кӹ шайылны киэн. Торцынжы мӹндӹрнӓт агыл, вургымлашты, Рахикайнен киэн. Рокка тӹдӹм автоматчик семӹнь, цепӹшкӹ колтен ылын. Хиетанен гӹц иктӓ шӹдӹ метр анзылнырак лӹмегож тӹшкӓвлӓ шалгенӹт дӓ нӹнӹ шайылны тышманвлӓ кайыныт. Хиетанен тӹшкӹлӓ пулеметшым нӓнгеӓш шаналтыш дӓ ти шанымашыжы пиш яжо ылын, такеш агыл вет тышман монгыр гӹц юр гань пульывлӓ лыпшенӹт. Пульывлӓн юр цӓрнӹмӹкӹ, Рахикайнен вуйжым кӹ шайыкы шӹлтен, нимат анжыде, лӹлӹлӓш тӹнгӓльӹ. Лӹӓшӹжӹ лӹлӹлӹн, но автомат стволжы веле кӹшкӹлӓ анжен, тидӹм ужын, Хиетанен шӹдӹн сӹгӹрӓл колтыш:

– Целяш келеш, пылгомышкыла агыл лӹлӹлӓш! Тӹштӹ лӹмегож тӹшкӓ доны иктӹ киӓ дӓ тишкӹлӓ лӹлӹлеш.

Рахикайнен лӹэн колтыш, но вуйжы со эче кӹ шайылнок ылын. Цилӓнӓт Рахикайнен гань лӹлӹлӓш тӹнгӓлӹт гӹнь, тышманын атакыжым нима донат шагалташ ак ли – тидӹм Хиетанен ынгылен. Нӹнӹм цилӓштӹм изи партывлӓэш шӓлӓтен, лыпшен шуат. Тенге шаналтышат, лӹдӹн колтыш дӓ шудал, пӹрхен лыкты:

– Т... вуй! Колат, пульывлӓм пӹлгомышкы ит лӹлӹл!

Кыце Хиетанен вѣкѣ шѣдѣжѣ пыра, тидѣм Рахикайнен шижѣ. Хиетаненѣн Лехтон колышы кѣпшѣ анзылны попымыжым, Рахикайнен аштен.

– Мам вара, шѣмбел, когонжок командует? Анжалыма вара, командир лѣктѣн!

– Командир ылапат, кышкы цельѣмѣлѣ, келесен кердѣм. Тѣведѣн тѣ тѣшкѣ докыла лѣ. Тѣштѣ пулемет лѣлѣлеш дѣ йѣржѣ ситѣлыкын погынен шѣнзѣнѣт.

Рахикайнен демонстративно вуйжым лѣктѣлят, лѣэн колтыш дѣ винтовкыжы гѣц гильзым лыкмыжы лошты соредѣлмѣлѣ попен:

– Вуетѣм перегѣлок, т... вуй сержант. Такеш агыл вет вуйышкет кыжвек кузен кен.

Тидѣм колын, Хиетанен когон шѣдешкѣш дѣ Рахикайненлѣн пѣлѣш тѣнгешѣжѣ пумыжы шон колтыш, но тышман тидѣм ѣштѣш ѣптѣртѣш, седѣндонат пакыла лѣлѣлѣш пижѣ. Лѣлѣлмѣжѣ лошты шѣдѣн попен:

– Капкаѣтѣм питѣрок! Уке гѣнѣ, тидѣм мѣлѣм ѣштѣш вѣрештеш. Пѣлет ма? Тѣнѣ техенѣ цыгы вуй ылат, техенѣ... ылат. Келесенжѣт, вѣк, ам керд – маханѣ ылат. Техенѣ сага шарашат шѣнзѣш ак ли, техенѣ ылат.

Рахикайнен юкымат ѣш лык. Анзылнышы танк шоссе вѣлец сѣрнѣлѣ дѣ токыштыла тѣрвѣнѣш. Весѣжѣ, тѣдѣлѣн кеѣш йѣн лижѣ манын, лѣлѣлѣш тѣнгѣлѣ. Тышманын пехотыжы угѣц кѣнѣлѣят, урам саслен, токыштыла тѣрвѣнѣш. Цепѣштѣ кишѣвлѣжѣ гѣнѣ, шѣренрѣк лѣлѣлмѣ вѣреш, анешлѣ веле ѣштенѣт – нѣнѣ монгыр гѣц шоѣн веле лѣлѣлмѣ юк шактен. Векѣт, паникышкы пырен, лѣдѣн колташышты лач изи ырт веле келѣн. Корны тѣрѣштѣ кишѣ сапервлѣн прапорщикѣштѣ кидѣшкѣжѣ миным нѣлѣн, какляныл-какляныл, танк монгырышкыла кыргыжы. Таманѣр ашкылым ѣштенѣт шоктыш, тагыце чонгештѣмѣлѣ, ял вѣлнѣжѣ сѣрнѣлт кеш дѣ Хиетанен гѣц таманѣр метр ѣрдѣжтѣ рок вѣкѣ кенвазы.

III

Кыце прапорщик вѣкѣ пульывлѣ тѣкнен, гимнастеркыжым ыражтен лыктевѣ, Хитетанен ужы. Кок секунд нѣрѣ тѣдѣн

решеним принимаяш жепшй ылы. Сйнзйжй доно техень
колымашым ужат, шумжым тама пйзйрйл шйндйш.
Келесйок гйнь, Хиетанен нимат когон шукужымок шаныде.
Тйдын вуйыштыжы лач ик шанымаш веле сйрнен: тидым ак
йштй гйнь, танк тйды гйц немйрым йштй, а шайыкыла цйкнй
гйнь, тйнам сойток, кыргызмыжы годым, кола. Ти лудйшла
мйгйлын, кокшы шанымашыжы шум лыкын мйндйр
вйрйшкйжй шйльй, пйтйришйжй Хиетаненым со эче аздарен.
Висйкйлйшйжй тйдын кок секундыжы ылын. Дй пйтйришйжй
сйнгйш.

Танк иктй коклы метр ордйжтй ылын. Таманяр ашкыл
анзылныжы урын кешй пушйнгйн важшы кумкйлй анжен –
лин кердеш, прапорщик ти важ шайыкы кенежй ылын.
Хиетанен колышы прапорщик докы пйсйн авалыныл кеш дй
кидйштйшй зарядшым нйльй. Пйльйш лишнйжй пульывлй
шйдын шишкен кевй, пульывлйэш ял донышы рехенят
цйтйрйлт кеш.

Хиетанен уштй вйдышкй пырен лйкшй эдем гань цйтйрен
дй нелйн шулен. Тйрвйвлйжй вуйта тйнгйн кенйт. Шамжы
вуйта воксеокат кйлмен кен. Ма тйдын доно лин кердеш, тидй
гишйн кйзйт шанаш жепшй ылде. Хиетанен важ докыла пйсйн
тйргештйш.

Лач тй мйгйлын Роккан юкшым колын колтыш:

– А йнде, кыце кердмйн, пуда!

Хиетанен важ доран пырен вазы дй напряжеништй ылынат,
шамжы кей, машаныш. Пйтйрижй Рокка тйдылйн сйгйрйльй
машаныш дй изиш лимйкй веле, салтаквлйлйн саслымыжым
ынгылыш.

Тидй паштек миныжы целаок вйл манын шаналтыш. Мина
делашты шукужымок пйльде, но нелйц лйвйлнй сойток
пйдештшйшлык, тидй гишйн веле шанен. Кйзйт минереш
тыменяш тйдын жепшй изишйт ылде.

Шйльмй вйржй пындец тйды гусеницым ужын.

– Тйшкй... тйшкй...

Тидй паштек мырыктыш. Мина нелй ылынат, кышкы
шуаш, тйдым когонжок целяш йш ли. Шумыжы годым,
Хиетанен йымымат йшйндйрйльй. Миным йнжйштй цаклеп

манын, вѣкѣжѣ кыныжым мырыктыш, тамажы мина вѣкѣт вѣрештѣ. Тѣгодымок танкын вургымла гусеницѣжѣ мина вѣкѣ вѣрештшѣ манын, йымым вуйта сарвален. Лач тидѣ паштек веле пыдештѣлтеш гѣнь, ѣшкѣмжѣм кыце переген кодымыла, шаналтыш. Пушѣнгѣ вѣж пыдештѣлтмѣ давлени гѣц переген кода вѣл? Тѣдѣ вѣж лѣвѣлѣн цымырген шѣнзѣ, ышмажым пачы дѣ пѣлѣшѣжѣм питѣрен шѣндѣш.

Кок секундышты вуйта цилѣ мѣлѣнды вѣкѣжѣ урын валыш – тенге тѣдѣлѣн чучы. Тѣдѣ пыдештмѣ юкым ѣш кол, пыдештѣлт кемѣкѣ, давлениѣш йѣкшѣ гань лин колтенѣт, шамжымат пѣтѣрижѣ ямдыш.

Понгыжалтмыкыжы, танкын пылен шалгымыжым цаклыш. Йѣржѣ шѣкш дон пыракат ѣче вазын шоктыде. Тѣгодымок лишнѣшѣ салтаквлѣн ышмаштым кѣрен шалгымыштым ужын дѣ сусун саслымыштым – нимат колде. Вуйжы изиш карштен дѣ мам техень состоаништѣ ѣштѣмѣлѣ, пѣлѣде. Рок вѣлнѣ тѣдѣ киѣн дѣ кынамжы танк вѣкѣ, кынамжы саслышы салтаквлѣ вѣкѣ анжылтын. Нѣнѣжѣ Хиетаненѣм мактен, сусун сасленѣт:

– Во, Хиетанен! Вот кыце кердѣц! Молодец ылат!..

Но саслымышты такеш веле ылын, тидѣжѣм Хиетанен сойток колде.

Вара кыце танк лѣвец пѣтѣри ик ял, варажы вес ял кайын колтыш, ужы. Тидѣ паштек салтакын кѣпшѣт кайы. Трукок тѣдѣ тѣнгѣн шагалы дѣ ѣшѣт тѣрвѣнѣ. Хиетанен шайыкыла анжалы дѣ тѣштѣ Рахикайненѣн йылышы сѣнзѣѣн шѣргѣжѣм ужы, но саслымыжым ѣш кол:

– Тыл лини гѣц карангда! Мѣнь кодшыжым ѣштем!

Лач ти мѣгѣлѣн Хиетанен шамышкыжы толы. Пѣсѣн кодымы позицишкѣжѣ тѣргештѣш дѣ кѣ шайылан каклярген вазы.

– Вѣрѣштеток ли! Мѣнь тидѣм лыпшалам!

Рахикайнен кок гѣнѣ танкын люк кѣргѣш лѣѣн колтыш. Хиетаненлѣн тенге попен, вуйта танкым пыдештѣрѣмѣштѣ пел пѣшѣжѣмок тѣдѣ ѣштен. Шукердѣ агыл соредѣлмѣштѣ тѣдѣм ирѣкеш кодыде. Хиетаненѣн подвигшѣ тѣдѣн шаяжы ваштареш ылмыжым анжыктен кердѣн дѣ седѣндонат ѣшке

шижмәшбжым лүктәләш манын, Хиетаненлән палшаш цацен, тбды верц шытырланен.

Хиетанен бшкжеб кб шайылны киэн дб кижен шбщшб гань, цбтбрен. Шамжы пырымы сембнь, махань лбдбш лишнб ылмыжым ынгылен. Лбдмбшбжб тбдбн сбнзб анзылныжок ылын, кыды нигыцеат ямын кердде – тидбжб танкын гусеницыжы, кыды тбдбм нембртен пиштбш йбмдб ылын. Ти картинжб пиш виан дб бббшб ылын, вуйта тбдб угбц лин кердбн, седбндонат тбдб лбдмб паржы доно тагышкы кыргыз шблбш йбмдб ылын.

Тенге гбнят вбрешбжок коды дб шамжат изин-олен вуйышкыжы пырыш. Сигаретшбм кбшбнжб гбц лыкты дб цбтбрбшб кидшб доно ышмашкыжы нблыб. Тбрвбжб цбтбренат, цырток кбрбн кеш. Лач нблбмшб спичкб кашаргеш веле сигаретшат пижб.

Изин-олен цбтбрбш цбрнбш. Лблблмб дон салтаквлбн саслымы юквлбштбмат колаш тбнгблыб. Ик вырт охлен попен: «Йымы перегок! Келеш вет! Йымы перегок! Келеш вет!» Дб малын охлажы, тидбм бшкжеат ынгылыде. Тидб паштек мина вбкб ик кормыж сбкбм мырыктымыжым бшбндбрен колтыш дб тенге бштен, тетя гань ылмыжылан, йбрблтбш. Бнде кымылжат кузыш, тбдб сусу лин колтыш. Лач кбзбт веле кого, кербл пбшбм бштбмбжбм ынгылышат, ваштыл колтыш:

– Техень маскировка ылы?..

Тбдб лбдмбжбм бшбндбрен дб тбнбмок ытаралт кодмыжылан сусу лин, ваштылын – батальоным ытарен кердбм вет, бшкжеб шанен.

Ситуаци бнде когон вашталтын. Вес танк шайыкыла цбкнен дб тышманын пехотыжы парализуйымы гань ылынат, шукуштат агыл, лблблбшбжбт цбрневб. Тышманвлб воксеокат лблблделыт дб цбкненбтбт, салтаквлб изин-олен ял вбкбштб кбнбблевб.

Коскела Хиетанен лишкб пбсбн кыргыз миш:

– Нимат лиделат? Вот кердбц! Тидб гишбн тблбт отпускым пушашлык ылыт. Кыце ял лишнет рехень цбтбрблт кеш, тидбм ужымат, сбнзбэмат пбтбрен шбндбшбм.

Коскелан шамаквләжым колын гһнят, мам тӱдӱ попен, Хиетанен нимат ынгылыде. Тӱдӱ лач келесӱльӱ веле:

– Мӱнь нимат ам пӱлӱ. Нимат ам пӱлӱ. Мӱнь лач мырык-тышым веле. Яра веле тӱ прапорщик тӱдӱм зарядӱен коден ылын. Йымылан тау. Ой, т... вуй, кыце мӱнь лӱдӱм. Тидӱ паштек табакымат пижӱктен шӱм керд. Кыце тенге эдем лӱдӱн кердеш, тидӱлӱн ӱрӱм. Мӱлын тидӱ тенге?

– Мӱнь вет тӱдӱм лыпшал пиштӱшӱм, – Рахикайнен шая лошкышты пырыш. Ёшкӱмжӱн шӱмжӱм ти шамакшы доно кӱндӱрен гһнят, мам тӱдӱ попен, Коскела ёшӱт колышт, вӱк. Кымытын осторожно танк докыла кеӱш тӱнгӱлевӱ.

Тӱштӱ тыр ылын дӱ изиш вычалалевӱт, Хиетанен автомат дулыжы доно ик монгыржы гӱц лыпшал колтыш. Тӱдӱн цилӱ шамжы пырен ылынат, лачокат сусу ылмыжым анжыктен. Танк кӱргӱштӱ ёлӱшӱвлӱ ылыныт гӱнь, нӱнӱ колышты манын, кӱжгӱ юк доно сӱгӱрӱл колтыш:

– Иктӱжӱ тӱштӱ улы гӱнь, тӱрӱк лӱкшӱ! Уке гӱнь, техень миным мырыктем, тидӱм Америкыштат пӱлӱш тӱнгӱлӱт лиэш. Тагачы гӱц ти танк мӱнӱн дӱ кӱ тидӱн доно кыдалышташ тӱнгӱлеш, мӱнь указым пуэм. Ити сутаа. Руски солтаат! Пуалток! Кого цыгы нер! Уке гӱнь, люкым пачам!

Хиетанен башня вӱкӱ кузен кеш дӱ нелӱ люкым пачат, кӱргӱшкӱ анжал, сӱгӱрӱл колтыш:

– Тиштӱ нӱнӱн пӱлӱшвлӱштӱ гӱц вӱр йога. Цилӱн тыр ылыт.

– А тиштӱ лейтенант киӱлтӱ, кыдым мӱнь лыпшал пиштенӱм, – погонвлӱ дон шӱдӱрвлӱм погышы Рахикайнен танк лӱвец сӱгӱрӱл колтыш. – Тенгежӱ гӱнь, лейтенантым лыпшал пиштӱмем гишӱн Российӱн капитанын званижӱм мӱлӱм пумыла.

Хиетанен шукердӱ агыл соредӱлмӱштӱм монденӱт ылын. Танк йӱр анжалат, ӱрӱн келесӱш:

– Колыда, молоцавлӱ! Келеш вет, мам ёштӱшӱм! Мӱнь ёшкежӱт ӱрӱн ам ситӱрӱ. Мӱнь лач геройок ылам. Вуйыштем шужгаш цӱрнӱ ылгецӱ. Курымеш веле тидӱ ёнжӱ код.

– Техеньлӱнжӱ вуйыштетшӱ вӱржӱ эче кодын ма? – Рахикайнен манындалы. Тидӱжӱ лоштышты пуреммӱштӱм

анжыктышы шаяла шактыш. Тидым колун, Хиетанен ваштыл колтыш да весбвләжәт тенгеок бштевб.

Тиды паштек танк йбр вес салтаквлә дон офицервләат погыневб да циләнәт Хиетаненбм мактенйт. Ламмиоат вуйжым брзәл, келесальб:

– Тевеш вара. Тиды циләләндә пример сембнь лин кердеш.

Но мажы брбктәрә, тбдбн шаяжым иктәт «таум келесбмблә» бш ынгылы. Тбдбн вбцкбж юкыштыжы со тама техень ылын, кыды йбрнбкбм, вәк, лыктын кердбн. Сарастиеәт толыы. Тбдбжб Хиетаненбм кидшб гбц кормежтбш да мактымыла келесбш:

– Мам тә бштендә, тидым мбнь цилә гбц сек яжон ынгылем, такеш агыл вет ситуацинәмәт пәлем. Пытәрижок – тбләнәт тау! Сек пытәрижок тәләндә «Ирбкбн Хрестбм» пумы лиәш, сержант званилән тбрөкок документвләм сиренә.

Хиетаненбм ти шамаквлә когон брбктәревб. Кбзбтәт эче тбдб мам майор попен, циләжок бш кол, но кодшыжым лач ынгылыш веле. Бшкежб доно кбзбт когоэшнен гбнәт, цилән тбдбм мактатат, шекләнәл, вәк, колтыш. Тбдб лач йбрән дә изиш нервничаен, офицервлә вбкб анжылтын.

Сарастие батальонын командиржб сембнь ма-шоным ядышташ тбнгальб. Тбдб пандыжы доно танкым севәл анжыш да келесбш:

– Каеш, ти модель яжо. Тенге гбнәт, яжо конструкторвләштәт, вәк, финнвлән патыр ылмышты да кредәләш цацымышты ваштареш нимат шанен ак лыкеп.

Шукердб агыл майор Хиетаненбм мактыш гбнәт, шамаквләжб доно тбдб шукужымок бшкбмжбм мактымыла чучы. Цилә военначальникләок, батальонын сбнгбмәшвләжбм, салтаквләнеш агыл, а бшкбмжбнеш шотлен. Цәкнебйт да позицивләм коденйт ылгецб, тидым трусвлә бштенйт да условивлә нелбвлә ылыныт манын кердбн. Седб, мам ит попы, майор салтаквлә гбц шукуыракым вәшештә. Махань критический ситуациштб ылыныт, салтаквлә пәлбделыт. Тевеш, кбзбтәт кбшбщ батальонын штабшым вес вәрбш вашташ ак ли манмы приказ ылын. Тенгежб гбнь, салтаквлә цәкнбшәшлык агылеп, нбнб вәрешбшток колышашлык ылыныт.

Кызыт ынде ситуаци яжо монгырышкыла вашталтын. Тышманвлә атакыштым анзыкыла нәнген керделытат, шайыкыла цәкненыт. Эчежы дивизи гыцәт яжо увер ылын – тыды анзыкыла кен дә шукушты агыл, позицивләм вашталтымыкы, артиллерият нынлән палшен кердын.

Но шукерды агыл веле Сарастиелән пишок критический жепым тырхен ләкмәлә ылы. Кыды салтакшын патронвләжәт пәйтәш тынгәлыныт. Цилә резервистымок тыл ләвәкы колтымы ылын, седьндонат шайыл позицивлә охыр ылыныт, ныным иктәт оролыде.

Тидым пәлен, седы, кызыт майорын шүмешыжы куштылгы ылын. Сарастие тазарак кәпшым шыпшылы дә кәрнештәлы, кәрнештмыжы семынь тыдын значимый, цаткыды дә керәл ылмыжы гишән шанымаш вуйыштыжы кушкын веле миән. Тыды цилә кәпшым әвәлтыш дә вәйршәржы мыч шәрлен, организмын цилә лыкышкыжок шо.

Ти операцияты сынгымы докы Тынг штабыштат кого вниманим лыктын кердыныт. Кү пәлә, аңят, лач ти жепын маршал радиоштышы информбюрон увержым колышт кердын: «Вадывел монгыр гыц позицивләнәм пыдыртен пыраш цацышы тышманым шокшы кредәлмәш паштек Сарастие батальонжы шайыкыла цәктәрен колтен. Йыдпелвел дә ирвелнәт кредәлмәшвлә коговләжок ылделыт, но тыштәт тышман сынгымы лин».

Майор салтаквлә монгырышкыла сәрнәлы. Тенгечы тыдын әшбшкыжы ик анекдот вазы, кыдым кызыт шайыштыжы шон колтыш.

– Ну, ырвезывлә! Ынде шүләлтенәт ладнанрак кердыдә. Ужыда вет, кыце пәлыштүәшыжы пушна. Әлдок, тидылән ынде шайыл вәрышкыжәт пуәнә! Тыдын кутанжы пишок Печенгыштышы никельым выча. Мам вара шуку шанен шынзәш, мә ганьна патырвләлән? Кенә дә манярым шаненә, лыпшен пуәнә.

Тышманын атакыжым шагалтымаш циләлән кого сусум канден дә майорын шаяжылан шукушжок ваштылалевы. Лишнырәк шалгышы Сало, майорат колжы манын, әль төррәк келесәш гынь, майорат колын кердшы манын, келесәлы:

– Әлымәдә пуәнә! Пуаш гынь пуаш! Мам вара шукушманен шалгаш.

IV

Лахтинен дон Мäätтәнлән танк лишнй өрбн шалгаш же-пйштй ылде. Кредäлмäш годым, цилä патроныштым лүлйл пйтäренйтät, коктын колышы тышманвлән патронвлäштйм поген сärненйт. Майорын корны вес монгырышты саслен шалгымыжы годым, руш салтакын кйшәнжй гйц патронвлäm нäläш куштылгырак лижй манын, Лахтинен тйдйм комдык сäräl пиштйш:

– Мам вара йшкйметйм мактет? Тйдй тидйм йштйде ылгецй, ма мä донна лиэш ылы – атат пälй. Нйл лентäm колтышым гйнят, тышманвлä тйтйшде вйкйнä толевй. Келеш вет, техень нерән лиäш.

Мäйттä Лахтиненйн поддымактылмыжы докы тымень шонат, шаяжым когонжат вуйышкыжы нälде, седйндонат «мйлäнем сойток» ылшыла келесälбй:

– Тидйжй мälәннä худа ма? Тек нйнй токылана кыргыжит – а мä лүлйлйнä. Но патронвлән калибрышты мämнән ганьок – тидй вот яжо. Яра веле эче тидйм конструкторвлä шотышкы нälйнйт.

– Хе-хе-хе... Манеш вара, яжон шаналтымы. Тидйжй вет революци годшы гйцок... Революци годым рушынвлä гйц оружиштым кыдаш нälйннäйт, патронвлäжймät тй калибранымок йштäш тйнгälйннä.

– Тйнь агыл ма, мämнән буржуйвлälәннä немецвлä оружим пуэнйт манын келесйшйц?

– Немецетшй вет тй оружиэтшйм Ирвел фронт гйц, рушынвлä гйц шолышт толын дä кйзйтät эче тйгодшаш винтовкывлäмок, вäk, кычылтына. Пуэмä тишкй, магазинйштй патронвлäжй улы?

– Ой, т... вуй! Анжал доко, кыце цаткыдын кычен шйнден, мйлäнем колышы донат, вäk, кредäläш вәрештеш. Нимат уке. Лач иктй веле. Äлймä тйведән тй неркä шайыкы! Тйштй нйнйн пулеметышты ылы.

Тйш кемйкйштй, пулеметым ужевй. Шайылныжы нйл колышы киэн. Вйц цела патрон лентäm моэвй, кудымшыжы пеле лүэн колтымы ылын. Лахтинен лентäвлäm поген дä сусу кымылан ылынат, попылын:

– Яра веле тишкӱ толна. Толмына такеш йӱш ли – куд пачаш, вӱк, йӱнде уланрак линӱ. Ну, мам вара тенге льоргылам? Нинӱн мӱнер лентӱшкӱштӱ кокшӱдӱ вӱцлӱ патрон пыра, а мӱмнӱн – лач кокшӱдӱ веле. Ёрвезӱвлӱлӱнӱт пуэн кердӱнӱ, сойток вет цилӱ тидӱм намал ана сӱнгӱ.

– Анжал доко, тӱведӱн! Тидӱ утлаок шонгыла каеш, кыды чымалтен вазын. Нӱнӱнӱт ма ёрвезӱвлӱштӱ ак ситӱт, шонгы-влӱмӱт колташ тӱнгӱлӱнӱт?

– Итӱт попы.

Шуку патроным поген шӱнденӱт, Лахтиненӱн изишӱт кӱрмӱшӱмӱжӱ шоде ылын. Пулыш вӱкӱжӱ патрон йӱшӱкӱм довольнан лӱктӱлӱт, ашкедшӱлӱжӱ попаш тӱнгӱлӱбӱ:

– Патронвлӱм мӱмнӱн кӱртни поясыш шӱндӱмӱлӱ, уке гӱнь ти цыгы шӱкшӱ мӱнер воксеокат кышкедӱлт кеӱ. Колат, кышкедӱлтеш гӱнӱт, нӱнӱн тинӱр салтакышты улы... Нӱнӱ нигынамат ак пӱтеп. Кыце салтаквлӱ, тенгеок патронвлӱштӱт... Но каеш, кӱзӱт салтаквлӱштӱ гишӱн когонжат ак шанеп, анжалыма, мам нӱнӱ качкыт? Шӱргӱшкӱ нӱнӱм поктыл колтенӱт дӱ качкышдеок коденӱт. Но патронвлӱм нӱнӱлӱн шукум кычыктенӱт. Маняр оксажым ти сӱндӱлӱк патронвлӱшкӱ колта. Айо годымат мӱшкӱрӱштӱм шагалтен, шӱргӱ мыч кыргыжталыктат. А пӱэргӱвлӱштӱ моло пӱтӱт гӱнь, тӱшец луат-вӱц миллион йӱдӱрӱмӱш кредӱлӱш толаш йӱмдӱ ылыт. Тӱштӱ салтак лиӱш манын, цилӱм тымдат, шонгы папавлӱмӱт, вӱк.

– Мам вӱл раведӱт?

Лахтиненӱн шаян мычашыжым колшы Рокка йойынак йӱрӱлтӱш.

– Теведӱн! Патронвлӱ келӱт гӱнь, нӱлок.

– Анжалыма вара. Мӱнь тидӱмӱт поген нӱлӱн кердӱм. Тӱнь сыкыр дон погонвлӱм кӱчӱл сӱрнет, а патронвлӱм атат уж. Мам келесӱшӱц? Руш марья салтаквлӱ тишкӱ толыт маньыц?

– ӱнӱт, толытат, кышец пӱлет?

Техень шаявлӱ паштек ма лиӱлт кердеш, Лахтинен анзычок вуйта пӱлен дӱ йӱш самынялт вет:

– Ну, тӱнӱм ма лиӱлтеш – ужина...

– Мане, тидӱм анжалаш яжо лиӱш ылы, – Рахикайнен келесӱлӱбӱ.

– Тенге кид доно кредәлмәш тӱнгәләлтеш, хи-хи-хи. Тӱнәм Рахикайненләнәт, вәк, Маннергеймӱн Хрестыжым сәкәлтен пуат, хи-хи-хи.

Лахтиненӱн тидӱ гишән больше попымыжы ак шо ылмым анжыктен, тӱрвӱжым авартен, тупын сәрнәлят, пушәнгӱвлә лошкы анжалы.

Коскела дон Хиетанен толевӱ дә цецашок анзыкыла кеәш келмӱ гишән увертәревӱ. Коскела Хиетаненлән, пӱлӱшыжы нормышкы пырымешкӱ, санчастеш кодаш приказым пуән гӱнят, кокшыжы тидӱн доно мелӱн ылде. Сусу ылынат, кыце вара санчастышты пачанг кердӱн? Дә ти сусужылан иктәт мокшыжым йылатыде. Хиетанен мам ӱштен кердӱн, тӱдӱлән кӱзӱтәт эче ӱрӱн дә салтаквләжәт эче, мам ӱштӱнежӱ ылын, тӱдӱм ӱштәш волям пуәнӱт. Келесәш келеш, тӱдӱ подвигләнжӱ веле агыл сусу ылын – ӱлӱшеш кодынат, тӱдӱ ӱвӱртен. ӱндежӱ тӱдӱ кӱ шайылыны кимӱжӱ годым, мам ӱштен, тӱдӱ гишән ваштыл, шайыштын.

– Келеш вет, мина вӱкӱ эче пыйырт кукшы рехеньӱм моло мырыктышым.

– Ял вӱкӱ!..

Тенге шаявлә дон шутяланымаш пӱтӱш. Кыце токышты сусу мӱгәл пӱсӱн толы, тенгеок пӱсӱн шыленәт кеш.

Ик уштышым эртӱмӱкӱштӱ, угыц тышманым вәшлин шагалевӱ. Артиллериәт ӱнде кредәлмәшкӱ ушнаш йәмдӱ ылын дә седӱнонат нӱнӱ тышманым таманяр шӱдӱ метреш цәктәрен кердевӱ. Варажы ик сола вуеш атакышты пыхныш. Пӱцкемӱшәлтмӱ якте эче ик гәнә цацен анжевӱ, но тидӱжӱ такеш веле ли. Янгылымаш, апати дә пӱцкемӱш атакыш кеәш цацымыштым шагалтевӱ. Тидӱм ужын, Сарастие ирок якте вычалаш ли. Шушыргышывлә ти йыдым мондымы лизвӱ, иктәт нӱнӱ гишән когонжат шытырланыде.

Батальон сола вуйышты ныр тӱреш шагалы. Иктӱнәт агыл территориштӱ тури ныр ылын дә, пӱцкемӱш лимӱкӱ, Рокка дон Рахикайнен тӱшкӱ турилән кевӱ. Капайымы юк тышманын позици яктеок шактенәт, йӱрӱштӱ пульывлә чонгештӱләш тӱнгәлевӱ. Тидӱм ужын, Рахикайнен йж-вож веле тури ныр

гѣц шѣлы, Роккажы гѣнь, тышманын ладнангмыжым вычалы да, тыр лимѣкѣ, пакрыла лыкташ пижѣ. Тѣдѣн турижѣ Кари-луотон взводланжат, вѣк, ситѣш.

Дислокаци вѣр гѣц шайылнырак йѣмѣм капаевѣт, тѣшѣк тылым ѣлыжтевѣ – тенге турим шолтымаш тѣнгѣлѣлтѣ. Тыл ѣнжѣ кай манын, вѣлѣнжѣ кож укшвлѣ гѣц амаш ганьым ѣштевѣ дѣ тыл йѣр погынен, шѣрен юршы тыгыды юр лѣвѣлнѣ кек игѣвлѣ гань погынен, ѣшкѣмѣштѣм ѣрѣктѣш цаценѣт. Кѣзѣт якте кого напряжеништѣ ылынытат, тыл тѣрѣштѣ веле янгылен дѣ шужен шѣцмѣштѣм ынгылевѣ. Худан мышмы турим шыкланен качкевѣ дѣ лѣвѣрѣн тѣрвѣвлѣштѣм ѣштевѣ. Кым кечѣш кукшы паекышты ирокок пѣтен дѣ ти гѣнѣжѣ сѣкѣн туриѣт нѣнѣлѣн пиш тотлыла чучын. Качкылдалмыкышты, кѣ постышты ылде, нѣнѣ кож лѣвѣк амалаш пырен вазевѣ. Иктѣт когонат нимат тергѣде. Ванхала вѣдѣн лаксакеш яклешт вазат, вес вѣрѣм моло кѣчѣлмѣжѣ ѣшѣт шо – амалашыжат тѣшѣкок коды.

Амаленѣт гѣнѣт, шамыштышты нѣнѣн лѣдмѣш ылын. Лѣлмѣ юквлѣ изиш кужынрак шактенѣт гѣнь, амалышы пѣсѣн понгыжалтын, йѣрвѣш колышталын дѣ, тыр лимѣкѣ, шѣнзѣмѣжѣ лоштыжок, вазын шоктыдеок, тѣдѣм омын темдѣлѣн.

V

Санчастьын палаткыжы циц ылын. Шамыштым ямдышы-влѣм, кыдывлѣ колаш йѣмдѣлѣлтѣнѣт, куштылгын шушыргышывлѣ сага тѣгѣ пиштѣмѣ. Кожерлѣштѣ ясын охлымы юквлѣ шактенѣт. Шушыргышывлѣн ясыштым пѣйѣрт хоть чѣдемдѣш цацышы, янгылен шѣцшѣ санитарвлѣ йѣрѣштѣ каштыныт. Врач нервничаен. Изи операциок ти шуку шушыргышым ытарен кердѣн, но тидѣм ѣштѣш лидеѣт, нѣнѣ колымаш монгырышкы сѣрнѣлѣнѣт. Тидѣжѣм анжаш шѣмешѣжѣ пишок ясы ылын. Тиштѣ нимахань операцимѣт ѣштѣш ак ли ылын. Шушыргышывлѣм лач бинтуенѣт дѣ морфинѣм веле пуѣнѣт.

Ик шушыргышы колымаш докы пишок лишнѣ ылын. Тѣдѣ тенегчѣ йѣдым батальонын шоссем нѣлмѣ годым шушырген.

Пуля мѣшкѣрѣш вѣрештѣн, салтак пишок ясыланен дѣ карштышыжы когоэм миэнѣт, кынам-тинѣмжѣ шамжымат ямден. Врач токыжы каклянышат, салтак сѣнзѣжѣм пачы. Кого температуреш йылышы сѣнзѣжѣ доно палаткын потолокыш анжалы дѣ врач гань ѣмѣлкѣм ужы, шайылныжы «Петромакс» лампа сотын йылен.

– Ну, кыце вара? – врач шушыргышын шамышкы пырымым цаклен, пѣжгѣлтѣш. Тѣдѣжѣ нимат ѣш вѣшештѣ, лач потолокышкы вацшы ѣмѣлым веле анжен. Изиш лимѣкѣ, анжалтышыжым врач вѣкѣ ваштыш. Тѣрвѣжѣ тѣрвѣнѣлѣн, но ик юкат ѣш шакты. Врач салтак вѣлец сѣнзѣжѣм карангдыш. Тѣдѣ ти сѣнзѣшкѣ анжен кердде, тѣ сѣнзѣшкѣ, кышты кого ясы дѣ лѣдмѣш кайын. Салтак эче ѣмѣлкѣм анжалы. Тѣдѣ тамам пѣжгѣлтѣш, вуйжым лѣктѣлнежѣ ылыы, но ѣш керд. Кайын, тѣдѣ тама гѣц лѣдѣн. Врач пѣлѣшѣжѣм шушыргышын ышмажы докы ѣштѣш дѣ техень шаявлѣм ынгылен кердѣ:

– Ко... лы...маш... По...то...лыкыш...ты... Йымы... Пе... регок... Гос...по...ди...

Шушыргышы вуйжым лѣктѣлѣш цацышат, врач ваштареш лин, лепкѣжѣ гѣц нѣлѣы.

– Сѣнзѣдѣм питѣрѣдѣ. Тѣштѣ нимат уке. Когон каршта?

Салтак ѣш ладнанг дѣ врач нервничаяш тѣнгѣлѣы, палатка гѣц пѣсѣн нѣлѣяла лѣктѣ дѣ лишнѣшѣ кож лѣвѣлнѣ цѣтѣрен шѣнзѣшѣ пасторлан келесѣш:

– Ээрола шукыштат агыл кола. Кемѣ токыжы, кыце тѣдѣ ясылана, анжалыма. Тѣдѣ понгыжалтын дѣ тырын киэн ак керд, а мѣнь тѣдѣлѣн морфинѣм цѣрнѣде пуэн ам керд. Тѣтежѣт укшынзеш веле. Ой, Йымы перегок цилѣм. Кѣзѣтѣт ма шоссем пачын ак кердеп?

Врач нервничаен дѣ шушыргышывлѣн ситуациштѣм пѣлен, пасторлан шѣдѣн, вѣк, попен. Колымаш монгырышкы ташкалшы доно попаш тѣнгѣлеш гѣнь, тидѣм вес шушыргышывлѣт колын кердѣт, седѣндонат пасторым колташ ѣль агыл, врач пѣтѣри шаналтыш. Ясыланымы дѣ шѣмѣштѣ лѣдмѣш ылмы годым кѣн вѣл пасторын остатка шаявлѣжѣм колмыжы шоэш? Ик палаткышты кок салтак колыш дѣ колымышты весѣвлѣ лошты психозым тѣрвѣтѣш, седѣнонат колымаш докы

лишыл ылшывләм тйдды тугы лыкташ цацен. Леваш лйвец нйным юр лйвак лыктыныт. Нйныжы нимат шижделыт гйнят, шокшынак пйрдаш цаценйт. Практический монгырым анжалаш гйнь, тенге яжорак ылын. Врач кымшы батальонын санчастьланжы ик палаткыжым пумыжым ойхырен да нйным вырсен. Кымшы батальон кредалмйжы годым, минометын тыл лйвакйжы вярештынат, тйштй шуку шушыргышы ылын.

– Пеле колышы лимешкй, палаткывланам сагана шыпшедйлна да перкежй махань? Тиштй мам тйрлаш лиэш?

– Салтаквлә пиш когон янгылен шйнзйныт манын, командир келесйш да седйнонат ирок якте атакышкы сойток ак кеп. Ти Эролаэтшй мйным яды ма?

– Уке. Но тйдды колымаш гйц лудеш да седйнонат молитвам колнежй. Тйддым ладнангдараш цацемә.

Пастор шим плащыжым кыдашы да укш вйкй сакалтйш. Тидй паштек кахыралтыш да концентрируялташ тйнгальбй. Йаллан молитвам лыдмы анзыц, тйдды соок пйтари йшкйланжй кйтйк молитвам лыдын. Тидй уже привычышкыжы пырен ылын, вет шйрен молитвам лыдмы годым, тйддын пафосшат, акшят ямын. Пйтартйш жепйн молитвавләм шйренок лыдаш вярештынат, тйдды йшкймжйм шудым салышы доно тйнгаштарен.

Пастор палаткыш нйльяла пырыш. «Петромакс» лампа сотышты ужаш манын, сйнзайжым шуку пытькен шалгыш. Палаткым кйртни камака йрйктен да тйшец дезинфицируйышы средстве пышыжы шярлен. Камака сага ик санитар нерен шйнзен. Стенә ййр ала лозш пйрден шйндймы шушыргышывлә кйзйнт. Тәгү олен охлен.

Пастор Эрола докы миш. Тйдды пастор вйкй тыргыжын анжалы, сйнзаштйжй ясы дон лишемшй колымаш кайыныт. Пастор шушыргышын шйргймыныштыжы цываркавләм цаклыш. Нйныжй лишемалтшй колымашын палйквләжй ылыныт.

– Шумбелем. Пишок ясы ма?

Салтак тамам келесйнежй ылы, но шамаквләжй логерешйжок кодевй.

Пастор лявйрген, кыптырген шйщшй, саремаш тйнгальшй лицам ужын. Сынзайжй ййр шимйн кайын – тйшкй вуйта ти салтакын цилй ясыжы дй лудмайшйжй погынен шйнзйнйт. Шуйштйжй лявйрй дон аяреш йылен шйцмй тйр кайын, гиманстеркыжы лйвец тагыльген шйщшй фланель тыгырын воротникшй кайын. Ээрола коклы йаш ылын. Курымжым пеле шужен йленйт, кйпшй яштака дй тоша ылын. Кого усадьбын тйрзй семняштй шачын-кушшет, тйды ушемкымдемйн тй кастышкыжы пырен, кыдын гйц улнйрйкшй инвалидвлй дон пйртдймйвлй веле ылыныт. Нелй пйшй дон худа качкыш кйпешйжй йшке кишйштйм коденйт гйнят, тйды колымаш ваштареш пыт кредйлын. Ти молоцан йлймйшйштйжй ик цельжй ылын, кыды докы кейш цацен дй кыды йнде курымеш йлймйшкй пыртыде кодеш. Тйды йшкйланжй у костюм дон велосипедйм нйлнежй ылын, но пйшадйржй изи ылынат, оксажым тонышывлйланжй пумыла ылын дй тенге тйды костюмдеок дй велосипеддеок кодын. Тидй гишйн пиш шййдйн ылын, вет ти кок хйдыр гйц пасна сола млоецйм млоецешйжйат шотлыделыт. Армишкй кемйжй годым, вйлнйжй шарга кем дон замша куртка ылы.

Молоцан кыце йлймйшйн тйлнймйш (мечта) ййрй, пастор анжен. Тйдйт врач ганьок салтакын ышмажы докы пйлышйжйм пиштйш дй пйжгймй шамаквлйм айырен керды:

– Гос...поди... Йы...мы... пал...ше...мй... То...кет... нйлы...мй...

– Шумбелем, ладнангок. Тйды палша. Йымы мймнйм иктйнймйат ак коды. Цилйнйм йшке понгышышкыжы нйнгей. Ит луд, шумбелем. Тйнь тйдын ылат. Кыце мймнйм цилйнйм сылен нйлын, тйнймйат тенгеок йштй. Тйнь Йымылан йнянен, тйды верц пйшйетйм йштенйт дй тйды тидйм ак монды...

Тыргыжын шуйлештйлмйш ладнангаш тйнгальбй. Пастор колымаш докыла кешйн пйлышешйжй пйжген:

– Йымы тйнйын сулыкетйм простен. Тйды тйлйнет курымеш тырым пуа.

Колымаш гйц лудйн, колаш тйнгальшй цйтырйл колтыш дй кок гйнй келгйн шуйлйлтйш. Тидй паштек пастор пйжгйлтен, салтакын сынзайжйм питйрйш:

– Аминь.

Палткын ик лыкыштыжы ик шушыргышы алам вуйжы гач ыштыш дә тйшец олен мәгьырымь юк шактен колтыш. Пастор тйдь докыла кенежь ылы, но лач тй мәгальн Ээрола сага шам гьц кешь шушыргышы понгыжалт кеш дә саслаш тьнгальь: Йымы... Христос... палшемә...

Салтак когон шушыргенәт, тьдьлән морфин дозым пуэньт ылын.

Пастор ти салтак молитвәм лыдеш машаныш дә седьн-доно токыжы какляныш. Лачокшымок гьнь, ти салтак кышты ылмыжымат, ма тьдьн доно лимьжымәт пәльде. Тьдь кымда шьыргымынан цаткыды кәпән молоца ылын. Кымда ышма гьц, кьжгь тьрвь логьц табакеш шимем шьцшь пү-влә кайыныт.

– Христос, Христос, – пасторын шаяжым колын, тьдь лач тидьм веле попен. Пасторжы тьдьлән льпләндәрен келесьш:

– Шүмбелем. Молитвәм лыдшаш?

– Христос, Христос, – молоца ышкедурешьжь попен. Тидь паштек кьжгь юк доно сьгьрәл колтыш.

– Тырлок, тырлок, – пастор пьжгәлтьш, но салтак ышмажы гьц шонгым лыктын, сьнзәжым кәрькәлен, пақыла веле шайланылын. Ть ала львец, кышец шукердь агыл мәгьырымь шактыш, сьгьрәл колтымы юк рьшкәлт кеш:

– Цәрньдә! Цәрнемәдә! – дә салтак истерикьшть мәгьрәш тьнгальь.

– Ой-ой! Мьнь ам тырхы! Махань ти йлымәш? Пуры лимәдә, цәрнемәдә!

Врач пьсьн палаткыш ньльяла пырыш дә мәгьырышь докы миэн, тьдьм ладнангдараш цацыш. Ти гәнә уты ылмыжым пастор ынгылыш дә палатка гьц ләкть. Ләкшьләжь, нерат лин шьцшь ик санитарын пеле мәгьрен келесьмь шаяжым кольы:

– Мам вара такеш ясыландараш? Хоть ладнан колашышты ирькьм пуэм ылы.

Пастор укш вьлец плашыжым нәлят, рок вькь каклянен шьнзь. Шоссе корным пачаш дә шушыргышывләм ытараш лижь маньн, тьдь Йымым сарвалаш тьнгальь. Врач шушыргышым ладнангдарен кердәт, палаткышты саслымы юкат цәр-

нйш. Санитарвлә Ээролам намал лыктевлй дй палатка шайылны рйдын кишй кйпвлй сага пиштевлй.

Пйлгом гйц юрын веле. «Петромакс» ладнан йылен дй палаткым сотемдйрен, тйшец кынам-тинймжй янгылен шйщшй шушыргышывлн ясыланен охлымы юкышты шактен.

Санчасть ййр пйцкемйшйштй часовойвлй шалгенйт дй ойхын кайшы кожерйм ороленйт, кыдын покшалны ясым тырхаш цацышы дй тйдым тырхен лйкшй эдемвлй киэнйт.

VI

Йыдым тышман шйргй вашт цйкнйш. Улы нелй техникыжым вйрешйжок шуэн кодыш. Атака паштек целоак кодшы вес «Клим»-влйжйм купыш валтен коден. Санбатын машинйвлйжй шушыргышывлй паштек толмышты гоным, корны тйрйштй вйрйн-вйрйн изи кредйлмйшвлй кенйт. Кыды шушыргышыжы сутка нйрй госпитальышкы кеаш манын, санитарный машинйм вычен – минут паштек минут, цйш паштек цйш. Тырхаш лидймй карштыш дон вычымаш дй лйдмйш. Мам полк кредйл нйлын, тй позициштй шалген ак тырхат, цйкнйш тйнгйлеш дй шушыргышывлйм вйрешйшток шуэн кодат – техень шанымашвлй шушыргышывлн вуйыштышты сйрненйт. Лйдмйшйжйм санитарвлн пйшйштйт шукемден – кыце нйнй колышывлн кйпвлйштйм палатка гйц тйгй намалыт, ужныт. Нйнйн кйпвлйштй, кыдывлй кого карштыш дон ясыштым тырхен кердде, колымаш монгырышкы ашкыленйт.

Санитарный машинйвлн толмыкышты, шушыргышывлй сусу лин, понгыжалт кевй. Нелйн шушыргышывлйжйат цйш, вйк, йшке сусуштым шйлтен кердделыт. Трйкок нйнй цйлй ясыштым монден, тйрлйнен кердмйштйлн йнйняш тйнгйлевй. Охлымаш дон жалвайымаш йнде лач кожерлйштй рйдын-рйдын кишйвлй сага веле коды. Колышывлй йшке ясышты гишн шайышт кердделыт дй тидйжйм нйнй гйц иктйт яддейт. Нйнйн ясышты лач нйнйн веле ылын. Дй машты ылын, цйлй тидйм пуаш дй кодаш вйрештйн. Изиды пытырикеймйт, вйк, кодаш вйрештйн, лач ясы дон орланымашышты веле нйнйлн кодын.

Ир жерä валгалтмыкы, Сарастие батальонжы кредälмй вярвлäm анжен лäкшäшлык ылын. Карилуото дон Коскелан взводвлäштй тенгечй кышак шагалыныт, тй лишнй кишй солам пыргед лыкшашлык ылыныт. Санитарный машинäвлä сола вашт толыныт гйнят, солажы «ширен» лыкмы агыл ылын.

Солаэш ик йлышй кодын ылын. Иктä шүдй иаш кого пандашан тьотя. Тйды иктйланät худам йштен керддеät, вярешйжок кодын кердйн. Тйды сола вуйышты изи пöртйштй йлен дä, кыце луды выргемän салтаквлä пöртвлä ййде сärнät, окняжы вашт ужын. Тйведän винтовка кидän ик салтак какля-ныл-какляныл кыргызжы дä пашкуды пöртйш пырыш. Шукыштат агыл мйнгеш кудувичйшкй лäктй. Весйвлäжй мйндйрнй-рäk вычен шалгенйт. Теве тй салтак тängвлälänжй цилä нормально манмыла кидшй доно пälйкйм пуш. Нйнйжй винтовкыштым пулыш гач шуэн, ладнанок кудувичйшкй пыревй дä цилänät кашар равывлä гйц шагалтен кемй пичй гйц, равы гйц нälевй. Мам ти равывлä доно йштät? – тьотя лүдйн колтыш.

Варажы куштылгын шүлälтйш. Салтаквлä пүштйрвлäштйм рок вйкй шуэн, äнпичйшкй пырен, турим лыкташ тйнгälевй.

Лыкмы туриштйм канава докы нänген, лаксакыштышы вйдеш пйсйн мышкын лыктевй. Тенге пйсйнжй лач шужен колаш цацышы веле йштен кердйн. Рокка пöртйш пырыш, тйшец стöл дон кок пöкенйм лыкты дä тылым олташ манын, нйнйм пыдыртен шуш. Кым-нйл тылым йлыжтевй дä туриштйм бакеш шолташ сäkälтевй.

Майор Сарастие сола мыч ашкедйн дä Ирвел Карели стиль доно шйндймй пöртвлäm анжылтын. Пöртвлä пу гйц ылыныт дä пйчкеден шйндймй тйрлецевлä доно сйлнештärймйвлä. Тйрлецевлän сйлнйштйм когонжат ынгылыде гйнят, обязанностьшы сембнь, нйнйм анжылтын. Сарастие йшке професижй гйц пасна когонжат шукым пälйде, культура гишän моло, попашыжат уке. Ирвел Карели гишän шайыштшы репортажвлäштй соок пу архитектура гишän попалтешät, тйдйнät тидй гйц öрдйжеш кодмыжы шоде ылын.

Тиды ти пөртвлә вйкй практично анжен дә, кыце эдемвлә техень пөртвләштй ёлен кердыт, шанен.

Дә анжылт сәрнймыжй годым, тидым ужын колтыш, ма лачокат кого интересым тәрвәтен керды. Ик пөрт шайылны әптәнәш цывигй сәрнен. Сарастие посыльныйымат сьгьрәләш йәмды ылы, кыце трюкок тй әптән вйкй поленән чонгеш-тймыжым ужы. Әптән рок вйкй шырәлт вазы дә йүдышы гань шылдыржы доно лыпшен, сәрнәш тьнгәльй. Пөрт шайыц ик салтак ләктй, әптәнйм нәлят, лыч-лоч әптәнйн шүжым сәрәл колтыш.

– Эй, салтак!

Салтак, юкым колын, тьнгьн шагальы дә әптән кидән, «смирно!» командеш шагальы.

– Кыце фамилидә?

– Рядовой Рахикайнен, господин майор.

– Солавләштй ёлйшывлән пайдаштым парня донат тйкәләш ак ли, тидй гишән Рахикайнен ак пәлй ма?

– Господин майор, а ёлйшывлә тиштй уке ылыт. Мә цилә анжен ләкнә.

– Тенгежй гьнь, тидй куғижәнйшын ылмым пәлймылә. Тидым пәлйшәшлык ылыда. Тидй гишән ситәлык попымы.

Рахикайнен со эче әптән кидәок шалген дә иктә-махань ямакым шанен лыкташ манын, жепйм шыпшын.

– Господин майор, седй, тидым мьнь пәлем. Мьнь нимахань клухой ам ыл. Колынам. Но тидй акшак ылы. Лин кердеш, кредәлмәшвлә годым шушырген. Сойток кола ылын. Мьнь тйдылән палшалтынем веле ылы. Сойток вет кола ылы.

Ти ынгылдарымаш Сарастиелән мелешйжй ли, техень ситуациштй тидй пиш яжола шактен. Майор ти әптән вйкй аппетит доно анжыш, варажы анжалтышыжым Рахикайнен вйкй ваштыш, тйдыжй вуйнаматдымы суксыла кайынат, келесйш:

– Ти гәнә әптәнйм нәлйн кердыдә. Но тидй остатка гәнә тенге лижй. Тә лач поленә кйшкйшы мастарлаок пу маклакам мырыктышдаат, ти әптәнйм приз семьн пуэм.

Мычаш якте йшке рольжым мадаш цацышы Рахикайнен серьезно келесйш:

– Так точно, господин майор. Шукыштат агыл, качмыла, уке гынь, портят кея.

Тидым келесйшят, Рахикайнен йиж-вож веле шыльй. Отрядышкыжы толмыкы, аптаным ужын, аптан пай лемым шолтымыла манын, циланат тергаш тынгалеви. Падышты ылдеят, тидым ведйраеш шолташ лиэви.

Шолтымышты годым, вес проблема эче лакты – санзальшты ылде, седьндонат Рахикайнен тидым сола мыч кйчал кеш. Кок портышкы пырен лакты, но нимат йш мо. Тиды паштек шонгы тьотян портышкыжы пырыш. Тьотя ик лыкышты окня лишны тонгыл вьлны шынзен да вькыжы лудын анжылтын. Эдемим ужын, Рахикайненат лудын колтыш, но тьотя ылмыжым цаклышат, ладнангы.

– Махань кугезы тьотя тишты шынза? Тынь «Калевала» гыцок моло ат ыл?

Тьотя нимат йш вьшешты, лач анжен веле.

– Толымада анжалаш! Тишты ик тьотя «Калевала» гыц. Ош пандашан Вайнамойненок вуйта.

Тьотя порт коргышкы пырышы салтаквлэ вькы тытышде анжен.

– Шала, тьотят! – Рокка сагажы шынзын келесйш. Тьотя анзыланжы кымалы да изиш цытырышы юк доно вьшештыш:

– Шала-шала!

– Тыным тишакенек кодевй ма?

– Мане, тишакенек кодевй.

– Тыланет санзалым моло йш кодеп? – Рахикайнен яды. – Лемым шолтеня, но санзална уке.

– Ма? Нимаэмат уке.

Тьотя тыргыжланаш тынгальй. Пылвуйжы гыц пылвуйшыкыжы ялжым вашталталы да ййрваш анжалы.

– Ма, тыланет нимат ма качкаш кодыделыт? – лишкырак толын, Сало яды.

– Цилэ сагашты нангенйт. Тишак йшкетемим коденйт...

– Тенгежы гынь, теvedан, сыкыр нерым пуэм... Тиды гыц шукужы укеят, тыловиқвлэ толмыкы, шукуракым пуэн кердыт. Ку пала, кынам остатка ганажы качкынат.

Тьотя цытырыш кидшы доно сыкыр лаштыкым налы, бня-

нйде анжалат, мйнгеш пунежй ылы, варажы тамам шаналтыш дй ваткан фуфайкын онг кйшйнышкйжй шырал пиштйш.

– Колат, тьотят, солашты вес эдемвлй улы?

– Уке, цилйм поктыл кенйт.

– Такеш лйктйн кенйт, – Сало маньы. – Тенгежй гйнь, ынгылем. Тймдйм тиштй орландаренйт?

Тьотя салтаквлй вйкй анжалы, изиш тамам шаналтыш дй вуйжым мыкик йштен, вйшештйш:

– Седй, орландаренйт дй мыскыленйт.

Рокка тьотян шаяжым колыштде, пйрт кйдежвлйм анжен лйктй, молыжы гйнь Ирвел Карелиштйшы йлймйш гишйн чоте интересуялт ядыштыныт. Тьотя йшке инициативйжй доно нимат шайыштде, лач ядмашвлйэш веле вйшештйлын. Ядмашвлйм пумы пйшйм Сало йштен шалген:

– Тиштй тй донда попвлй моло улы?

– Мане, Прйзйштй молнам ылы...

– Нйны тйдым пуштыныт ма?

– Пуштыныт, пуштыныт...

– Тетявлйэтшй уке ма?

– Мане, кок эргй ылы. Иктйжйм пуштыныт, весйжйм тюрмйшкй шйнденйт...

– Млын пуштыныт?..

– Колхзоышкы пырымыжы шодейт.

– Тйньйн пйртет ылын?

– Пйртемйт ылын, молат ылын... Цилй конфискуенйт.

Ядыштшы эдемвлйн орлыклым ужмышты гишйн ядыштынат, тьотя ти ядмашвлйэш мелйнок вйшештен:

– Пуштыныт, пуштыныт. Шукымок пуштыныт.

– Седй, тйланет пйртетйм мйнгеш пуат. Тагачы гйц тйнгйлын, церкймйт имни сарай вйреш кычылташ ак тйнгйлеп. Тиштй йнде у система лиэш.

– Мане, церкйм сарай вйреш кычылташ ак ли. Сарай вйреш ак ли. Тенгежй гйнь яжох.

– Ну, санзалетшй гишйн мам келесет? – Рахикайнен келесйлы.

Рокка сйнзй тйржй доно тьотя вйкй анжалат, ваштыл колтен, пулышыжы гйц лоч-лоч севйл, келесйш:

– Колат, тѣнь когон мыштетѣш. Пиш ышан тѣотя ылат. Пѣлышешѣштѣ тинѣр лѣшкѣм сѣкѣлтен пушыц. Мам вѣл шѣц попыл?..

– Ёрвезѣвлѣ, мѣнят тенгеок шанем доко. Ти тѣотя мѣмнѣм изиш ородыракеш шотла.

Сало келесѣш дѣ изиш шѣдешкен, вѣк, колтыш:

– Алталышы! Йолдук! Тидѣжѣ тѣрѣк каеш. Маханѣ Ёлѣмѣм тѣлѣт Ёлен лѣктѣш вѣрештѣн? Ну, Ёнде шонгеммѣкет, яжорак Ёлѣмѣшѣм ужат...

– Мѣнь шанем, техень гражданвлѣ доно мѣ нимат ана Ёштѣ. Техень шонгывлѣм тѣ ирѣкеш кодаш, тѣ пленѣш нѣлѣш? Кѣ пѣлѣ?

Рокка камака лишкѣ ашкед миш. Тѣштѣ олманга вѣлнѣ мешѣк доно левед шѣндѣмѣ корзин шѣнзен. Рокка нѣлят, корзин вѣлец мешѣкѣм нѣлѣн шуш. Тѣотя лѣдѣн колтышат, ял вѣкѣжѣ шагальы.

– Колат, тѣотят! Тѣнь такеш нѣнѣ гишѣн худам попылат. Тѣлѣнет нѣнѣ киндѣмѣт кодаш мондыделыт. Анжалыма! Ёль нѣнѣ тидѣ гишѣн келесѣш монденѣт?

Тѣотя цѣтѣрѣш тѣнгѣльы, но Рокка тѣдѣм ладнангдарен келесѣш:

– Ит лѣд. Мѣ тидѣм ана нѣл. Но санзалетѣм пѣйырт пуде ак ли.

Лоца вѣлнѣ кѣрѣнѣлгѣ цадыри санзалым тѣдѣ мо.

– Тинѣрѣм нѣлѣнѣ. Вѣрешѣжѣ тѣлѣт лемѣм пуѣнѣ. Дѣ табакымат. Ёрвезѣвлѣ, пуѣмѣдѣ тидѣлѣн!

Тѣотян цѣтѣрѣшѣ кидѣшкѣжѣ табакым кычыктевѣ. Рокка Сало вѣкѣ анжен дѣ ваштылын:

– Колат, сыкыр лаштыкетшѣмѣт пуок. Тѣотя вет тѣнь донет пиш пуры ылы.

Тидѣм Ёштѣш Ёнжѣ ли манын, Сало ваштылмыжы Ёш шо гѣнят, ваштыл колтыш:

– Мане, ти тѣотя лѣшкѣм сѣкѣлтѣл мышта. Векѣт, кыце тидѣм яжоракын Ёштѣмѣлѣ, Ёлѣмѣшѣштѣжы шуку книгѣм лыдын.

Тѣотям нѣнѣ ирѣкеш кодевѣ дѣ лемѣштѣм шолташ ашкедевѣ.

Шоссе мыч колонна кыдалын дә Сихвонен сусун сѳгѳрәл колтымыла келесѳш:

– У салтаквлә толыт. Тенгежѳ гѳнь мälәннә кәнәлтәш пуат!

У вим, лачокшымат, тагынамшенок выченѳт, пälлѳдѳмѳ группывләм моло ужмыкы, махань часть гѳц ылмышты гишән йѳлерәк ядыштыныт. Шукынжок у вин толмыжылан ѳнянәшәт цәрнен ылын, но Сихвонен кѳзѳт пѳсѳн корны тѳрѳшкѳ кыргыжы:

– Махань часть гѳц?

– Пулеметчиквлән транспортный взводшы.

– Махань ротын?

– Икшѳн. Тѳнь ма, ѳшке полкетѳн транспортниквләжѳм ат пälлѳ ма?

– Х-ымм... Тенгежѳ гѳнь, мам т... ядыштам.

– Мам ѳне ядыштат?

– Кеок мѳндѳркѳрәк!

– Мам анжен шалгет?

– Кео, кео!..

Шукыштат агыл штаб гѳц Миелонен толыы дә увертәрѳш:
«Ну, ѳрвезѳвлә, корнышкы!»

Ик шамакат ѳш шакты. Кымылыштым валтен, вуйыштым циләнәт сәкәлтевѳ. Лемѳштәт шолын шоктыдеок коды. Ведѳрәм равеш сәкәлтен, пулыш гач сәкәлтевѳ. Äнят, вес гәнә кәнәш шагалмыкышты, шолтен шоктат?